

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

** Eski adıyla İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ Dergisi
(ISSN: 1309-1352 e-ISSN: 2149-0074)*

NİSAN 2026

ISSN: 2757-7252

e-ISSN: 2757-7244

CİLT: 18 - SAYI: 2

İAUD Cilt 18 Sayı 2 DOI:10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/2026.182

İletişim

<https://iaud.aydin.edu.tr/tr/2026-nisan-cilt-18-sayi-2/>

Editör

Doç. Dr. Deniz AKBULUT

Editör Yardımcısı

Arş. Gör. Burcu KAVAS

<http://iaud.aydin.edu.tr>

DERGİNİN TARİHÇESİ

İAUD, Ocak 2009 – Aralık 2020 yılları arasında “İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi” adıyla süreli akademik hakemli bir dergi olarak yayın yapmıştır. Belirtilen tarih aralığında derginin ISSN 1309-1352 | e-ISSN 2149-0074 olarak kullanılmıştır. TRDizin başvuru sürecinde derginin alanının net olarak belirgin olmamasından dolayı İstanbul Aydın Üniversitesi 12.06.2020 tarih 2020/5 toplantı ve 45379966-050.01.04 numarasıyla alınan Yayın Komisyon Kararı doğrultusunda isminin “İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi” olarak Ocak 2021 sayısı ile birlikte değiştirilmesine karar verilmiştir. Yeni isim bağlamında yeni ISSN: 2757-7252 ve yeni e-ISSN: 2757-7244 alınarak Sosyal Bilim alanıyla ilgili çalışmalar değerlendirilerek yayın süreci kaldığı yerden devam etmektedir.

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ (İAÜD)

ISSN: 2757-7252 e-ISSN: 2757-7244

Odak ve Kapsam

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, bilimin rehberliğinde ulusal ve uluslararası düzeyde araştırmacıların özgün bilimsel çalışmalarını yayımlamayı ve bu yolla topluma ulaşarak değişen ve gelişen taleplere öncülük etmeyi amaçlayan hakemli bir akademik dergidir. Sadece sosyal bilimler temel alanından makaleleri kabul eden dergi, Türkçe ve İngilizce özgün bilimsel makalelere yer vermektedir. 2009 yılından bu yana düzenli olarak yayımlanan dergi, uluslararası yayıncılık ilkeleri doğrultusunda hazırlanmış içerikleriyle sosyal bilimler alanına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (İAÜD), sosyal bilimler alanındaki geniş yelpazeyi kapsayan çalışmaları değerlendirmeye alır. İletişim ve medya çalışmaları, sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, dil ve edebiyat çalışmaları, tarih ve kültürel çalışmalar, ekonomi ve işletme, eğitim bilimleri, hukuk ve insan hakları, güzel sanatlar gibi alanlar başta olmak üzere sosyal bilimler disiplinine dâhil tüm konularda yapılan araştırmalar dergiye kabul edilmektedir.

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yılda dört kez basılı ve elektronik olarak yayımlanan hakemli ve bilimsel bir dergidir. Dergi, orijinal teorik ve/veya deneysel çalışmalarla, farklı bilimsel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı makaleleri kabul etmektedir. Tüm makaleler, kör hakemlik sistemiyle değerlendirilerek yayın sürecine dahil edilir. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin editör kurulu, ulusal ve uluslararası uzmanların değerlendirmeleri doğrultusunda makalelerin kabul edilip edilmeyeceğine karar verme yetkisine sahiptir.

İndeks ve Özet Bilgisi

ROAD INDEX

ERIH PLUS

EUROPUB

SOBIDAD

TÜRK EĞİTİM İNDEKSİ

Yayıncı

İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye

Makale Türleri

Derleme: Belli bir konuda yakın zamana kadar yapılmış bilimsel çalışmaların kapsamlı derlemesi.

Araştırma Makalesi: Özgün araştırmaları ve sonuçlarını sunan bilimsel formatta yazılmış makale.

Değerlendirme Süreci

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen makaleler, kör hakemlik sistemine uygun olarak iki hakem tarafından değerlendirilmektedir. Hakemlerden birinin olumsuz, diğerinin olumlu görüş bildirmesi durumunda, Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek makalenin işlem sürecini bir üçüncü hakeme gönderme ya da yazara iade etme kararı alır. Makalenin yayımlanabilmesi için en az iki hakemin olumlu görüş bildirmesi gerekmektedir. Ayrıca, makaleler Turnitin ve/veya iThenticate intihal yazılımları ile kontrol edilmektedir. Hakem raporları tamamlandıktan sonra, Yayın Kurulu'nun onayı ile yazılar yayıma hazır hale gelir ve kabul sırasına göre uygun görülen sayıda yayımlanır.

Yayın Sıklığı

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim olmak üzere yılda 4 kez yayımlanır. Dergiye belli bir sayı için makale kabul edilmemektedir. Yazarlar istediği zaman makalesini gönderebilir. Değerlendirme süreci tamamlanan makaleler geliş tarihi dikkate alınarak yayımlanır.

Açık Erişim Politikası

Açık erişimin bilginin evrensel kullanımını artırarak, insanlık için yararlı sonuçlar doğuracağı düşüncesinden hareketle, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Açık Erişim politikasını benimsemiştir. Dergi, yazarlardan devraldığı ve yayımladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel Açık Erişimin (Open Access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için yayınevinden yazılı izin alınması gereklidir. Ayrıca İAÜD, Creative Commons tarafından CC-BY-NC-ND 4.0 lisanslanmıştır.

Yayın Ücreti

Dergi için herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Ayrıca kabul edilen bütün makaleler ücretsiz yayımlanmaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği İlkeleri

İAÜD'ye gönderilen bilimsel yazılarda, Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği ile ilişkili yönergeler, ICMJE (International Committee

of Medical Journal Editors) önerileri ve COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmalıdır. İntihal, verilerde sahtecilik ya da yanıltmacılık, yayın tekrarı, bölerek yayınlama ve araştırmaya katkısı olmayan kişilerin yazarlar arasında yer alması etik kurallar dahilinde kabul edilemez uygulamalardır. Bu ve benzeri uygulamalarla ilişkili herhangi etik bir usulsüzlük durumunda gerekli yasal işlemler yapılacaktır.

a) İntihal: Başkalarının özgün fikirlerini, metotlarını, verilerini veya eserlerini bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseri gibi göstermek, intihal kapsamında ele alınmaktadır. İntihalden kaçınmak için yazarlar bilimsel kurallara uygun bir şekilde atıf yapmalı ve araştırmaları içerisinde yer alan tüm bilimsel yazılara ait kaynak gösterimine dikkat etmelidirler.

b) Veride Sahtecilik: Bilimsel araştırmalarda gerçekte var olmayan ya da değişikliğe uğratılmış verileri kullanmak, veride sahtecilik kapsamında ele alınmaktadır. Yazarlar verilerini etik kurallar dahilinde toplayarak, süreç içerisinde geçerlik ve güvenilirliği etkileyecek bir değişikliğe maruz bırakmadan analiz etmelidirler.

c) Çarpıtma: Araştırmadan elde edilen kayıtları ya da verileri değiştirmek, araştırmada kullanılmayan cihaz veya materyalleri kullanılmış gibi göstermek, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını değiştirmek ya da şekillendirmek, çarpıtma kapsamında ele alınmaktadır. Yazarlar araştırma süreci ile ilişkili verdikleri bilgilerde dürüst, objektif ve şeffaf olmalıdırlar. Etik kuralları ihlal etmekten kaçınmalıdırlar.

d) Yayın Tekrarı: Aynı yayını, yapılmış olan önceki yayınlara atıf yapmaksızın ayrı yayınlar olarak sunmak, yayın tekrarı kapsamında ele alınmaktadır. Değerlendirilmek üzere gönderilen yayınların daha önce başka bir yerde yayımlanması ya da değerlendirme sürecinde olması ile ilişkili sorumluluk tamamen yazarlara aittir. Yazarlar tekrardan kaçınmalı, özgün ve orijinal araştırmalarını göndermeye özen göstermelidirler.

e) Bölerek Yayınlama: Bir araştırmanın sonuçlarını, araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde ve uygun olmayan biçimde parçalara ayırıp birden fazla sayıda yayımlayarak bu yayınları ayrı yayınlar olarak sunmak, bölerek yayınlama kapsamında ele alınmaktadır. Yazarlar araştırma bütünlüğünü göz önünde bulundurmalı ve sonuçları etkileyecek bölmelerden kaçınmalıdırlar.

f) Yazarlık: Araştırmaya katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek ya da katkısı olan kişileri dâhil etmemek, haksız yazarlık kapsamında ele

alınmaktadır. Araştırmanın planlanması, tasarımı, verilerin toplanması, analiz edilmesi, değerlendirilmesi, araştırmanın yayına hazırlanması ve son halinin ortaya koyulması aşamalarına tüm yazarlar yeterli düzeyde katkı sağlamış olmalıdırlar.

Etik Kurul İzni

Etik kurul izni gerektiren araştırmalar için, makale yazarlarının bağlı bulundukları kurumlardan onaylı “Etik Kurul İzni” almaları zorunludur. Bu kapsamda, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney ve görüşme teknikleri gibi yöntemlerle katılımcılardan veri toplanmasını içeren nitel veya nicel araştırmalar; insan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanıldığı çalışmalar; insan üzerinde yapılan klinik araştırmalar; hayvan deneyleri; ve kişisel verilerin korunması kanunu çerçevesindeki retrospektif çalışmalar için etik kurul izni alınmalıdır. Ayrıca, olgu sunumlarında “Aydınlatılmış Onam Formu”nun alındığı belirtilmeli, başkalarına ait ölçek, anket ve fotoğrafların kullanımında izin alınarak kaynak gösterilmeli ve kullanılan fikir ve sanat eserlerinde telif haklarına uygunluk sağlanmalıdır. Bu tür makalelerde, etik kurul izni açıkça belirtilmeli ve araştırma ile yayın etiğine uygunluk ifadelerine yer verilmelidir.

Benzerlik Politikası

Gönderilen tüm makaleler intihal kontrol taramasından geçmek zorundadır ve iThenticate ve/veya Turnitin (Advanced Plagiarism Detection Software) aracılığıyla kontrol edilmektedir. Bu rapora bağlı olarak intihal oranı en az %20’yi geçmeyecek düzeyde olan makaleler yayımlanabilir. Bunun üzerinde intihal oranı olan makaleler kesinlikle yayımlanamamaktadır. %20’nin altında intihal oranı çıkan makalelerde hakem görüşlerine bağlı olarak güncelleme talep edilebilmektedir.

Telif Hakkı

Telif hakkı; bilimsel olarak hazırlanmış makalelerin ayrıntılı bir şekilde korunmasını amaçlar. Yazarın haklarını korumak ve yeniden basma ya da yayınlanan araştırmanın diğer kullanım izinlerini düzenlemek için İAÜD, yazarların makalelerini yayımlanmaya hazır olduğunda tüm haklarını imzalamaları gereken bir telif hakkı formuna sahiptir.

İAÜD, yazarların telif hakkını kısıtlama olmaksızın kullanmalarına izin vermez. Teknik içeriğe ve tescilli materyalin korunmasına ilişkin sorumluluk yalnızca yazara ve kurumlara aittir ve İAÜD veya Yayın Kurulunun sorumluluğunda değildir. Başlıca yazar, makalenin diğer tüm yazarlar tarafından görülmesini sağlamaktan sorumludur. Gönderilmeden önce makalede telif hakkıyla korunan materyallerin kullanımı için gerekli tüm telif hakkı izinlerini almak yazarın sorumluluğundadır.

Yazar olarak haklarım nelerdir?

Yetki olarak haklarınızı belirlemek için gönderdiğiniz veya yayınladığınız derginin politikasını kontrol etmeniz önemlidir. İAÜD'nin standart politikaları aşağıdaki yeniden kullanım haklarına izin verir:

İAÜD; makalelerin yazarlar tarafından telif hakkı kısıtlaması olmaksızın kullanmasına izin vermez.

Yayınlanan makaleyi, kendi eğitim ihtiyaçlarınız için veya araştırma kaynağınıza, bu arzın ticari amaçlarla kullanılmaması koşuluyla bireysel olarak sağlamak için kullanabilirsiniz.

Yayınlanan makaleyi İAÜD'nin izni olmadan bir web sitesinde yayınlamayabilirsiniz.

Makale Çağrısı

İAÜD, farklı alanlardan gelen akademisyen ve profesyonelleri “sosyal bilimler”le ilgili bu konulardaki farklı görüşlerini tartışmak üzere bir araya getirmeyi amaçlamaktadır.

Dergimiz sosyal bilimler alanındaki tüm konuları kapsamaktadır.

Yayın Dili

Türkçe ve İngilizce

Makale Gönderimi

Makaleler sadece Dergipark üzerinden kabul edilmektedir.

İletişim

İstanbul Aydın Üniversitesi

İstanbul – Turkey

e-mail: iaud@aydin.edu.tr

Tel: +90212 4441428

İAÜ Adına İmtiyaz Sahibi:

Prof. Dr. Mustafa AYDIN
(İstanbul Aydın Üniversitesi)
(Mütevelli Heyet Başkanı)

Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Levent ÜRER
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

Editör

Doç. Dr. Deniz AKBULUT
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

Editör Yardımcısı

Arş. Gör. Burcu Kavas
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

Teknik Hazırlık

Akademik Çalışmalar
Koordinasyon Ofisi

İdari Koordinatör

Dr. Öğr. Üyesi Burak
SÖNMEZER (İstanbul
Aydın Üniversitesi)

Türkçe Redaksiyon

Arş. Gör. Emir AKSOY
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

İngilizce Redaksiyon

Arş. Gör. Emir AKSOY
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

Grafik Tasarım

Başak GÜNDÜZ

Yazışma Adresi

Florya Yerleşkesi, Beşyol Mah.
İnönü Cad. No:38
Küçükçekmece, İstanbul
Tel: 444 1 428
Faks: 0 212 425 57 59
Web: <https://iaud.aydin.edu.tr/tr/editorler-kurulu/>

Baskı

Levent Baskı Merkezi

Sertifika No: 35983

Emniyetevler Mahallesi Yeniçeri Sokak
No:6/A

4.Levent / İstanbul, Türkiye

Tel: 0212 270 80 70

E-mail: info@levantbaskimerkezi.com

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Hasan SAYGIN (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Prof. Dr. Cem Sefa SÜTÇÜ (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Erhan AKYAZI (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Özer KANBUROĞLU (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Prof. Dr. Okan ORMANLI (Kültür Üniversitesi)

Alan Editörleri

Prof. Dr. Arif Can GÜNGÖR (Güzel Sanatlar)

Doç. Dr. Fatma Nur ŞENGÜL (Toplum Bilimleri)

Dr. Öğr. Üyesi Buket KARADAĞ (Eğitim Bilimleri)

Dr. Öğr. Üyesi Jale COŞKUN (Dil Bilimleri)

Bilimsel Hakem Kurulu

Abdurrahman BENLİ (Sakarya Üniversitesi)

Abdullah ÖZDAĞ (Nevşehir Üniversitesi)

Adem AYTEN (İstanbul Gelişim Üniversitesi)

Ahmet AYDIN (Nişantaşı Üniversitesi)

Ali ÖZCAN (Nişantaşı Üniversitesi)

Aşlı YAPAR GÖNENÇ (İstanbul Üniversitesi)

Atila YILDIRIM (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Ayfer GENÇ YILMAZ (İstanbul Ticaret Üniversitesi)

Aysen ERCAN İŞTİN (Şırnak Üniversitesi)

Aytuğ ARSLAN (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

Barış ERGÜL (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)

Bengi BEZİRGAN TANIŞ (Nişantaşı Üniversitesi)

Bekir Tahir TAHİROĞLU (Çukurova Üniversitesi)
Belma ENGİN GÜDER (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Beyhan YASLIDAĞ (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Bilal KIR (Anadolu Üniversitesi)
Bilal NERGİZ (Kırklareli Üniversitesi)
Bilal ÜSTÜN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Birgül ÜSTÜNBAŞ ERDOĞAN (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Buket AKDEMİR DİLEK (Hasan Kalyoncu Üniversitesi)
Burak SAĞIRKAYA (Şırnak Üniversitesi)
Burcu KILINÇ SAVRUL (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Burhan KILIÇ (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Büşra ERGİN (Selçuk Üniversitesi)
Canan ARSLAN (Doğuş Üniversitesi)
Canan YILMAZ (Sakarya Üniversitesi)
Caner ÇAKI (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Caner ÜNAL (Antalya Bilim Üniversitesi)
Cantürk ÖZ (Nişantaşı Üniversitesi)
Cem GÜLCAN (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Çetin BEKTAŞ (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Dilek ÜNÜGÜR ÇALIŞKAN (Anadolu Üniversitesi)
Dursun YILMAZ (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Elif GÜRDAL LİMON (Gümüşhane Üniversitesi)
Emine Eser GEGEZ (Bilgi Üniversitesi)
Emre DAŞAR (Amasya Üniversitesi)
Eray AKTEPE (Kastamonu Üniversitesi)
Ercan ÖGE (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Erdal KÜÇÜKER (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Erdem SARIAYDIN (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Erhan GÜLCAN (Mersin Üniversitesi)
Esra BOZKANAT (Kırklareli Üniversitesi)
Fatma AYKANAT (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)
Fatma Esra ÖZTÜRK (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Fatma Nazlı KÖKSAL (Yeditepe Üniversitesi)
Fatma Zişan KARA (Aksaray Üniversitesi)
Feray KORUCU YAĞIZ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Ferdî BAHADIR (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Ferhunde KÜÇÜKŞEN ÖNER (Bartın Üniversitesi)
Feridun NİZAM (Fırat Üniversitesi)
Feyza UÇAR ÇABUK (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Fuat UÇAR (Giresun Üniversitesi)
Gonca YILDIRIM (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Gökhan EVECEN (Akdeniz Üniversitesi)
Göksel BASMACI (Arel Üniversitesi)
Gözde SUNAL (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Gözdegül BAŞER (Antalya Bilim Üniversitesi)

Glden DEMİR (Nişantaşı Üniversitesi)
Güldenur ÇETİN (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Glseli Aygl ALAN (Maltepe Üniversitesi)
Gülsün BOZKURT (Nişantaşı Üniversitesi)
Gülřah AYDIN (Yeditepe Üniversitesi)
Gnsu YILMA řAKALAR (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Hacer Duygu YEşİLKAYALI (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Hadiye YILMAZ (Üsküdar Üniversitesi)
Hakan BAKAR (İğdır Üniversitesi)
Halil YILMAZ (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Hami Onur BİNGL (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Hande TASA (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Harun Kaya (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Hasibe AYSAN (Ostim Teknik Üniversitesi)
Hatice Z PEKTAř (İstinye Üniversitesi)
Hilal ZTAY ÇAĞAN (Kastamonu Üniversitesi)
Jale COşKUN (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Mehmet Ali BAHAR (Erciyes Üniversitesi)
Mehmet Cem OĞULTÜRK (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Mehmet Emin USTA (Sakarya Üniversitesi)
Mehmet Halit AKIN (Erciyes Üniversitesi)
Melek İPEK (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Mert Can ATAR (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Mesut ATASEVER (Uřak Üniversitesi)
Mete GVCE (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Metin Enes DÖNMEZ (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Metin KAYA (İstanbul Üniversitesi)
Meyrem DEVECİ (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Muhammed Fatih CANBAZ (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Murat POLAT (Muř Alparslan Üniversitesi)
Murat KIRKAĞAÇ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Musa KESKİN (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Nihal PAřALI TAřOĞLU (Kocaeli Üniversitesi)
Nurullah SELÇUK (Adıyaman Üniversitesi)
Nur Emine KOÇ (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Nurhan YEL (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Okan ORMANLI (İstanbul Kültür Üniversitesi)
Osman KARACAN (Kastamonu Üniversitesi)
Osman Kubilay GL (Giresun niversitesi)
Ömer KURTBAĞ (Erciyes niversitesi)
Özge ÖZKÖK şİşMAN (İstanbul Kültür niversitesi)
Özlem TEKDEMİR DKEROĞLU (Kto Karatay Üniversitesi)
Pelın PİLGİR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Ruken ÖZGÜL KILANÇ (İstinye Üniversitesi)
Sarp BAĞCAN (İstanbul Gelişim Üniversitesi)

Sefa ÇELİKSAP (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Selahattin AYDIN (İstanbul Kent Üniversitesi)
Selin KIRAZ DEMİR (Amasya Üniversitesi)
Selin YILMAZ (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Sema AYDIN (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Semra DEMİRDİŞ (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Serdar Kuzey YILDIZ (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Sergender SEZER (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Serkan DEMİREL (Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Sertaç KAYA (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Seyfi KILIÇ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Sezer KABASAKAL (Antalya Bilim Üniversitesi)
Sıtkı SÖNMEZER (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Sibel ARMAĞAN BENEK (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Sibel AYBAR (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Sinem MİRAÇ ÖZTÜRK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Suzan ORHAN (Sakarya Üniversitesi)
Süleyman LOKMACI (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Şaban BANAZ (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Şenol DENİZ (Ankara Üniversitesi)
Şerif UZUNASLAN (Fırat Üniversitesi)
Şerife GÖÇER (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Şükran KOLAY ÇEPNİ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Tahsin Emre FIRAT (Atatürk Üniversitesi)
Taylan MARAL (İstanbul Gelişim Üniversitesi)
Tuba BATU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Umut BEDİR (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Veli BOZTEPE (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Vildan IŞIK (Düzce Üniversitesi)
Volkan TEMİZKAN (Karabük Üniversitesi)
Yasemin KESKİN YILMAZ (Malatya Turgut Özal Üniversitesi)
Yeliz KUŞAY (Marmara Üniversitesi)
Yeşim GÜÇDEMİR (İstanbul Üniversitesi)
Yıldız Derya BİRİNCİOĞLU (Üsküdar Üniversitesi)
Yılmaz ARI (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Zehra YARDI (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Zekiye TUNÇ (Sinop Üniversitesi)
Zeynep Ceylan ŞAHİN (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)

İSTANBUL AYDIN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES (İAÜD)

ISSN: 2757-7252 e-ISSN: 2757-7244

Focus and Scope

The Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University is a peer-reviewed academic journal that aims to publish original scientific studies by researchers at national and international levels, guided by science. By doing so, it strives to lead the evolving and changing demands of society. The journal accepts articles exclusively from the field of social sciences, and publishes original scientific articles in both Turkish and English. Since its establishment in 2009, the journal aims to contribute to the field of social sciences with content prepared in line with international publishing standards.

The Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University (İAÜD) evaluates studies covering a broad spectrum within the field of social sciences. Research on communication and media studies, sociology, psychology, political science, international relations, linguistics and literature, history and cultural studies, economics and business, educational sciences, law and human rights, and fine arts are among the areas accepted for publication.

The Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University is a peer-reviewed, scientific journal published in both printed and electronic formats four times a year. The journal accepts original theoretical and/or experimental studies and articles that employ various scientific research methods. All articles are evaluated through a double-blind peer review system before being published. The editorial board of the Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University has the authority to decide whether or not to accept articles based on the evaluations of national and international experts.

Index and Abstracting Information

ROAD INDEX

ERIH PLUS

EUROPUB

SOBIAD

TÜRK EĞİTİM İNDEKSİ

Publisher Istanbul Aydın University, Turkey

Article Types

Review: Comprehensive review of scientific studies on a particular subject, up to recently.

Research Article: An article written in a scientific format presenting original research and results.

Review Process

Articles submitted to the Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University are evaluated by two reviewers in accordance with the double-blind peer review system. If one reviewer provides a negative opinion and the other a positive opinion, the Editorial Board will decide whether to send the article to a third reviewer or return it to the author, after reviewing the reports. At least two positive evaluations are required for an article to be published. Furthermore, all articles are checked using Turnitin and/or iThenticate plagiarism detection software. After the completion of the review reports, articles are made ready for publication upon approval by the Editorial Board and published in the order of acceptance.

Publication Frequency

The Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University is published four times a year in January, April, July, and October. Articles are accepted for publication at any time. Articles are published based on the completion of the review process and in the order of their receipt.

Open Access Policy

With the belief that open access increases the universal use of information and leads to beneficial results for humanity, the Journal of Social Sciences of Istanbul Aydın University has adopted an Open Access policy. The journal makes all content available for free, excluding commercial use and content modification, as long as proper attribution is made. For commercial use, written permission from the publisher is required. Furthermore, IAÜD is licensed under Creative Commons CC-BY-NC-ND 4.0.

Publication Fees

There are no fees charged for publication in the journal. All accepted articles are published free of charge.

Research and Publication Ethics Guidelines

Scientific writings submitted to IAÜD must comply with the guidelines related to Scientific Research and Publication Ethics of Higher Education Institutions, the ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) recommendations, and the COPE (Committee on Publication Ethics) International Standards for Editors and Authors. Plagiarism, data falsification or misrepresentation, duplicate

publication, salami publication, and the inclusion of individuals who have not contributed to the research as authors are unethical practices and are unacceptable. Any ethical violations related to such practices will be subject to legal procedures.

Ethics Committee Approval

For research requiring ethics committee approval, authors must obtain an approved “Ethics Committee Approval” from their affiliated institutions. Research involving participants’ data collection through surveys, interviews, focus groups, observations, experiments, or other methods, as well as studies involving the use of humans or animals (including material/data) for experimental or scientific purposes, clinical research on humans, animal testing, and retrospective studies under the personal data protection law, must obtain ethics committee approval. Additionally, for case reports, it should be stated that an “Informed Consent Form” has been obtained, and any use of scales, surveys, or photos belonging to others should be properly referenced with permission. This should also apply to the use of copyrighted ideas and artworks. Ethics committee approval must be explicitly mentioned in these types of articles, along with compliance with research and publication ethics.

Similarity Policy

All submitted articles must undergo a similarity check and are scanned using iThenticate and/or Turnitin (Advanced Plagiarism Detection Software). Articles with a similarity rate below 20% may be published. Articles with a similarity rate above 20% will not be published under any circumstances. Articles with a similarity rate below 20% may be revised based on the reviewers’ feedback.

Copyright

The journal aims to fully protect the rights of scientifically prepared articles. IAÜD requires authors to sign a copyright form when their articles are ready for publication, which outlines their rights regarding the reprinting and other uses of the published research. IAÜD does not allow authors to use their articles without restrictions on copyright. The responsibility for the protection of technical content and proprietary material lies solely with the authors and their institutions and is not the responsibility of IAÜD or the Editorial Board. The corresponding author is responsible for ensuring that all co-authors see the article. It is the author’s responsibility to obtain the necessary copyright permissions for any copyrighted material used in the article before submission.

Author Rights

To determine your rights as an author, it is essential to check the policies of the journal to which you have submitted or published your article. IAÜD’s standard policies allow for the following reuse rights: IAÜD does not allow authors to use

their articles without restrictions on copyright. You may use the published article for your personal educational needs or research purposes, provided it is not used for commercial purposes. You may not publish the article on a website without IAÜD's permission.

Call For Papers

IAÜD aims to bring together academics and professionals from different fields to discuss various perspectives on "social sciences." Our journal covers all topics within the field of social sciences.

Language of Publication

Turkish and English

Article Submission

Articles are accepted only through Dergipark.

Contact

İstanbul Aydın University Istanbul – Turkey

E-mail: iaud@aydin.edu.tr

Phone: +90212 4441428

Başkan'dan

Üniversite olmak sadece eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmek anlamına gelmez. Üniversite, bu faaliyetlerin yanında sosyal ve akademik faaliyetleri de sağlıklı ve kaliteli yürütülmesinden sorumludur. Üniversitemizde görevyapan her öğretim elemanının ürettiği en küçük çıktıyı değerlendirmesi ve paylaşması temel amaçlarımızdandır. Bu amaçtan hareketle yürütülen yayın faaliyetleri ise akademik anlamda en öncelikli çabamızdır. Deneyimlerin genç kuşaklara aktarılması için temel mecra olarak gördüğümüz akademik dergi yayıncılığında, İstanbul Aydın Üniversitesi'nin de katkısının olması amacıyla, bünyemizdeki tüm bilim, teknoloji ve sanat disiplinlerinde akademik dergi yayınlama kararı alınmıştır.

Üniversitemiz tarafından yayınlanan İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi temelde teknoloji, iletişim ve sosyal bilimler arasında ilişkiler kurulması ve bu alanlar üzerine bilimsel çalışmaların yayınlanması görevini üstlenmektedir. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sosyal Bilimler, İletişim Çalışmaları, Yeni Medya, Halkla İlişkiler, Reklamcılık alanında yapılmış olan gerek uygulamalı gerekse bilimsel araştırma merkezli makaleleri yayımlamaktadır. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi umuyorum ki hem Türk hem de uluslararası araştırmacıların bilimsel eserler üretmesi ve bilimsel alanda ülkemizin yazın gelişimine katkıda bulunacaktır. Derginin editörü, hakemleri ve yazarlarına katkıları için teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Mustafa AYDIN
Mütevelli Heyet Başkanı

Rektör'den

Değerli Okurlar,

İstanbul Aydın Üniversitesi olarak, teknolojiden iletişime, sosyal bilimlerden sanata kadar geniş bir yelpazede bilgi üretmenin gururunu taşıyoruz. Bilgi üretiminin en kalıcı ve en etkili yollarından biri bilimsel yayıncılıktır. Bu noktada İletişim Fakültemiz tarafından 2009 yılından beri düzenli olarak yayımlanan İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, ulusal ve uluslararası akademik arenada ses getiren, bilimsel katkılarıyla geleceğe ışık tutan bir platform olarak öne çıkmaktadır. Bu dergi, yalnızca akademik bir yayın olmanın ötesinde, bilginin paylaşımı ve kurum kültürünün yansımaları açısından da önemli bir misyon üstlenmiştir.

Bu kıymetli çalışmaya liderlik eden İletişim Fakültesi Dekanımıza ve emeği geçen tüm ekibe gönülden teşekkür ediyorum. Dergimizin, bilginin sınırlarını genişleten bir yolculukta ilham verici bir kaynak olmaya devam edeceğine inancım tamdır.

Başarı dolu bir yayın hayatı diliyorum.

Prof. Dr. İbrahim Hakkı AYDIN
İAÜ Rektörü

Editörün Mesajı

Değerli Okuyucular,

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Cilt 18, Sayı 2 (Nisan) sayısı ile yeniden sizlerle buluşmaktan memnuniyet duyuyoruz. Bu sayımızda, sosyal bilimlerin farklı alanlarında üretilen güncel tartışmaları bir araya getiren iki derleme ve dört araştırma makalesi yer almaktadır.

Sayımızın derleme makaleleri bölümünde ilk olarak Emine Elif Şahin, Topluluk Müziği yaklaşımını kuramsal temelleri ve tarihsel gelişimiyle ele alırken, Türkiye'deki uygulamalar üzerinden alanın güncel imkânlarını ve sınırlarını tartışmaya açmaktadır. İkinci derlemede ise Orhan Engin, Betül Öztürk ve Emine İclal Akkulak, kurumlar açısından giderek daha kritik hale gelen iş sürekliliği meselesini ISO 22301:2019 standardı çerçevesinde değerlendirerek, sistemin organizasyonlara sunduğu katkıları bütünlüklü biçimde incelemektedir.

Araştırma makaleleri bölümünde Cemal Karadağ, Cumhuriyet'in erken döneminde Amasya Vilayetini tarihsel bir perspektifle ele alarak dönemin idari, toplumsal ve siyasal dönüşümlerine ilişkin önemli bir çerçeve sunmaktadır. Gökhan Demiray ise otel işletmeleri bağlamında Yenilikçi Hizmet Davranışı Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanmasına odaklanmakta; ölçek uyarlama çalışmasının metodolojik boyutlarıyla birlikte alan yazına ölçme aracı kazandırmayı hedeflemektedir.

Sayımızın bir diğer çalışmasında İsmail Özdemir, vakıf üniversitelerinde çalışan akademisyenler üzerinden psikolojik dayanıklılık ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi incelerken, cinsiyetin düzenleyici rolünü tartışmaya dahil ederek çalışma yaşamına dair çok katmanlı bir değerlendirme ortaya koymaktadır. Meltem Başaran televizyonun yapısal izomorfizmini narsistik zihin üzerinden teorik olarak ele almaktadır. Son olarak Mustafa Eren, 6. sınıf müzik dersi öğretim programında ölçme ve değerlendirme yaklaşımını, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ekseninde ele alarak yeterlik temelli değerlendirme tartışmalarına güncel bir katkı sunmaktadır.

Farklı disiplinlerden beslenen bu çalışmaların; eğitim, yönetim, tarih, psikoloji ve kültür/sanat alanlarında süren tartışmaları zenginleştireceğine ve yeni araştırma gündemlerine kapı aralayacağına inanıyoruz. Dergimizin yayın sürecine emek veren tüm yazarlarımıza, hakemlerimize ve yayın kurulu üyelerimize teşekkür ediyor; bir sonraki sayıda yeniden buluşmayı diliyoruz.

Editör
Doç. Dr. Deniz AKBULUT

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

CİLT: 18 - SAYI: 2 - Nisan 2026

İçindekiler ***Content***

DERLEME (REVIEW)

- TOPLULUK MÜZİĞİ: KURAMSAL TEMELLERİ, TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI**
COMMUNITY MUSIC: THEORETICAL FOUNDATIONS, HISTORICAL DEVELOPMENT, AND APPLICATIONS IN THE CONTEXT OF TÜRKİYE
Emine Elif ŞAHİN.....193
- ORGANİZASYONLAR İÇİN İŞ SÜREKLİLİĞİ YÖNETİM SİSTEMİ: ISO 22301:2019 VE KATKILARI**
BUSINESS CONTINUITY MANAGEMENT SYSTEM FOR ORGANIZATIONS: ISO 22301:2019 AND ITS CONTRIBUTIONS
Orhan ENGİN, Betül ÖZTÜRAK, Emine İclal AKKULAK.....215

ARAŞTIRMA MAKALESİ (RESEARCH ARTICLES)

- CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA AMASYA VİLAYETİ**
THE PROVINCE OF AMASYA IN THE EARLY YEARS OF THE REPUBLIC
Cemal KARADAĞ.....243
- YENİLİKÇİ HİZMET DAVRANIŞI ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE'YE UYARLANMASI: OTEL İŞLETMELERİNDE BİR ARAŞTIRMA**
ADAPTATION OF THE INNOVATIVE SERVICE BEHAVIOR SCALE INTO TURKISH: A STUDY IN HOTEL ENTERPRISES
Gökhan DEMİRAY.....265

**PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE İŞTEN AYRILMA NİYETİNDE
CİNSİYETİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ: VAKIF ÜNİVERSİTESİ
AKADEMİSYENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

*THE MODERATING ROLE OF GENDER IN PSYCHOLOGICAL RESILIENCE
AND TURNOVER INTENTION: A STUDY ON FOUNDATION UNIVERSITY
ACADEMICS*

İsmail ÖZDEMİR.....285

**TELEVİZYONUN YAPISAL İZOMORFİZMİ VE NARSİSTİK ZİHİN
ÜZERİNE TEORİK BİR ÇÖZÜMLEME**

*A THEORETICAL ANALYSIS OF THE STRUCTURAL ISOMORPHISM
BETWEEN TELEVISION AND THE NARCISSISTIC MIND*

Meltem BAŞARAN.....307

**6. SINIF MÜZİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA ÖLÇME VE
DEĞERLENDİRME: TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ**

*COMPETENCY-BASED ASSESSMENT AND EVALUATION IN THE 6TH
GRADE MUSIC CURRICULUM: THE TÜRKİYE CENTURY EDUCATION
MODEL*

Mustafa EREN.....327

**GERİ ÇEKİLDİ: FETHİYE-KAYAKÖY AŞAĞI KİLİSE-PANAYİA
PIRGİOTİSSA KİLİSESİ VE YUKARI KİLİSETAXİARHİS KİLİSESİ
SÜSLEME PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

*FETHİYE-KAYAKÖY LOWER CHURCHPANAYIA PIRGIYOTSSA CHURCH
AND UPPER CHURCH-TAXIARHIS CHURCH EVALUATION OF
DECORATION PROGRAMS*

Zübeyde KORKMAZ, Tuğba BATUHAN TEKİN.....353

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

CİLT: 18 - SAYI: 2 - Nisan 2026

DOI Numaraları

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/2026.182

TOPLULUK MÜZİĞİ: KURAMSAL TEMELLERİ, TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

COMMUNITY MUSIC: THEORETICAL FOUNDATIONS, HISTORICAL DEVELOPMENT, AND APPLICATIONS IN THE CONTEXT OF TÜRKİYE

Emine Elif ŞAHİN

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v18i2001

ORGANİZASYONLAR İÇİN İŞ SÜREKLİLİĞİ YÖNETİM SİSTEMİ: ISO 22301:2019 VE KATKILARI

BUSINESS CONTINUITY MANAGEMENT SYSTEM FOR ORGANIZATIONS: ISO 22301:2019 AND ITS CONTRIBUTIONS

Orhan ENGİN, Betül ÖZTÜRAK, Emine İclal AKKULAK

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v18i2002

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA AMASYA VİLAYETİ

THE PROVINCE OF AMASYA IN THE EARLY YEARS OF THE REPUBLIC

Cemal KARADAĞ

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v18i2003

YENİLİKÇİ HİZMET DAVRANIŞI ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE'YE UYARLANMASI: OTEL İŞLETMELERİNDE BİR ARAŞTIRMA

ADAPTATION OF THE INNOVATIVE SERVICE BEHAVIOR SCALE INTO TURKISH: A STUDY IN HOTEL ENTERPRISES

Gökhan DEMİRAY

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v18i2004

**PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE İŞTEN AYRILMA NİYETİNDE
CİNSİYETİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ: VAKIF ÜNİVERSİTESİ
AKADEMİSYENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

*THE MODERATING ROLE OF GENDER IN PSYCHOLOGICAL RESILIENCE
AND TURNOVER INTENTION: A STUDY ON FOUNDATION UNIVERSITY
ACADEMICS*

İsmail ÖZDEMİR

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v18i2005

**TELEVİZYONUN YAPISAL İZOMORFİZMİ VE NARSİSTİK ZİHİN
ÜZERİNE TEORİK BİR ÇÖZÜMLEME**

*A THEORETICAL ANALYSIS OF THE STRUCTURAL ISOMORPHISM
BETWEEN TELEVISION AND THE NARCISSISTIC MIND*

Meltem BAŞARAN

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v18i2006

**6. SINIF MÜZİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA ÖLÇME VE
DEĞERLENDİRME: TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ**

*COMPETENCY-BASED ASSESSMENT AND EVALUATION IN THE 6TH
GRADE MUSIC CURRICULUM: THE TÜRKİYE CENTURY EDUCATION
MODEL*

Mustafa EREN

10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v18i2007

TOPLULUK MÜZİĞİ: KURAMSAL TEMELLERİ, TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

Emine Elif ŞAHİN
Bağımsız Araştırmacı, Türkiye
e.elifsahin@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8087-627X>

<i>Atıf</i>	ŞAHİN, E. E. (2026). TOPLULUK MÜZİĞİ: KURAMSAL TEMELLERİ, TARİHSEL GELİŞİMİ VE TÜRKİYE UYGULAMALARI. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 18(2), 193-213.
-------------	---

ÖZ

Bu makale, topluluk müziği kavramını yalnızca bir müzikal etkinlik biçimi olarak değil, aynı zamanda sosyal etkileşim, kültürel paylaşım ve kolektif öğrenme süreçlerini dönüştüren bir toplumsal pratik olarak değerlendirmektedir. Çalışma, topluluk müziğini kolektif üretim ve ortak düşünme pratiği olarak konumlandıran kuramsal perspektifi temel alarak kültürel demokrasi çerçevesi, topluluk temelli müzik terapisi modeli ve müzik-refah ilişkisine dair kavramsallaştırmaları bütüncül bir analiz içinde ele almaktadır. Bu bağlamda makale, topluluk müziğinin tarihsel gelişimini, kavramsal bileşenlerini, uygulama alanlarını ve yöntemlerini geniş bir perspektifle tartışarak, alanın çok-disiplinli niteliğini görünür kılmayı amaçlamaktadır. Türkiye’de topluluk müziğinin gelişen konumu, kültürel çeşitlilik, sosyal entegrasyon ve katılım odaklı projeler üzerinden ele alınmakta; müziğin toplumsal kapsayıcılık, güçlenme ve dayanışma yaratma potansiyeli vurgulanmaktadır. Derleme niteliğindeki bu çalışma, topluluk müziğini bireysel beceriden ziyade kolektif deneyim ve sosyal dönüşüm ekseninde konumlandırarak, çağdaş müzikoloji alanında kavramın yeniden tanımlanmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Topluluk müziği, Sosyal entegrasyon, Katılımcı Müzik uygulamaları, Refah, Türkiye.*

COMMUNITY MUSIC: THEORETICAL FOUNDATIONS, HISTORICAL DEVELOPMENT, AND APPLICATIONS IN THE CONTEXT OF TÜRKİYE

ABSTRACT

This article examines community music not merely as a form of musical activity, but as a social practice that transforms interaction, cultural exchange, and collective learning processes. Building on the conceptualization of community music as a mode of co-creating and co-thinking, the study integrates theoretical perspectives drawn from cultural democracy, community-based music therapy, and frameworks that explore the relationship between music and wellbeing. Within this context, the article discusses the historical development of community music, its core conceptual components, fields of application, and methodological diversity, aiming to illuminate the multidisciplinary character of the field. In Türkiye, the growing presence of community music is explored through projects centered on cultural diversity, social integration, and participatory engagement, emphasizing music's potential to foster inclusivity, empowerment, and social cohesion. As a review study, this work positions community music not as an individual skill-oriented pursuit but as a collective and socially transformative process, thereby contributing to the reconceptualization of the term within contemporary musicology.

Keywords: *Community Music, Social Integration, Participatory music-making, Wellbeing, Türkiye.*

GİRİŞ

Müzik, insan topluluklarının var oluşundan bu yana yalnızca estetik bir ifade biçimi değil, sosyal ilişkileri düzenleyen, kültürel kimliği görünür kılan ve ortak anlam üretimini mümkün kılan temel bir pratik olmuştur. Tarih boyunca müzik, ritüellerden gündelik yaşama, eğitimden iyileşmeye, toplumsal dayanışmadan kültürel aktarım süreçlerine kadar birçok alanda kolektif bir güç olarak işlev görmüştür. Bu bağlamda topluluk müziği (community music), müziğin topluluk içindeki sosyal, kültürel ve etkileşimsel boyutlarına odaklanan çağdaş bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır. Topluluk müziği yalnızca birlikte müzik yapmayı hedefleyen bir etkinlik değil; katılım, paylaşım, etkileşim ve ortak üretim üzerine kurulu bir toplumsal süreçtir. Higgins (2012) topluluk müziğini müziği topluluk içinde, toplulukla birlikte ve topluluk için üretme biçimi olarak tanımlaması, bu kavramın yalnızca pedagojik ya da sanatsal bir perspektiften değil, sosyolojik ve etik bir zeminden anlaşılması gerektiğine işaret eder. Topluluk müziği, bireylerin müzikal yeterliklerinden bağımsız olarak yaratıcı sürece katıldıkları, deneyimlerini paylaştıkları ve sosyal ilişkilerini yeniden yapılandırdıkları bir alan sunar. Bu yönüyle topluluk müziği, estetik kaygıları merkezine alan geleneksel müzik pratiklerinden ayrılarak, katılımı, erişilebilirliği ve kültürel çoğulculuğu önceleyen demokratik bir anlayışı benimser.

Topluluk müziğinin kuramsal çerçevesi, disiplinler arası birikimin kesişiminde şekillenmektedir. Kültürel demokrasi yaklaşımı, sanatsal üretimin elitist yapılardan çıkarılarak geniş katılımlı bir toplumsal alana taşınmasını vurgulamaktadır (Veblen ve diğerleri, 2013). Pavlicevic ve Topluluk temelli müzik terapisi modeli ise müziğin iyileştirici, birleştirici ve anlam kurucu gücüne odaklanmaktadır (Pavlicevic & Ansdell, 2004). Müzik ve refah ilişkisi tanımlanırken, müziğin kimlik oluşumundan sosyal destek ağlarının güçlenmesine kadar birçok psikososyal bileşenle etkileşim içinde olduğu belirtilmektedir (Ruud, 2013). Bu yaklaşımlar, topluluk müziğinin yalnızca estetik bir etkinlik değil ayrıca sosyal adalet, kültürel sürdürülebilirlik ve kolektif güçlenme süreçlerinin bir bileşeni olduğunu göstermektedir. Günümüzde topluluk müziği, farklı yaş grupları, kültürel kimlikler ve toplumsal konumlar arasında köprü kuran bir uygulama alanı olarak eğitim, sağlık, sosyal hizmet, göç ve kültürel çalışmalar gibi alanlarda önemli bir yer edinmiştir. Doğaçlama, ortak beste yapımı, katılımcı koro çalışmaları ve yaratıcı müzik atölyeleri gibi yöntemler, bireylerin hem kendilerini ifade etmesine hem de toplulukla

ilişki kurmasına imkân tanımaktadır. Topluluk müziği bu yönüyle, bireysel gelişimi toplumsal dönüşümle birlikte düşünmeyi gerektiren bir yaklaşım sunmaktadır.

Türkiye bağlamında topluluk müziği, kültürel çeşitliliğin, çok katmanlı müzikal geleneklerin ve toplumsal dayanışma pratiklerinin yoğun olduğu bir coğrafyada anlamlı bir karşılık bulmaktadır. Geleneksel müzik kültürlerinin kolektif yapısı, modern topluluk çalışmalarıyla birleşerek topluluk müziğinin Türkiye’de gelişmesine zemin hazırlamaktadır. Son yıllarda özellikle çok kültürlü bölgelerde, mülteci ve yerel toplulukların bir araya geldiği koro ve atölye çalışmalarında, müziğin sosyal etkileşim ve entegrasyon açısından önemli bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir (Şahin, 2025).

Bu makale, topluluk müziği kavramını tarihsel, kuramsal ve uygulamalı yönleriyle ele alarak alandaki literatürü bütüncül biçimde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada topluluk müziğinin tarihsel gelişimi, temel kavramları, yöntemleri ve küresel uygulama örnekleri değerlendirilmekte; Türkiye’deki güncel durumu ve potansiyel gelişim alanları tartışılmaktadır. Amaç, topluluk müziğini yalnızca bir müzik uygulaması olarak değil, sosyal bütünleşme, kültürel paylaşım, güçlenme ve refah üretme süreçlerinin bir parçası olarak konumlandırmaktır.

Çalışmanın Yöntemi ve Kapsamı

Bu çalışma, derleme niteliğinde bir araştırmadır. Araştırmada topluluk müziği alanına ilişkin kuramsal, tarihsel ve uygulamalı literatür bütüncül bir yaklaşımla incelenmiştir. Literatür taraması, topluluk müziğinin kavramsal temelleri, tarihsel gelişimi, uygulama alanları ve Türkiye bağlamındaki yansımalarını kapsayacak şekilde yapılandırılmıştır.

Literatür taraması sürecinde, 2000-2024 yılları arasında yayımlanmış, “topluluk müziği, community music, community music therapy, participatory music ve musicking anahtar” sözcüklerini içeren çalışmalar incelenmiştir. Tarama sürecinde Web of Science, Scopus, Google Scholar ve ERIC veri tabanları kullanılmış; alanın kurucu ve temel metinleri kapsama dâhil edilmiştir.

Çalışmaya dâhil edilme ölçütleri; (a) hakemli dergilerde yayımlanmış olması, (b) topluluk müziğini kuramsal veya uygulamalı bağlamda ele alması ve (c) müziğin sosyal, kültürel ya da pedagojik boyutlarına

odaklanması olarak belirlenmiştir. Türkiye bağlamına ilişkin çalışmalar ise ulusal tezler, akademik makaleler ve seçili uygulama örnekleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın sınırlılığı, derleme niteliği gereği ampirik veri içermemesi ve seçilen literatürün belirli kuramsal çerçevelerle sınırlandırılmış olmasıdır. Buna karşın çalışma, topluluk müziği alanına ilişkin disiplinlerarası literatürü bir araya getirerek alandaki kavramsal bütünlüğü görünür kılmayı amaçlamaktadır.

TOPLULUK MÜZİĞİ NEDİR?

Topluluk müziği, müziği yalnızca bir performans biçimi olarak değil, katılım, paylaşım ve ortak üretime dayalı bir toplumsal süreç olarak ele alan çok boyutlu bir yaklaşımdır (Şahin, 2025, ss. 68-69). Kavramın temelinde, müziğin insanlar arasındaki sosyal bağları güçlendiren ve bireyleri kolektif bir deneyim etrafında bir araya getiren bir eylem olduğu fikri yer almaktadır. Higgins (2012, s. 3), topluluk müziğini müziği topluluk içinde, toplulukla birlikte ve topluluk için yapmak şeklinde tanımlarken, bu alanın merkezine katılım, erişilebilirlik ve ortak yaratıcılık ilkelerini yerleştirmektedir. Bu tanım, müziğin teknik ustalıktan ziyade ortak anlam üretimi ve sosyal ilişkisellik bağlamında anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Topluluk müziği, geleneksel müzik pedagojisinin öğretmen merkezli yapısından uzaklaşarak kolaylaştırıcı (facilitator) rolü üzerine kuruludur. Kolaylaştırıcı müzikal süreci katılımcıların birlikte taşıdığı, hiyerarşinin minimize edildiği ve yaratıcı kararların paylaşıldığı bir liderlik biçimi olarak açıklanmaktadır (Higgins & Willingham, 2017, s. 21). Bu anlayışta müzik, öğretmenin aktardığı bir bilgi değil; grubun birlikte inşa ettiği bir deneyim olarak görülmektedir. Bu yaklaşım, Small (1998) musicking¹ kavramıyla benzer bir düşünsel temeli paylaşmaktadır. Small, müziğin bir nesne değil, bir eylem olduğunu ve bu eylemin tüm katılımcıları-çalan, söyleyen, dinleyen, mekânı hazırlayan-kapsadığını belirtmektedir (Small, 1998, s. 9). Topluluk müziği pratiği, musicking anlayışının kolektif bağlamda somutlaştığı bir alan niteliğindedir: Müzik yapanlar yalnızca

¹ Christopher Small tarafından ortaya konan musicking kavramı, müziği bir ürün ya da nesne olarak değil; çalma, söyleme, dinleme, prova etme ve müziksel etkinliğin gerçekleştiği bağlamı organize etme gibi tüm katılım biçimlerini kapsayan toplumsal ve ilişkisel bir eylem süreci olarak tanımlar. Bu yaklaşım, müziğin anlamının estetik çıktılardan ziyade, müzik aracılığıyla kurulan sosyal ilişkilerde ve kolektif deneyimde ortaya çıktığını vurgular (Small, 1998).

ses üretmez, aynı zamanda ilişkiler kurar, anlam inşa eder ve birlikte yeni sosyal alanlar yaratmaktadır.

Topluluk müziğinin toplumsal ve kültürel yönleri, etnomüzikoloji ve kültürel müzikoloji literatürüyle de örtüşmektedir. Katılımcı müzik yapımı topluluğun birlikte var olma biçiminin bir ifadesi olarak tanımlanmaktadır ve topluluk müziğinin modern toplumlarda kamusal alanı genişleten demokratik bir pratik olduğuna dikkat çekmektedir (Turino, 2008, s. 28). Benzer şekilde, müziğin bireylerin gündelik yaşamlarında kimlik, duygu ve sosyal etkileşim yapılarını yeniden kurduğu ifade edilmektedir (DeNora, 2000, s. 47). Bu kuramsal çerçeve, topluluk müziğinin sosyal dönüşüm potansiyelini görünür kılmaktadır. Topluluk müziği, kültürel demokrasi yaklaşımıyla bağlantılı olarak müziğin herkes tarafından erişilebilir ve deneyimlenebilir olması gerektiğini vurgulayan kapsayıcı bir anlayış sunmaktadır (Veblen, 2007, s. 5). Topluluk müziği uygulamaları, profesyonel müzisyenlik normlarının dışına çıkarak her bireyin katkısını değerli kılan bir katılım kültürü oluşturmaktadır. Bu kültür, sadece müzikal beceriyi değil; dayanışma, ifade özgürlüğü, karşılıklı saygı ve kolektif paylaşım gibi sosyal değerleri de güçlendirmektedir.

Topluluk müziğinin etik boyutu da dikkat çekicidir. Müzik, yalnızca bir sanat formu olmanın ötesinde; sorumluluk, duyarlılık ve karşılıklılık gerektiren sosyal ve kültürel bir etkileşim alanı olarak görülmektedir (Elliott & Silverman, 2015, s. 184). Böylece müzik, sadece bir sanat formu olmaktan çıkar, sosyal ve kültürel özen gerektiren bir etkileşim alanı hâline gelmektedir. Topluluk müziği, biçimsel olarak tek bir modele indirgenemeyecek kadar esnektir. Doğaçlama oturumları, katılımcı korolar, ritim çemberleri, yaratıcı müzik atölyeleri, okul temelli projeler ve dijital topluluk alanları gibi uygulamalar, topluluk müziğinin bağlama göre esneyebilen yapısını ortaya koymaktadır; bu çeşitliliğin her topluluğun kendi kültürel dinamiklerine göre yeniden biçimlendiği belirtilmektedir (Higgins, 2012, s. 102). Bu nedenle topluluk müziği tek tip bir pedagojiden değil, bağlama duyarlı esnek uygulamalardan oluşmaktadır.

Topluluk müziğinin bir diğer önemli yönü de aidiyet ve güçlenmeye yaptığı vurgudur. Müziğin bireylerde kimlik hissi, sosyal bağlılık ve psikolojik iyi oluş yarattığını belirtilmektedir (Ruud, 2013, s. 325). Pavlicevic & Ansdell, s. (2004, s. 36) ise topluluk müziğinin özellikle kırılan ve marjinal gruplar için *kolektif iyileşme alanı* sunduğunu ifade etmektedir.

Bu görüşler, topluluk müziğini sosyal adalet, refah ve toplumsal iyileşme perspektifinden değerlendirilebilecek bir alan hâline getirmektedir.

Sonuç olarak topluluk müziği, müziği merkezden topluluğa doğru genişleten; teknik beceriden ziyade katılımı, üretimi ve sosyal etkileşimi odağına alan; kültürel, pedagojik ve terapötik boyutları bir araya getiren bir yaklaşım olarak düşünülebilmektedir. Bu nedenle topluluk müziği, çağdaş müzik çalışmalarında hem teorik hem de uygulamalı düzeyde önemli bir alan hâline gelmiştir.

TOPLULUK MÜZİĞİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Topluluk müziğinin tarihsel gelişimi, müziğin toplumla ilişkisini yeniden tanımlayan sosyal, kültürel ve politik dönüşümlerin bir yansıması olarak görülebilmektedir. Her ne kadar topluluk müziği terimi modern dönemde kavramsallaştırılmış olsa da insanların birlikte müzik üretmesine dayalı pratikler insanlık tarihinin en eski kolektif ritüellerinde bile bulunmaktadır. Bu nedenle topluluk müziğinin tarihi yalnızca sanat tarihine değil, sosyoloji, antropoloji ve kültürel çalışmalar alanlarına da geniş bir perspektifle yaklaşmayı gerektirmektedir.

Erken Kolektif Müzik Pratikleri: Ritüelden Toplumsal Dayanışmaya

Müzik antropolojisine ilişkin güncel çalışmalar, müziğin erken insan topluluklarında ritüel, sosyal bağ ve kolektif varoluş süreçlerini düzenleyen temel bir pratik olduğunu göstermektedir (Cross, 2009; Dunbar, 2012). Bu bağlamda topluluk müziği düşüncesi, modern anlamını almadan önce bile kolektif yaşamın temel bileşenlerinden biriydi. Geleneksel toplumlarda müzik, estetik nitelikten çok birlikte yaratma deneyimini önceleyen *katılımcı performans* modeli çerçevesinde işleyen bir pratik olarak değerlendirilmiştir (Turino, 2008, s. 27). Bu anlayış, topluluk müziğinin bugün savunduğu katılımcılık ilkesinin tarihsel köklerini oluşturur.

19. Yüzyıl Avrupa'sında Amatör Müzik Hareketleri

Topluluk müziğinin modern biçiminin izleri 19. yüzyıl Avrupa'sında ortaya çıkan amatör müzik derneklerine, halk orkestralarına ve işçi korolarına kadar uzanmaktadır. Özellikle Almanya'daki Liedertafel geleneği ve İngiltere'deki işçi sınıfı koroları, müziği hem eğlence hem de sınıfsal dayanışma aracı olarak kullanmıştır (McKay & Higham, 2012, s. 4). Bu topluluklar, müziğin profesyonel alanın dışına çıkarak geniş bir halka ulaşmasını sağlamıştır. Amatör müzik hareketleri, topluluk müziğinin temel ilkelerinden olan *herkes için müzik* fikrinin kurumsallaşmış erken

örneklerini temsil etmektedir.

20. Yüzyıl Başlarında Halk Eğitimi Ve Toplumsal Katılım

20. yüzyılın başlarında müzik, yalnızca bir sanat biçimi olmaktan çıkıp, sosyal eğitim aracı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Dewey'in deneyim temelli eğitim yaklaşımı, sanatın toplumsal yaşamla iç içe olması gerektiğini savunmaktadır ve bu düşünce, ilerleyen yıllarda topluluk müziği pedagojisinin temel referanslarından biri hâline gelmektedir (Small, 1998, s. 9). Bu dönemde müzik, özellikle halk eğitimi programlarında (folk schools, community centers) sosyal katılımı destekleyen bir araç olarak benimsenmiştir

1960'larda Community Arts Movement: Kavramın Siyasal Ve Kültürel Dönüşümü

Topluluk müziği kavramı modern anlamını, 1960'lı yıllardaki kültürel dönüşümlerle ortaya çıkan *community arts movement* süreciyle kazanmaya başlamıştır (Higgins, 2012, ss. 25-27). İngiltere ve Kuzey Avrupa'da ortaya çıkan bu hareket, sanatın elit kesimin tekelinden çıkarılarak kamusal yaşamın parçası hâline getirilmesini savunmuştur. Higgins, s. (2012, s. 25), bu dönemi topluluk müziğinin politik anlam kazandığı bir eşik olarak değerlendirir.

Bu hareketin temel özellikleri:

- Sanatta sınıfsal ve kültürel eşitsizliklere karşı duruş
- Profesyonel–amatör ayrımının reddi
- Katılım temelli sanat modellerinin geliştirilmesi
- Yerel topluluklarla kolektif üretimin teşvik edilmesi

Community Music London'ın (CML) 1983'te kurulması, topluluk müziğinin kurumsallaşmasında kritik bir adım olmuştur (Higgins & Willingham, 2017, s. 8).

1970–1980'lerde Sosyal Adalet, Kültürel Demokrasi ve Pedagojik Dönüşüm

1970'li yıllarda topluluk müziği, sol düşünceyle ve sosyal adalet arayışlarıyla ilişkilendirilen bir kültürel aktivizm alanına dönüşmüştür. Dönemin topluluk müziği yaklaşımı, müziğin yalnızca sanatsal bir etkinlik değil, aynı zamanda bireylerin ve grupların kendilerini ifade etmelerini, güçlenmelerini ve toplumsal sınırları aşmalarını mümkün kılan bir özgürleşme alanı olarak görülmüştür (Higgins, 2012, s. 27). 1970'li ve

1980’li yıllarda topluluk temelli sanat hareketi, özellikle Birleşik Krallık’ta sosyal adalet ve kültürel eşitlik arayışlarıyla ilişkilendirilen politik bir kültürel aktivizm alanı hâline gelmiştir. Community arts hareketinin bu dönemdeki dönüşümünü ayrıntılı biçimde inceleyen Kelly (1984), topluluk odaklı sanat pratiklerinin devlet politikalarına karşı eleştirel bir duruş geliştirdiğini belirtmektedir. Benzer şekilde Braden (1978), bu hareketin sanatsal üretimi geniş kesimlere açarak kültürel demokratikleşmeye katkı sağladığını vurgulamaktadır (Braden, 1978; Kelly, 1984).

Bu dönemde:

- Gençlik merkezlerinde müzik atölyeleri,
- Yoksul mahallelerde müzikle güçlenme projeleri,
- Çok kültürlü katılım modelleri

yaygınlaşmış ve topluluk müziğinin yalnızca müziksel değil, sosyal bir hareket olduğu belirginleşmiştir.

ISME-CMA Ve Akademik Kuramsallaşma (1982 Sonrası)

Uluslararası Müzik Eğitimi Birliği’nin (ISME) 1982’de Community Music Activity (CMA) Komisyonu’nu kurması, topluluk müziğinin akademik olarak tanınmasını sağlamıştır. Veblen ve Olsson’un CMA kapsamındaki çalışmaları, topluluk müziğini pedagojik ve sosyolojik açıdan tartışmaya açmış, alanın temel kavramlarını ortaya koymuştur (Veblen ve Olsson, 2002, s. 7). CMA’nın etkisiyle, topluluk müziği araştırmaları artmış, uluslararası sempozyumlar düzenlenmiş, uygulayıcıların mesleki kimliği tanımlanmıştır. Bu süreç topluluk müziğinin artık sadece bir aktivizm alanı değil, kuramsal temeli olan akademik bir disiplin hâline geldiğini göstermektedir.

Kuramsal Dönüşüm: Musicking, Refah, Topluluk Terapisi Yaklaşımları

1990’lardan itibaren topluluk müziği, müzik terapisi, etnomüzikoloji ve kültürel çalışmalarla kesişen yeni kuramsal yönelimler geliştirmiştir.

Bunlar arasında en belirgin olanlar:

- Musicking (Small, 1998): Müziğin *bir eylem* olarak tanımlanması, topluluk müziği anlayışının felsefi temel taşlarından biridir.
- Müzik ve Refah (Ruud, 2013): Müziğin aidiyet, kimlik ve sosyal destek sistemleri üzerindeki etkileri açıklanmıştır.
- Topluluk Müzik Terapi (Pavlicevic & Ansdell, 2004): Müziğin topluluk

içinde iyileştirici bir sosyal alan yarattığı modeldir.

- Kültürel Demokrasi (Veblen ve diğerleri, 2013): Sanatın herkese ait olduğu ve herkes tarafından üretilebileceği savunulur.

Bu yaklaşım, topluluk müziğini yalnızca bir müzik üretimi değil, sosyal bir müdahale biçimi olarak da konumlandırmaktadır.

Dijitalleşme, Göç Ve Çokkültürlülük: 21. Yüzyılda Yeni Yönelimler

21. yüzyılda topluluk müziği, özellikle dijitalleşme ve artan göç hareketleriyle birlikte yeni biçimler kazanmıştır. Göç ve zorunlu yer değiştirme süreçleri, çok kültürlü koroların ve mülteci topluluklara yönelik müzik projelerinin yaygınlaşmasına neden olmuş; bu çalışmaların, katılımcılar arasında güven ve sosyal uyum geliştirdiği gösterilmiştir (Vougioukalou vd., 2019). Bunun yanı sıra dijitalleşme, topluluk müziğinin mekâna bağımlı yapısını dönüştürmüş; çevrim içi korolar, dijital doğaçlama atölyeleri ve hibrit müzikal ortamlar pandemi sonrası dönemde önemli katılım modelleri hâline gelmiştir (McKay & Higham, 2011, s. 37). Ayrıca engelli bireyler, yaşlılar ve dezavantajlı topluluklarla yürütülen kapsayıcı müzik çalışmaları da bu dönemin belirgin eğilimlerindendir. Tüm bu gelişmeler, topluluk müziğinin 21. yüzyılda erişilebilirlik, çokkültürlülük ve sosyal kapsayıcılık odaklı bir yapıya doğru evrildiğini göstermektedir.

TOPLULUK MÜZİĞİNİN KULLANIM ALANLARI VE YÖNTEMLERİ

Topluluk müziği, çağdaş müzik eğitiminden sosyal bilimlere uzanan geniş bir disiplinlerarası alanda hem bireysel hem toplumsal dönüşümleri destekleyen çok katmanlı bir uygulama biçimine dönüşmüştür. Alanın temelini oluşturan kavramlar; katılım, kapsayıcılık, işbirliği, süreç odaklılık ve kültürel demokrasi gibi ilkeler etrafında şekillenmekte, bu ilkeler topluluk müziğinin çeşitli alanlarda nasıl konumlandığını belirlemektedir. Higgins (2012) topluluk müziğini *katılımın* estetikten önce geldiği bir üretim biçimi olarak tanımlaması, alanın yalnızca müzikal çıktılara değil, kolektif sürecin kendisine odaklandığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, topluluk müziğinin eğitim, sağlık, sosyal hizmet, kültürel katılım ve çokkültürlü etkileşim gibi alanlarda neden giderek daha fazla önem kazandığını açıklamaktadır.

Eğitim Alanındaki Kullanımlar: Demokratik ve Katılımcı Öğrenme Modelleri

Eğitim bağlamında topluluk müziği, geleneksel öğretmen merkezli müzik

eğitimine alternatif bir pedagojik yaklaşım sunmaktadır. Bu yaklaşımda öğrenme, bilgiyi pasif biçimde edinmekten çok, müzikal deneyim yoluyla aktif biçimde inşa edilen bir süreçtir. Topluluk müziği, farklı yaş ve yeteneklere sahip bireylerin ortak bir üretim sürecinde buluşmasını mümkün kılan esnek ve kapsayıcı bir öğrenme alanı olarak değerlendirilmekte; bu yönüyle yaşam boyu öğrenmenin müzikal karşılığı niteliği taşımaktadır (Veblen ve diğerleri, 2013, s. 5). Bu pedagojik yaklaşım, özellikle çeşitli sosyo-kültürel geçmişe sahip öğrenci gruplarıyla yapılan çalışmalarda demokratik etkileşim ortamı yarattığı için önemlidir. Okul dışı öğrenme ortamlarında –gençlik merkezleri, belediye atölyeleri, toplum merkezleri– yürütülen topluluk müziği uygulamaları, McKay & Higham (2011) bulgularına göre gençlerde öz-yeterlik, aidiyet duygusu ve yaratıcılığı geliştirmektedir. Bu bulgular, topluluk müziğinin salt müzikal edinimlerin ötesine geçerek bireylerin kişisel gelişimlerini desteklediğini ve sosyal etkileşim becerilerini güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle çokkültürlü eğitim ortamlarında, öğrencilerin müziksel etkileşim süreçleri aracılığıyla kendi kültürel kimliklerini görünür kılmalarının önemine dikkat çekilmektedir (Turino, 2008, s. 28).

Sağlık ve Refah Alanındaki Kullanımlar: Müzik Yoluyla İyileşme ve Topluluk Desteği

Topluluk müziğinin sağlık ve refahla ilişkisi, müziğin psikososyal etkilerini ele alan geniş bir literatürde açıklanmıştır. Müzik, bireylerin duygu düzenleme süreçlerinde ve özneleşme deneyimlerinde etkin bir araç olarak değerlendirilmektedir (DeNora, 2000, s. 47). Bu çerçevede grup müziği etkinlikleri, duygusal dayanıklılığı artırma, stresle başa çıkma, sosyal destek algısını güçlendirme gibi alanlarda etkili olmaktadır. Topluluk müzik terapi yaklaşımı, klasik bireysel müzik terapisinden farklı olarak iyileştirici süreci bireyin değil, topluluğun kolektif etkileşiminin merkezine yerleştirir. Pavlicevic ve Ansdell (2004), müziğin topluluk içinde ortak iyileşme alanı yarattığını ve müzikal etkileşimin sosyal bağları güçlendirdiğini ileri sürer. Stige'nin (2012) geliştirdiği topluluk müzik terapisi modeli de benzer biçimde iyileşmeyi sosyal bağlanma, ritüel üretimi ve topluluk dayanışması ekseninde değerlendirir.

Mülteci ve göçmen topluluklarla yapılan çalışmalar, topluluk müziğinin travmasonrası iyileşme süreçlerinde güçlü bir araç olduğunu göstermektedir. Vougioukalou ve arkadaşlarının (2019) entegre müzik grupları üzerine yaptığı araştırma, doğaçlama temelli etkileşimin mültecilerde güven

duygusunu artırdığını ve grup içi sosyal uyumu kolaylaştırdığını ortaya koyar.

Sosyal Entegrasyon ve Toplumsal Katılım: Müzik Yoluyla Birlikte Var Olma

Topluluk müziği, sosyal bütünleşme çalışmalarında giderek daha fazla önem kazanan kültürel bir müdahale biçimidir. Bunun temel nedeni müziğin dilsel bariyerleri aşabilmesi ve katılımcılar arasında eşitlikçi bir iletişim alanı oluşturmastır. Ruud (2013) müziğin kimlik kurucu gücü üzerine yaptığı çalışmalar, müzikal katılımın bireylerin aidiyet ve topluluk hissini güçlendirdiğini göstermektedir.

Göç, çokkültürlülük ve toplumsal kırılganlık bağlamında topluluk müziğinin rolü özellikle belirginleşmektedir. Müziğin çokkültürlü gruplarda bir müzakere alanı yaratarak bireylerin kültürel hikâyelerini paylaşmalarını sağlamakta ve bu deneyimin toplumsal uyum üzerinde olumlu etkileri olduğu belirtilmektedir (Higgins & Willingham, 2017). Engelli bireyler, yaşlılar ya da sosyal dışlanma riski altındaki gençlerle yapılan topluluk müziği projeleri, Oxford Handbook of Community Music'te (Bartleet & Higgins, 2018) kapsamlı biçimde ele alınmış ve sosyal katılımı güçlendiren etkileri ampirik bulgularla desteklenmiştir.

Bu tür uygulamalara farklı kültürel bağlamlardan örnekler incelendiğinde, topluluk müziğinin yalnızca Batı merkezli bir pedagojik yaklaşım olmadığı; yerel müzik pratikleri, dilsel çeşitlilik ve kültürel anlatılarla bütünleşerek farklı toplumlarda benzer sosyal işlevler üstlendiği görülmektedir. Örneğin çokkültürlü koro ve doğaçlama temelli müzik çalışmaları, Avrupa bağlamında göçmen topluluklarla, Türkiye bağlamında ise mülteci ve yerel çocuklarla yürütülen projelerde benzer biçimde güven inşası, karşılıklı kabul ve grup içi etkileşimi destekleyen bir mekanizma olarak işlev görmektedir (Şahin, 2025). Bu durum, topluluk müziğinin kuramsal ilkelerinin farklı sosyo-kültürel bağlamlarda pratik karşılıklar üretebildiğini göstermektedir.

TOPLULUK MÜZİĞİNDE YÖNTEMSEL YAKLAŞIMLAR

Topluluk müziği belirli bir yöntemle sıkı biçimde bağlanmış standart bir model sunmaz; aksine, uygulamalar bağlam, katılımcı profili ve amaçlara göre çeşitlenmektedir. Yine de literatürde ortaklaşan bazı temel uygulama ilkeleri bulunmaktadır.

- Doğaçlama: Doğaçlama topluluk müziğinin en yaygın yöntemlerinden biridir. Higgins (2012), doğaçlamayı topluluğun kendi sesini keşfettiği yaratıcı bir alan olarak tanımlamaktadır. Özellikle mülteci gruplarla yapılan çalışmalarda doğaçlama, güven duygusunu artıran ve sosyal etkileşimi kolaylaştıran bir araç olmaktadır (Vougioukalou vd., 2019).
- Ortak Beste ve Yaratıcı Üretim: (Elliott, 1995), müzik yapmayı praksis temelli bir etkinlik olarak tanımlarken kolektif üretimin etik boyutuna işaret etmektedir. Topluluk üyelerinin kendi deneyimlerinden yola çıkarak ortak bir müzikal ürün üretmesi, ifade özgürlüğünü ve grup içi dayanışmayı güçlendirmektedir.
- Kolaylaştırıcı Liderlik: Topluluk müziğinde liderlik, öğretici bir otoriteden çok, süreci yöneten ve grup dinamiklerini destekleyen bir kolaylaştırıcı rolüdür. Veblen (2007), kolaylaştırıcının temel sorumluluğunu grup içi akışkanlığı ve etkileşimi desteklemek olarak tanımlamaktadır.
- Süreç Odaklı Yaklaşım: Higgins'in (2012) üründen ziyade sürece değer verme ilkesi, topluluk müziğini performans merkezli pratiklerden ayırmaktadır. Bu yaklaşımda müzikal çıktının estetik kalitesi değil, sürecin katılımcı deneyimine katkısı önemlidir.
- Dijital Katılım Modelleri: McKay & Higham (2011), dijitalleşmenin topluluk müziğini mekândan bağımsız bir forma dönüştürdüğünü ve sanal korolar, çevrim içi doğaçlama atölyeleri gibi yeni katılım biçimlerinin ortaya çıktığını belirtir. Bu yöntem özellikle salgın sonrası dönemde hızlı biçimde yaygınlaşmıştır.

TOPLULUK MÜZİĞİNİN TÜRKİYE'DEKİ YERİ, DURUMU VE ÖNEMİ

Topluluk müziği, Türkiye'de uzun yıllara dayanan kolektif müzik yapma geleneklerinin modern yaklaşımlarla birleştiği bir alan olarak giderek daha görünür hâle gelmektedir. Türkiye'nin tarihsel ve kültürel yapısı, müziğin topluluk yaşamında güçlü bir birleştirici unsur olmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlam, topluluk müziğinin Türkiye'de hem geleneksel pratiklerle hem de çağdaş sosyal politikalarla bütünleşmesini mümkün kılmaktadır.

Tarihsel Arka Plan ve Yerel Kökler

Türkiye'de topluluk müziğinin tarihsel temelleri, modern *community music* kavramından çok önceye uzanmakta olup, özellikle Osmanlı dönemindeki meşk geleneği bu yaklaşımın en belirgin örneklerinden birini

oluşturmaktadır. Meşk, usta-çırak ilişkisine dayanan; dinleme, taklit ve uygulama yoluyla gerçekleşen sözlü bir öğrenme modeli olup, müzikal bilginin topluluk içinde ortak bir deneyimle aktarıldığı etkileşimsel bir yapıya sahiptir (Kahyaoglu, 2021, ss. 95-98). Bu sistemde öğrenme bireysel bir süreç olmaktan çok, ustayla ve diğer öğrencilerle birlikte yürütülen bir pratik olduğu için, topluluk bağlarını güçlendiren sosyal bir işlev de taşımaktadır. Gerçek (2008), meşkin Türk müzik repertuvarının kuşaklar boyunca korunmasında kritik bir rol oynadığını ve bu yönüyle hem kültürel hafızayı hem de toplu icra pratiklerini besleyen bir yapı sunduğunu vurgulamaktadır (Gerçek, 2008, ss. 54-57). Meşk ortamlarının ortak icra ve paylaşım odaklı yapısı, günümüz topluluk müziği anlayışında öne çıkan katılım, birlikte öğrenme, ortak üretim ve kültürel aktarım ilkeleriyle önemli benzerlikler taşımaktadır. Bu nedenle meşk geleneği, Türkiye’de topluluk müziğinin tarihsel arka planını oluşturan yerel bir müzikal pratik olarak değerlendirilebilir (Kahyaoglu, 2021, s. 103).

Cumhuriyet döneminde Halkevleri, kamusal müzik etkinlikleri ve koro çalışmaları yoluyla topluluk temelli müzik uygulamalarının erken ve kurumsal örneklerinden birini oluşturmuştur. Karakaya’nın (2020, s. 78) ifade ettiği gibi Halkevleri’nde kurulan korolar, halk türküleri çalışmaları, bandolar ve müzik kursları, kamusal müzik kültürünü demokratikleştirmiş; müziğin toplumun her kesimine ulaşması amaçlanmıştır. Bu yapı, topluluk müziğinin sosyal işlevine yönelik ilk kurumsal modellerden biridir. Ayrıca Anadolu’nun sözlü kültür pratikleri—köy seyirlik oyunları, âşık meclisleri, zurna-davul törenleri—toplumu bir araya getiren müzikal katılım biçimleri olarak topluluk müziğinin kültürel zeminini oluşturmuştur. Bu gelenekler, Turino’nun (2008, s. 33) tanımladığı *participatory performance*² anlayışının yerel örnekleridir.

Günümüzde Topluluk Müziği Uygulamaları

20. yüzyılda topluluk müziği, Türkiye’de özellikle sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, belediyeler ve okullar tarafından yürütülen projeler aracılığıyla görünürlük kazanmıştır. Bu kurumlar, müziği sosyal bütünleşme, kültürel etkileşim ve gençlik çalışmaları için bir araç olarak kullanmaktadır. Türkiye’de topluluk müziğinin en bilinen örneklerinden biri, Barış İçin

² Participatory performance: Etnomüzikolog Thomas Turino’nun (2008) geliştirdiği bir kavram olup, izleyici ve icracı ayrımının ortadan kalktığı; tüm katılımcıların müzik yapım sürecine doğrudan dâhil olduğu, estetik sonuçtan ziyade ortak üretim, sosyal etkileşim ve kolektif deneyimin ön planda olduğu müziksel icra biçimini ifade eder. Bu modelde amaç “başarmak” değil, birlikte yaratmak ve paylaşmaktır.

Müzik Vakfı'dır (Barış Çocuk Orkestrası, 2024). El Sistema modelinden ilham alan bu program, dezavantajlı bölgelerde yaşayan çocuklara ücretsiz orkestra ve koro eğitimi sunarak sosyal dönüşüm hedeflemektedir. Vakfın uygulamaları Türkiye'de topluluk müziğinin sosyal kapsayıcılık ve güçlenme boyutunu görünür kılmıştır. Bu projelerde topluluk müziği, çocukların özgüvenini artırmak, toplumsal katılımı desteklemek, müziği bir aidiyet alanına dönüştürmek amacıyla kullanılmaktadır.

Ayrıca belediye çocuk koroları, kadın koroları, engelliler için müzik toplulukları, gençlik bandoları gibi yerel yönetim projeleri de topluluk müziği anlayışını toplumsal tabana yaymaktadır. Bartleet ve Higgins'in (2018, s. 344) belirttiği gibi, yerel yönetimlerin müzik yoluyla sosyal kapsayıcılığı desteklemesi, topluluk müziğinin en etkili gelişim alanlarından biri olmaktadır.

Topluluk Müziği, Göç ve Çok Kültürlülük: Türkiye Örneği

Türkiye'nin son on yılda yoğun göç hareketlerine ev sahipliği yapması, topluluk müziğinin sosyal entegrasyon alanındaki önemini artırmıştır. Özellikle Suriyeli çocuklar ve yerel topluluklar arasında yürütülen müzik projeleri, müziğin kültürel bariyerleri azaltan bir araç olduğunu göstermektedir. Suriyeli ve Türk çocuklarla yürütülen koro ve doğaçlama temelli topluluk müziği çalışmalarına ilişkin en güncel bulgulardan biri, *Topluluk Müziği Yoluyla Refah ve Entegrasyon* başlıklı araştırmada sunulmaktadır (Şahin, 2025, ss. 6–9). Çalışma, iki farklı kültürel arka plana sahip çocukların ortak müzik üretimi sürecinde birbirleriyle daha fazla etkileşime girdiğini, karşılıklı kabul düzeylerinin arttığını ve ön yargıların belirgin biçimde azaldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca doğaçlama ve ortak ses üretimine dayalı etkinliklerin, çocukların birbirlerinin deneyimlerine yönelik empati geliştirmelerini desteklediği görülmüştür. Bu bulgular, çok kültürlü topluluk müziği uygulamalarının sosyal uyum üzerindeki etkilerini inceleyen uluslararası araştırmalarla paralellik göstermektedir. Örneğin Vougioukalou ve arkadaşlarının (2019, ss. 3–6) mülteci, sığınmacı ve yerel topluluk üyelerinden oluşan müzik gruplarıyla yürüttüğü çalışma, doğaçlama temelli katılımın güven inşasını kolaylaştırdığını, kültürler arası iletişim alanını genişlettiğini ve bireyler arasında olumlu sosyal bağlar oluşturduğunu göstermektedir. Her iki araştırma birlikte değerlendirildiğinde, topluluk müziğinin Türkiye bağlamında olduğu kadar uluslararası düzeyde de kültürlerarası etkileşimi destekleyen; empati, sosyal kabul ve işbirliği geliştiren güçlü bir sosyal araç olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır.

Türkiye’de Topluluk Müziğinin Önemi: Bir Bütüncül Değerlendirme

Türkiye’de topluluk müziğinin önemini belirgin biçimde artıran çeşitli sosyo-kültürel ve yapısal dinamikler bulunmaktadır. Öncelikle Türkiye’nin çok kültürlü toplumsal yapısı, farklı etnik, dilsel ve müzikal geleneklerin bir arada var olduğu bir ortam yaratarak topluluk müziği uygulamaları için doğal bir zemin oluşturmaktadır. Anadolu’nun güçlü sözlü kültür geleneği-türkü meclisleri, âşık geleneği, meşk sistemi ve halk oyunlarına eşlik eden müziksel pratikler-katılımcı icra anlayışının tarihsel karşılıklarını barındırmakta ve modern topluluk müziği yaklaşımlarını destekleyen kültürel bir arka plan sunmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye’nin geniş genç nüfusu, topluluk müziğinin özellikle gençlik çalışmaları, okul dışı öğrenme ortamları ve sosyal katılım projelerinde önemli bir potansiyel barındırmasına olanak tanımaktadır. Son yıllarda artan göç hareketleri ve toplumsal dönüşüm süreçleri de topluluk müziğini sosyal entegrasyon açısından stratejik bir araç hâline getirmiş; müzik, farklı topluluklar arasında iletişim kurma ve karşılıklı anlayışı geliştirme bakımından etkili bir yöntem olarak öne çıkmıştır. Belediyeler ve sivil toplum kuruluşlarının müziği sosyal katılımı artıran projelerde aktif biçimde kullanması, topluluk müziği çalışmalarının yaygınlaşmasını hızlandırmış; çocuk korolarından kadın korolarına, engelli bireylere yönelik ritim atölyelerinden yaşlı merkezlerindeki müzik etkinliklerine kadar geniş bir yelpazede uygulamalar ortaya çıkmıştır. Ayrıca üniversitelerde topluluk müziği üzerine yapılan akademik araştırmaların artması, bu alanın hem kuramsal hem uygulamalı boyutlarda müzik eğitimi ve müzikoloji programlarında giderek daha fazla yer almasını sağlamış ve topluluk müziğinin Türkiye’de kurumsallaşmasına katkıda bulunmuştur. Tüm bu unsurlar birlikte değerlendirildiğinde, topluluk müziği Türkiye’nin sosyal, kültürel ve eğitimsel bağlamlarında güçlü bir dönüşüm ve etkileşim alanı olarak önem kazanmaktadır.

SONUÇ

Bu makale, topluluk müziğinin yalnızca bir müzikal pratik değil, aynı zamanda sosyal etkileşim, kültürel paylaşım, psikososyal destek ve kolektif öğrenme için güçlü bir araç olduğunu ortaya koymuştur. Topluluk müziğinin tarihsel kökenleri, modern uygulama biçimleri ve çok disiplinli kuramsal çerçevesi birlikte değerlendirildiğinde, bu alanın müziği bireysel teknik yeterlikten daha öte bir toplumsal deneyim olarak ele aldığını görmek mümkündür. Higgins’in (2012) topluluk müziğini birlikte düşünme ve üretme pratiği olarak konumlandırması, bu alanın özünü oluşturan katılım,

erişilebilirlik, kültürel demokrasi ve ortak yaratım ilkeleriyle uyumludur. Benzer şekilde Veblen (2008; 2013), topluluk müziğini sosyal adalet, kültürel çeşitlilik ve kolektif yaratım temelinde değerlendirmiş; Pavlicevic ve Ansdell (2004) bu süreci topluluk temelli iyileşme ve güçlenme perspektifiyle ilişkilendirmiştir.

Türkiye bağlamında topluluk müziği, tarihsel olarak güçlü kültürel köklerden beslenmekte ve güncel sosyal ihtiyaçlara yanıt veren dinamik bir alan olarak şekillenmektedir. Geleneksel müzik pratiklerinde görülen kolektif icra kültürü, topluluk müziğinin günümüzdeki katılımcı ve kapsayıcı yaklaşımıyla örtüşmektedir. Modern dönemde ise sivil toplum kuruluşları, belediyeler ve üniversiteler aracılığıyla yürütülen projeler, topluluk müziğinin sosyal uyum, kültürel sürdürülebilirlik ve çocuk-gençlik gelişimi açısından güçlü bir etki alanı oluşturduğunu göstermektedir. Özellikle mülteci ve yerel çocukları bir araya getiren çalışmalar, topluluk müziğinin kültürlerarası diyalog ve sosyal entegrasyon için etkili bir araç olduğunu ortaya koymaktadır (Şahin, 2025; Vougioukalou et al., 2019). Bu bağlamda çalışma, topluluk müziğinin kuramsal çerçevesinin, farklı kültürel ve toplumsal bağlamlarda yürütülen somut uygulamalarla örtüştüğünü ve teorik ilkelerin sahadaki karşılıklarını görünür kıldığını ortaya koymaktadır.

Topluluk müziğinin gelecekteki yönelimlerine ilişkin olarak, alanın kuramsal ve uygulamalı gelişiminin birkaç noktada yoğunlaşması beklenmektedir. Birincisi, müzik eğitimi programlarında topluluk müziği pedagojisinin daha güçlü biçimde yer alması ve öğretmenlerin bu alanda uygulamaya dönük yetkinlikler geliştirmesi gerekmektedir. İkincisi, kültürel politika düzeyinde topluluk müziğini destekleyecek sürdürülebilir programların yaygınlaştırılması, özellikle dezavantajlı gruplara yönelik sosyal içerme çalışmalarında etkili olacaktır. Üçüncüsü, dijital teknolojilerin sunduğu olanaklar sayesinde çevrim içi topluluklar ve hibrit müzikal katılım modelleri, katılımın mekânsal sınırlılıklarını ortadan kaldırarak yeni bir alan yaratmaktadır (McKay & Higham, 2011). Bu yönelim, dijital çağda topluluk müziğinin erişilebilirlik ve kapsayıcılık boyutlarını daha da genişletecektir.

Sonuç olarak, topluluk müziği hem akademik literatürde hem de uygulamalı sahalarda sosyal faydayı önceleyen, disiplinler arası bir yaklaşım olarak önem kazanmaktadır. Bu çalışma, topluluk müziğini

tarihsel mirası, kuramsal temelleri ve çağdaş uygulama alanları üzerinden ele alarak, alanın müzikoloji, eğitim bilimleri, kültürel çalışmalar ve sosyal politikalar açısından sunduğu geniş perspektifi görünür kılmıştır. Topluluk müziği, bireylerin kendilerini ifade etmelerini, grup içinde anlamlı ilişkiler kurmalarını ve kültürel çeşitlilik içinde ortak bir zemin bulmalarını sağlayan güçlü bir dönüşüm aracıdır. Bu nedenle topluluk müziği, modern toplumlarda sadece bir sanatsal üretim biçimi değil, aynı zamanda sosyal iyileşme, kültürel demokrasi ve kolektif dayanışma için stratejik bir imkân sunmaktadır.

GELECEK ARAŞTIRMALAR İÇİN ÖNERİLER

Bu derleme çalışmasında, topluluk müziğinin kuramsal temelleri, tarihsel gelişimi ve Türkiye bağlamındaki uygulamaları kapsamlı biçimde ele alınmıştır. İncelenen literatür, topluluk müziğinin sosyal entegrasyon, kültürel katılım ve psikososyal refah üzerindeki potansiyel etkilerini ortaya koymakla birlikte, özellikle Türkiye bağlamında ampirik araştırmaların sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, gelecekte yapılacak çalışmaların alanın uygulamalı ve kanıta dayalı yönünü güçlendirmesi önem taşımaktadır.

Türkiye’de topluluk müziği alanının kuramsal birikiminin uygulamalı ve kanıta dayalı çalışmalarla güçlendirilmesi, alanın akademik ve toplumsal etkisini artırmak açısından kritik görünmektedir. Bu doğrultuda, koro çalışmaları, yaratıcı müzik atölyeleri ve doğaçlama temelli müdahalelerin sosyalkabul, aidiyet, empati ve psikolojik iyi oluş gibi değişkenler üzerindeki etkilerinin deneysel ya da yarı-deneysel nicel araştırmalarla incelenmesi, topluluk müziğinin eğitim ve sosyal politika alanlarındaki işlevini daha açık biçimde ortaya koyacaktır. Bununla eş zamanlı olarak, katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşmelere dayalı nitel araştırmaların özellikle mülteci, göçmen ve dezavantajlı gruplarla yürütülen uygulamalarda müziğin bir sosyal bağ kurma, güçlenme ve karşılıklı anlam üretimi alanı olarak nasıl işlediğini görünür kılmak beklenmektedir. Nicel ve nitel yaklaşımların bütünleştirildiği karma yöntemli çalışmalar ise topluluk müziğinin hem ölçülebilir etkilerini hem de ilişkisel ve deneyimsel boyutlarını aynı çerçevede ele alarak, Türkiye bağlamında alana yön veren daha kapsamlı ve karşılaştırılabilir bir araştırma gündeminin oluşmasına katkı sağlayacaktır. Türkiye bağlamında ayrıca, topluluk müziği uygulamalarının kültürel politika ve eğitim politikalarıyla ilişkisini ele alan araştırmalara ihtiyaç vardır. Belediyeler, sivil toplum kuruluşları ve eğitim kurumları tarafından

yürütülen projelerin sürdürülebilirlik, kapsayıcılık ve kamusal etki açısından incelenmesi, topluluk müziğinin kültürel politika içindeki yerini daha net biçimde ortaya koyacaktır.

Son olarak, dijitalleşme ile birlikte gelişen çevrim içi ve hibrit topluluk müziği uygulamaları, gelecekte araştırılması gereken yeni bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu tür uygulamaların katılım, erişilebilirlik ve topluluk duygusu üzerindeki etkilerinin incelenmesi, topluluk müziğinin çağdaş dönüşümünü anlamaya katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Barış Çocuk Orkestrası. (2024). *Barış Çocuk Orkestrası*. <https://www.bariscocukorkestrasi.com>

Bartleet, B. L. & Higgins, L. (Eds.). (2018). *The Oxford handbook of community music* (Vol. 1). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190219505.001.0001>

Braden, S. (1978). *Artists and people*. Routledge & Kegan Paul.

Cross, I. (2009). The evolution of music. In S. Malloch & C. Trevarthen (Eds.), *Communicative musicality* (pp. 61–81). Oxford University Press.

DeNora, T. (2000). *Music in everyday life*. Cambridge University Press.

Dunbar, R. (2012). Music, bonding, and the evolution of hominid groups. In N. Bannan (Ed.), *Music, language and human evolution* (pp. 224–242). Oxford University Press.

Elliott, D. J. (1995). *Music matters: A new philosophy of music education*. Oxford University Press.

Elliott, D. J., & Silverman, M. (2015). *Music matters: A philosophy of music education* (2nd ed.). Oxford University Press.

Gerçek, İ. H. (2008). Geleneksel Türk sanat müziğinde meşk sisteminden notalı eğitim sistemine geçişle ilgili bazı düşünceler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 38, 53-60.

Higgins, L. (2012). *Community music: In theory and in practice*. Oxford University Press.

Higgins, L., & Willingham, L. (2017). *Engaging in community music*. Routledge.

Kahyaoğlu, Y. (2021). Türk müziğinde meşk sistemi. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 7(1), 277–283. <https://doi.org/10.22252/ijca.942571>

Karakaya, Ş. (2020). *Türkiye’deki Suriyeli çocukların yaşadıkları sorunların okullaşma süreçlerine etkisi ve okul sosyal hizmeti bağlamında çözüm önerileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi–Cerrahpaşa.

Kelly, O. (1984). *Community, art and the state: Storming the citadels*. Comedia.

McKay, G., & Higham, B. (2011). *Community music: History and current practice, its constructions of “community”, digital turns and future soundings*. Arts and Humanities Research Council.

McKay, G., & Higham, B. (2012). Community music: History and current practice, its constructions of “community”, digital turns and future soundings—An Arts and Humanities Research Council research review. *International Journal of Community Music*, 5(1), 91–103. https://doi.org/10.1386/ijcm.5.1.91_1

Pavlicevic, M., & Ansdell, G. (Eds.). (2004). *Community music therapy*. Jessica Kingsley Publishers.

Ruud, E. (2013). Music and identity. In G. McPherson & G. Welch (Eds.), *The role of music in life* (Vol. 3, pp. 310–327). Oxford University Press.

Şahin, E. E. (2025). *Topluluk müziği perspektifiyle hazırlanan koro müdahalesinin Türkiye’de yaşayan Suriyeli çocukların sosyal entegrasyon sürecine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Small, C. (1998). *Musicking: The meanings of performing and listening*. Wesleyan University Press.

Turino, T. (2008). *Music as social life: The politics of participation*. University of Chicago Press.

Veblen, K. K. (2007). The many ways of community music. *International Journal of Community Music*, 1(1), 5–21. https://doi.org/10.1386/ijcm.1.1.5_1

Veblen, K., & Olsson, B. (2002). Community music: Toward an international overview. In R. McCarthy (Ed.), *The new handbook of research on music*

teaching and learning (pp. 703–756). Oxford University Press.

Veblen, K., Messenger, J. M., Silverman, M., & Elliott, D. J. (2013). *Community music today*. Rowman & Littlefield Education.

Vougioukalou, S., Dow, R., Bradshaw, L., & Pallant, T. (2019). Wellbeing and integration through community music: The role of improvisation in a music group of refugees, asylum seekers and local community members. *Contemporary Music Review*, 38(5), 533–548. <https://doi.org/10.1080/07494467.2019.1684075>

ORGANİZASYONLAR İÇİN İŞ SÜREKLİLİĞİ YÖNETİM SİSTEMİ: ISO 22301:2019 VE KATKILARI ARAŞTIRMA

Orhan ENGİN

Konya Teknik Üniversitesi, Türkiye

oengin@ktun.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7250-0317>

Betül ÖZTÜRAK

Konya Teknik Üniversitesi, Türkiye

betulozturak.08@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-3306-8140>

Emine İclal AKKULAK

Konya Teknik Üniversitesi, Türkiye

emineiclalakkulak@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-1734-6333>

<i>Atf</i>	ENGİN, O.; ÖZTÜRAK, B.; AKKULAK, E. İ. (2026). ORGANİZASYONLAR İÇİN İŞ SÜREKLİLİĞİ YÖNETİM SİSTEMİ: ISO 22301:2019 VE KATKILARI. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 18(2), 215-241.
------------	---

ÖZ

İş Sürekliliği Yönetimi (İSY) doğal afetler, siber saldırılar, pandemi ve operasyonel kesintiler gibi beklenmedik tehditler karşısında organizasyonların kritik iş fonksiyonlarını yerine getirebilme, sürdürebilme ve hızlı toparlanma yeteneğini, sistematik bir şekilde sağlamak için geliştiren bir sistemdir. Bu araştırmada, İSY'nin temelini oluşturan ISO 22301:2019 standardının yapısı ve diğer ISO standartlarıyla ilişkisi İSY'nin organizasyonlara sağladığı avantajlar ve uygulama aşamasındaki zorluklar analiz edilmiştir. Literatür taraması ile uluslararası alanda yürütülen İSY faaliyetleri, bu konudaki akademik yaklaşımları ve İSY'nin kurumsal devamlılık için vazgeçilmez yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, İSY'nin bir lüks değil organizasyonların varlıklarını devam ettirmesi için kritik bir zorunluluk olduğu, etkin uygulamasının ise üst yönetim taahhüdü, çalışanların farkındalığı, uluslararası standartlara

Geliş Tarihi: 20.12.2025 / Kabul Tarihi: 24.02.2026, DOI: 10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v18i2002

Araştırma Makalesi-Bu makale iThenticate programıyla kontrol edilmiştir.

Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

uyum ve sürekli iyileştirme kültürünün bir arada yürütülmesiyle mümkün olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İş Sürekliliği Yönetimi, ISO 22301, NIST SP 800-30, Organizasyonel Dayanıklılık, Örgütsel Dirençlilik.*

BUSINESS CONTINUITY MANAGEMENT SYSTEM FOR ORGANIZATIONS: ISO 22301:2019 AND ITS CONTRIBUTIONS

ABSTRACT

Business Continuity Management (BCM) is a system developed to systematically ensure organizations' ability to perform, sustain, and rapidly recover from critical business functions in the face of unexpected threats such as natural disasters, cyberattacks, pandemics, and operational interruptions. This research analyzes the structure of the ISO 22301:2019 standard, which forms the basis of BCM, its relationship with other ISO standards, the advantages that BCM offers organizations, and the challenges of implementation. A literature review explores international BCM activities, academic approaches on the subject, and the indispensable role of BCM in organizational continuity. The research concludes that BCM is not a luxury but a critical necessity for the survival and existence of organizations; its effective implementation is achieved through the combined commitment of senior management, employee awareness, compliance with international standards, and a culture of continuous improvement.

Keywords: *Business Continuity Management, ISO 22301, NIST SP 800-30, Organizational Durability, Organizational Resilience.*

GİRİŞ

Küreselleşen yoğun rekabet ortamında organizasyonlar; itibar zedelenmelerine, operasyonel aksamalara, finansal ve işgücü kayıplarına yol açabilen çeşitli öngörülmesi zor risklerle baş etmek zorundadır. Organizasyonların bu risklere karşı mevcut savunma mekanizmalarının yetersizliği, “COVID-19” pandemisi sırasında küresel tedarik zincirlerinin çöküşü gibi olaylarla ve ülkemizde 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan depremler gibi büyük bölgesel felaketlerde net bir şekilde görülmüştür. Bu ve benzeri olayların ardından bazı organizasyonlar tamamen kapanmış, tedarik zinciri kesintiye uğramış ve insanlar işsiz kalmışlardır. Yukarıda bahsedilen kritik olayların iş süreçlerindeki aksamaların yalnızca geçici kaybına neden olmadığı, organizasyonların ayakta kalmasını doğrudan tehdit eden zorluklar olduğu görülmüştür.

Günümüzün belirsizliklerle dolu küresel ortamında organizasyonları beklenmedik kesintilere karşı hazırlıklı kılacak stratejiler geliştirmek hayati öneme sahiptir. Doğal afetler, siber saldırılar, pandemi ve tedarik zinciri aksamaları gibi çeşitli tehditler İş Sürekliliği Yönetimi'ni bir tercih olmaktan çıkararak kurumsal dayanıklılığın ve sürdürülebilirliğin temel bir gerekliliği haline getirmiştir.

Kökleri afet kurtarma faaliyetlerine dayanan İSY, risk değerlendirmesi ve İş Etki Analizi (İEA) gibi yöntemleri kullanarak belirtilen olaylara etkili bir şekilde yanıt vermeyi amaçlayan bütünsel bir yönetim sürecidir. Bu kapsamda, İSY sistem standardı olan ISO 22301:2019, kuruluşlara kritik iş süreçlerini belirlemeleri, riskleri analiz etmeleri, etkin stratejiler geliştirmeleri ve süreklilik kabiliyetlerini sürekli iyileştirmeleri için kapsamlı ve yapılandırılmış bir çerçeve sunmaktadır. İSY'nin nihai hedefi, bir sistemin aksaklıklara uyum sağlama yeteneği olan örgütsel direnci artırmaktır.

Öte yandan, dijital dönüşümün ivme kazandığı günümüzde Endüstri 4.0'dan 5.0'a geçişte kuruluşlar süreçlerini dijitalleştirmeye ve otomasyona yönelerek akılla üretim sistemlerini kullanmaya başlamışlardır (Aydoğmuş ve ark., 2021; Manzak ve ark., 2023; Yiğit ve ark., 2025). Özellikle Akıllı Süreç Otomasyonu (ASO), insan benzeri karar alma yeteneğiyle iş akışlarını dinamik şekilde optimize edebilmesi sayesinde iş sürekliliği stratejilerine yeni boyutlar kazandırmaktadır. Ancak ASO'nun yaygınlaşması iş sürekliliği açısından hem fırsatlar hem de riskler

barındırmaktadır. Örneğin; otomasyonun artması siber güvenlik açıklarını genişletebilir, insan müdahalesinin azalması ise kriz anında esnek tepki vermeyi zorlaştırabilir.

Bu çalışmada, İş sürekliliği yönetim sistemi detaylı olarak incelenmiş, bu konuda literatürde yapılan araştırmalar ilk defa detaylı olarak incelenmiş ve analiz edilmiştir. Organizasyonların ayakta kalmaları, varlıklarını sürdürebilmeleri, beklenmedik durumlara karşı dayanıklılığını artırılabilmeleri için önerilerde bulunulmuştur.

İŞ SÜREKLİLİĞİ YÖNETİM SİSTEMİ

İş Sürekliliği Yönetim Sisteminin amacı organizasyonlardaki direnci arttırmaktır. Direnç, sistemin işleyişini aksaklıklara uyarılama yeteneği olup büyük bir hatadan sonra veya sürekli risk varlığında sistemin işlevsel olmasını sağlamaktadır. Direncin artırılması, bir aksaklık veya kriz sonrası ortaya çıkan fırsatları değerlendirmek için organizasyonlara zemin hazırlar. İş sürekliliği yönetimi yaklaşımı, yalnızca kriz anında tepki vermekle sınırlı reaktif bir plan olmanın ötesine geçmiştir; sistematik bir planlama, hazırlık, uygulama ve sürekli iyileştirme döngüsünü kapsayan proaktif ve bütünsel bir yönetim sistemi olarak tanımlanmaktadır. İSY, tek seferlik bir proje değil sürekli bir yaşam döngüsü içinde ilerleyen dinamik bir süreçtir. Bu süreç, genel olarak aşağıdaki beş aşamadan oluşmaktadır (Hadiwibowo ve ark., 2025).

1. İş Etki Analizi (Business Impact Analysis- İEA): Bu temel aşama organizasyonun hangi iş süreçlerinin, kaynaklarının ve varlıklarının kritik olduğunu belirlemeyi amaçlamaktadır. İEA bir kesintinin mali, itibari, yasal ve operasyonel açıdan oluşturacağı etkiyi analiz ederek Kurtarma Zaman Hedefi (KZH) ve Kurtarma Noktası Hedefi (KNH) gibi kritik tolerans seviyelerinin belirlenmesini sağlar (Mäntylä, 2020). Bu analiz, kaynakların nereye odaklanacağı konusunda stratejik bir temel oluşturur.
2. Risk Değerlendirmesi: Organizasyonu tehdit edebilecek potansiyel olayları (doğal afetler, siber saldırılar, insan hatası vd.), bu olayların gerçekleşme olasılığını ve etkisini değerlendirir. İEA sonuçlarıyla bütünsel olarak yürütülen bu değerlendirme iyileştirme ve risk azaltma stratejilerinin temelini oluşturur (Hendaryatna ve ark., 2023). NIST SP 800-30 gibi çerçeveler bu aşamaya nicel ve nitel bir yapı kazandırmaktadır.

3. İyileştirme Stratejisi Geliştirme: İEA ve risk değerlendirmesi sonuçlarına dayanarak, kesintiye uğrayan kritik süreçlerin en kısa sürede ve etkin bir şekilde eski haline getirilmesi için en uygun stratejileri belirler. Bu stratejiler arasında yedek çalışma alanları, alternatif tedarikçiler, Bilişim Teknolojileri (BT), afet kurtarma çözümleri ve iletişim protokolleri yer almaktadır (Hadiwibowo ve ark., 2025).
4. Uygulama ve Test: Geliştirilen stratejiler, İş Sürekliliği Planı (İSP) ve Kriz Yönetim Planı (KYP) gibi somut planlara dönüştürülür. Bu planların etkinliğini doğrulamak ve eksiklikleri ortaya çıkarmak için düzenli tatbikatlar, masa başı egzersizleri ve testler yapılır (Hadiwibowo ve ark., 2025). Testler; planların sadece kâğıt üzerinde kalmadığını, pratikte işe yaradığını garanti altına almanın tek yolu olduğu aşamasıdır.
5. Bakım ve Sürekli İyileştirme: İSY sürecinin son ve döngüyü tamamlayıcı aşamasıdır. İç denetimler, test sonuçları, tatbikatlardan çıkarılan dersler ve dış çevredeki değişiklikler (yeni tehditler, yasal düzenlemeler, organizasyonel büyüme) ışığında İSY planları ve politikaları sürekli olarak gözden geçirilip, güncelleştirilir (Hadiwibowo ve ark., 2025). Bu aşama, İSY Sisteminin dinamik iş ortamına ayak uydurmasını ve etkinliğini sürdürmesini sağlar.

Bu araştırmada, ISO 22301 merkezinde şekillenen İş Sürekliliği Yönetimi disiplini, NIST SP 800-30, BETH3 ve Süreklilik Yönetişimi (SY) gibi tamamlayıcı çerçeve ve modeller ışığında incelemiştir. İSY'nin temel taşı olan, ISO 22301:2019 standardının gereklilikleri, Planla, Uygula, Kontrol et ve Önlem al (PUKÖ) döngüsü içerisindeki adımları ve bu sistemin kurumsal direnci sağlama hedefi ele alınmıştır.

ISO 22301:2019 Standardı

ISO 22301:2019 standardı, kuruluşlara kritik iş süreçlerini belirlemeleri, riskleri analiz etmeleri, etkin stratejiler geliştirmeleri ve süreklilik kabiliyetlerini sürekli iyileştirmeleri için kapsamlı ve yapılandırılmış bir çerçeve sunmaktadır. ISO 22301:2019 standardı, iş sürekliliğini "bir kuruluşun, bir kesinti sırasında ürün ve hizmetlerini önceden belirlenmiş kabul edilebilir seviyelerde sunmaya devam etme yeteneği" olarak tanımlanmaktadır (Mäntylä, 2020). Bu tanım, İSY'nin nihai amacının kesintileri tamamen önlemek olmadığını, aksine kesintilerin etkilerini yöneterek kritik iş fonksiyonlarının sürdürülebilirliğini ve organizasyonun hayatta kalmasını sağlamak olduğunu vurgulamıştır. İSY ise, bu yeteneği

inşa etmek ve sürdürmek amacıyla politika geliştirme, planlama, eğitim, test ve sürekli iyileştirme süreçlerini içeren yapılandırılmış ve kapsamlı bir yönetim yaklaşımı olarak tanımlanmıştır (Hadiwibowo ve ark., 2025).

ISO 22300 standart ailesi, ISO 22301'i tamamlayan iş sürekliliği yönetimiyle ilgili diğer standartları da içerir. Bunlardan bazıları aşağıda sunulmuştur (Wysokińska-Senkus ve ark., 2023).

- ISO 22301:2019- Güvenlik ve dayanıklılık İş sürekliliği yönetim sistemleri Gereksinimler.
- ISO 22300:2018-İş sürekliliği yönetim sisteminin terminolojisi ve temelleri.
- ISO 22313:2020-İş sürekliliği için pratik kılavuzlar.
- ISO 22316:2017-Tehditlerin öngörülmesi ve değerlendirilmesi.
- ISO/IEC 27031:2011-Bilgi teknolojilerinde iş sürekliliği yönetimi.
- ISO/PAS 22399:2007-İş sürekliliği yönetimi için kılavuzlar.
- ISO/TS 22317:2015-İş sürekliliği üzerindeki etkinin değerlendirilmesi için kılavuzlar.
- ISO/TS 22318:2015-İş sürekliliği yönetimi kitlesel olay yönetimi.

"Güvenlik ve Dayanıklılık- İş Sürekliliği Yönetim Sistemleri-Gereksinimler" standardı olan, ISO 22301:2019, İSY için evrensel kabul görmüş önemli bir referans olmuştur (Tikanmäki ve ark., 2024). Bu standart, bir İş Sürekliliği Yönetim Sistemi'nin nasıl kurulacağı, uygulanacağı, izleneceği, gözden geçirileceği, bakımının yapılacağı ve sürekli iyileştirileceği konusunda net bir yol haritası sunmuştur. Plan Odaklı (PUKÖ) bir yaklaşım benimseyen standardın temel prensipleri arasında kuruluşun bağlamını anlama, liderlik taahhüdü, risk temelli düşünme, süreç yaklaşımı ve sürekli iyileştirme yer almıştır (Hendaryatna ve ark., 2023; Mäntylä, 2020). İSYS'nin nihai amacı, kuruluşun kesintiler sırasında faaliyetlerini sürdürebilme genel becerisini yönetmek için gerekli kontrolleri ve kabiliyetleri hazırlamak, sağlamak ve sürdürmek olmuştur (Tikanmäki ve ark., 2024).

Standardın temel amacı, İş Sürekliliği Yönetim Sistemi'nin kuruluşlarda sistematik ve etkin biçimde uygulanmasını sağlamaktır. Bu kapsamda, iş sürekliliği uygulamalarını belirli bir çerçeveye oturtmak isteyen kuruluşlar, ISO 22301 standardını baz alarak uygun bir sistem kurabilmektedir. Ancak söz konusu standarda yönelik belgelendirme zorunlu değildir. Sertifikasyonun geçerlilik süresi üç yıl olup bu süre zarfında kuruluşlar

düzenli denetimlere tabi tutulmaktadır. Gerçekleştirilen bu denetimlerde, kuruluşların standardın öngördüğü şartları ve yükümlülükleri yerine getirip getirmediikleri değerlendirilmektedir.

ISO 22301:2019 revizyonunda 11 madde vardır. 0-3. maddeleri giriştir ve uygulama için zorunlu değildir (Chege ve ark. 2023).

Kuruluşun Bağlamı: 4. Madde, kuruluşa uygulanabilir bir İSYS kurmak için gereklilikleri anlatır. Kuruluşun konumu, boyutu, paydaşları, kültürü, niteliği ve karmaşıklığı dikkate alınarak hangi kısımlarının İSYS’ne dahil edileceğinin belirlemesi ve buna dahil edilecek ürün ve hizmetleri tanımlaması gerekir.

Liderlik: 5. maddede üst yönetimin liderlik konusu anlatılır. Üst yönetimin sahip olması gereken sorumluluklardan bahsetmektedir. Üst yönetim, İSYS için politika ve buna bağlı olarak hedef belirlemeli, İSYS’nin kuruluşa entegrasyonunda rol almalı, ilgili faaliyetlerin düzgün gerçekleşebilmesi için her türlü kaynağı sağlamalı ve bu konu için çalışan kişilere destekleyici davranmalıdır.

Altıncı maddeden itibaren onuncu maddeye kadar olan başlıklar, PUKÖ döngüsünün adımlarına karşılık gelmektedir.

Planlama:6. Madde, PUKÖ döngüsünün planlama adımıdır. Bu aşamada organizasyon, riskleri ve fırsatları belirlemelidir. Belirlediği risk ve fırsatlara göre eylem planlamalı sonrasında İSYS hedeflerine ulaşmak için ne yapılacağı, hangi kaynakların gerekeceği, kimin sorumlu olacağı, ne zaman tamamlanacağı ve sonuçların nasıl değerlendirileceği belirlenmelidir.

Destek: 7. Madde, PUKÖ döngüsünün uygulama adımıdır. İSYS uygulanabilmesi için gerekli kaynakların sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Kuruluşun İş Sürekliliği Planı (İSP) ile ilişkili kişilere eğitimler verilmeli, çalışanların konu hakkında bilgi ve tecrübeye sahip olmaları sağlanmalıdır. Ayrıca İSYS dokümantasyon süreçlerinin korunması da sağlanmalıdır.

Operasyon: 8. Madde, PUKÖ döngüsünün uygulama adımıdır. İş etki analizi ve risk değerlendirmesi yapılmalıdır. Çıkan sonuçlara göre uygun stratejiler belirlenmeli, kesinti gibi durumlar için planlar oluşturulmalıdır. Planları test etmek için tatbikat ve test programı yapılmalıdır.

Kontrol Et:9. Madde, PUKÖ döngüsünün kontrol et adımıdır. İSYS'nin performansını ve etkinliğini değerlendirmek için neyin ölçüleceği, hangi yöntemlerin kullanılacağı ve sonuçların nasıl değerlendirileceği belirlenmelidir.

Önlem Al: 10. Madde, PUKÖ döngüsünün önlem alma ve sürekli iyileştirme adımıdır. Bu adımda eksik veya hatalı olan faaliyetler çabucak ele alınmalı ve düzeltilmelidir. İSYS'nin sürekli iyileştirmesi sağlanmalıdır.

NIST SP 800-30 Revizyon 1

ABD, Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü (NIST) tarafından geliştirilen bu kılavuz, bilgi sistemleri için kapsamlı bir risk değerlendirmesi yapısı sunmaktadır. Kurum içi veya kurum aracılığıyla başkalarına yönelik tehditleri belirlemeyi, iç ve dış zafiyetlerini tanımlamayı, olası etkileri analiz etmeyi ve riskleri nicel/nitel olarak ölçmeyi hedeflemiştir (Hendaryatna ve ark., 2023). Risk değerlendirmesi, kurumsal düzey, misyon/iş süreci düzeyi ve bilgi sistemi düzeyi olmak üzere üç hiyerarşik seviyede yürütülür. Bu yapı, risk analizini dokuz aşamalı sistematik bir süreçle gerçekleştirir. Bunlar aşağıda sunulmuştur (Hendaryatna ve ark., 2023).

1. Sistem özelliklerinin belirlenmesi,
2. Tehdit kaynaklarının belirlenmesi,
3. Zafiyetlerin belirlenmesi,
4. Mevcut kontrollerin analizi,
5. Olasılık belirleme,
6. Etki analizi yapma,
7. Risk belirleme,
8. Kontrol önerilerinde bulunma ve
9. Sonuçların dokümanite edilmesidir.

Bu yapısal yaklaşım, özellikle Hendaryatna ve ark. (2023) tarafından bir kimya şirketi üzerinde yapılan çalışmada, risklerin etkilerine göre önceliklendirilmesini ve sınırlı kaynakların en kritik alanlara etkin bir şekilde tahsis edilmesini mümkün kılmıştır.

BETH3™ Çerçevesi

İş Sürekliliği Enstitüsü (The Business Continuity Institute) tarafından geliştirilen BETH3™ çerçevesi, bir organizasyonun, iş sürekliliği için hayati öneme sahip beş temel varlık kategorisini sistematik olarak ele alan

bütüncül bir modeldir. Bu model, özellikle bankacılık sektöründe kritik varlıkları kategorize etmek ve risk azaltma tedbirlerini entegre etmek için etkili bir araç olarak öne çıkmıştır. Çerçevenin kapsadığı varlık kategorileri aşağıda sunulmuştur (Hadiwibowo ve ark., 2025).

Bina (Building): İş operasyonlarını destekleyen fiziksel altyapı ve tesislerdir. Ana lokasyonda bir sorun yaşanması durumunda operasyonları sürdürebilmek için yedek çalışma alanlarının planlanması kritik bir önem taşımaktadır.

Ekipman (Equipment): İş operasyonlarını yürütmek için gerekli olan tüm donanım ve yazılımlardır. Düzenli bakım ve testler, bu ekipmanların bir kesinti anında çalışabilirliğini garanti eder.

Teknoloji (Technology): Bilişim teknolojileri altyapısı, sunucular, yazılımlar, ağ sistemleri ve veri depolarından oluşur. Veri kurtarma ve sistemlerin hızlı bir şekilde devreye alınmasını içeren kapsamlı bir teknoloji kurtarma planı hayati öneme sahiptir.

İnsan Kaynakları (Human Resources): Kriz durumunda etkili müdahale yapabilen eğitilmiş, hazır ve farkındalığı yüksek personeli ifade eder. Çalışanların rollerini ve sorumluluklarını net bir şekilde bilmeleri, İSY'nin başarısında kilit rol oynamaktadır.

Üçüncü Taraflar (3rd Parties): Tedarikçiler, hizmet sağlayıcılar ve iş ortakları gibi kuruluşun operasyonlarına katkıda bulunan dış firmaları tanımlar. İSY'nin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için bu taraflarla yakın koordinasyon ve onların da süreklilik kapasitelerinin değerlendirilmesi gerekir.

BETH3™ çerçevesi, yukarıda verilen varlıkları analiz, geliştirme, uygulama ve test aşamalarından oluşan sürekli bir döngüyle ele almış, böylece kuruluşun dayanıklılığını tüm bu kritik boyutlarda güçlendirmeyi hedeflemiştir (Hadiwibowo ve ark., 2025).

ISO 22301: 2019 STANDARDININ DİĞER STANDARTLARLA İLİŞKİSİ

ISO 22301:2019 diğer standartlarla beraber uygulanabilir. Örneğin bilgi güvenliği konusunda iş sürekliliği sağlanmak isteniyorsa, ISO 27001 ile ISO 22301'i beraber kullanmak yararlı olacaktır. Aşağıda ISO 22301:2019

uygularken faydalanabilecek standartlar verilmiştir (Tikanmäki ve ark. (2024).

ISO 9001: Yaygın olarak bilinen ve dünyada en çok uygulanan standart olup kalite yönetim sistemi ile alakalıdır (Polat ve Engin, 2005). Ürünlerin ve hizmetlerin uyacağı kalite sistemini belirler. İş yerlerinde tanımlanmış ve standartlaştırılmış süreçler olmasını sağlayarak, ISO 22301 için güçlü bir zemin hazırlar.

ISO 27001: Bilgi güvenliği yönetim sistemi standardıdır. Bu standart, kuruluşun hassas bilgi varlıklarını yönetmek ve korumak için bir çerçeve sunar. ISO 22301 bir güvenlik ihlali veya kesinti durumunda bu kritik bilgilerin erişilebilirliğinin yeniden sağlanmasına odaklanır. Bu iki standart, özellikle bilgi teknolojileri kaynaklı kesintilere karşı bütünleşmiş bir koruma sağlar.

ISO 31000: Risk yönetimi standardıdır. Bu standart, risk yönetimi için kabul görmüş en iyi uygulamalar, ilkeler ve yöntemler hakkında yol gösterir. İSYS'nin adımlarını destekleyici rol oynar.

ISO 14001: Çevre yönetim sistemi standardıdır. Çevresel riskleri yönetmek ve sürdürülebilirlik süreçleri hakkında çerçeve oluşturmayı amaçlar. Çevre kaynaklı kesintiler olduğu zaman İSYS'ye destekleyici rol oynar.

ISO 20000: BT hizmet yönetimi standardıdır. İş yerlerinin hizmet yönetim sistemi oluşturması ve oluşturulan süreçlerin sürekli iyileştirmesi için yapılması gerekenleri belirtir. İSYS uygulamalarında BT hizmetinin sürekliliğinin sağlanabilmesi için destekleyici bir standarttır.

SEKTÖREL UYGULAMALAR

İSY'nin uygulama şekli, sektörün kendine özgü riskleri, düzenleyici gereklilikleri ve operasyonel yapısına bağlı olarak önemli farklılıklar göstermektedir. Sektörel uygulamalar aşağıda sunulmuştur.

Bankacılık: Finansal istikrar ve müşteri güveni açısından kritik bir sektör olduğundan, İSY neredeyse evrensel bir zorunluluk olmuştur. Basel III gibi düzenlemelerle, sermaye ve likidite yeterliliği vurgulanırken, güçlü bir toparlanma planı da gerekmiştir. ISO 22301:2019 uyumunun, müşteri güvenini artırdığı ve kurumlara rekabet avantajı sağladığı ifade edilmiştir (Hadiwibowo ve ark., 2025).

Kenya’da bulunan bankacılık ve finans şirketleri incelendiğinde dışsal ve içsel risklerden korunmak için İSYS’ne başvurdukları görülmüştür. Şirketlerin ortak düşüncesi İSY ile kurumsal performansın doğru orantılı olması, veri ihlali ve kaybı gibi durumlar için verilerin ikinci bir yerde yedeklenmesi ve kurumsal dayanıklılığın ansızın karşılaşılabilecekleri risklerle başa çıkmak için önemli olduğudur. Ayrıca Kenya Standartlar Bürosu, işletmeler ve kuruluşlar arasında dayanıklılığı ve sürekliliği güçlendirmek için yeni yönetim uygulamaları standartlarını onaylamıştır (Chege ve ark., 2023)

Savunma Sanayii: Finlandiya Savunma Kuvvetleri örneğinde olduğu gibi, savunma sektöründeki ana müşteriler, tedarikçilerinden İSY uygulamasını ve planlarını sunmalarını talep etmişlerdir. Bu, askeri operasyonların ve milli güvenliğin sürekliliğini garanti altına almak için hayati bir gereklilik olmuştur (Mäntylä, 2020). Panevski ve ark. (2022) Bulgaristan’daki kritik altyapıların yani ulusal öneme sahip kuruluşların (askeri bölgeler, nükleer tesisler, parlamento vd.) çevresel güvenliğini sağlamak için akıllı güvenlik sistemleri geliştirmeye odaklanmışlardır. Geliştirme yapılırken risklerin doğru tespiti için İSYS’nin nasıl kullanılabileceğine dair araştırma yapmışlardır. Kullandıkları yöntemler arasında iş etki analizi, risk analizi, tehdit modellemesi ve güvenlik açığı analizleri vardır.

Kimya Endüstrisi: Deprem, tsunami gibi afetlere eğilimli bölgelerde (Endonezya’nın Cilegon şehri gibi) faaliyet gösteren kimya şirketleri, patlama, yangın veya tehlikeli madde sızıntısı gibi durumların oluşturacağı ciddi çevresel ve insan sağlığı tehditleri nedeniyle İSY’ye yüksek oranda ihtiyaç duymuşlardır (Hendaryatna ve ark., 2023). Burada İSY, bir operasyonel gereklilik olmanın ötesinde sosyal bir sorumluluk olmuştur.

Enerji Sektörü: Elektrik, ısı ve gaz gibi temel hizmetlerin kesintisiz sunulması, toplumsal istikrar ve güvenlik açısından hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle, Avrupa Birliği’nin NIS Direktifi ve Slovakya’nın Siber Güvenlik Yasası gibi düzenlemeler, bu sektörde faaliyet gösteren tüm kuruluşların (KOBİ’ler dahil) İSY planı bulundurmasını zorunlu kılmıştır (Makka & Kampa, 2024).

Ar-Ge ve Teknoloji Kuruluşları: Karmaşık, uzun vadeli ve yenilikçi projeler yürüten araştırma ve geliştirme merkezleri ile teknoloji şirketleri için süreklilik büyük önem taşımıştır. Loyarte ve ark. (2024) tarafından geliştirilen Süreklilik Yönetişimi modeli, bu tür kuruluşlarda proje

sürekliliğini sağlamak için izleme, olay tespiti, otomatik/manuel müdahale ve plan tetikleme gibi adımları içeren bir süreç önermiştir. Bu model, sadece büyük krizler için değil, günlük aksaklıkların yönetimi için de bir çözüm sunmuştur.

Malezya Örneği: Ülke çapında tek bir kapsamlı İSY kanunu olmamasına rağmen, finansal ve telekomünikasyon sektörlerindeki sektörel düzenleyici kurumların kılavuzları sayesinde İSY uygulamaları bu alanlarda yasal bir zorunluluk haline gelmiştir. Diğer sektörlerde ise uygulamanın daha çok gönüllülük temelinde ve en iyi uygulama olarak benimsendiği görülmüştür (Mahmood Dean ve Ibrahim, 2020).

Genel/Bilişim Teknolojileri ve Danışmanlık Sektörü: Brás ve ark. (2023) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, kuruluşların dijital dönüşüm ve operasyonel dayanıklılık ihtiyaçlarının kesişiminde, Akıllı Süreç Otomasyonu (ASO) ile İş Sürekliliği Yönetimi standartlarının entegrasyonunun kritik önemi vurgulanmıştır. Söz konusu çalışmada, ASO için bir rehber olan IEEE 2755.2:2020 standardı ile İSY için temel çerçeve olan ISO 22301:2019 standardı arasında sistematik bir eşleme modeli geliştirilmiş ve sunulmuştur. Geliştirilen bu bütünleşmiş modelin geçerliliği, başta Bankacılık, Sigortacılık ve BT Danışmanlığı sektörlerinden olmak üzere her iki alanda uzman profesyonellerle yapılan görüşmelerle test edilmiş ve modelin yüksek düzeyde uyumlu, sinerjik ve pratik fayda sağlayıcı olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmacılar, bu yaklaşımın operasyonel dayanıklılığı artırdığını ve otomasyon yatırımlarının verimini maksimize ettiğini öne sürmüş, ancak başarılı uygulama için güçlü bir değişim yönetimi sürecinin şart olduğunu belirtmişlerdir. Böylelikle çalışma, teknoloji yoğun sektörlerde İSY'nin yalnızca bir uyumluluk gerekliliği değil, aynı zamanda stratejik bir rekabet avantajı ve operasyonel mükemmellik aracı olarak da değerlendirildiğini ortaya koymuştur.

Robotik Süreç Otomasyonu: Brás (2024) yaptığı çalışmada işletmelerin Robotik Süreç Otomasyonu ve Akıllı Süreç Otomasyonu kullanımlarından bahsetmiştir. İlgili otomasyon teknolojileri uygulanırken karşılaşılabilecek zorluklar için operasyonel riskler ve başarısızlıklar, yönetim ve denetim, güvenlik ve uyum zorlukları, mevcut İSP ile otomasyon entegrasyonu, insan sermayesi ve süreç değişiklikleri, kapsamlı araştırma ve kılavuz eksikliği, otomasyon teknolojilerinin bilinçsiz benimsenmesi gibi

maddeler belirlemiştir. Bu maddelerde başarılı olabilmek için otomasyon teknolojileri ile İSYS'nin entegre edilmesini savunmuştur.

Tedarik Zinciri: Nallan ve ark. (2020) yaptıkları çalışmada özellikle COVID-19 salgını sırasında tedarik zinciri faaliyetlerinde aksamalardan bahsetmişlerdir. Tedarik zinciri yönetiminde kullanılan ayrık risk yöntemi ve İSY uygulamalarının güçlü yönlerinin birleştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Araştırmada, İSY faaliyetleri için öne sürülen faydalar arasında; iş risklerine rağmen firmanın mal ve hizmetlerinin müşterilere ulaşma yeteneğini artırmak, iş riskleriyle başa çıkmak için iyi tanımlanmış bir çerçeve ile daha iyi paydaş etkileşimini sağlamak, şirketin temel fonksiyonlarını korumak için atılması gereken hayati yönleri belirlemek, olası tehditleri ve bunların operasyonlar üzerindeki etkilerini tanımak, risk yönetimi süreci içinde verimli ve şeffaf rol atamaları yapmak ve kesintiler olması durumunda finansal kaybı azaltmayı belirlemişlerdir.

Organizasyonların İSYS Uygulama Avantajları ve Dezavantajları

İSYS uygulamalarının temel amacı iş yerlerinin her koşulda ayakta kalmasını ve iş yeri direncini sağlamaktır.

Avantajları (Suresh ve ark., 2020).

Operasyonel Süreklilik Garantisi: İş risklerine, kesintilere veya arızalara rağmen firmanın mal ve hizmetlerinin müşterilerle buluşmasını sağlar. İSYS kritik iş operasyonlarının korunmasında ve sürekliliğinin sağlanmasında etkili rol oynar.

Maliyet ve Kayıp Azaltma: Kesintiler olması durumunda finansal kaybı azaltır. Olayların etkisini proaktif şekilde değerlendirerek iş yerlerine gerekli olan ürünleri ve hizmetleri önceden bulmayı sağlar.

Sistemik Risk Yönetimi: Olası tehditleri ve bunların operasyonlar üzerindeki etkilerini tanımak için çerçeve sunar. Bu çerçeve temel fonksiyonları korumak için atılması gereken hayati adımları belirlemeyi kolaylaştırır.

Rekabet Üstünlüğü: İSYS küresel pazarda rekabet avantajı kaynağı olarak görülür. Belirli bir standarda sahip olmak, firmanın pazardaki itibarını ve güvenilirliğini artırır.

Bilimsel Yaklaşım: Standardı almanın faydası, firmaların İSYS

uygulamalarında bilimsel ve sistematik şekilde yol kat etmeye zemin hazırlamasıdır.

Dezavantajlar ve Uygulama Engelleri

İSYS'nin getirdiği zorluklar ve uygulama engelleri genellikle sistemin kurulum ve yürütülme aşamalarıyla ilişkilidir. Standardı bir iş yerine entegre etmenin zorluğu ekstra bütçe, zaman ve insan gücü gerektirmesidir. Başlıca dezavantajlar aşağıda sunulmuştur (Suresh ve ark., 2020).

Üst Yönetim Desteği Eksikliği: Standardın başarısı büyük ölçüde yönetim desteğine bağlıdır. Üst yönetimin çalışmanın amacını tam kavrayamamasından kaynaklı yetersiz maddi ve manevi destek vermesi en büyük engeldir.

Kaynak Kısıtlılığı: Gerekli prosedürleri gerçekleştirmek için yeterli kaynak kullanılmaması veya KOBİ'lerin yeterli kaynağa sahip olmamalarından kaynaklı dezavantajlı konuma düşmeleri bu maddeye örnektir.

Eğitim ve Kültür Eksikliği: Çalışanlara yeterli eğitim verilmemesi ve iş yeri kültürüne İSY faaliyetlerinin tam anlamıyla entegre edilememesi İSYS uygulamada karşılaşılan dezavantajlardan biridir.

Doğrulama Sorunları: Uygulamada yeterli test ve tatbikat yapılamaması (PUKÖ döngüsünün 'Kontrol Et' adımının aksaması) hazırlanan planların etkinliğinin doğrulanamamasına yol açar. Bu da yaptığımız planın gerçekte ne kadar etkili olduğunu anlayamamamıza yol açmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmaya, İş Sürekliliği Yönetim Sistemi (İSYS) ve ISO 22301:2019 standardı ile ilgili detaylı bir literatür taraması ve analizini içermektedir. Araştırmada, öncelikle “Google Scholar” veri tabanı üzerinden "Business Continuity Management" ve "ISO 22301" anahtar kelimeleri kullanılarak, 2019 yılından 2025 yılına kadar yayımlanan kaynaklar taranmıştır. Kaynak seçiminde, ISO 22301 standardını temel alan çalışmalar, iş sürekliliği yönetimi uygulamalarını inceleyen vaka çalışmaları, sektörel uygulama örnekleri içeren ve hakemli dergilerde yayımlanan makaleler, sempozyum bildirileri ve teknik dokümanlar dikkate alınmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

İş sürekliliği yönetim sistemi ile ilgili “Google.scholar” arama motorundan “Business Continuity Management” anahtar kelimeler ile tarama yapılmış

olup ISO 22301 standardının ilk yayımlandığı 2019 yılından günümüze kadar yapılan çalışmalar, makale, sempozyum bildirisi ve Teknik doküman olan araştırmalar yıl, yazar ve araştırma başlığına göre Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1.

İş Sürekliliği Yönetim Sistemi-Literatür Çalışmaları

Yıl	Yazar(lar)	Araştırma Başlığı
2020	Mäntylä	İş Sürekliliği Yönetim Uygulamalarının Oluşturulması
2020	Mahmood Dean ve Ibrahim	Malezya’da İş Sürekliliği Yönetimine Yön Vermede Hukukun Etkileri
2020	Suresh ve ark.	Felaketle Karşı Karşıya Kalan Tedarik Zincirleri için İş Sürekliliği Yönetimi
2020	Vasović ve ark.	İş Sürekliliği Yönetimi Açısından Çeşitli Sistem Standartları ve Düzenlemelerle Tanımlanan Risk ve Kriz Yönetimi Kılavuzlarının Analizi
2020	Palačić	İş Sürekliliği Yönetiminin Uygulanması Bağlamında İş Sağlığı ve Güvenliği Alanında Acil Durum Hazırlık ve Müdahale
2020	Galjak ve ark.	İş Güvenliği Söyleminden İş Sürekliliği Yönetiminin Anahtar Faktörü Olarak Liderlik
2020	Janačković ve ark.	İş Sürekliliği Yönetimi ve Kurumsal Dayanıklılık Arasındaki Bağlantının Üzerine
2020	Nikolić ve ark.	İş Güvenliği için Yükseköğretimin İş Sürekliliği Perspektifinden Kalite
2020	Rađenović ve ark.	İşletmelerde İş Sürekliliği Yönetim Sisteminin Etkinliği
2020	Russo ve ark.	Bir Pandemi Senaryosu Dikkate Alınarak, Fatura Yazılımlarının Sertifikasyonunun Temelini Oluşturan İş Sürekliliği Sorunlarının Güncellenmiş Analizi,
2022	Stojanović ve ark.	ISO 22301 Gerekliklerinin Analizi – Güvenlik Bağlamında İş Sürekliliği Yönetimi
2022	Ilić Petković	COVID-19 Pandemisi ve İş Sürekliliği Yönetiminde İşverenlerin ve Çalışanların Rolü- Hukuki Yönler
2022	Panevski ve ark.	Akıllı Güvenlik Sistemleri geliştirme için girdi verileri sağlayan süreçleri/aşamaları tanımlamada bazı standartlaştırılmış özellikler- çevresel güvenlik sistemleri
2023	Chege ve ark.	Kenya’da İş Sürekliliği ve Dayanıklılık Planlama Uygulamaları

2023	Hendaryatna ve ark.	Cilegon Şirketlerinde Tehdit ve Risklerle Başa Çıkma İş Sürekliliği Planının Performans Değerlendirmesi ISO 22301:2019 ve NIST SP 800-30 R1 Çerçeveleri Kullanımı Vaka Çalışması: PT. X
2023	Wysokińska-Senkus ve ark.	Kuruluşun Dayanıklılığını Artırma ve Güvenliğini Geliştirme Sürecinde Sistemik İş Sürekliliği. Polonya'daki Kuruluşun Deneyimi
2023	Brás ve ark.	Akıllı Süreç Otomasyonunun İş Sürekliliğine Etkisini Anlamak: IEEE/2755:2020 ve ISO/22301:2019 Standartlarının Karşılaştırılması
2024	Loyarte ve ark.	Süreklilik Yönetişim Modeli: İSY Sisteminde Organizasyonel Dayanıklılığı Destekleyen Yeni Bir Süreç Aşaması
2024	Makka ve Kampova	Siber Güvenlik ve İş Sürekliliği Yönetimi: Dijital Dünyada Dayanıklılığı Sağlamak
2024	Tikanmäki ve ark.	Standartların Kuruluşlar için Siber Güvenlik ve İş Sürekliliği Yönetimini Geliştirmedeki Rolü
2024	Brás	Akıllı Süreç Otomasyonu ile İş Sürekliliğini Geliştirme: Yönetişim, Risk Yönetimi ve Uyumluluk Çerçeveleri
2025	Hadiwibowo ve ark.	İş Sürekliliği Yönetimi BETH3 (Bina, Ekipman, Teknoloji, İnsan Kaynakları ve 3. Taraflar): Bankacılık Sektöründe Kavramsal Bir Çerçeve
2025	Russo ve ark.	İş Sürekliliği Öz Değerlendirmesi Yaklaşımı

Mäntylä (2020), Finlandiya'daki sekiz kişilik küçük bir teknoloji şirketinde, İş Sürekliliği Yönetimi'nin nasıl başlatılabileceğini araştırmıştır. Kuruluşun kilit çalışanlara olan bağımlılığı ile potansiyel bir müşteriden gelen İSY gerekliliğinin bu süreci zorunlu kıldığını tespit etmiştir. Araştırmada, ISO 22301 gibi uluslararası standartların doğrudan uygulanmasının küçük ölçekli yapılarda maliyetli ve zahmetli olduğunu gözlemlemiş, bunun yerine organizasyonun kendisini iyi anlamaya dayalı esnek ve pratik bir yaklaşımın daha etkili olduğu sonucuna varmıştır. Üst yönetim taahhüdünün, çalışan farkındalığının ve süreçlerin basitleştirilmesinin ise başarı için kritik faktörler olduğunu tespit etmiştir.

Mahmood Dean ve Ibrahim (2020), Malezya'da İş Sürekliliği Yönetimi'nin yasal düzenlemelerle nasıl şekillendirildiği ve yönlendirildiği analiz etmişlerdir. Ülkenin tüm sektörlerini kapsayan merkezi bir İSY yasasına sahip olmadığını tespit etmişler ancak Bank Negara Malaysia (BNM), İletişim ve Çoklu Ortam Komisyonu ve Menkul Kıymetler Komisyonu gibi düzenleyici kurumların, finansal ve telekomünikasyon

sektörlerinde İSY uygulamalarını zorunlu hale getirdiğini belirtmişlerdir. Söz konusu düzenlemelerin ilgili yasalar kapsamında bağlayıcı nitelik taşıdığını vurgularken, diğer sektörlerde İSY'nin daha çok gönüllü olarak uygulandığını gözlemlenmişlerdir. Araştırmada bütüncül bir İSY kültürünün oluşabilmesi için ülke çapında bir İSY Kanunu'nun çıkarılması gerektiği sonucuna varılmışlardır.

Suresh ve ark. (2020) ayrık risk yönetimi ve İSYS'nin tedarik zincirindeki uygulamalarından bahsetmişlerdir. Araştırmalarına göre İSY'nin risk yönetimi için kullanılan araçlardan olduğu fakat firma odaklı kaldığını tespit etmişlerdir. Bu yüzden tedarik zinciri kuruluşlarının İSYS'ni yeterince kullanamadıklarını gözlemlemişlerdir.

Vasović ve ark. (2020) çalışmalarında, firmalarda iş sürekliliğinin kesintiye uğramasının endişe oluşturduğunu gözlemlemişlerdir. Risklerin çeşitliliği ve firmanın dinamik yapısının giderek artmasıyla kuruluşların, maruz kaldıkları tehlikeler hakkında bilgi ve farkındalıklarını sürekli olarak geliştirmek zorunda olduğunu belirtmişlerdir. Bu süreçte ilgili standartlarla beraber, ISO 22301'in uygulanışının güçlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Palačić (2020) araştırmasında iş sağlığı ve güvenliğinin ve acil durum hazırlığının İSYS için öneminden bahsetmiştir. Herhangi bir acil durumun iş sürekliliğini etkileyebileceği için iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının İSYS için önemli olduğunu belirtmiştir.

Galjak ve ark. (2020) İSYS'nin uygulanmasında liderliğin öneminden bahsetmişlerdir. Araştırmalarına göre liderlerin aldığı stratejik kararlar, bir firmanın genel performansını, çalışan güvenliğini, iş sürekliliğini doğrudan etkilemekte ve katlanılan maliyetleri belirlemektedir. Bu nedenle iş güvenliği ve süreçlerine yönelik doğru yatırımlar ve uygulamaların firmalar için önemli bir rekabet avantajı sağladığını ve pazar gücünü artırdığını tespit etmişlerdir.

Janačković ve ark. (2020) araştırmalarında İSYS'nin bir amacı olan örgütsel direncin öneminden bahsetmişlerdir. Çalışmalarına göre örgütsel direnç; risk, kriz ve felaket planlarını tek bir süreçte bütünleştirerek kaynak israfını önlemeyi amaçlayan bütünsel bir yaklaşım sunmaktadır.

Nikolić ve ark. (2020) yükseköğretimde kalite konusunda araştırma yapmışlardır. Çalışmalarına göre eğitimin kalitesi, süreklilik sağlandıkça

artmaktadır. Ayrıca ilgili müfredatlara İSY dersleri koyulmasının İSY kültürünün aşılmasına yardım edeceği belirtmişlerdir.

Radonović ve ark. (2020) çalışmalarında İSY'nin küresel pazarda rekabet avantajı elde etmek ve zararlı olayların üstesinden gelmek isteyen işletmeler için önemli bir konu haline geldiğini belirtmişlerdir. Araştırmada, İSY'nin bir işletmenin riske direnme ve aşırı zorluklar altında hayatta kalma yeteneğini artıran temel bir faktör olduğunu tespit etmişlerdir. İSYS ile ilgili çalışmaları standartlaştırmak için ISO 22301:2019 standardını açıklamışlardır.

Russo ve ark. (2020) araştırmalarında, faturalandırma ve belgelendirme işlemlerinin kâğıt üzerinden dijitale geçme sürecinde İSY faaliyetlerinin öneminden bahsetmişlerdir. Çalışmalarında e-fatura sisteminin ne kadar etkili olduğu hakkındaki bilgileri öğrenmek için anket yapmışlardır.

Stojanović ve ark. (2022) çalışmalarında bazı standartların İSY için uygulanabilir olduğunu, İSYS için tek bir çatı oluşturacak bir standardın gerekliliğinden, ISO 22301'in uygulama adımlarından ve bunu kullanan firmaların sayısından bahsetmiştir.

Ilić Petković (2022) çalışmasında koronavirüs salgının İSYS'ne etkisinden bahsetmiştir. Araştırmasına göre kuruluşlar, küresel çapta bir krize hazır olmamanın yanında daha küçük çaplı krizlere de hazırlıklı değildir. Pandemi yüzünden sayıca azımsanmayacak kadar şirketin iflas ettiğini, devletlerin, işverenlerin ve çalışanların üzerinde güçlü bir etki oluşturduğunu belirtmişlerdir. Araştırmalarında, firmaların çalışanlarına böyle bir durumda yeteri kadar kişisel koruyucu ekipman veya uzaktan çalışma imkânı sağlayarak iş sürekliliğine devam ettirebileceğini ve devletlerin destekleri sayesinde krizin atlatılabileceğini belirtmişlerdir.

Panevski ve ark. (2022) dijitalleşme ile sürekli gelişen iş yerlerinde, İSYS kurmanın ve ilgili risk yönetimi uygulamalarının büyük önem taşıdığını vurgulamışlardır. Çalışmalarının amacının dijital dönüşüm sayesinde iş sürekliliğinin daha sistematik ve etkili bir şekilde uygulanabilmesi için bilimsel bir araştırma olduğunu belirtmişlerdir. İSYS'nin operasyonel aşamasında, risk değerlendirmesi, tehdit modellemesi ve güvenlik açığı analizi gibi kavramların uygulanmasında önemli bir yere sahip olduğunu açıklamışlardır.

Chege ve ark. (2023) çalışmalarında, İSY ile kurumsal performansın doğru orantılı olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca kurumsal direnç için ansızın gerçekleşebilecek olumsuz durumlarla başa çıkma yetisinin gelişmiş olması gerektiğini açıklamışlardır. İş yerlerinin krizlere karşı proaktif bir yaklaşım benimsemeleri gerektiğini savunmuşlardır.

Hendaryatna ve ark. (2023), Endonezya'nın deprem ve tsunami riski yüksek olan Cilegon bölgesindeki bir kimya şirketinin mevcut İş Sürekliliği Planı (İSP)'nin uluslararası standartlara uygun olmadığını tespit etmişlerdir. Şirketin İSP sürecinin ISO 22301:2019 standardı prensiplerinden esinlenilmiş olmasına rağmen, süreç testi, belgelendirme ve sürekli iyileştirme gibi kritik bileşenlerin eksik olduğunu gözlemlemişlerdir. Ayrıca risk analizinin, ISO 31000 yerine genel ISO uygulamalarına dayandığını belirtmişlerdir. Bu nedenle çalışmalarında, ISO 22301'e uyumlu bir İSP çerçevesi ile risk yönetimi için NIST SP 800-30 Revizyon 1 yönteminin kullanılmasını önermişlerdir. Risk dağılımı sonuçlarına göre de özellikle tsunami ve siber tehditlere karşı öncelikli tedbirler alınması gerektiği sonucuna varmışlardır.

Wysokińska-Senkus ve ark. (2023) Çalışmalarında yüksek teknoloji endüstrilerinde faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmeleri incelemişlerdir. Elektrik kesintisi ve enerji kilitlenmesi konusunda iş sürekliliğini sağlayan daha önce test edilmemiş mekanizmaları incelemişler, artan risklerle başa çıkma konusundan bahsetmişlerdir. Araştırmalarında, firma güvenliğini ve rekabet gücünü arttırmak için İSY uygulamalarının artması gerektiğini savunmuşlardır. Değişen dünyada İSY uygulamalarının hayatta kalmak için önemini vurgulamışlardır.

Brás ve ark. (2023) çalışmalarında, kuruluşların operasyonel kesintilere yanıt verme ve süreçlerini dijitalleştirme ihtiyacının, Akıllı Süreç Otomasyonu ile İş Sürekliliği Yönetimi alanlarındaki iki önemli standardın entegrasyonunu gerekli kıldığını belirtmişlerdir. Çalışmalarında, ASO için bir rehber olan IEEE 2755.2-2020 standardı ile İSY için temel çerçeve olan ISO 22301:2019 standardı arasındaki ilişkiyi sistematik olarak incelemişler ve iki standart arasındaki boşluğu doldurmayı amaçlamışlardır. Tasarım Bilimi Araştırması metodolojisi kullanılarak, her iki standardın maddeleri (ISO 22301:2019'un 4-10. maddeleri ile IEEE 2755.2-2020'un 3-8. aşamaları) arasında çift yönlü bir haritalama modeli geliştirmişler ve görselleştirmişlerdir. Modelin geçerliliğini test

etmek için her iki alandan uzman ve profesyonellerle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapmışlar ve sonuçları, özellikle "Liderlik-Keşif", "Planlama-Strateji" ve "Performans Değerlendirmesi" gibi kombinasyonlarda yüksek düzeyde uyum ve sinerji olduğunu belirlemişlerdir. Araştırmalarında, bu entegre yaklaşımın kuruluşların operasyonel dayanıklılığını artıracaklarını ve otomasyon yatırımlarının verimliliğini maksimize edeceğini öne sürmüşler, ancak başarı için güçlü bir değişim yönetimi sürecinin gerekli olduğunu vurgulamışlardır.

Loyarte ve ark. (2024), geleneksel İş Sürekliliği Yönetimi sistemlerinin örgütsel dayanıklılık için yeterli olmadığını tespit etmişler ve "Süreklilik Yönetişimi" adlı yeni bir model önermişlerdir. SY modelinin yalnızca büyük kriz durumlarında değil, günlük operasyonlara entegre edilerek sürekliliğin proaktif bir şekilde yönetilmesini hedeflediğini belirtmişlerdir. Yapay zekâ ve Ar-Ge projeleri yürüten bir kuruluşta dört yıl boyunca önerdikleri modeli test etmişlerdir. Modellerinin izleme, olay tespiti, otomatik/manuel müdahale ve plan tetikleme aşamalarından oluştuğunu belirtmişlerdir. Anket ve görüşme sonuçlarına göre, bu modellerinin %93 oranında olayları müşteriye yansıtmadan yönettiğini ve İSY planlarının başarısını önemli ölçüde artırdığını tespit etmişlerdir.

Makka ve Kampova (2024), özellikle Avrupa Birliği (AB) ve Slovakya Cumhuriyeti'nde siber tehditler karşısında İş Sürekliliği Yönetimi'nin bir lüks olmaktan çıkarak zorunluluk haline geldiğini vurgulamışlardır. AB'nin NIS direktifleri ile Slovakya'nın Siber Güvenlik Yasası'nın, KOBİ'ler de dahil olmak üzere tüm kritik altyapı sağlayıcılarında İSY entegrasyonunu zorunlu kıldığını tespit etmişlerdir. Enerji sektöründeki bir KOBİ üzerinde gerçekleştirdikleri etki analizinde, üretim, tedarik zinciri, dağıtım ve lojistik gibi tüm ana süreçlerin "kritik" nitelik taşıdığı belirlemişlerdir. Söz konusu süreçlerin kesintisiz devamının sağlanabilmesi için alternatif çalışma alanları oluşturulması, donanım erişiminin garanti altına alınması ve uzaktan çalışma imkânlarının süreklilik planlarına entegre edilmesini önermişlerdir.

Tikanmäki ve ark. (2024), ISO 22301, ISO/IEC 27001 ve NIST Siber Güvenlik Çerçevesi gibi standartların özellikle sağlık, enerji ve denizcilik sektörlerinde siber dayanıklılığı nasıl geliştirebileceğini incelemişlerdir. Araştırmanın masa başı incelemesi ve çoklu durum analizi yöntemleriyle yürütüldüğünü belirtmişler, standartların pratik faydalarına ilişkin kanıta

dayalı verilerin sınırlı olduğunu tespit etmişlerdir. Söz konusu standartların yasal uyum sağlama, rekabet avantajı elde etme, maliyetleri düşürme ve örgütsel iyileştirmelere katkıda bulunma gibi faydalar sağladığı vurgulamışlardır. Özellikle ISO/IEC 27001'in bilgi güvenliği yönetimi, ISO 22301'in iş sürekliliği ve NIST çerçevesinin ise stratejik risk yönetimi için değerli araçlar olduğu sonucuna varmışlardır.

Brás (2024) araştırmasında, Robotik Süreç Otomasyonu (RSO) ve Akıllı Süreç Otomasyonu (ASO) kullanımından ve İSY ile etkileşiminden bahsetmiştir. Otomasyonla beraber oluşan yeni risklerin mevcut İSP'na dahil edilmesi gerektiğini, otomasyonla alakalı çerçevelerin firmada olmasını, otomasyonun kullanımıyla oluşan güvenlik açıklarının giderilmesi gerektiğini, çalışanların otomasyonla olan ilişkisine ve liderlik gibi konulara değinmiştir.

Hadiwibowo ve ark. (2025), geleneksel ticari bankaların doğal afetler, pandemiler ve siber saldırılar gibi operasyonel tehditlere karşı direnç kazanması amacıyla İş Sürekliliği Yönetimi'nin nasıl uygulanabileceğini incelemişlerdir. Bankacılık sektörünün finansal istikrar ve müşteri güveni açısından kritik öneme sahip olduğunu vurgulamışlar ve İSY'nin sistematik bir yaklaşım olarak benimsenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Çalışmalarında, ISO 22301:2019 standardı ile BETH3™ çerçevesini temel almışlar; bina, ekipman, teknoloji, insan kaynakları ve üçüncü taraflardan oluşan beş ana varlık kategorisi üzerinden entegre bir risk azaltma modeli önermişlerdir. Analiz, geliştirme ve uygulama aşamalarından oluşan sürekli bir döngüyle işletilen bu modelin, bankaların krize hazırlık seviyesini artırmayı hedeflediğini ifade etmişlerdir.

Russo ve ark. (2025) çalışmalarında KOBİ'ler İSYS kurmak ve iyileştirmek için yeterli kaynağa erişemediklerini belirtmişlerdir. Bu konuda yardımcı olabilmek için öz değerlendirme sistemini önermişlerdir. İSYS ile alakalı sorular içeren değerlendirme sisteminde sorulara verilen cevaplardan alınan puanlarla, İSYS konusundaki eksikleri daha az maliyetle tespit etmişlerdir.

BULGULAR

İş sürekliliği yönetim sisteminin günümüzde bir lüks değil zorunluluk haline geldiği, literatürde incelenen çalışmaların büyük bölümünün bu görüşü desteklediği gözlemlenmiştir. Pandemi sonrası dönemde, özellikle küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde iş sürekliliği yönetim sistemi

benimseme oranında önemli bir artış olduğu tespit edilmiştir. Uygulama sürecinde karşılaşılan başlıca zorluklar arasında, üst yönetim desteğinin yetersizliği, kaynak kısıtlılığı, planların yeterince test edilmemesi ve çalışan farkındalığının düşüklüğü yer almaktadır. Sektörel farklılıklar açısından bakıldığında bankacılık sektöründe iş sürekliliği uygulamalarının tamamen yasal zorunluluk ve müşteri güveni odaklı iken, enerji sektöründe toplumsal istikrar perspektifi, araştırma ve geliştirme alanında ise proje sürekliliği ön planda gelmektedir. Standart entegrasyonu konusunda, ISO 22301 ile ISO 27001 arasındaki entegrasyon eğiliminin son beş yılda belirgin şekilde arttığı, IEEE 2755.2 (Otomatik Süreklilik Operasyonları) ile ISO 22301 eşleşmesinin ise yeni bir araştırma alanı olarak literatürde yer edindiği görülmüştür.

ANALİZ

İş sürekliliği Yönetim Sistemi ile ilgili yapılan bu çalışmada, öncelikli olarak konu ile ilgili temel kavramlar açıklanmış ardından standardın ana başlıkları detaylandırılmıştır. Farklı sektörlerde bu konu ile ilgili yapılan araştırmalar sektör başlıkları altında sunulmuştur. ISO 22301:2019 standardının, ISO 27001, ISO 31000 ve NIST SP 800-30 gibi diğer standartlarla uyumlaştırılma potansiyeli tartışılmıştır. Literatürde bu konu ile ilgili, 2019-2025 dönemi içerisindeki çalışmalar özetlenmiştir. İş sürekliliği yaklaşımındaki değişimler reaktiften proaktifte, kriz odaklılıktan günlük operasyon entegrasyonuna doğru evrilen bir süreç olarak literatüre göre zaman çizelgesiyle değerlendirilmiştir.

TARTIŞMA

Literatürle karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, bu çalışmanın bulguları Brás ve arkadaşlarının (2023) akıllı süreç otomasyonu ile İSYS entegrasyonunun operasyonel dayanıklılığı artırdığı yönündeki tespitiyle örtüşmektedir. Ancak bu çalışmada, Brás ve ark. (2023) tarafından vurgulanan değişim yönetimi eksikliği, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerdeki (KOBİ) uygulama zorlukları kapsamında daha geniş bir perspektiften ele alınmıştır. Benzer şekilde, Loyarte ve ark. (2024) tarafından geliştirilen "Süreklilik Yönetişimi" modelinin savunmuş olduğu, İSYS'nin günlük operasyonlara entegrasyonu gerekliliği bu çalışmada da desteklenmiştir. Söz konusu yaklaşım; bankacılık, enerji ve araştırma-geliştirme gibi farklı risk yapılarına sahip sektörlerdeki farklı yansımalarıyla karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur. Ayrıca Makka ve Kampova'nın (2024) Avrupa Birliği ülkelerindeki yasal zorunluluk vurgusu ile bu çalışmanın Malezya,

Kenya ve Slovakya'dan sunduğu örnekler, İSYS'nin küresel ölçekte yasallaşma eğilimini destekler niteliktedir.

Çalışmanın katkıları teorik, yöntemsel, pratik ve sektörel boyutlarda değerlendirilebilir. Teorik açıdan ISO 22301 standardının, PUKÖ döngüsü içindeki maddeleri BETH3™ çerçevesi ve NIST SP 800-30 ile bütünleştirilerek çok boyutlu bir analiz modeli sunulmuştur. Yöntemsel olarak, 2019-2025 dönemi iş sürekliliği yönetimi literatürüne dair Türkçe kaynaklarda eksik olan kapsamlı bir derleme çalışması gerçekleştirilmiştir. Pratik katkısı ise küçük ve orta büyüklükteki işletmeler için öz-değerlendirme yaklaşımı gibi düşük maliyetli uygulama modellerinin önerilmesiyle erişilebilirliğin artırılmasıdır. Sektörel katkısı ise bankacılık, enerji, savunma sanayii ve kimya sektörlerindeki iş sürekliliği yönetim sistemi uygulama farklılıklarının karşılaştırmalı olarak sunulmasıdır. Buna karşın, İSYS'nin uygulanmasında üst yönetim desteğinin yetersizliği, kaynak kısıtlılığı ve planların yeterince test edilmemesi gibi kronik zorluklar halen geçerliliğini korumaktadır. ISO 22301'in ISO 27001 (bilgi güvenliği) ve ISO 31000 (risk yönetimi) gibi çerçevelerle bütünleşik şekilde uygulanması, özellikle artan siber tehditler karşısında bu zorlukların aşılması için en verimli yol olarak görülmektedir.

Çalışma tamamen nitel bir literatür taraması olup nicel veri içermediğinden meta-analiz yapılamamıştır. Türkiye odaklı iş sürekliliği yönetim sistemi uygulama örneklerinin eksik olması ise çalışmanın yerel bağlamdaki geçerliliğini sınırlamaktadır.

Gelecek araştırmalar için Türkiye'de kritik altyapı kuruluşlarında iş sürekliliği yönetim sistemi uygulama seviyesinin ölçülmesi, ISO 22301 sertifikasyonu alan küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde operasyonel dayanıklılık üzerindeki etkinin nicel olarak incelenmesi ve Endüstri 5.0 bağlamında insan-makine iş birliği perspektifinden iş sürekliliği yönetim sistemi modellerinin geliştirilmesi önerilebilir.

SONUÇ

Bu araştırmada, İş Sürekliliği Yönetim Sistemi, ISO 22301:2019 standardının yapısı, diğer ISO standartlarıyla ilişkisi, İSY'nin organizasyonlara sağladığı avantajlar ve uygulama aşamasında karşılaşılan zorluklar analiz edilmiştir. Detaylı literatür analizi ile uluslararası alanda yürütülen İSY araştırmaları, bu konudaki akademik yaklaşımları ve İSY'nin organizasyonel devamlılık için vazgeçilmez konumu belirlenmeye

çalışılmıştır. İş Sürekliliği Yönetimi'nin benimsenmesi artık sadece bir iş tercihi değil, giderek artan sayıda ülkede ve sektörde yasal bir zorunluluk haline gelmişti. Örneğin, Malezya'da Bank Negara Malaysia, Menkul Kıymetler Komisyonu ve İletişim ve Çoklu Ortam Komisyonu gibi düzenleyici kurumlar, finansal ve telekomünikasyon sektörlerinde İş Sürekliliği Yönetimi uygulamalarını yasal gereklilik hâline getirmişlerdi. Benzer şekilde, Finlandiya Savunma Kuvvetleri, kritik tedarikçilerinden İş Sürekliliği Yönetimi planı sunmalarını şart koşmuştu. Son yıllarda, özellikle Avrupa Birliği'nin NIS direktifleri ve Slovakya Cumhuriyeti'nin Siber Güvenlik Yasası kapsamında, enerji, sağlık ve ulaşım gibi kritik altyapı sektörlerinde faaliyet gösteren KOBİ'ler dâhil tüm kuruluşların İş Sürekliliği Yönetimi sistemlerine sahip olması zorunluluğu doğmuştu. Gelecek araştırmalarda, Ülkemizde iş sürekliliği yönetim sisteminin kurulması, uygulanması, sürekli hale getirilip sürekli iyileştirilmesi için hayati öneme sahip organizasyonların belirlenmesi ve gerekli çalışmaların yapılmasının yararlı olacağı kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

Aydoğmuş, U.; Engin, O. (2021). Endüstri 4.0 Sürecinde Ağır Llama Sektörüne Yönelik Uygulamaların İncelemesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(3), 851-874. DOI: 10.17932/IAU. IAUSBD.2021.021/iausbd_v13i3013

Brás, J. C., Pereira, R. F., Moro, S., Bianchi, I. S., & Ribeiro, R. (2023). Understanding how intelligent process automation impacts business continuity: Mapping IEEE/2755:2020 and ISO/22301:2019. *IEEE Access*, 11, 134239–134258. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2023.3337159>

Brás, J. M. C. B. C. (2024). *Enhancing Business Continuity through Intelligent Process Automation: Governance, Risk Management, and Compliance Frameworks*. Instituto Universitario de Lisboa (Portugal) ProQuest Dissertations. PhD Theses in Information Science and Technology.

Chege, S., Wanyembi, G., & Nyamboga, C. (2023). Business Continuity and Resilience Planning Practices in Kenya. *International Journal of Management Science and Business Administration*, 9(2), 7–16.

Galjak, M., Nikolić, V., Vukić, T., & Šapić, R. (2020). Leadership as a Key Factor of Business Continuity Management From the Discourse of Occupational Safety. *Safety: Journal For the Safety in the Work*

Organisation And Living Environment, 62(1), 10–15.

Hadiwibowo, A., Dimulya, A. P. G., Handayani, G. A., Jauhari, T., & Hanggraeni, D. (2025). Business continuity management BETH3 (building, equipment, technology, human resources and 3rd party): A conceptual framework in banking sector. *Jurnal Pendidikan Indonesia*, 6(1), 1–12.

Hendaryatna, H., Firmansyah, G., Tjahyono, B., & Widodo, A. M. (2023). Performance evaluation of business continuity plan in dealing with threats and risks in Cilegon companies use ISO 22301:2019 & NIST SP 800-30 R1 frameworks: Case study PT. X. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*, 1(12), 2963–4946.

Ilić Petković, A. (2022). COVID-19 Pandemic and the Role of Employers and Employees in Business Continuity Management - Legal Aspects. In J. Taradi (Ed.), *Proceedings of the Conference Management and Safety – Business Continuity Management and Safety* (pp. 14–19). Online Conference: The European Society of Safety Engineers.

Janačković, G., Vasović, D., & Nikolić, V. (2020). On the Connection Between Business Continuity Management and Organizational Resilience. *International Review*, 10(1-2), 28–35.

Loyarte, E., Gurrutxaga, N., & Funcia, J. (2024). Continuity governance model: A new process stage in the BCM system that underpins organizational resilience. *Cogent Business & Management*, 11(1), 2434731. <https://doi.org/10.1080/23311975.2024.2434731>

Manzak, R., Engin, O. (2023). Akıllı fabrikalarda çizelgeleme yöntemlerinin analizi, *Verimlilik Dergisi*, 57(4), 761-774. <https://doi.org/10.51551/verimlilik.1136778>

Mäntylä, A. (2020). Establishing business continuity management practices. *Bachelor's Thesis*, Jyväskylä University of Applied Sciences.

Mahmood Dean, M. K. B., & Ibrahim, J. B. (2020). The effects of law in Malaysia in guiding business continuity management. *International Journal of Management and Commerce Innovations*, 7(2), 829–834.

Makka, K., & Kampova, K. (2024). Cyber security and business continuity management: Ensuring resilience in a digital world. In *Proceedings of the 12th International Conference on Security and Law* (pp. 45–58). AMBIS University & University of Žilina.

Nikolić, V., Vukić, T., & Galjak, M. (2020). Quality Through the Perspective of Business Continuity of Higher Education for Occupational Safety. *International Review*, 10(1-2), 48–55.

Panevski, V., & Vujić, G. (2022). Some standardized peculiarity in defining the processes / stages providing input data for Intelligent Security Systems development - peripheral security systems. *17th International Conference Management and Safety M&S 2022 Proceedings*. European Safety Engineer.

Palačić, D. (2020). Emergency Preparedness and Response in Occupational Health and Safety in The Context of the Application of Business Continuity Management. *Safety: journal for the safety in the work organisation and living environment*, 62(1), 16–22.

Polat, S., Engin, O. (2005). Konya'da Faaliyet Gösteren İşletmelerin Kalite Yönetim Sistemi Etkinliğinin Analizi. Konya Kitabı VIII, Editör: Haşım Karpuz, Osman Eravşa, *Yeni İpek Yolu, Konya Ticaret Odası Dergisi*, Özel Sayısı Aralık 8, 45- 61.

Rađenović, T., & Živković, S. (2020). The Effectiveness of Business Continuity Management System in Enterprises. *International Review*, 10(1-2), 36–47.

Russo, N., São Mamede, H., & Reis, L. (2025). An Approach to Business Continuity Self-Assessment. *Technologies*, 13(6), 242.

Russo, N., & Reis, M. L. (2020). Updated analysis of business continuity issues underlying the certification of invoicing software, considering a pandemic scenario. *Advances in Science, Technology and Engineering Systems Journal*, 5(6), 845–852.

Stojanović, A., Vasović, D. (2022). Analysis of the Requirements of ISO 22301 – Business Continuity Management in the Context of Safety. *17th International Conference Management and Safety*, The European Society of Safety Engineers Editor: Josip Taradi, 1, 7- 13. <http://www.european-safety-engineer.org>

Suresh, N. C., Sanders, G. L., & Braunscheidel, M. J. (2020). Business Continuity Management for Supply Chains Facing Catastrophic Events. *IEEE Engineering Management Review*, 48(3), 153–161.

Tikanmäki, I., Savolainen, J., & Ruoslahti, H. (2024). The role of standards in enhancing cybersecurity and business continuity management for

organizations. *Journal of Information Security and Resilience*, 55(1), 63–78. <https://doi.org/10.1108/JISR-10-2023-0215>

Vasović, D., Stojanović, A., & Janačković, G. (2020). Analysis of Risk and Crisis Management Guidelines Defined by Various System Standards and Regulations at the Glance of Business Continuity Management. *International Review*, 10(1-2), 17-27.

Wysokińska-Senkus, A., Lechański, K., & Malinowski, J. (2023). Systemic business continuity management in the process of building the organization's resilience and improving its security. Experience of the organization in Poland. *Scientific Papers of Silesian University of Technology, Organization and Management Series*, (175), 671–685.

Yiğit, G.; Engin, O. (2025). Endüstri 5.0 ile Sürdürülebilirliğin sağlanması: Bir Bibliyometrik Analiz. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 23-46. 10.17932/IAU.IAUSB.2021.021/iausbd_v17i1002

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA AMASYA VİLAYETİ¹

Cemal KARADAĞ

Bağımsız Araştırmacı, Türkiye

cemalkaradag@outlook.com

<https://orcid.org/0000-0002-1364-0045>

Atıf	KARADAĞ, C. (2026). CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA AMASYA VİLAYETİ. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 18(2), 243-264.
------	---

ÖZ

Bir devletin tarihinin incelenmesinde, siyasî, sosyal ve iktisadî yapıların bütüncül biçimde ele alınması büyük önem taşımaktadır. Bu makale, Yeni Türk Harflerinin kabulünden önce Osmanlı Türkçesiyle yayımlanan ve Cumhuriyet döneminde bu dilde basılmış son örnekler arasında yer alan 1925–1928 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Devlet Sahnâmeleri üzerinden Amasya vilâyetinin erken Cumhuriyet dönemindeki idarî, sosyal ve iktisadî yapısını incelemektedir. Çalışma, söz konusu sahnâmeleri yalnızca istatistikî veriler sunan tarafsız kaynaklar olarak değil, devletin taşıyıcı tanımlama, sınıflandırma ve yönetilebilir kılma çabasını yansıtan resmî metinler olarak ele almaktadır. Bu kapsamda Amasya'ya ilişkin idarî taksimat, nüfus, tarım, hayvancılık, ormancılık, maliye, eğitim, sağlık, ulaşım ve idarî kadrolara dair bilgiler Osmanlı Türkçesinden transkribe edilmiş ve dönemin idarî ve toplumsal koşulları dikkate alınarak eleştirel biçimde değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, Amasya'nın erken Cumhuriyet taşıyıcı içinde tarımsal üretime dayalı, sanayi açısından sınırlı, ancak merkezî idareyle kurumsal bağları giderek güçlendirilen bir vilâyet olarak temsil edildiğini göstermektedir. Bu yönüyle devlet sahnâmeleri, erken Cumhuriyet dönemi taşıyıcı tarihinin yanı sıra sosyoloji, demografi ve idare tarihi gibi farklı disiplinler için de önemli ve özgün kaynaklar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Sosyal Yapı, Vilâyet, Sahnâme, Amasya

¹Bu çalışma Cemal KARADAĞ tarafından Dr. Öğr. Üyesi Ali GÜRSEL danışmanlığında yazılan ve Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından kabul edilen “1925-1928 Yılları Arasında Türkiye Cumhuriyeti Sahnâmeleri (Amasya)” isimli yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

Geliş Tarihi: 13.02.2026 / Kabul Tarihi: 30.03.2026, DOI: 10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v18i2003

Araştırma Makalesi-Bu makale iThenticate programıyla kontrol edilmiştir.

Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

THE PROVINCE OF AMASYA IN THE EARLY YEARS OF THE REPUBLIC

ABSTRACT

The study of state history requires a holistic evaluation of political, social, and economic structures. This article examines the administrative, social, and economic characteristics of the province of Amasya during the early Republican period through the State Yearbooks of the Republic of Turkey published between 1925 and 1928, which represent the last examples printed in Ottoman Turkish before the adoption of the Latin alphabet. Rather than treating these yearbooks merely as neutral statistical records, the study approaches them as official texts reflecting the state's efforts to define, classify, and govern the provinces. The sections related to Amasya were transcribed from Ottoman Turkish while preserving their original form and analyzed in light of the administrative and social conditions of the period. The yearbooks provide detailed information on administrative divisions, population, agriculture, livestock, forestry, public finance, education, health services, transportation, and bureaucratic personnel. The findings indicate that Amasya was represented as an agrarian-based province with limited industrial development, yet increasingly integrated into the centralized administrative framework of the early Republic. From this perspective, state yearbooks constitute valuable and original sources not only for historical research but also for studies in sociology, demography, and administrative history.

Keywords: *Republican Period, Social Structure, Province, Yearbook, Amasya.*

GİRİŞ

Erken Cumhuriyet döneminde taşra vilâyetlerinin sosyal ve iktisadî yapısı üzerine birçok çalışma vardır. Ancak devletin taşrayı nasıl ölçtüğü, sınıflandırdığı ve anlattığı çoğu zaman şehir ölçeğinde ayrıntılı biçimde incelenmemiştir. Bu makale, 1920’lerin ortasında Amasya’nın Cumhuriyet taşrası içindeki yerini, 1925–1926 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* (1926), 1926–1927 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* (1927) ve 1927–1928 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* (1928) üzerinden ele almaktadır. Çalışmanın temel yaklaşımına göre salnâmeler, yalnızca bilgi veren metinler değil, aynı zamanda devletin taşrayı belirli başlıklar altında tanımladığı ve yönetilebilir hale getirdiği resmî anlatılardır. Bu çerçevede makalenin araştırma sorusu şöyledir: 1925–1926 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926–1927 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* ve 1927–1928 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* Amasya’yı hangi idarî ve sosyo-ekonomik göstergelerle tanımlamaktadır ve bu göstergeler erken Cumhuriyet’in taşrayı kurma biçimi hakkında bize ne söylemektedir? Makalenin temel iddiası, salnâmelerde Amasya’ya ilişkin rakamların ve kurumsal bilgilerin (nüfus, tarım, maliye, eğitim, sağlık, yol ağı, kamu düzeni ve kadrolar) bir yandan vilâyetin genel profilini verdiği, diğer yandan da taşrayı merkezin düzeni içinde göstermeye yarayan bir istatistik dili kurduğudur. Bu nedenle salnâme verileri, “doğrudan gerçeği yansıtan tarafsız bilgiler” gibi değil üretildiği bağlam, kullanılan kategoriler ve kaynakların sınırları dikkate alınarak eleştirel biçimde okunmuştur. Çalışmanın ana malzemesini, 1925–1926 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*’nin Amasya vilâyetine ayrılan bölümü, 1926–1927 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*’nin ilgili bölümü ve 1927–1928 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*’nin ilgili bölümü oluşturmaktadır. Metinlerdeki bilgiler; idarî yapı ve taksimat, nüfus ve demografi, tarım/hayvancılık/orman, maliye ve belediye gelirleri, eğitim ve sağlık kurumları, ulaşım, basın ve kamu düzeni başlıkları altında derlenmiş ve yıllar arasındaki değişimler değerlendirilmiştir. Bazı göstergelerin farklı yıllarda farklı biçimde verilmesi (örneğin yüzölçümü veya nüfus toplamı), yalnızca “gerçek bir artış/azalış” olarak değil; idarî düzenlemeler ve kayıt/tablolaştırma farklılıklarıyla birlikte ele alınmıştır. Bu makale iki açıdan katkı sunmayı amaçlar. İlk olarak, Amasya’nın 1920’lerdeki idarî ve sosyo-ekonomik görünümünü salnâmelerin sunduğu göstergelerle ortaya koyar. İkinci olarak, salnâmeleri eleştirel bir okumaya tabi tutarak, erken Cumhuriyet’in taşrayı modernleştirme ve standardize etme çabasının veri,

sayı ve sınıflandırma üzerinden nasıl kurulduğunu tartışır. Makale önce salnâmeleri kaynak olarak tanıtip yöntem ve veri setini açıklar ardından Amasya verilerini yorumlayarak sonuç bölümünde Amasya'nın erken Cumhuriyet taşrası içindeki yerine dair çıkarımlar sunar.

YÖNTEM

Bu çalışma, erken Cumhuriyet döneminde yayımlanan devlet salnâmelerini temel alan belgesel nitelikli tarihsel bir incelemedir. Araştırmanın ana kaynağını *1925–1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* (1926), *1926–1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* (1927) ve *1927–1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* (1928) adlı üç cildin Amasya vilâyetine ilişkin bölümleri oluşturmaktadır. Bu yılların seçilmesinde, Cumhuriyet'in idarî yapılanmasının şekillenmeye başladığı erken dönemi temsil etmeleri ve Amasya'ya ilişkin verilerin düzenli biçimde sunulması etkili olmuştur.

Çalışmada kullanılan salnâmeler, Osmanlı Türkçesinden Latin harflerine transkripsiyon yöntemiyle aktarılmıştır. Transkripsiyon sırasında, metnin özgün yapısını ve terimlerini korumaya özen gösterilmiş; yer adları, idarî unvanlar ve ölçü birimleri dönemin kullanımına uygun biçimde çevrilmiştir. Okunabilirliği artırmak amacıyla, gerekli görülen durumlarda yazım birliği sağlanmış; ancak metnin anlamını etkileyebilecek müdahalelerden kaçınılmıştır.

Salnâmelerde yer alan bilgiler; idarî yapı, nüfus, tarım ve hayvancılık, iktisadî faaliyetler, maliye, eğitim, sağlık, ulaşım, basın ve kamu düzeni gibi başlıklar altında tasnif edilmiştir. Sayısal veriler, yıllar arasındaki değişimleri göstermek amacıyla karşılaştırmalı biçimde ele alınmış; ancak bu veriler mutlak artış veya azalış göstergeleri olarak değil, kayıt yöntemleri ve idarî düzenlemeler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Özellikle aynı göstergenin farklı yıllarda farklı değerlerle sunulması, erken Cumhuriyet döneminde süren idarî yeniden yapılanma ve istatistiksel kayıt pratikleriyle birlikte ele alınmıştır.

Salnâmeler, devlet tarafından hazırlanmış resmî yayınlar olmaları sebebiyle, hem idarî ve istatistiksel bilgi sunan birincil kaynaklar hem de dönemin resmî bakış açısını yansıtan metinlerdir. Bu nedenle çalışmada salnâme verileri, doğrudan ve tartışmasız gerçeklikler olarak değil; üretildikleri bağlam, amaçları ve sınırlılıkları dikkate alınarak eleştirel bir kaynak okuması içinde değerlendirilmiştir.

AMASYA’NIN TARİHÇESİ

Amasya, Anadolu’nun en eski yerleşimlerinden biri olup tarih boyunca siyasî, askerî ve kültürel önemini büyük ölçüde koruyan bir şehir olmuştur (Şahin ve Emecen, 1991, ss. 1-4). Arkeolojik buluntular ve yazılı kaynaklar, kentin İlk Çağ’dan Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar uzanan çok katmanlı bir tarihî geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Şehrin adı antik kaynaklarda “Amaseia” biçiminde geçmekte; bu adın kökeni konusunda farklı görüşler bulunsada Helenistik dönemden itibaren kullanıldığı anlaşılmaktadır (Yüce, 2004, s. 6; Doğanbaş, 2007, ss. 149-150).

Amasya, İlk Çağ’da Hatti, Hitit, Frig, Med, Lidya ve Pers hâkimiyet alanları içinde yer almış; Helenistik dönemde ise özellikle Pontos Krallığı ile birlikte önemli bir idarî merkez hâline gelmiştir (Akurgal, 2008, ss. 15-17, 49-55; Gökçek ve Abacı, 2019, ss. 77, 162-171; Kaya, 2000, ss. 555-557). Roma ve Bizans dönemlerinde de bu önemini sürdüren şehir, Orta Çağ’dan itibaren Danişmendliler, Selçuklular, İlhanlılar ve çeşitli beyliklerin hâkimiyetine girmiştir (Hüsameddin, 2008, ss. 115-199).

1386’dan sonra Osmanlı idaresine katılan Amasya, özellikle “Şehzadeler Şehri” kimliğiyle öne çıkmış; idarî ve kültürel bakımdan önemli bir merkez olmuştur (Köprülü, 2018, ss. 49-74; Hüsameddin, 2008, ss. 80-85). Millî Mücadele yıllarında ise Mustafa Kemal Paşa’nın Amasya’ya gelişi ve burada yayımlanan Amasya Tamimi ile şehir, ulusal direnişin örgütlenmesinde tarihî bir rol üstlenmiştir (Atatürk, 1961, ss. 1-22; Eroğlu, 1977, ss. 84-87; Menç, 2013, s. 155).

Bu çerçevede Amasya, tarih boyunca farklı siyasal yapılar içinde önemini korumuş, Anadolu’nun tarihî sürekliliğini yansıtan başlıca şehirlerden biri olmuştur

SALNÂMELERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE DÖNÜŞÜMÜ

Osmanlı entelektüel hayatında Tanzimat sonrasında yer bulan “salnâme” kavramı, Farsça *sâl* (yıl) ve *nâme* (mektup, kitap) sözcüklerinin birleşiminden türemiş olup Türkçede “yıllık” anlamına gelir. Batı dillerindeki *annale*, *annuaire* ve *almanach* terimleriyle benzerlik gösteren salnâmeler, belirli bir yıla ait siyasî, idarî, toplumsal ve iktisadî gelişmeleri düzenli biçimde kayıt altına alan, dönemin resmî hafızasını yansıtan ve tarih araştırmaları için birincil kaynak niteliği taşıyan yayınlardır (Sertoğlu, 1958, s. 80; Aydın, 2009, s. 52). Almanak türü yayınların kökeni çok eskiye uzanır; Antik Mısır’da ve Yunan toplumlarında takvimsel ve

kehanet bilgilerini içeren örnekler görülür. Batı’da modern anlamdaki ilk *annuaire*, 1793’te Paris’te Miller tarafından yayımlanan *L’annuaire de la République* olmuştur (Sütçü, 2004, s. 80; Pakalın, 1993, s. 105; Palalı, 2010, ss. 1-14).

Osmanlı Devleti’nde salnâme geleneği, XIX. yüzyılda yaşanan siyasî, askerî ve iktisadî krizlere çözüm üretme çabalarının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Devlet yöneticileri, toplumsal düzeni güçlendirmek ve dış tehditlere karşı stratejiler geliştirmek amacıyla ihtiyaç duyulan bilgileri sistemli biçimde toplamak istemiştir. Bu bağlamda, Sultan Abdülmecid döneminde Sadrazam Mustafa Reşit Paşa’nın öncülüğünde, 1847’de ilk resmî devlet salnâmesi olan *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye* yayımlanmıştır (İzgoer, 2005, ss. 539-540; Duman, 1999, s. 3).

1847-1918 arasında yayımlanan toplam 68 cilt devlet salnâmesi, Osmanlı bürokrasisinin yapısı, memur sicilleri, tayin ve terfiler, rütbelere, nişanlar ve idarî organizasyon hakkında ayrıntılı bilgiler içermiştir. Özellikle II. Abdülhamid dönemindeki ciltler, kapsamlı içerikleriyle dikkat çekmiştir (Sütçü, 2004, s. 85; Duman, 1999, ss. 4-5). Cumhuriyet döneminde de üçü Arap, biri Latin harfleriyle dört cilt yayımlanmış; ardından bu işlev vilâyet salnâmelerine devredilmiştir. Vilâyet düzeyindeki yıllıklar ilk kez 1866’da Bosna’da yayımlanmış ve 1921-1922’de Bolu Livası örneğine kadar sürmüştür. 1864 Vilâyet Nizamnâmesi ile teşvik edilen bu yayınlarda idarî yapılanma, yerel tarih, coğrafya, ekonomi ve nüfus verileri işlenmiş; II. Abdülhamid döneminde özellikle Hicaz ve Mekke’ye ilişkin bilgiler öncelikli hâle gelmiştir (Duman, 1999, s. 5; Pakalın, 1993, s. 106). Bazı nezaret ve resmî kurumlar da kendi teşkilat yapıları ve personel listelerini tanıtmak amacıyla salnâmeler yayımlamıştır. 1865-1916 yılları arasında hazırlanan 46 nezaret salnâmesi arasında, ordu kadrolarını içeren *Askerî Salnâmeler*, donanmayı tanıtan *Bahriye Salnâmeleri*, diplomatik temsilcilikleri içeren *Hariciye Salnâmeleri* ve eğitim kurumlarını konu alan *Maarif Salnâmeleri* öne çıkar. Ayrıca *İlmiyye*, *Rusûmât* ve *Rasadhâne-i Âmire* gibi özel alanlara ait yayınlar da mevcuttur (Ünal, 2008, ss. 213-214; Duman, 1999, ss. 143-144; Sertoğlu, 1958, s. 280; İpşirli, 2000, s. 145).

Devlet dışındaki şahıs ve özel kuruluşlar da almanak türünde yayınlar üretmiştir. Ali Suavi’nin 1871’de Paris’te yayımladığı *Türkiye fî Sene 1288* bu türdeki ilk örneklerden biridir. Ebüzziya Tevfik Bey’in hazırladığı ve

istatistikî veriler içeren salnâmeler ise geniş okur kitlesine ulaşmıştır. Bu çok yönlü üretim, Osmanlı'da salnâmelerin yalnızca idarî ve bürokratik değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel hayatı belgeleyen temel kaynaklar olarak işlev gördüğünü göstermektedir (Aydın, 2009, s. 53; Duman, 1999, ss. 10-11).

TÜRKİYE CUMHURİYETİ SALNÂMELERİNDE AMASYA (1925-1928)

Coğrafi Konum ve İdari Taksimat

Salnâmelerde Amasya, Orta Anadolu'da; kuzeyde Samsun, doğuda Erbaa, güneyde Zile ve batıda Çorum ile çevrili bir vilayet olarak tanımlanmaktadır. 1925–1926 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* isimli salnâme nüshasında vilayetin yüzölçümü 12.000 km² olarak kaydedilmişken, 1926–1927 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* ve 1927–1928 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* nüshalarında bu rakam 7.000 km² olarak yer almaktadır. Bu farklılığın, erken Cumhuriyet döneminde idarî sınırların yeniden düzenlenmesi, ölçümleme yöntemlerindeki değişiklikler veya mülhakat kapsamındaki revizyonlardan kaynaklandığı düşünülebilir (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, s. 348; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, s. 506; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, s. 430).

Tablo 1.

Amasya Vilayetinin Yüzölçümüne İlişkin Veriler (1925-1928)

Gösterge	1925-1926	1926-1927	1927-1928
Yüzölçümü	12.000 km ²	7.000 km ²	7.000 km ²
Merkez/Kaza	Amasya	Amasya	Amasya

(Kaynak: *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, ss. 348-351 ; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, ss. 506-510; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, ss. 430-439).

1926 sonrasında idari taksimat, Amasya merkez ile Merzifon ve Gümüşhacıköy kazaları şeklinde belirlenmiş; bunlara bağlı olarak Ilısu, Veral/Varay, Ezinepazar, Akdağ (Zana), Alevi, Zara (Geldiklan) ve Tütnik nahiyeleri zikredilmiştir (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, s. 506). Söz konusu düzenleme, vilayet teşkilatının daha sade bir yapıya kavuşturulduğunu göstermektedir. Ayrıca köylerin adları ve sayıları ayrıntılı listeler hâlinde verilmiş olup; merkez için yaklaşık 163, Merzifon için 65–70 ve Gümüşhacıköy için 56–58 köy kaydedilmiştir (Dâhiliye Vekâleti Nüfus Müdüriyet-i Umumiyesi, 1928, ss. 117-124). Bununla birlikte, 1927–1928

salnâmelerinde basımdan kaynaklanan rakamsal tutarsızlıklara dikkat çekildiği görülmektedir.

Nüfus

1925–1928 yıllarına ait devlet salnâmeleri, Amasya vilâyetinin nüfusuna ilişkin farklı ve yer yer birbiriyle uyumsuz görünen rakamlar sunmaktadır. 1925–1926 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesinde* vilâyetin toplam nüfusu 207.527 olarak kaydedilirken, 1926–1927 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* nüshasında nüfus kazalara göre ayrıntılı biçimde verilmiş; merkez kazada yaklaşık 68.985, Merzifon’da 27.751 ve Gümüşhacıköy’de 26.343 kişi bulunduğu belirtilmiştir. 1927–1928 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesinde* ise bu kez “mukayyed nüfus” kavramı kullanılarak toplam nüfus 115.145 olarak gösterilmiştir (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, s. 348; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, s. 506). İlk bakışta bu rakamlar arasında ciddi bir düşüş varmış izlenimi oluşsa da, söz konusu farklılıklar nüfusun tanımlanma ve kaydedilme biçimleriyle yakından ilişkilidir.

Salnâmelerde fiilî nüfus ile mukayyed nüfus ayrımının açık biçimde belirtilmemesi, erken Cumhuriyet döneminde nüfus istatistiklerinin henüz standart bir çerçeveye oturmadığını göstermektedir. Özellikle mülhakat sınırlarının değişmesi, idarî taksimattaki düzenlemeler ve kayıt tekniklerindeki farklılıklar, aynı vilâyet için farklı yıllarda farklı toplamaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum, nüfus verilerinin doğrudan karşılaştırılmasını güçleştirmekte; ancak aynı zamanda devletin taşrayı sayısal olarak tanımlama ve düzenleme çabasının henüz tamamlanmamış bir süreç olduğunu da ortaya koymaktadır.

Tablo 2.

Amasya Vilâyetinin Nüfus Verileri (1925-1928)

Gösterge	1925-1926	1926-1927	1927-1928
Toplam Nüfus	207.527	123.079	115.145
Merkez Kaza	-	68.985	-
Merzifon	-	27.751	-
Gümüşhacıköy	-	26.343	-

(Kaynak: *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, ss. 348-351 ; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, ss. 506-510; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, ss. 430-439).

Öte yandan salnâmelerde yalnızca toplam nüfusun değil, doğum–ölüm ve nikâh–talâk gibi demografik göstergelerin de kazalar bazında kaydedilmiş olması dikkat çekicidir. Bu ayrıntı, erken Cumhuriyet yönetiminin taşra toplumunu yalnızca idari bir birim olarak değil, nüfus hareketleri üzerinden izlenmesi ve denetlenmesi gereken bir sosyal alan olarak ele aldığını göstermektedir. Nüfusun bu biçimde tablolaştırılması, devletin taşrayı “ölçülebilir” ve “karşılaştırılabilir” bir nesne hâline getirme yönündeki istatistiksel yaklaşımının bir parçası olarak değerlendirilebilir.

1927–1928 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesinde* kadın nüfusunun erkek nüfusundan fazla olduğuna işaret eden kayıtlar, Millî Mücadele ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında verilen askerî kayıpların Amasya’nın demografik yapısı üzerindeki etkisini dolaylı biçimde yansıtmaktadır. Bu tür göstergeler, salnâme verilerinin yalnızca idarî amaçlara hizmet etmediğini; aynı zamanda savaş sonrası taşra toplumunun yeniden şekillenme sürecine dair ipuçları sunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, söz konusu rakamların mutlak doğruluk iddiasıyla değil, dönemin idarî ve istatistiksel pratikleri içinde üretilmiş temsiller olarak okunması gerekmektedir.

Bu bağlamda Amasya nüfusu, salnâmelerde yalnızca bir demografik gerçeklik olarak değil; erken Cumhuriyet’in taşrayı tanımlama, düzenleme ve merkezî yönetime ekleme çabasının sayısal bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarımsal Üretim ve İktisadî Yapı

1925–1928 yıllarına ait devlet salnâmeleri, Amasya vilâyetinin iktisadî yapısını büyük ölçüde tarımsal üretim üzerinden tanımlamaktadır. Salnâmelerde sanayi ve ticarete ilişkin bilgiler yer almakla birlikte, üretim profiline merkezinde hububat tarımı ve buna bağlı kırsal faaliyetler bulunmaktadır. Bu durum, erken Cumhuriyet döneminde Amasya’nın iktisadî kimliğinin, devlet tarafından öncelikle tarımsal kapasitesi üzerinden kurgulandığını göstermektedir (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, s. 348; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, s. 508; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, s. 430).

1925–1926 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesinde* vilayette yaklaşık 1,5 milyon dönüm ekili arazinin bulunduğu ve üretimin büyük ölçüde iç tüketime yönelik olduğu belirtilmiştir. 1926–1927 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* ve 1927–1928 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmelerinde* ise ekilebilir arazi miktarı ve ürün çeşitliliği daha ayrıntılı

biçimde kaydedilmiş; buğday, arpa ve çavdar başta olmak üzere hububat üretiminin temel eksenini oluşturduğu görülmüştür (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, s. 349; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, s. 508; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, s. 430). Bu veriler, Amasya'nın erken Cumhuriyet yıllarında kendi kendine yeterli bir tarımsal üretim yapısına sahip olduğunu ancak üretimin büyük ölçüde yerel ve bölgesel tüketimle sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır.

1927–1928 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesinde* ürün çeşitliliğinin daha ayrıntılı biçimde sunulması dikkat çekicidir. Hububatın yanı sıra mısır, burçak, bakla, tütün, kenevir ve afyon gibi nakit ürünlerin de kaydedilmiş olması, vilâyetin yalnızca geçimlik tarıma dayalı olmadığını sınırlı da olsa pazara dönük üretim ilişkilerine eklemelendiğini göstermektedir. Bununla birlikte bu ürünlerin miktarları ve sevkiyat bilgileri, Amasya'nın dış pazarlara güçlü biçimde açılan bir tarım bölgesi olmaktan ziyade yerel ihtiyaçları önceleyen bir üretim düzenine sahip olduğunu düşündürmektedir.

Tablo 3.

Amasya Vilayetinde Tarımsal Üretim ve İktisadi Yapıya İlişkin Başlıca Göstergeler (1925-1928)

Gösterge	1925-1926	1926-1927	1927-1928
Ekili arazi miktarı	Yaklaşık 1,5 milyon dönüm	Ayrıntılı Kayıt	Ayrıntılı Kayıt
Temel üretim yapısı	İç tüketime yönelik tarım	Hububat ağırlıklı	Hububat ağırlıklı
Başlıca ürünler	-	Buğday, arpa, çavdar	Buğday, arpa, çavdar, mısır, burçak, bakla, tütün, kenevir, afyon
Üretim niteliği	Geçimlik/Yerel	Yerel/Bölgesel	Sınırlı ölçüde pazara dönük
Ulaşım ve Sevkiyat	Sınırlı	Var	Daha belirgin

(Kaynak: *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, ss. 348-351 ; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, ss. 506-510; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, ss. 430-439).

Salnâmelerde Amasya'nın iktisadî yapısı anlatılırken, vilâyetin Samsun Limanı'na olan yakınlığı ve ana kara yolları üzerinde bulunması özellikle vurgulanmaktadır (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, s. 349). Bu vurgu, fiilî ticaret hacminden bağımsız olarak, Amasya'nın devlet tarafından potansiyel bir iktisadî merkez olarak konumlandırılmak

istendiğini göstermektedir. Nitekim üretim rakamlarının yanında ulaşım güzergâhlarının ve sevkıyat imkânlarının zikredilmesi, salnâmelerin yalnızca mevcut durumu değil, ulaşılması arzu edilen bir ekonomik düzeni de yansıtan metinler olduğunu düşündürmektedir.

Kazalar ölçeğinde bakıldığında, iktisadî faaliyetlerin farklılaştığı görülmektedir. Merzifon'un dokuma ve manifatura üretimiyle öne çıkması, Gümüşhacıköy'ün madenler ile tütün ve afyon üretimi sayesinde iktisadî önemini koruması ve Havza'nın ticaret hacmiyle anılması, vilâyet içinde sınırlı bir işbölümü ve uzmanlaşma bulunduğunu göstermektedir (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, s. 348; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, ss. 508-509). Ancak bu uzmanlaşmanın, sanayileşmiş bir üretim yapısından ziyade, tarım ve zanaat temelli bir iktisadî çerçeve içinde şekillendiği anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda salnâmelerde sunulan tarımsal ve iktisadî veriler, Amasya'nın erken Cumhuriyet taşrası içinde tarım ağırlıklı, sınırlı ölçüde pazara açılan ve sanayi açısından henüz başlangıç aşamasında bir vilâyet olarak temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu temsil, dönemin genel ekonomik koşulları ve Cumhuriyet yönetiminin taşıyıcı yeniden yapılandırma süreciyle uyumlu bir görünüm sergilemektedir.

Hayvancılık ve Orman Kaynakları

1926–1927 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi* ve 1927–1928 *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmeleri*, Amasya vilâyetindeki hayvan varlığını kazalar itibarıyla ayrıntılı biçimde kaydetmektedir (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, s. 508; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, s. 431). Büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayılarının yanı sıra yük ve binek hayvanlarının da istatistiklere dâhil edilmesi, hayvancılığın yalnızca gıda üretimi açısından değil, aynı zamanda tarımsal üretimin sürdürülebilirliği ve ulaşım kapasitesi bakımından da önemli görüldüğünü göstermektedir. Bu durum, erken Cumhuriyet döneminde taşra ekonomisinin çok yönlü bir kırsal üretim mantığı içinde ele alındığını düşündürmektedir.

Salnâmelerde on binlerce baş karasığır ve manda ile yüksek sayıda koyun ve keçinin kaydedilmiş olması, Amasya'da hayvancılığın tarımsal üretimi tamamlayan temel bir faaliyet alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle çekim gücü sağlayan hayvanların (manda, bargir, merkep) sayıca fazla olması, vilâyetin üretim yapısının büyük ölçüde insan ve hayvan

gücüne dayalı bir ekonomi çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir. Bu tablo, erken Cumhuriyet yıllarında taşrada makineleşmenin henüz sınırlı olduğunu ve geleneksel üretim ilişkilerinin ağırlığını koruduğunu yansıtmaktadır.

1927–1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesinde merkez kazada 45.230 koyun ve 12.946 tiftik keçisinin kaydedilmiş olması, Amasya’nın yün ve tiftik gibi hayvansal hammaddeler bakımından dikkate değer bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, s. 431). Ancak bu potansiyelin sanayiye dönük bir üretim zinciri içinde değerlendirilip değerlendirilmediğine dair bilgiler salnâmelerde sınırlıdır. Bu durum, hayvansal üretimin büyük ölçüde ham madde düzeyinde kaldığını ve katma değer yaratacak sanayi faaliyetlerinin henüz gelişmediğini göstermektedir.

Orman kaynaklarına ilişkin veriler, vilâyetin doğal kaynaklarının iktisadî kullanımına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Akdağ, Tavşan Dağı ve Saraycık ormanları salnâmelerde özellikle zikredilmiş; bu alanlarda çam, gürgen ve meşe türlerinin yaygın olduğu belirtilmiştir (*Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, s. 508; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, s. 432). Yıllık kesim miktarlarının (kereste, odun ve kömür) genellikle yerel tüketim düzeyinde kalması, ormanların bölgesel ölçekte sınırlı bir iktisadî işleve sahip olduğunu düşündürmektedir. Buna karşın orman varlığının ayrıntılı biçimde kayda geçirilmesi, devletin doğal kaynakları envanterleştirme ve denetim altına alma çabasının bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Tablo 4.

Amasya Vilayetinde Hayvancılık ve Orman Kaynaklarına İlişkin Veriler (1926-1928)

Gösterge	1926-1927	1927-1928
Büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı	Ayrıntılı olarak kayıtlı	Ayrıntılı olarak kayıtlı
Yük ve binek hayvanları	Kayıtlı	Kayıtlı
Merkez kazada koyun sayısı	-	45.230
Merkez kazada tiftik keçisi sayısı	-	12.946
Orman alanları	Akdağ, Tavşan Dağı, Saraycık	Akdağ, Tavşan Dağı, Saraycık
Başlıca ağaç türleri	Çam, Gürgen, meşe	Çam, Gürgen, Meşe

Orman ürünleri	Kereste,, Odun, Kömür	Kereste Odun Kömür
----------------	-----------------------	--------------------

(Kaynak: *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, ss. 506-510; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, ss. 430-439).

Salnâmelerde hayvancılık ve orman kaynaklarının bu şekilde sayısal ve sınıflandırılmış biçimde sunulması, erken Cumhuriyet yönetiminin taşıyıcı yalnızca idarî birim olarak değil, üretim kapasitesi ve doğal kaynaklarıyla birlikte ölçülebilir bir ekonomik alan olarak ele aldığını göstermektedir. Ancak bu veriler aynı zamanda Amasya'nın, hayvancılık ve ormancılık açısından belirli bir potansiyele sahip olmakla birlikte, bu potansiyeli sanayi ve ticaretle bütünleştirebilen bir yapıdan henüz uzak olduğunu da ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda Amasya, salnâmelerde hayvancılık ve orman kaynakları açısından kendi kendine yeterli, ancak dış pazarlara ve sanayileşmiş üretim ilişkilerine sınırlı biçimde eklenmiş bir erken Cumhuriyet taşıyası olarak temsil edilmektedir.

Sanayi, Bankacılık ve Ulaşım Altyapısı

1925–1928 yıllarına ait devlet salnâmeleri, Amasya vilâyetindeki sanayi ve altyapı faaliyetlerini sınırlı fakat anlamlı göstergeler üzerinden yansıtmaktadır. Salnâmelerde sanayi başlığı altında yer alan bilgiler, ağırlıklı olarak değirmenler ve küçük ölçekli üretim tesisleri etrafında şekillenmektedir. Bu durum, vilâyetin erken Cumhuriyet döneminde henüz sanayileşmiş bir üretim yapısına sahip olmadığını göstermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, s. 348; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, s. 509; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, ss. 434-436). Bununla birlikte söz konusu kayıtlar, taşrada sanayinin yokluğundan ziyade ilk ve sınırlı adımlarına işaret etmektedir.

1927–1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesinde Amasya şehir merkezinde faaliyet gösteren un fabrikalarına dair ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Fabrikaların kuruluş tarihleri, kullandıkları tahrik sistemleri (su türbini veya mekanik çarklar), beygir gücü kapasiteleri ve yıllık üretim miktarlarının kaydedilmiş olması, bu işletmelerin devlet tarafından dikkatle izlendiğini göstermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, ss. 434-435). Üretim ölçekleri göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu tesislerin yerel ve bölgesel ihtiyaçlara yönelik çalıştığı; geniş çaplı bir sanayi üretiminden ziyade tarımsal üretimi destekleyen bir tamamlayıcı sektör işlevi gördüğü anlaşılmaktadır.

Bankacılık faaliyetleri, vilâyetin iktisadî yapısının bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır. Salnâmelerde Amasya'daki Ziraat Bankası şubesi ile Merzifon ve Gümüşhacıköy'deki sandıkların varlığı özellikle vurgulanmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, s. 349; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, s. 509; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, s. 435). Bu kurumlar, tarımsal üretimle uğraşan kesimler için kredi ve tasarruf imkânı sağlayan temel mekanizmalar olarak öne çıkmaktadır. Bankacılık altyapısının bu şekilde kayda geçirilmesi, erken Cumhuriyet yönetiminin taşrada üretimi teşvik etme ve ekonomik faaliyetleri kurumsal araçlarla yönlendirme çabasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Ulaşım altyapısına ilişkin veriler, Amasya'nın iktisadî ve idarî entegrasyonunu anlamak açısından özel bir önem taşımaktadır. Salnâmelerde vilâyet dâhilindeki yollar; “sağlam”, “muhtaç-ı tamir” ve “yeni inşa” gibi kategoriler altında sınıflandırılmış ve yol uzunlukları kilometre bazında ayrıntılı biçimde verilmiştir. Samsun–Tokat, Samsun–Çorum ve Merzifon–Lâdik güzergâhlarının özellikle zikredilmesi, Amasya'nın Karadeniz limanları ile Orta Anadolu iç bölgeleri arasında bir geçiş alanı olarak konumlandırıldığını göstermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, s. 436).

Tablo 5.

Amasya Vilayetinde Ulaşım Altyapısına İlişkin Veriler (1927-1928)

Gösterge	1927-1928
Devlet yolu	242 km
Vilayet yolu	293 km
Yol sınıflandırması	Sağlam, muhtaç-I tamir, yeni inşa
Başlıca güzergahlar	Samsun-Tokat, Samsun-Çorum, Merzifon-Ladik

(Kaynak: *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, ss. 430-439).

1927–1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi verilerine göre vilâyette yaklaşık 242 km devlet yolu ve 293 km vilâyet yolu bulunması, erken Cumhuriyet döneminde ulaşım altyapısının geliştirilmesine verilen önemi ortaya koymaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, s. 436). Bu altyapı yatırımları, yalnızca ticaretin canlandırılmasına yönelik değil; aynı zamanda merkezî otoritenin taşra üzerindeki idarî ve askerî denetimini güçlendirmeye yönelik bir işlev de taşımaktadır. Bu yönüyle yollar, salnâmelerde yalnızca teknik birer unsur olarak değil, devletin mekânı kontrol etme araçları olarak da temsil edilmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, salnâmelerde Amasya'nın sanayi, bankacılık ve ulaşım altyapısına ilişkin sunulan veriler, vilâyetin erken Cumhuriyet taşrası içinde sınırlı sanayiye sahip, tarım ağırlıklı fakat merkezle bağlantıları güçlendirilmeye çalışılan bir ekonomik yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu tablo, Cumhuriyet yönetiminin taşrada sanayileşmeyi kısa vadede değil altyapı ve finansal araçlar üzerinden kademeli biçimde inşa etmeyi hedeflediğini düşündürmektedir.

Eğitim, Sağlık ve Cemiyetler

1925–1928 yıllarına ait devlet salnâmeleri, Amasya vilâyetinde eğitim ve sağlık alanında yürütülen faaliyetleri erken Cumhuriyet'in modernleşme politikalarıyla bağlantılı biçimde yansıtmaktadır. Salnâmelerde bu alanlara ilişkin bilgilerin ayrıntılı biçimde kaydedilmesi, devletin taşrayı yalnızca ekonomik ve idarî göstergeler üzerinden değil aynı zamanda toplumsal dönüşüm ve kurumsallaşma süreçleri üzerinden de tanımladığını göstermektedir.

Sağlık alanına ilişkin kayıtlarda, Amasya merkezinde faaliyet gösteren 50 yataklı vilayet hastanesi, eczaneler ve Merzifon'daki dispanser özellikle öne çıkmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, s. 509). Bu kurumların salnâmelerde düzenli biçimde yer alması, modern sağlık hizmetlerinin taşraya yayılmasının Cumhuriyet yönetimi açısından önemli bir gösterge olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Zara nahiyesindeki kaplıca sularının tedavi edici özellikleriyle birlikte anılması ise geleneksel sağlık unsurlarının modern kurumlarla birlikte değerlendirildiğini göstermektedir. Böylece sağlık alanı, salnâmelerde hem modernleşmenin hem de yerel imkânların birlikte sunulduğu bir çerçeve içinde temsil edilmektedir.

Eğitim alanında ise sayısal artış ve kurumsal çeşitlenme dikkat çekmektedir. 1925–1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesinde erkek ve kız mekteplerinin ayrı ayrı kaydedilmiş olması Cumhuriyet'in eğitim politikalarının toplumsal cinsiyet ayrımı gözetken fakat eğitimi yaygınlaştırmayı hedefleyen bir çerçeveye sahip olduğunu göstermektedir. 1926–1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi ve 1927–1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmelerinde ilk mekteplerin yanı sıra orta mektep ve yatılı okul gibi kurumların varlığı, taşrada yalnızca temel eğitimin değil daha üst düzey öğretimin de yaygınlaştırılmaya çalışıldığını ortaya koymaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, s. 349;

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, s. 509; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, s. 438).

Öğrenci sayılarındaki artış ve okul türlerindeki çeşitlenme, erken Cumhuriyet döneminde eğitimin nicel olarak genişletildiğini göstermektedir. Bununla birlikte salnâmelerde eğitimin niteliğine, müfredata veya öğretmen profiline ilişkin sınırlı bilgi yer alması, bu verilerin daha çok kurumsal varlığı ve yaygınlığı göstermek amacıyla kayda geçirildiğini düşündürmektedir. Bu durum, eğitimin salnâmelerde bir toplumsal dönüşüm aracı olmasının yanı sıra, devletin modernleşme başarısını sergileyen bir gösterge olarak sunulduğunu göstermektedir.

Toplumsal örgütlenmeye ilişkin veriler de bu çerçevede anlam kazanmaktadır. Cumhuriyet Halk Fırkası, Türk Ocağı, Hilâl-i Ahmer (Kızılay), Teyyare Cemiyeti, Ticaret ve Ziraat Odaları ile idman yurtlarının varlığı, Amasya’da siyasal ve sivil örgütlenmenin Cumhuriyet ideolojisiyle uyumlu biçimde şekillendirildiğini göstermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, s. 349; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, ss. 508-509; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, s. 438). Bu kurumlar, salnâmelerde yalnızca faaliyet gösteren yapılar olarak değil Cumhuriyet’in yeni değerlerini ve toplumsal düzenini taşraya taşıyan kurumsal araçlar olarak temsil edilmektedir.

Salnâmelerde eğitim, sağlık ve cemiyetlerin birlikte ele alınması, erken Cumhuriyet yönetiminin taşrayı ekonomik kalkınmanın yanı sıra kültürel ve ideolojik dönüşüm alanı olarak da gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Amasya, salnâmelerde modern kurumlarla donatılmaya çalışılan, Cumhuriyet’in toplumsal ve kültürel hedeflerine eklemlenen bir taşra vilâyeti olarak tasvir edilmektedir.

Malî Yapı

1925–1928 yıllarına ait devlet salnâmeleri, Amasya vilâyetinin malî yapısına ilişkin verileri farklı başlıklar altında sunmakta; bu veriler yıllar arasında belirgin dalgalanmalar göstermektedir. 1925–1926 salnâmesinde vilâyetin varidat-ı umumiye tutarı 1.282.001 lira, varidat-ı hususiye ise 1.266.055 lira olarak kaydedilmiştir. Buna karşılık 1926–1927 salnâmesinde aynı kalemlerde dikkat çekici bir düşüş görülmekte; varidat-ı umumiye 27.806, varidat-ı hususiye ise 447.564 lira olarak verilmektedir. 1927–1928 salnâmesinde ise bu rakamların yeniden arttığı ve varidat-ı umumiye ile varidat-ı hususiyenin sırasıyla 482.097 ve 700.000 lira

düzeyine çıktığı görülmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, s. 349; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, s. 509; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, ss. 435-437).

Tablo 6.

Amasya Vilayetinde Mali Göstergeler (1925-1928)

Mali Gösterge	1925-1926	1926-1927	1927-1928
Varidat-ı umumiye	1.282.001 lira	27.806 lira	482.097 lira
Varidat-ı hususiye	1.266.055 lira	447.564 lira	700.000 lira

(Kaynak: *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1926, ss. 348-351 ; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1927, ss. 506-510; *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi*, 1928, ss. 430-439).

İlk bakışta tutarsız gibi görünen bu dalgalanmalar, erken Cumhuriyet döneminde malî kayıtların ve muhasebe sınıflandırmalarının henüz standart bir yapıya kavuşmadığını göstermektedir. Örneğin 1926–1927 salnâmesinde bazı gelir kalemlerinin tahkik ettirilemediği belirtilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, s. 349). Bu kayıt, gelirlerin elde edilmediğini değil, kayıt ve tahsil süreçlerinin henüz tam olarak istikrara kavuşmadığını düşündürmektedir. Dolayısıyla söz konusu rakamlar, doğrudan bir ekonomik gerileme veya büyüme göstergesi olarak değil erken Cumhuriyet maliyesinin yeniden örgütlenme süreci içinde değerlendirilmelidir.

Belediyelere ait gelir verileri de benzer bir tablo sunmaktadır. 1925–1926 yılında Amasya, Merzifon ve Gümüşhacıköy belediyelerinin gelirleri görece yüksek görünürken, sonraki yıllarda bu rakamların önemli ölçüde düştüğü veya yeniden düzenlendiği anlaşılmaktadır. Belediyelerin gelir kaynaklarının sınırlı olması, taşra yönetimlerinin mali bakımdan merkezî idareye bağımlı bir yapı içinde faaliyet gösterdiğini göstermektedir. Bu durum, erken Cumhuriyet döneminde yerel idarelerin mali özerkliğinin sınırlı kaldığını ve kamu hizmetlerinin büyük ölçüde merkezî kaynaklara dayandığını düşündürmektedir.

Salnâmelerde malî verilere bu şekilde yer verilmesi, devletin taşrayı yalnızca idarî ve demografik açıdan değil aynı zamanda bütçe, vergi ve gelir kalemleri üzerinden izlenmesi gereken bir alan olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Ancak bu izleme faaliyeti, henüz tam anlamıyla yerleşmiş bir mali düzeni değil Cumhuriyet’in ilk yıllarında devam eden kurumsal ve teknik dönüşümü yansıtmaktadır.

Bu bağlamda Amasya'nın malî yapısı, salnâmelerde istikrarlı bir bütçe yapısından ziyade erken Cumhuriyet maliyesinin yeniden yapılanma süreci içinde şekillenen geçiş dönemi bir taşra maliyesi olarak temsil edilmektedir. Söz konusu temsil, Cumhuriyet yönetiminin taşrada mali düzeni kurma ve denetim altına alma çabasının henüz tamamlanmadığını, ancak bu yöndeki iradenin açık biçimde ortaya konulduğunu göstermektedir.

Kamu Düzeni, Basın ve İdarî Kadrolar

1925–1928 yıllarına ait devlet salnâmeleri, Amasya vilâyetinde kamu düzeni, basın faaliyetleri ve idarî kadrolara ilişkin ayrıntılı bilgiler sunmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, ss. 349-351; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, ss. 509-510; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, ss. 438-439). Bu başlıklar altında verilen veriler, erken Cumhuriyet yönetiminin taşrayı yalnızca ekonomik ve sosyal göstergelerle değil aynı zamanda denetim, görünürlük ve idarî kontrol mekanizmaları üzerinden tanımladığını göstermektedir.

Salnâmelerde yer alan ceza istatistikleri, vilâyetin kamu düzenine dair sayısal bir görünüm sunmaktadır. 1925–1926 yılında 973, 1926–1927'de 597 ve 1927–1928'de 2.051 vakanın kaydedilmiş olması, ilk bakışta dalgalı bir seyir izlenimi vermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, s. 349; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, s. 509; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, s. 438). Ancak bu rakamların kapsadığı dönemlerin farklı olması ve suç türlerine ilişkin ayrıntıların sınırlı kalması, bu verilerin doğrudan bir “artış” ya da “azalış” göstergesi olarak okunmasını güçleştirmektedir. Buna rağmen suç istatistiklerinin salnâmelerde yer alması, devletin taşrada kamu düzenini sayısal verilerle izleme ve raporlama ihtiyacını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Tablo 7.

Amasya Vilayetinde Kamu Düzeni Verileri (1925-1928)

Gösterge	1925-1926	1926-1927	1927-1928
Kayıtlı vaka sayısı	973	597	2.051

(Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, ss. 348-351 ; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, ss. 506-510; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, ss. 430-439).

Basın hayatına ilişkin kayıtlar, taşradakamusal alanın oluşumuna dair önemli ipuçları sunmaktadır. Amasya'da yayımlanan resmî Amasya gazetesi ile Emel gazetesi, salnâmelerde tiraj bilgileriyle birlikte zikredilmiştir. Emel

gazetesinin “muntazam intişar edemediği”nin özellikle belirtilmesi, taşra basınının süreklilik ve kurumsallaşma açısından karşılaştığı zorlukları yansıtmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, s. 349; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, s. 509; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, s. 438). Bu ifade, salnâmelerin yalnızca mevcut durumu kaydetmekle kalmayıp, aynı zamanda basın faaliyetlerini düzenlilik ve denetim ölçütleriyle değerlendirdiğini göstermektedir.

İdarî kadrolara ilişkin ayrıntılı listeler, salnâmelerin en dikkat çekici bölümlerinden birini oluşturmaktadır. Vali, kaymakam, defterdar, hâkimler, savcılar, müftüler, posta ve telgraf müdürleri ile jandarma kumandanı gibi çok sayıda görevlinin adlarıyla birlikte kaydedilmesi, erken Cumhuriyet’in taşrada kurumsal bir devlet varlığı tesis etme çabasını yansıtmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1926, ss. 350-351; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1927, s. 510; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, 1928, s. 439). Bu listeler, yalnızca personel bilgisi sunmakla kalmayıp, merkezî idarenin taşradaki uzantılarını görünür kılan bir temsil işlevi de görmektedir.

Salnâmelerde idarî kadroların bu denli ayrıntılı biçimde yer alması, devletin taşrayı bireysel aktörlerden ziyade kurumlar ve unvanlar üzerinden tanımlama eğilimini göstermektedir. Bu durum, erken Cumhuriyet döneminde mülkiye ve adliye teşkilatının standardizasyonuna verilen önemin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda bu kayıtlar, devletin taşradaki mevcudiyetini süreklilik ve düzen vurgusuyla pekiştiren bir resmî anlatı üretmektedir.

Bu bağlamda kamu düzeni, basın ve idarî kadrolara ilişkin salnâme verileri, Amasya’nın erken Cumhuriyet taşrasında denetlenen, raporlanan ve merkezî idareye bağlı bir idarî alan olarak temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Salnâmeler, bu temsil aracılığıyla taşranın düzenli, kontrol altında ve yönetilebilir olduğu yönünde bir resmî söylem inşa etmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, 1925–1928 yılları arasında yayımlanan Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmeleri üzerinden Amasya vilâyetinin erken Cumhuriyet dönemindeki idarî, sosyal ve iktisadî yapısını incelemiştir. Ancak salnâme verileri, bu çalışmada yalnızca nicel bilgiler sunan tarafsız kayıtlar olarak değil devletin taşrayı tanımlama, düzenleme ve yönetilebilir kılma çabasının bir parçası olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım, Amasya örneğinin

erken Cumhuriyet taşrasının genel özelliklerini anlamaya imkân veren temsili bir vaka olarak değerlendirilmesini mümkün kılmıştır.

Salnâmelerde Amasya'ya ilişkin sunulan idarî taksimat, nüfus, üretim, maliye, eğitim, sağlık, ulaşım ve kamu düzeni verileri, vilâyetin büyük ölçüde tarımsal üretime dayalı, sanayi bakımından sınırlı, ancak merkezî idareyle kurumsal bağları giderek güçlendirilen bir taşra profiline sahip olduğunu göstermektedir. Nüfus verilerindeki tanım ve kayıt farklılıkları, mali göstergelerdeki dalgalanmalar ve üretim rakamlarının sunuluş biçimi, erken Cumhuriyet döneminde taşranın henüz tamamlanmamış bir idarî ve istatistiksel yeniden yapılanma süreci içinde ele alındığını ortaya koymaktadır.

Amasya örneğinde görüldüğü üzere, salnâmeler taşrayı yalnızca mevcut durumuyla betimlemekle kalmamış aynı zamanda ulaşım altyapısı, bankacılık kurumları, eğitim ve sağlık tesisleri gibi alanlarda olması arzu edilen bir modernleşme çerçevesi de sunmuştur. Bu yönüyle salnâmeler, erken Cumhuriyet yönetiminin taşrayı merkezî devlet rasyonelitesine eklemleme ve yerel toplumu yeni idarî ve toplumsal normlara uyumlu hâle getirme amacını yansıtan metinler olarak değerlendirilebilir.

Eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması, sağlık hizmetlerinin kurumsallaştırılması ve Cumhuriyet ideolojisiyle uyumlu cemiyetlerin taşrada örgütlenmesi, Amasya'nın yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal dönüşüm alanı olarak görüldüğünü göstermektedir. Bu süreç, salnâmelerde özellikle kurumsal varlık ve nicel göstergeler üzerinden görünür kılınmış; dönüşümün derinliği ve yerel toplumsal etkileri ise büyük ölçüde bu temsilin dışında kalmıştır. Bu durum, salnâmelerin sunduğu bilginin imkânlarını olduğu kadar sınırlarını da ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, erken Cumhuriyet taşrasının homojen bir yapı sergilemediğini aksine yerel üretim kapasitesi, idarî yapılanma ve kurumsal yoğunluk açısından farklılaşan vilâyetlerden oluştuğunu göstermektedir. Amasya, salnâmelerde ne geri kalmış bir taşra ne de gelişmiş bir merkez olarak temsil edilmekte daha ziyade tarımsal temelli, potansiyelleri tanımlanmış ve dönüşümü hedeflenen bir vilâyet profili çizmektedir. Bu temsil, erken Cumhuriyet döneminde taşranın nasıl görülmek istendiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Sonuç olarak bu makale, devlet salnâmelerinin erken Cumhuriyet dönemi taşra tarihinin incelenmesinde yalnızca tamamlayıcı değil analitik olarak da güçlü birer kaynak olduğunu ortaya koymaktadır. Amasya örneği üzerinden yapılan bu inceleme, salnâmelerin eleştirel bir okuma ile değerlendirildiğinde, merkez-taşra ilişkileri, taşra modernleşmesi ve istatistiksel devlet anlayışı gibi kavramsal tartışmalara somut verilerle katkı sunabileceğini göstermektedir. Bu yaklaşımın, farklı vilâyetler ve dönemler için yapılacak karşılaştırmalı çalışmalarla geliştirilmesi, erken Cumhuriyet taşrasının çok katmanlı yapısını daha bütüncül biçimde anlamaya imkân sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdi-Zade, H. H. (2008). *Amasya tarihi* (c. I, Haz. M. Aydın & G. Aydın). Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Abdi-Zade, H. H. (2008). *Amasya tarihi* (c. II, Haz. M. Aydın & G. Aydın). Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Abdi-Zade, H. H. (2008). *Amasya tarihi* (c. III, Haz. M. Aydın & G. Aydın). Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Akurgal, E. (2008). *Anadolu kültür tarihi*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Aydın, B. (2009). Salnâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXVI, 51–54.
- Atatürk, M. K. (1961). *Nutuk* (c. I). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Dâhiliye Vekâleti Nüfus Müdüriyet-i Umumiyesi. (1928). *Son teşkilat-ı mülkiyede köylerimizin adları*. İstanbul: Hilal Matbaası.
- Doğanbaş, M. (2007). *İlk dönemlerden Türk fethine kadar Amasya*. Ankara: Amasya İl Yıllığı.
- Duman, H. (1999). *Osmanlı salnâmeleri ve nevsalleri bibliyografyası ve toplu kataloğu* (c. I). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eroğlu, H. (1977). *Türk devrim tarihi*. Ankara.
- Gökçek, L. G., & Abacı, O. (2019). *Anadolu'nun eskiçağ tarihi*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- İzgör, A. Z. (2005). Osmanlı salnâmelerinin şehir tarihi bakımından önemi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/6, 539–552.
- Kaya, M. (2000). İskender. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.

XXII, 555–557.

Köprülü, M. F. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Menç, H. (2013). *Millî Mücadele yıllarında Amasya*. Samsun: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* (c. III). İstanbul: MEB Yayınları.

Palalı, İ. (2010). Osmanlı salnâmeleri ve tarih araştırmalarındaki kaynak olarak önemi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 1–14.

Sertoğlu, M. (1958). *Resimli Osmanlı tarihi ansiklopedisi*. İstanbul: İskit Yayınları.

Sütçü, T. (2004). Sosyal bilimlerde araştırma kaynağı olarak almanaklar, salnâmeler ve yıllıklar. *İlmî Araştırmalar*, 18, 79–92.

Türkiye Cumhuriyeti. (1926). *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi (1925–1926)*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Türkiye Cumhuriyeti. (1927). *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi (1926–1927)*. İstanbul: Matbuat-ı Müdüriyet Umumiyesi.

Türkiye Cumhuriyeti. (1928). *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi (1927–1928)*. İstanbul: Matbuat-ı Müdüriyet Umumiyesi.

Yüce, A. (2004). *Amasya müzesi*. Amasya: Amasya Valiliği Kültür Yayınları.

Şahin, İ., & Emecen, F. M. (1991). Amasya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. III, 1–4.

YENİLİKÇİ HİZMET DAVRANIŞI ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE'YE UYARLANMASI: OTEL İŞLETMELERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Gökhan DEMİRAY
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Türkiye
gokhan.demiray@nisantasi.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6417-1293>

<i>Anf</i>	DEMİRAY, G. (2026). YENİLİKÇİ HİZMET DAVRANIŞI ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE'YE UYARLANMASI: OTEL İŞLETMELERİNDE BİR ARAŞTIRMA. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 18(2), 265-283.
------------	---

ÖZ

Hizmet sektöründe yenilikçilik, yalnızca teknolojik gelişmelerle değil, çalışanların müşteriyle etkileşim sırasında sergiledikleri yaratıcı yaklaşımlarla da şekillenmektedir. Çalışanların yenilikçi fikirler üretme, paylaşma ve uygulama eğilimlerini örgütsel performans ve hizmet kalitesi üzerinde doğrudan etkilidir. Bu bağlamda gelişen Yenilikçi Hizmet Davranışı (YHD), işletmelerin rekabet avantajı, müşteri memnuniyeti ve sürdürülebilir büyüme hedefleri açısından stratejik bir unsur haline gelmiştir. Bu araştırma, turizm sektöründe çalışanların YHD'lerini değerlendirmeye yönelik Chen (2023) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe'ye uyarlanmasını ve kültürel geçerlik ile güvenilirliğinin test edilmesini amaçlamaktadır. Henüz Türkçeye uyarlanmış bir YHD ölçeği bulunmamaktadır. Araştırma, İstanbul'daki kurumsal ve zincir beş yıldızlı otel işletmelerinde görev yapan 391 çalışanla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi benimsenmiş olup anket tekniğinden faydalanılmıştır. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri uygulanmıştır. Orijinal ölçekle uyumlu faktör yapısı ve yüksek güvenilirlik değerleri sağlanmıştır. Çalışma bulguları YHD ölçeğinin turizm sektöründe kullanılabilecek güçlü bir ölçme aracı olduğunu ortaya koymakta ve işletmelere yenilikçi davranışları destekleyecek insan kaynakları politikaları geliştirmede rehberlik edecektir. Böylece araştırma, hizmet sektöründe yeniliği teşvik eden kültürel ve örgütsel dinamiklerin anlaşılmasına önemli bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yenilikçi Hizmet Davranışı, Otel İşletmeciliği, Yenilikçilik, Ölçek Uyarlama.*

ADAPTATION OF THE INNOVATIVE SERVICE BEHAVIOR SCALE INTO TURKISH: A STUDY IN HOTEL ENTERPRISES

ABSTRACT

Innovation in the service sector is shaped not only by technological developments but also by the creative approaches that employees display during their interactions with customers. Employees' tendencies to generate, share, and implement innovative ideas have a direct impact on organizational performance and service quality. In this context, the emerging concept of Innovative Service Behavior (ISB) has become a strategic factor for achieving competitive advantage, customer satisfaction, and sustainable growth. This study aims to adapt into Turkish and test the cultural validity and reliability of the scale developed by Chen (2023) to assess employees' ISB in the tourism industry. Currently, there is no Turkish adaptation of the ISB scale. The research was conducted with 391 employees working in corporate and chain five-star hotel enterprises in Istanbul. The quantitative research method was adopted in the study and the survey technique was used. Exploratory and confirmatory factor analyses were conducted. A factor structure consistent with the original scale was achieved, along with high reliability values. The findings indicate that the Turkish version of the ISB scale is a strong and valid measurement tool that can be effectively used in the tourism sector. Furthermore, the study provides practical guidance for developing human resource policies that support innovative behaviors, thereby contributing to a deeper understanding of the cultural and organizational dynamics that foster innovation in the service industry.

Keywords: *Innovative Service Behavior, Hotel Management, Innovation, Scale Adaptation*

GİRİŞ

Günümüzde küresel gayri safi yurt içi hasılanın %65 ile %70'inden fazlasını hizmet sektörü oluşturmaktadır ve bu durum ekonomilerin ürünlerden ziyade hizmetlere yöneldiğini göstermektedir (Garg & Dhar, 2017; Hoang vd., 2023). İşletmeler her geçen gün artan rekabet şartlarına uyum sağlamak zorunda kalmakta (Shea & Roberts, 1995; Tetteh vd., 2025) ve rekabet ortamında faaliyetlerine başarıyla devam edebilmeleri yeniliklere ayak uydurabilmeleriyle yakından ilişkilidir (Tang, 2006; Dereli, 2015; Meira vd., 2019). Yoğun rekabetin yaşandığı hizmet ekonomisinde işletmelerin hayatta kalabilmesi ve performanslarını artırabilmesi için sürekli yenilik yapmaları stratejik bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu noktada hizmet sektöründe yeniliğin doğasının diğer sektörlerden farklılaştığını ifade etmek gerekmektedir. Örneğin imalat sektöründeki yenilikçilik büyük ölçüde teknolojik Ar-Ge faaliyetlerine dayanırken, hizmet işletmelerinde yenilikçilik doğası gereği çalışan davranışına dayalı bir yapı sergilemektedir. Hizmet sektöründe yeniliği sağlayacak olanlar çoğunlukla çalışanlardır ve konukla doğrudan temas halinde olan çalışanlar gerekli geri dönüşleri fırsata çevirebilmektedir (González-González & García-Almeida, 2021). Hizmet etkileşimi sırasında müşterilerin karmaşık ihtiyaçlarını doğrudan gözlemleyen çalışanlar, işletmelere sunulan yeni fikirlerin büyük çoğunluğunu üreterek örgütsel yenilikçiliğin köşe taşı oluşturmaktadır (Li & Hsu, 2016; Hoang vd., 2023). Dolayısıyla hizmet sektöründe yenilik sürecinin merkezinde çalışan davranışları yer almaktadır.

Hizmet sektöründe ön plana çıkan Yenilikçi Hizmet Davranışı (YHD), çalışanların mevcut hizmet kalitesini artırmak veya yeni hizmetler sunmak amacıyla gerçekleştirdiği eylemleri tanımlayan çok boyutlu bir kavramdır. YHD kavramı, çalışan temelli yenilik anlayışının davranışsal bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Literatürde bu kavram çeşitli şekillerde ele alınmaktadır. Hoang vd. (2023), YHD'yi çalışanların müşterilere sunulan hizmetlerle ilgili yeni ve yararlı fikirler üretme, tanıtmaya ve uygulama konusundaki isteğe bağlı davranışları şeklinde ifade etmektedir. Li ve Hsu (2016) ise bu davranışı çalışanların iş yerindeki problemleri teşhis etmesiyle başlayan, bu sorunları çözmek için yeni fikirler üretmesi, bu fikirlerin uygulanması için destek araması ve nihayetinde bir prototip veya model oluşturarak uygulamaya geçirilmesi süreci olarak tanımlamaktadır. Maria Stock vd. (2017) ise çalışanların hizmet karşılaşması sırasında yaratıcı bir şekilde yeni çözümler ve fikirler üretme derecesi olarak ifade etmektedir. Bu tanımlar YHD'nin yalnızca fikir üretme ile sınırlı olmadığını, aynı

zamanda uygulamaya dönük bir süreci kapsadığını göstermektedir.

Hizmet sektöründe yenilik yalnızca teknoloji veya ürünle sınırlı kalmamakta, müşteriyle etkileşimde bulunan çalışanların yaratıcı çabalarıyla şekillenmektedir. Bu doğrultuda YHD; müşteri memnuniyeti (Maria Stock vd., 2017), rekabet avantajı ve sürdürülebilir büyüme (Nasifoglu Elidemir vd., 2020), süreçlerin geliştirilmesi ve çalışan etkileşimi (Zhou vd., 2021) ile işletme performansı (Feng vd., 2021) üzerinde avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca çalışanların yenilikçi davranışları müşteri memnuniyeti, marka sadakati ve hizmet kalitesi üzerinde doğrudan etkili olmaktadır (Ustun vd., 2024). Yenilikçi hizmet davranışının örgütsel çıktılarla olan güçlü ilişkisi; işletmelerin pazar verimliliğini artırmasına, müşteri sadakatini güçlendirmesine ve alttan yukarıya doğru bir yenilik kültürü oluşturarak rekabet ortamında performans iyileştirmesine yardımcı olmasıyla da ifade edilmektedir (Garg & Dhar, 2017; Hoang vd., 2023). Yenilikçi çalışanlar müşterilerin gizli kalmış ihtiyaçlarını ortaya çıkararak beklediklerinin ötesinde hizmet sunmakta ve bu durum rakipler tarafından taklit edilmesi zor sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamaktadır (Li & Hsu, 2016; Maria Stock vd., 2017). Ayrıca bu davranışların işletmenin finansal performansını doğrudan iyileştirdiği ve kriz dönemlerinde örgütsel direnci artırdığı saptanmıştır (Chen, 2023; Waqas vd., 2025). Bu bulgular YHD'nin örgütsel başarı açısından stratejik bir değişken olduğunu ortaya koymaktadır.

Turizm sektörü özelinde YHD daha kritik bir öneme sahiptir. Bu sektör, emek yoğun yapısı ve müşteri deneyimine dayalı doğası gereği çalışanların bireysel yaratıcılığına ve problem çözme yeteneklerine büyük ölçüde bağımlıdır (Baradarani & Kilic, 2018; Nasifoglu Elidemir vd., 2020). Yenilikçi davranışlar turizm işletmelerinde hizmet kalitesini artırmak, müşteri deneyimini kişiselleştirmek ve sürdürülebilir büyüme sağlamak açısından stratejik bir rol oynamaktadır (Pikkemaat & Zehrer, 2016; Gabor vd., 2023; Jameel vd., 2025). Ayrıca dijital dönüşümün etkisiyle bilgi teknolojileri ve müşteri etkileşim araçlarının kullanımı yenilikçi hizmet davranışını destekleyen önemli bir unsur haline gelmiştir (Zhang & Begley, 2011). Bu nedenle özellikle turizm ve otel işletmelerinde YHD'nin sistematik biçimde ölçülmesi önem kazanmaktadır.

Ölçme açısından araştırmalar ölçeklerin kültürel bağlamlara göre farklılık gösterebileceğini vurgulamaktadır (Beaton vd., 2000; Erez & Nouri, 2010;

Van de Vijver & Leung, 2021). Kültürel değerler, güç mesafesi ve örgütsel normlar çalışanların yenilikçi davranışlarını doğrudan etkileyebilmektedir. Ölçeklerin bir kültürden diğerine yalnızca kelime çevirisiyle aktarılması ölçülmek istenen yapının hedef kültürde aynı anlamı taşımaması riskini doğurabilmektedir (Bayık & Gürbüz, 2016; Karaçam, 2019). Ancak YHD'yi ölçmek amacıyla literatürde yer alan ölçekler İngilizce dilinde geliştirilmiş olup Türkçe geçerlik ve güvenilirliği sağlanmış bir uyarlaması bulunmamaktadır. Bu durum Türkiye'de hizmet sektöründe çalışanların yenilikçi potansiyellerini doğru değerlendirebilmek açısından geçerliği sağlanmış araçlara duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Dolayısıyla literatürde önemli bir ölçüm boşluğu bulunmaktadır. Bu doğrultuda mevcut çalışmanın temel amacı, YHD ölçeğinin Türkçe uyarlamasını yapmak ve otel işletmeleri örnekleminde geçerlik ve güvenilirlik analizlerini gerçekleştirmektir. Bu uyarlama çalışması, turizm-otellilik literatüründeki önemli bir ölçüm açığını kapatırken çalışanların YHD'lerinin Türkiye'deki örgütlerde nasıl şekillendiğinin anlaşılmasına olanak sağlayacaktır. Yöneticilere çalışanların yenilikçi katkılarını ölçmek, geliştirmek ve stratejik insan kaynakları politikalarına katkıda bulunmak için bilimsel ve standart bir araç sunacaktır.

YENİLİKÇİ HİZMET DAVRANIŞI

Yenilik, yeni ürün, hizmet veya süreçlerin geliştirilmesini ifade eder (De Brentani, 2001) ve örgütlerin sürdürülebilirliği ile büyümesi üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir (Wikhamn, 2019). Schumpeter ve Backhaus (2003), yeniliği ekonomik büyümenin temel itici gücü olarak değerlendirmiş; yeniliğin yalnızca teknolojik ilerlemelerle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda örgütsel yapılar, hizmet biçimleri ve iş modelleri üzerinde de dönüştürücü etkiler yarattığını belirtmiştir. Hollebeek ve Rather (2019) ise, modern hizmet ekonomilerinde yeniliğin insan etkileşimi ve müşteri deneyimiyle doğrudan ilişkili olduğunu, bu nedenle hizmet odaklı yeniliğin insan merkezli bir yaklaşım gerektirdiğini vurgulamıştır.

Yenilik süreci çoğu zaman örgüt düzeyinde ele alınsa da, bu sürecin temelini bireylerin sergilediği yenilikçi davranışlar oluşturur. Yenilikçi davranış, bireylerin çalışma ortamında yeni ve faydalı fikirler, yöntemler veya prosedürler geliştirmesini ve bunları uygulamaya koyma çabalarını kapsar (Orfila-Sintes & Mattson, 2009). Scott ve Bruce (1994), çalışanların yenilikçi davranışlarının öğrenme yönelimi ve bireysel girişkenlik ile ilişkili olarak örgütlere ekonomik ve rekabetçi avantaj sağladığını

belirtmiştir. Bu bağlamda yenilikçi davranış yalnızca yaratıcı fikirlerin ortaya atılmasını değil, aynı zamanda bu fikirlerin örgütsel süreçlere entegre edilmesini de içerir. Kim ve Lee (2013) ile Foss vd. (2011), yenilikçi davranışların başarıyla hayata geçirilebilmesi için örgütsel destek ve kaynakların önemine vurgu yapmıştır. Ayrıca, yenilik süreci bireysel bir çabadan öte, çalışanların birbirlerinden öğrenme, bilgi paylaşımı ve ortak problem çözme süreçlerini içeren sosyal bir nitelik taşır (Liu, 2017). Dolayısıyla çalışanların yenilikçi davranışları, örgütlerin performansı ve sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir (Campo vd. 2014). Bu genel çerçeve içerisinde Yenilikçi Hizmet Davranışı (YHD), yenilik ve örgütsel davranış literatürlerinin kesişiminde yer alan bir kavram olarak ortaya çıkmıştır (Amankwaa vd. 2022). YHD, çalışanların hizmet süreçlerinde yeni fikirler geliştirme, mevcut hizmetleri iyileştirme ve müşteriye sunulan değeri artıracak yenilikçi uygulamaları hayata geçirme çabalarını ifade eder (Hu, 2009; Luu, 2019). Li ve Hsu (2016), YHD'yi hizmet kalitesinin ve müşteri memnuniyetinin sürdürülebilirliğinde kritik bir faktör olarak değerlendirmiştir. Bu davranış biçimi, yalnızca hizmetin içeriğini değil, aynı zamanda hizmet sunum biçimini, müşteriyle etkileşimi ve örgüt içi süreçleri de kapsar (Hoang vd. 2023).

YHD'nin literatürdeki konumu, örgütsel yenilik süreçlerinin mikro düzeydeki davranışsal temellerini açıklamaya yöneliktir. Yenilik literatürü, örgütsel düzeyde yeni ürün, süreç ve fikirlerin geliştirilmesine odaklanırken; örgütsel davranış literatürü, bireylerin tutumları, motivasyonları ve davranış biçimlerini inceler. Bu iki alanın kesişiminde YHD, bireysel düzeydeki yenilikçi davranışların örgütsel yenilik kapasitesine nasıl katkı sağladığını açıklayan bir köprü işlevi görür (De Jong & Den Hartog, 2007; Janssen, 2000). Dolayısıyla YHD, hem bireysel yaratıcılığın hem de örgütsel öğrenme kültürünün bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Turizm sektörü bağlamında YHD'nin önemi daha da belirgin hale gelmektedir. Turizm, müşteri beklentilerinin hızla değiştiği, hizmetin üretimi ile tüketiminin eşzamanlı gerçekleştiği ve müşteri etkileşiminin yoğun olduğu bir sektördür. Bu nedenle çalışanların YHD sergilemesi, müşteri deneyiminin geliştirilmesi ve rekabet avantajı sağlanması açısından stratejik bir zorunluluktur (Nasifoglu Elidemir vd., 2020). Turizm sektöründe yeniliklerin büyük bir kısmı hizmet odaklı olup, bu süreçlerin kaynağı genellikle müşterilerle doğrudan etkileşim hâlinde olan, yani onlarla yüz yüze çalışan personeldir. Buna karşın üretim

sektöründe yenilik süreçlerinde genellikle Ar-Ge uzmanları ön plandadır (Su, 2011). Bu farklılık, hizmet yeniliklerinin çoğunlukla sosyal bir nitelik taşıdığını ve çalışanların bilgi, yaratıcılık ve deneyimlerinden beslendiğini ortaya koymaktadır. Tajeddini (2010), otelcilik sektöründe yenilikçi uygulamaların örgütsel performans ve müşteri memnuniyeti üzerinde güçlü bir etkisi bulunduğunu, bu nedenle yenilikçi hizmet anlayışının sürdürülebilir rekabet avantajı için stratejik bir unsur haline geldiğini vurgulamaktadır. Ayrıca küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve bilinçli tüketicilerin yükselen beklentileri, otelcilik sektöründe YHD'nin önemini daha da arttırmaktadır (Wikhamn, 2019). Önem kazanan bu kavramın ölçülmesi gerektiği ön plana çıkmaktadır.

YÖNTEM

Ele alınan araştırmanın temel amacı Türkçe uyarlaması henüz olmayan Yenilikçi Hizmet Davranışı (YHD) ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlik analizlerini yapmaktır. Bunun yanında kültürel uygunluğunun sağlanarak ölçeğin Türkçe uyarlamasının yapılmasıdır. Ölçek uyarlama, bir ölçeğin farklı dile ve kültüre uygun hale getirilmesi sürecini ifade etmektedir (Deniz, 2007). Ölçeğin Türkçeye uyarlanması sırasında ölçeğin çeviri işlemleri, pilot uygulamanın yapılması, nihai verilerin toplanması ve elde edilen veriler aracılığıyla gerçekleştirilen ölçeğin analizlerine ilerleyen başlıklarda yer verilmektedir. Araştırma amacı doğrultusunda nicel araştırma kapsamında anket tekniğinden faydalanılmıştır. Araştırmada saha çalışması öncesinde İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Etik Kurulundan, 03.09.2025 tarihli 2025-10 sayılı etik kurul izni alınmıştır.

Araştırma amacına yönelik yapılan uygulama kesitsel bir desene sahiptir. Kullanılan veri analiz teknikleri açıklayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi, korelasyon analizi, normallik analizi uygulanmış olup güvenilirlik için Cronbach's Alpha katsayısı değerlendirilmiştir.

Ölçek

Araştırmada Chen (2023) tarafından geliştirilen 6 ifadeden oluşan tek boyutlu YHD ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin orijinal adı “Innovative Service Behavior” olarak belirtilmektedir. Bu ölçeğin Hu vd., (2009) tarafından geliştirilen altı maddelik yenilikçi davranış ölçeği temel alınarak geliştirildiği ifade edilmektedir. Ayrıca YHD ölçeği, otel çalışanlarının yaratıcı düşünme yeteneklerini kullanarak yeni fikirleri meslektaşlarıyla paylaşma ve bu fikirleri etkili biçimde iletişim yoluyla

aktarma düzeylerini ifade etmektedir (Chen, 2023). Orijinal çalışmada ölçeğin Cronbach's Alpha (CA) güvenilirlik oranı 0,96 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada kullanılan ölçek 5'li Likert tipindedir (1=Kesinlikle Katılmıyorum – 5=Kesinlikle Katılıyorum). Anket, YHD ölçeği ve katılımcıların demografik bilgileri ölçen ifadelerden oluşmuştur.

Ölçeklerin Türkçeye uyarlanması sürecinde, Brislin (1970) tarafından önerilen geri çeviri (back-translation) yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem gereği çeviri süreci, turizm alanına hâkim, her iki dili de ileri düzeyde bilen ve iki kültürü de tanıyan üç uzman tarafından yürütülmüştür. Uzmanlar; ölçeğin değerlendirme konusunda uzman, dil bilimci ve turizm bilim dalından oluşmuştur. Uyarlama süreci; ölçeklerin hedef dile çevrilmesi, Türkçe versiyonun değerlendirilmesi, İngilizceye geri çevrilmesi, geri çevrilen formun karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve uzman görüşleri doğrultusunda son değerlendirme aşamalarını içermektedir. Çeviri sürecinde dil ve kapsam geçerliği sağlanmış olup elde edilen ölçek ifadelerinin sahada çalışanlara ön test olarak uygulama aşamasına geçilmiştir.

Pilot Çalışma

Çeviri sürecinin tamamlanmasının ardından pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. 15-24 Eylül 2025 tarihlerinde 52 otel çalışanı ile pilot çalışma yapılmıştır. Katılımcılardan yalnızca soruları yanıtlamaları değil, aynı zamanda ifadelerin açık ve anlaşılır olup olmadığına ilişkin geri bildirim sağlamaları da talep edilmiştir. Ölçek ifadelerine yönelik olumsuz geri bildirim gelmemiştir. Pilot çalışma verilerine göre CA güvenilirlik oranı 0,886 olarak tespit edilmiştir. Bu aşama sonunda ölçeğin nihai Türkçe versiyonu elde edilmiştir.

Evren, Örneklem

Araştırma amacı doğrultusunda hizmet sektörleri kapsamında İstanbul'da faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmeleri çalışanları ana evreni oluşturmaktadır. Çalışma evrenini ise İstanbul'daki kurumsal, zincir beş yıldızlı otellerde çalışanlar oluşturmaktadır. Bu doğrultuda örneklem alma yoluna gidilerek beş yıldızlı kurumsal, zincir otel işletmelerine kartopu örneklem ile ulaşılmıştır. Bu örneklem yöntemi ile araştırmaya katılmayı kabul eden işletmelere sırasıyla ulaşılmıştır. Kartopu örnekleme yöntemi ile ulaşılabilen 12 adet beş yıldızlı otel işletmesinde çalışanlara kolayda örnekleme yöntemi ile anketler yüz yüze uygulanmıştır. Anketlerin

çalışanlara uygulanması konusunda çalışmaya katılan otel işletmelerinin yöneticilerine araştırma hakkında gerekli tüm bilgiler aktararak destek alınmıştır. Destek alınan yöneticiler anketleri otel işletmesinde çalışanlara molalarda, müsait oldukları anlarda doldurabilmeleri için imkan sağlamıştır. Araştırmaya katılım kriteri olarak gönüllük esasında katılmak isteyen herkes dahil edilmiştir. Departman kısıtlaması yapılmamıştır. Verilerin toplanması 29 Eylül – 20 Ekim 2025 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Toplam 410 anket formu elde edilmiştir. Fakat 19 anket formunun katılımcılar tarafından eksik ve hatalı kodlandığı tespit edilmiş olup bu formlar araştırma kapsamına alınmamıştır. Sonuç olarak 391 örneklem anket verisi ile araştırma gerçekleştirilmiştir.

Yeterli örneklem büyüklüğünün sağlanabilmesi için, ankette yer alan madde sayısının en az on katı kadar katılımcı verisinin elde edilmesi gerektiği önerilmektedir (Hair vd., 2019). Bu doğrultuda, araştırmada kullanılan örneklem büyüklüğünün 391 olarak yeterli olmaktadır.

Katılımcı Profili

Araştırma kapsamında ulaşılan 391 otel çalışanından elde edilen veriler doğrultusunda katılımcıların %43,7'si kadın, %56,3'ü erkektir. Katılımcıların %45,3'ü evli, %54,7'si bekdir. Katılımcıların yaş dağılımlarının %28,4'ü 24-29 yaş aralığında, %26,6'sı 30-35 yaş aralığında, %25,6'sı 18-23 yaş aralığında, %9,5'i 36-41 yaş aralığında, %10'u 42 yaş ve üzerindedir. Katılımcıların %37,3'ü ön lisans, %34,5'i lisans, %25,3'ü ise lise ve daha altı bir eğitime, %2,8'i lisansüstü eğitim durumuna sahiptir. Katılımcıların çalıştıkları bölümler; önbüro, yiyecek içecek, kat hizmetleri, insan kaynakları, satın alma, muhasebe, satış pazarlama, mutfak, teknik servis, misafir ilişkileri ve güvenlidir. Çalıştıkları bölümlerde çoğunluk olarak %29,7'si yiyecek içecek, %24'ü kat hizmetleri, %16,1'i önbüro ve %14,3'ü mutfak bölümlerinde çalışmaktadır. Kalan oran ise diğer bölümleri (misafir ilişkileri, teknik servis, güvenlik) oluşturmaktadır. Son olarak katılımcıların turizm sektöründe çalışma süreleri; %41,4'ü 2-4 yıl arası, %23,3'ü 5-7 yıl arası, %17,1'i 11 yıl ve daha fazla süredir, %12,5'i 8-10 yıl arası, %5,6'sı 1 yıl ve daha kısa süredir turizm sektöründe çalışmaktadır. Araştırmanın katılımcı profili bu şekilde oluşmaktadır.

BULGULAR

Güvenirlilik Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler IBM SPSS 27 programına

aktarılmıştır. Çalışmada kullanılan YHD ölçeğinin güvenilirliği, Cronbach's Alpha (CA) katsayısı aracılığıyla değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda ölçeğin CA değeri 0,879 olarak belirlenmiştir. Literatürde CA değerinin 0,70'in üzerinde olmasının kabul edilebilir bir güvenirlik düzeyini ifade ettiği belirtilmektedir (Field, 2009). Bu doğrultuda, ölçeğin güvenirlik düzeyinin uygun olduğu görülmektedir.

Korelasyon Analizi

Ölçekte yer alan her bir maddenin diğer maddelerle olan ilişkisini belirlemek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Altı maddeden oluşan ölçeğin maddeler arası korelasyon katsayıları pozitif yönde olup 0,434 ile 0,640 arasında değişmektedir. Toplam madde korelasyon değerleri ise 0,565 ile 0,751 aralığında bulunmuştur. Bu sonuçlar her bir maddenin kendisi hariç, diğer maddelerden elde edilen toplam puanla olan ilişkisini göstermektedir.

Normal Dağılım

YHD ölçeğine ilişkin verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. İfadelerin çarpıklık değerleri arasında en uç nokta ile basıklık değerleri arasındaki en uç nokta raporlanmıştır. Yapılan inceleme sonucunda, çarpıklık ve basıklık değerlerinin sırasıyla -0,052 ile 0,125 arasında değiştiği görülmüştür. Literatürde, çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 2 aralığında olmasının normal dağılım varsayımını karşıladığı belirtilmektedir (George & Mallery, 2010). Bu bulgular doğrultusunda, YHD ölçek verilerinin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Açıklayıcı Faktör Analizi

Araştırmada YHD ölçeğine yönelik Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanmıştır. Bunun için temel bileşenler analizi tercih edilmiş olup döndürme tekniği uygulanmamıştır. AFA'ya ilişkin elde edilen bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1.*Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları*

İfadeler	Faktör Yükleri	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)
YHD1. İş yerinde yenilikçi ve yaratıcı fikirler ortaya koyarım.	0,842		
YHD2. İş yerinde kendi yaratıcı fikirlerimi önermeye ve başkalarını ikna etmeye çalışırım.	0,812		
YHD3. İş yerinde hizmetleri geliştirecek yeni yollar (teknik, yöntem, süreç) araştırırım.	0,810		
YHD4. İş yerinde yeni fikirler geliştirmek için uygun planlar yaparım.	0,780	3,769	62,823
YHD5. İş yerinde yenilikleri uygulamak için gerekli finansman ve kaynakların sağlanmasına katkıda bulunmaya çalışırım.	0,680		
YHD6. Kendimi ekip içinde yaratıcı bir çalışan olarak görürüm.	0,821		
KMO = 0,901; Küresellik Derecesi (Bartlett's) = 1097,974 (p = 0,000)			

KMO: Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği

Belirli bir örneklemden elde edilen verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını değerlendirmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısının 0,60 ve üzeri bir değere sahip olması gerekmektedir. Ayrıca, korelasyon matrisindeki ilişkilerin faktör analizi için yeterli düzeyde olup olmadığını belirlemek amacıyla Bartlett's Küresellik Testi sonucunun $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı olması beklenmektedir (Gürbüz & Şahin, 2018). Bununla birlikte, ölçek maddelerine ilişkin faktör yüklerinin kabul edilebilirliğine dair farklı görüşler bulunsun da, genel kabul gören ölçüt bu değer 0,40 ve üzerinde olması yönündedir (Field, 2009; Kerse vd., 2021). Tablo 1'de yer alan AFA sonuçları incelendiğinde, YHD ölçeği için KMO değerinin 0,901 olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, ölçeğe ilişkin Bartlett's Küresellik Testi sonucunun 1097,974 ($p = 0,000$) olarak anlamlı çıktığı görülmüştür. Bu bulgular, elde edilen verilerin faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir. Ölçeğe ait faktör yükleri incelendiğinde, değerlerin 0,680 ile 0,842 arasında değiştiği ve referans değeri karşıladığı görülmüştür. Analiz sonucunda özdeğeri 1'in üzerinde (3,769) olan tek faktörlü bir yapı elde edilmiş olup bu yapı toplam varyansın %62,823'ünü açıklamaktadır.

Doğrulayıcı Faktör Analizi

Araştırmada YHD ölçeği verilerine AFA sonrası Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla IBM AMOS 24 programı kullanılmıştır. DFA sonucunda hata varyansları arasında kovaryans oluşturulmadan uyum iyiliği değerleri sağlanmıştır. Buna göre araştırmalarda 250 örneklemin üzerinde verilerin bulunması durumunda; χ^2 , p, χ^2/df , CFI, SRMR, RMSEA uyum iyiliği değerlerinin raporlanması önerilmektedir (Gürbüz, 2019, s. 36-37). Bu değerlerle beraber sonraki çalışmalarda kıyaslama yapılabilmesi için GFI, AGFI, değerleri de sunulmuştur. Sonuç olarak uyum iyiliği değerleri; $\chi^2=13,626$; $p=0,136$; $\chi^2/df=1,514$; CFI=0,996; RMSEA=0,036; SRMR=0,017; GFI=0,988; AGFI=0,972 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlarla tek boyutlu ölçeğin veri ile uyumlu olduğu ve kabul edilebilir olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Tablo 2’de ölçeği oluşturan ifadelerle ait DFA sonrası faktör yükleri sunulmuştur. Ayrıca ölçeğe ait Bileşik Güvenirlik (CR) ve Açıklanan Ortalama Varyans (AVE) değerleri yer almaktadır.

Tablo 2.

Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Faktör Yükleri	CR	AVE
YHD1. İş yerinde yenilikçi ve yaratıcı fikirler ortaya koyarım.	0,812		
YHD2. İş yerinde kendi yaratıcı fikirlerimi önermeye ve başkalarını ikna etmeye çalışırım.	0,771		
YHD3. İş yerinde hizmetleri geliştirecek yeni yollar (teknik, yöntem, süreç) araştırırım.	0,770		
YHD4. İş yerinde yeni fikirler geliştirmek için uygun planlar yaparım.	0,725	0,881	0,556
YHD5. İş yerinde yenilikleri uygulamak için gerekli finansman ve kaynakların sağlanmasına katkıda bulunmaya çalışırım.	0,601		
YHD6. Kendimi ekip içinde yaratıcı bir çalışan olarak görürüm.	0,779		

CR: Bileşik Güvenirlik, AVE: Açıklanan Ortalama Varyans

Faktör yükleri 0.50'nin üstünde yer almakta olup değerler yeterli seviyededir (Hair vd., 2019). CR değeri 0,881 tespit edilmiş olup 0,70 sınır değerinin üzerinde kaldığı görülmektedir. AVE değeri 0,556 bulunmuş olup 0,50 sınır değerinin üstünde kaldığı görülmektedir. CR değerinin 0.70'ten ve AVE değerinin 0.50'ten büyük olması, ölçeğin yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu ve yakınsak geçerliğinin güçlü bir şekilde sağlandığını göstermektedir (Hair vd., 2019; Fornell & Larcker, 1981). Sonuç itibarıyla Tablo 2’de sunulan bilgilere göre YHD ölçeğinden madde kaybı olmadan son hali geçerli ve güvenilir şekilde elde edilmiştir.

SONUÇ

Bu araştırmanın temel amacı, Chen (2023) tarafından geliştirilen Yenilikçi Hizmet Davranışı (YHD) ölçeğinin Türkçeye uyarlanması ve ölçeğin otel işletmeleri örnekleminde geçerlik ile güvenirlik özelliklerinin test edilmesidir. Hizmet sektöründe yenilikçi davranışların ölçülmesine yönelik Türkçe geçerli ve güvenilir bir aracın bulunmaması önemli bir ölçüm boşluğu yaratmaktadır. Bu doğrultuda yürütülen analizler sonucunda, ölçeğin Türkçe formunun yüksek iç tutarlılık katsayısına sahip olduğu, tek boyutlu yapısının doğrulandığı ve hem açıklayıcı hem doğrulayıcı faktör analizleri kapsamında güçlü uyum iyiliği değerleri sunduğu belirlenmiştir. İstanbul örnekleminde elde edilen, 391 çalışanın katılımıyla gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre, 6 madde ve tek faktörden oluşan YHD ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda çalışma, YHD kavramını Türkçe literatürde ve Türkiye'nin hizmet sektörü bağlamında ölçebilen ilk geçerli ve güvenilir araç olma özelliği taşımaktadır. Elde edilen CA, CR ve AVE değerleri ile faktör yükleri, ölçeğin kavramsal yapıyı tutarlı biçimde ölçtüğünü ortaya koymaktadır. Elde edilen tek faktörlü yapı, hem açıklayıcı hem doğrulayıcı analizlerle desteklenmiştir. Dolayısıyla araştırma bulguları, YHD ölçeğinin Türkçe versiyonunun geçerli, güvenilir ve yapısal olarak sağlam bir ölçme aracı olduğunu açık biçimde göstermektedir. Bunun yanında ölçeğin, Türkiye’deki hizmet sektörü çalışanlarının YHD’lerini ölçmek için uygun bir araç olduğu görülmüştür. Ölçeğin yüksek güvenirlik düzeyi ile çalışanların YHD’lerini ölçmede güvenilir bir araç olduğu kanıtlanmıştır. Bu sonuç, çalışmanın temel amacına başarıyla ulaşıldığını ve ölçeğin Türkiye’deki otel işletmeleri bağlamında kullanılabilirliğinin istatistiksel olarak desteklendiğini ortaya koymaktadır. Bunun yanında otel çalışanlarına odaklanıldığında ise büyük çoğunluğunun iş yerinde yenilikçi ve yaratıcı fikirler ortaya koymakta hevesli oldukları anlaşılmıştır.

Bu çalışmanın önemi, yalnızca mevcut bir ölçeğin dilsel çevirisini gerçekleştirmekle sınırlı değildir. Araştırma, YHD kavramını Türkiye bağlamında kültürel olarak sınınamış ve kavramsal olarak doğrulamış bir ölçüm standardı sunmaktadır. Kültürel değerler, örgütsel normlar ve hizmet anlayışı farklılık gösterebildiğinden, yenilikçi davranışların farklı toplumsal bağlamlarda aynı yapıyı temsil edip etmediğinin test edilmesi kritik öneme sahiptir. Bu çalışma, YHD'nin Türk turizm sektöründe de tek boyutlu ve bütüncül bir yapı sergilediğini ortaya koyarak kavramın kültürler arası tutarlılığına katkı sağlamaktadır. Çalışanların yenilikçi fikirler geliştirme, uygulama ve paylaşma eğilimlerinin turizm sektöründe örgütsel performans, müşteri deneyimi ve rekabet avantajı üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir (Tajeddini, 2010; Nasifoglu Elidemir vd., 2020; Hoang vd., 2023). Bu bağlamda, hizmet sektöründe stratejik öneme sahip olan bir kavramın Türkiye bağlamında geçerli ve güvenilir biçimde ölçülebilmesi literatürdeki önemli bir eksikliği gidermektedir. Ölçeğin ortaya koyduğu ölçüm standardı, yenilikçi davranışların örgütsel çıktılarla ilişkisini inceleyen araştırmalar için sağlam bir metodolojik zemin sunmaktadır. YHD ölçeği gelecekte yapılacak ampirik çalışmalarda kullanılabilecek güçlü bir ölçme aracı sunmaktadır. Bu kapsamda ölçek; çalışan güçlendirme, liderlik tarzları, örgütsel destek algısı, örgütsel iklim, psikolojik sermaye, hizmet kalitesi ve örgütsel performans gibi değişkenlerle birlikte ele alınarak yeni araştırma modellerinin geliştirilmesine imkân tanıyabilir. Çalışma yalnızca İstanbul'daki 5 yıldızlı ve zincir otellerle sınırlıdır. Bulguların Türkiye geneline genellenebilirliği konusunda sınırlılığa sahiptir. Ayrıca farklı şehirlerde ve farklı hizmet sektörlerinde (sağlık, finans, havacılık) uygulanarak karşılaştırmalı çalışmalar yürütülmesi, YHD'nin sektörel dinamikler doğrultusunda nasıl şekillendiğini ortaya koyabilir. Araştırmanın uygulama açısından önemi, öncelikle turizm işletmelerinde ve diğer hizmet işletmelerinde de yenilikçi davranışları teşvik eden örgüt kültürü, liderlik ve insan kaynakları politikalarının geliştirilmesinde kullanılabilecek bir ölçek olarak katkı sağlamasında yatmaktadır. Bu ölçek sayesinde işletmeler, çalışanlarının yenilikçi eğilimlerini periyodik olarak değerlendirebilir ve bu eğilimleri destekleyen hedefe yönelik mentorluk programları, fikir ödüllendirme sistemleri veya yenilikçi takımlar oluşturma gibi stratejiler geliştirebilir. Bu yönüyle çalışma, yalnızca akademik literatüre ölçüm temelli bir katkı sunmakla kalmamakta, aynı zamanda Türkiye'de hizmet sektöründe yenilikçi davranışların sistematik biçimde değerlendirilmesine ve stratejik olarak yönetilmesine yönelik güçlü bir zemin sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Amankwaa, A., Susomrith, P., & Seet, P. S. (2022). Innovative behavior among service workers and the importance of leadership: evidence from an emerging economy. *The Journal of Technology Transfer*, 47(2), 506-530.

Baradarani, S., & Kilic, H. (2018). Service innovation in the hotel industry: culture, behavior, performance. *The Service Industries Journal*, 38(13-14), 897-924.

Bayık, M. E., & Gürbüz, S. (2016). Ölçek uyarlamada metodoloji sorunu: Yönetim ve örgüt alanında uyarlanan ölçekler üzerinden bir araştırma. *İş ve İnsan Dergisi*, 3(1), 1-20.

Beaton, D. E., Bombardier, C., Guillemin, F., & Ferraz, M. B. (2000). Guidelines for the process of cross-cultural adaptation of self-report measures. *Spine*, 25(24), 3186-3191.

Brislin, R. W. (1970). Back-translation for cross-cultural research. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1(3), 185-216.

Campo, S., M. Díaz, A., & J. Yagüe, M. (2014). Hotel innovation and performance in times of crisis. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 26(8), 1292-1311.

Chen, W. J. (2023). Innovative service behaviors of hotel employees: An internal service perspective. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 24(4), 380-401.

De Brentani, U. (2001). Innovative versus incremental new business services: Different keys for achieving success. *Journal of Product Innovation Management: An International Publication of the Product Development & Management Association*, 18(3), 169-187.

De Jong, J. P., & Den Hartog, D. N. (2007). How leaders influence employees' innovative behaviour. *European Journal of Innovation Management*, 10(1), 41-64.

Deniz, Z. (2007). Psikolojik ölçme aracı uyarlama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40 (1), 1-16.

Dereli, D. D. (2015). Innovation management in global competition and competitive advantage. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 1365-1370.

Erez, M., & Nouri, R. (2010). Creativity: The influence of cultural, social, and work contexts. *Management and Organization Review*, 6(3), 351-370.

Feng, C., Ma, R., & Jiang, L. (2021). The impact of service innovation on firm performance: a meta-analysis. *Journal of Service Management*, 32(3), 289-314.

Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3. Baskı). London: SAGE Publications.

Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.

Foss, N. J., Laursen, K., & Pedersen, T. (2011). Linking customer interaction and innovation: The mediating role of new organizational practices. *Organization Science*, 22(4), 980-999.

Gabor, M. R., Oltean, F. D., & Coca, A. (2023). Innovative Tourism Products as Sustainable Solutions for Emerging Economies. *Economics: Innovative & Economic Research Journal/Casopis za Ekonomsku Teoriju i Analizu*, 11(1).

Garg, S., & Dhar, R. (2017). Employee service innovative behavior: The roles of leader-member exchange (LMX), work engagement, and job autonomy. *International Journal of Manpower*, 38(2), 242-258.

George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: a simple guide and reference*, 17.0 update (10th edition). Pearson.

González-González, T., & García-Almeida, D. J. (2021). Frontline employee-driven innovation through suggestions in hospitality firms: The role of the employee's creativity, knowledge, and motivation. *International Journal of Hospitality Management*, 94, 102877.

Gürbüz, S. (2019). *Amos ile yapısal eşitlik modellemesi temel ilkeler ve uygulamalı analizler*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gürbüz, S. & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. & Anderson, R. E. (2019). *Multivariate Data Analysis* (8th ed.). EMEA: Cengage Learning

Hoang, G., Luu, T. T., Du, T., & Nguyen, T. T. (2023). Can both

entrepreneurial and ethical leadership shape employees' service innovative behavior?. *Journal of Services Marketing*, 37(4), 446-463.

Hollebeek, L., & Rather, R. A. (2019). Service innovativeness and tourism customer outcomes. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31(11), 4227-4246.

Hu, M. L. M. (2009). Knowledge sharing and innovative service behavior relationship: Guanxi as mediator. *Social Behavior and Personality: an International Journal*, 37(7), 977-992.

Hu, M. L. M., Horng, J. S., & Sun, Y. H. C. (2009). Hospitality teams: knowledge sharing and service innovation performance. *Tourism Management*, 30(1), 41-50.

Jameel, A., Guo, W., Hussain, A., & Kanwel, S. (2025). Enhancing innovative work behavior through transformational leadership in tourism and hospitality employees: the mediating role of intrinsic motivation and employee creativity. *BMC Psychology*, 13(1), 1018.

Janssen, O. (2000). Job demands, perceptions of effort-reward fairness and innovative work behaviour. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 73(3), 287-302.

Karaçam, Z. (2019). Ölçme Araçlarının Türkçeye Uyarlanması. *Journal of Midwifery and Health Sciences*, 2(1), 28-37.

Kerse, G., Maden, Ş., Tartan Selçuk, E. (2021). Yeşil dönüştürücü liderlik, yeşil içsel motivasyon ve çalışanın yeşil davranışı: ölçek uyarlama ve ilişki tespiti, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 1574-1591.

Kim, T. T., & Lee, G. (2013). Hospitality employee knowledge-sharing behaviors in the relationship between goal orientations and service innovative behavior. *International Journal of Hospitality Management*, 34, 324-337.

Li, M., & Hsu, C. H. (2016). A review of employee innovative behavior in services. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(12), 2820-2841.

Liu, C. H. (2017). Creating competitive advantage: Linking perspectives of organization learning, innovation behavior and intellectual capital. *International Journal of Hospitality Management*, 66, 13-23.

Luu, T. T. (2019). Can diversity climate shape service innovative behavior

in Vietnamese and Brazilian tour companies? The role of work passion. *Tourism Management*, 72, 326-339.

Maria Stock, R., Jong, A. D., & Zacharias, N. A. (2017). Frontline employees' innovative service behavior as key to customer loyalty: Insights into FLEs' resource gain spiral. *Journal of Product Innovation Management*, 34(2), 223-245.

Meira, J. V. D. S., Dos Anjos, S. J. G., & Falaster, C. D. (2019). Innovation and performance in the hotel industry. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 20(2), 185-205.

Nasifoglu Elidemir, S., Ozturen, A., & Bayighomog, S. W. (2020). Innovative behaviors, employee creativity, and sustainable competitive advantage: A moderated mediation. *Sustainability*, 12(8), 3295.

Orfila-Sintes, F., & Mattsson, J. (2009). Innovation behavior in the hotel industry. *Omega*, 37(2), 380-394.

Pikkemaat, B., & Zehrer, A. (2016). Innovation and service experiences in small tourism family firms. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 10(4), 343-360.

Ropret, M., Fatur, P., Rodman, K., & Likar, B. (2011). Factors of successful innovation in services. *International Journal of Services Technology and Management*, 16(3-4), 243-261.

Schumpeter, J., Backhaus, U. (2003). The Theory of Economic Development. In: Backhaus, J. (eds) Joseph Alois Schumpeter. *The European Heritage in Economics and the Social Sciences*, (1). Springer, Boston, MA.

Scott, S. G., & Bruce, R. A. (1994). Determinants of innovative behavior: A path model of individual innovation in the workplace. *Academy of Management Journal*, 37(3), 580-607.

Shea, L., & Roberts, C. (1995). Linking business and marketing strategies: An analysis of the competitive environment of hotels. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 3(1), 47-64.

Su, C. S. (2011). The role of service innovation and customer experience in ethnic restaurants. *The Service Industries Journal*, 31(3), 425-440.

Tajeddini, K. (2010). Effect of customer orientation and entrepreneurial orientation on innovativeness: Evidence from the hotel industry in

Switzerland. *Tourism Management*, 31(2), 221-231.

Tang, J. (2006). Competition and innovation behaviour. *Research policy*, 35(1), 68-82.

Tetteh, F. K., Gyamerah, K. K., Nyamekye, B., Atiki, G., & Ashia, R. (2025). Digital transformation and business model innovation: the relevance of strategic orientations under varying conditions of competitive intensity. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 36(3), 621-650.

Ustun, F., Koca Balli, A. I., & Balli, E. (2024). How and why does inner resignation (quiet quitting) impact service innovation behavior? A moderator role of ethical leadership. *E&M Economics and Management*, 27(4), 89-105.

Van de Vijver, F. J., & Leung, K. (2021). *Methods and data analysis for cross-cultural research*, (2nd edition), Cambridge University Press.

Waqas, M., Tahir, A. H., Tariq, H., & Khan, A. R. (2025). Leading for a greener tomorrow: how and when green transformational leadership fosters green innovative service behavior. *Journal of Service Theory and Practice*, 35(2), 263-287.

Wikhamn, W. (2019). Innovation, sustainable HRM and customer satisfaction. *International Journal of Hospitality Management*, 76, 102-110.

Zhang, Y., & Begley, T. M. (2011). Perceived organisational climate, knowledge transfer and innovation in China-based research and development companies. *The International Journal of Human Resource Management*, 22(1), 34-56.

Zhou, J., Yang, J., & Zhou, X. (2021). Customer cooperation and employee innovation behavior: the roles of creative role identity and innovation climates. *Frontiers in Psychology*, 12, 639531.

PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE İŞTEN AYRILMA NİYETİNDE CİNSİYETİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ: VAKIF ÜNİVERSİTESİ AKADEMİSYENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

İsmail Özdemir
İstanbul Gedik Üniversitesi, Türkiye
iozdemir@gedik.edu.tr
<https://orcid.org/0009-0007-0438-9518>

<i>Atıf</i>	ÖZDEMİR, İ. (2026). PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE İŞTEN AYRILMA NİYETİNDE CİNSİYETİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ: VAKIF ÜNİVERSİTESİ AKADEMİSYENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 18(2), 285-305.
-------------	--

ÖZ

Bu çalışma, vakıf üniversitelerinde görev yapan akademisyenlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisini ve bu ilişkide cinsiyetin düzenleyici rolünü araştırmaktır. Türkiye genelindeki vakıf üniversitelerinden 450 akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilen araştırmada, hiyerarşik regresyon analizi ve Hayes'in PROCESS makrosu (Model 1) kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, psikolojik dayanıklılığın işten ayrılma niyetini negatif yönde anlamlı olarak yordadığını göstermiştir. Ayrıca, cinsiyetin bu ilişkide düzenleyici rolü olduğu, psikolojik dayanıklılığın işten ayrılma niyetini azaltıcı etkisinin kadın akademisyenler için erkek akademisyenlere kıyasla daha belirgin olduğu saptanmıştır. Bu bulgular, üniversite yönetimlerinin akademisyenlerin elde tutulmasına yönelik stratejiler geliştirirken, cinsiyet farklılıklarını dikkate alan ve psikolojik dayanıklılığı artırmayı hedefleyen programlara öncelik vermesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Dayanıklılık, İşten Ayrılma Niyeti, Cinsiyet, Akademisyenler, Vakıf Üniversiteleri.

THE MODERATING ROLE OF GENDER IN PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AND TURNOVER INTENTION: A STUDY ON FOUNDATION UNIVERSITY ACADEMICS

ABSTRACT

This investigation explores the relationship between psychological resilience and intention to leave among faculty members in foundation universities, with particular emphasis on whether gender functions as a moderating variable in this association. The sample comprised 450 academics from foundation universities throughout Turkey. Employing hierarchical regression analysis and Hayes's PROCESS macro (Model 1), we found that psychological resilience significantly predicts reduced turnover intention. Furthermore, gender moderated this relationship such that resilience demonstrated a stronger buffering effect against turnover intention for female academics compared to male academics. These findings underscore the necessity for university administrations to incorporate gender-differentiated, resilience-building initiatives into their faculty retention frameworks.

Keywords: *Psychological Resilience, Intention To Leave, Gender Academics, Foundation Universities.*

GİRİŞ

Modern iş hayatının getirdiği teknolojik ivme, ekonomik dalgalanmalar ve yoğunlaşan rekabet ortamı, çalışanlar üzerinde kayda değer bir baskı yaratmaktadır (Han vd., 2024, s. 241). Yoğun baskı hissedilen çalışma atmosferinde, çalışanların kurumlarından ayrılma eğilimleri yükselmekte, bu durum ise işletmeler açısından yüksek personel devir oranları gibi kritik bir probleme dönüşebilmektedir (Hom vd., 2017, s. 537). Bir çalışanın kurumla yollarını ayırması, yalnızca boşalan pozisyonun yeniden doldurulmasıyla ilgili maliyetler yaratmakla kalmaz; aynı zamanda kurumun hafızasında yer etmiş olan tecrübenin, birikmiş bilginin ve yerleşik sosyal ilişkiler ağının yitirilmesine de neden olmaktadır (Mobley, 1977, s. 239). Bu bağlamda, çalışanların kurumlarına bağlılıklarını sürdürmelerini sağlayan ve işten ayrılma düşüncelerini azaltan faktörlerin anlaşılması, insan kaynakları yönetimi uygulamaları için bir zorunluluk haline gelmiştir (Cascio & Boudreau, 2016, s. 383).

Son yıllarda pozitif psikoloji alanında yapılan araştırmalar, psikolojik dayanıklılığın çalışanların zorluklar karşısında gösterdikleri uyum kapasitesini ve iş performansını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir (Luthans vd., 2015). Psikolojik dayanıklılık, bireyin stres, travma veya olumsuz yaşam olayları karşısında başarılı bir şekilde uyum sağlama ve toparlanma yeteneğidir (Masten, 2001, s. 234). Yüksek psikolojik dayanıklılığa sahip çalışanlar, iş yerindeki zorlukları daha iyi mücadele edebilmekte, stresle daha etkili bir şekilde başa çıkabilmekte ve kurumlarında kalma olasılıkları daha yüksek olabilmektedir (Tugade & Fredrickson, 2004, s. 327).

Akademisyenler, özellikle vakıf üniversitelerinde, artan araştırma beklentileri, öğretim yükleri, idari sorumluluklar ve kariyer güvencesizliği gibi çok sayıda stres faktörüyle karşı karşıya bulunmaktadır (Winefield vd., 2008, s. 57). Bu faktörler, akademisyenlerin kurumlarından ayrılma niyetlerini artırabilmektedir. Ancak, psikolojik dayanıklılığın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin tüm çalışan grupları için aynı olup olmadığı sorusu, literatürde yeterince araştırılmamıştır (Padkapayeva vd., 2018, s. 583). Özellikle cinsiyet, sosyal rol ve stresle başa çıkma mekanizmaları açısından farklılıklar yaratabilecek önemli bir değişkendir (Eagly, 1987). Sosyal Rol açısından, kadınlar ve erkekler toplumsal beklentiler doğrultusunda farklı davranış kalıpları geliştirebilmektedir (Eagly & Karau, 2002, s. 581). Kadınlar genellikle ilişkisel ve duygusal destek

arama stratejilerini daha fazla kullanırken, erkekler problem odaklı veya kaçınmacı stratejileri tercih etme eğilimindedir (Tamres vd., 2002, s. 17). Bu farklılıklar, psikolojik dayanıklılığın, işten ayrılma niyetini etkileme biçiminde de kendini gösterebilmektedir (Spector vd., 2014, s. 75).

Bu araştırma, vakıf üniversitelerinde çalışan akademisyenlerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri ile işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişkide cinsiyetin düzenleyici rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel sorusu şudur: Psikolojik dayanıklılığın işten ayrılma niyetini azaltıcı etkisi, akademisyenlerin cinsiyetine göre farklılık göstermekte midir? Bu soruya yanıt vermek, üniversite yönetimlerinin akademisyenlerin elde tutulmasına yönelik stratejileri daha etkili bir şekilde tasarlamalarına ve uygulamalarına katkı sağlayacaktır (Cascio & Boudreau, 2016, s. 385).

KURAMSAL ÇERÇEVE VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

Psikolojik Dayanıklılık ve İşten Ayrılma Niyeti

Psikolojik dayanıklılık, zorluklar altında pozitif adaptasyon süreci olarak kavramsallaştırılmıştır (Masten, 2001, s. 235). Bu, sadece zorluklardan kaçınma değil, aynı zamanda bu zorlukları yaşamın bir parçası olarak kabul ederek onlarla başa çıkma ve hatta onlardan güç alma yeteneğidir (Wagnild & Young, 1993, s. 173). İş yerinde psikolojik dayanıklılık, çalışanların artan iş yükü, rol belirsizliği, kişilerarası çatışmalar veya organizasyonel değişim gibi stres kaynaklarıyla karşılaştıklarında, bu zorlukları aşabilme ve kurumda kalabilme kapasitesini ifade etmektedir (Luthans vd., 2007). Yüksek psikolojik dayanıklılığa sahip çalışanlar, olumsuz iş deneyimlerinin yarattığı koşullardan daha hızlı kurtulabilmekte, problem çözme becerilerini daha etkili kullanabilmekte ve kurumlarına olan bağlılıklarını koruyabilmektedir (Tugade & Fredrickson, 2004, s. 329). Buna karşılık, düşük psikolojik dayanıklılığa sahip çalışanlar, iş yerindeki küçük zorluklar karşısında dahi çaresiz hissedebilmekte ve işten ayrılmayı daha kolay bir çözüm olarak görebilmektedir (Connor & Davidson, 2003, s. 79). Dolayısıyla, psikolojik dayanıklılığın işten ayrılma niyetini azaltıcı bir etkiye sahip olması beklenmektedir (Altan, 2019, s. 11). Bu kapsamda, araştırmanın ilk hipotezi şu şekilde formüle edilmiştir:

H1: Akademisyenlerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri, işten ayrılma niyetlerini negatif yönde anlamlı olarak yordamaktadır.

Cinsiyetin Düzenleyici Rolü

Cinsiyet, bireylerin sosyal deneyimlerini, beklentilerini ve davranışlarını

şekillendiren temel bir sosyal kategorisidir (West & Zimmerman, 1987, s. 131). Kadınlar ve erkekler toplumsal beklentiler doğrultusunda farklı toplumsal roller üstlenmektedir (Eagly & Karau, 2002, 584). Kadınlardan genellikle daha ilişkisel, empatik ve duygusal destek sağlayan davranışlar beklenirken, erkeklerden daha bağımsız, problem odaklı davranışlar beklenmektedir (Kret & De Gelder, 2012, s. 1213). Bu sosyal rol farklılıkları, stresle başa çıkma mekanizmalarında da kendini göstermektedir (Tamres vd., 2002, s. 19).

Literatür, kadınların stresli durumlarla karşılaştıklarında erkeklere kıyasla daha fazla sosyal destek arama, duygusal ifade ve ilişkisel başa çıkma stratejileri kullandıklarını göstermektedir (Ptacek vd., 1992, s. 409). Erkekler ise daha fazla problem odaklı, bağımsız başa çıkma stratejileri ve bazen de kaçınmacı stratejiler kullanma eğilimindedir (Spector vd., 2014, s. 77). Bu farklılıklar, psikolojik dayanıklılığın işten ayrılma niyetini etkileme biçimine de yansımaktadır (Padkapayeva vd., 2018, s. 583).

Psikolojik dayanıklılığın işten ayrılma niyetini azaltıcı etkisi cinsiyete göre farklılaşabilmektedir (Kret & De Gelder, 2012, s. 1215). Kadın akademisyenler, yüksek psikolojik dayanıklılık düzeylerine sahip olduklarında, sosyal destek ağlarını daha etkin bir şekilde kullanabilmekte, duygusal zorlukları daha iyi ifade edebilmekte ve kurumsal destek mekanizmalarından daha fazla yararlanabilmektedir (Tamres vd., 2002, s. 21). Bu sayede, iş yerindeki olumsuzluklar karşısında daha güçlü bir duruş sergileyebilmektedirler (Tugade & Fredrickson, 2004, s. 230). Erkek akademisyenler ise, yüksek dayanıklılık düzeylerine rağmen, bağımsız başa çıkma eğilimleri nedeniyle, kurumsal destek mekanizmalarından daha az yararlanabilmekte ve işten ayrılmayı daha kolay bir çözüm olarak değerlendirebilmektedir (Ptacek vd., 1992, s. 410). Literatürde yer alan bu sonuçların ışığında, araştırmanın ikinci hipotezi şu şekilde formüle edilmiştir:

H2: Cinsiyet, psikolojik dayanıklılık ile işten ayrılma niyeti arasındaki negatif ilişkiyi düzenleyici bir role sahiptir. Psikolojik dayanıklılığın işten ayrılma niyetini azaltıcı etkisi, kadın akademisyenler için erkek akademisyenlere göre daha güçlüdür.

YÖNTEM

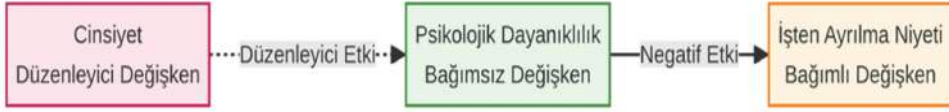
Araştırma Modeli

Bu çalışmada, psikolojik dayanıklılık ve işten ayrılma niyeti arasındaki

ilişkide cinsiyetin düzenleyici etkisini incelemek amacıyla nicel araştırma yöntemi ve ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır (Kerlinger & Lee, 2000). Araştırmanın kavramsal modeli Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1.

Araştırma modeli

Örneklem ve Veri Toplama

Araştırmanın evrenini Türkiye genelindeki vakıf üniversitelerinde görev yapan akademisyenler oluşturmaktadır. Dijital mecralardan mail adreslerine ulaşılabilen vakıf üniversitelerinde görevli 5824 akademisyene ankete katılmalarına yönelik davet maili iletilmiş, bunlardan 483 akademisyen tarafından çevrim içi olarak hazırlanan ankete cevap verilmiş ancak, araştırmada kullanılabilecek durumda olan 450’si araştırmaya dahil edilmiştir. Dolayısıyla, örneklem, kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir (Sekaran & Bougie, 2016). Araştırmanın yürütülmesi için gerekli etik kurul onayı, İstanbul Gedik Üniversitesi Etik Kurulunun 28.06.2024 tarih ve 336751 sayılı kararıyla alınmış ve etik kurallara uyulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada üç farklı ölçek kullanılmıştır. Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği: Friberg ve arkadaşları (2005) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlanan Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (YPDÖ) kullanılmıştır (Friberg vd., 2005, s. 5). Ölçek, 28 madde ve 5’li Likert tipindedir (1=Hiç Uygun Değil, 5=Tamamen Uygun). Ölçeğin Cronbach alfa değeri 0.87’dir (Cronbach, 1951, s. 301). İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği: Cammann ve arkadaşları (1979) tarafından geliştirilen 3 maddelik ölçek kullanılmıştır (Cammann vd., 1979). Ölçek, 5’li Likert tipindedir (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum). Ölçeğin Cronbach alfa değeri 0,81’dir (Mobley, 1977, s. 240). Demografik Bilgiler: Katılımcıların yaş, cinsiyet, akademik unvan, mesleki kıdem ve üniversite türü gibi demografik özellikleri kaydedilmiştir (West & Zimmerman, 1987, s. 137).

Verilerin Analizi

Verilerin analizi SPSS 25.0 programı kullanılarak yapılmıştır (Pallant,

2016). Cinsiyetin düzenleyici rolünü test etmek için Baron ve Kenny (1986) tarafından önerilen hiyerarşik regresyon analizi tekniği uygulanmıştır (Cohen vd., 2003). Analizden önce, sürekli değişkenler ortalamaya göre merkezileştirilmiş ve cinsiyet nominal değişken olarak kodlanmıştır (Aiken & West, 1991; Tabachnick & Fidell, 2013). Analizin ikinci adımında, psikolojik dayanıklılık ve cinsiyet değişkenlerinin çarpımından oluşan etkileşim terimi modele dahil edilmiştir (Hayes, 2018). Etkileşim teriminin istatistiksel anlamlılığı, düzenleyici etkinin varlığını göstermektedir (Kline, 2015).

Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliğini sınamak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Ölçeklerin bileşik güvenilirlik (CR) ve açıklanan ortalama varyans (AVE) değerleri hesaplanarak yakınsak geçerlik değerlendirilmiştir. Ayırt edici geçerlik için Fornell-Larcker kriteri kullanılmıştır (Fornell ve Larcker, 1981). Ortak yöntem yanlılığını kontrol etmek amacıyla Harman'ın tek faktör testi ve DFA ile tek faktörlü model karşılaştırması yapılmıştır (Podsakoff vd., 2003). Değişkenler arasındaki çoklu doğrusal bağlantı sorununun olup olmadığını belirlemek için VIF ve tolerans değerleri incelenmiştir. PROCESS makrosu analizinde 5000 bootstrap örnekleme kullanılmış ve yüzde 95 güven aralıkları yanlılık düzeltmeli (BCa) yöntemle hesaplanmıştır (Hayes, 2018).

BULGULAR

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan 450 akademisyenin demografik özelliklerine ilişkin dağılım Tablo 1'de sunulmuştur. Katılımcıların çoğunluğunun (%54) kadın olduğu, erkeklerin ise %46 oranında temsil edildiği görülmektedir. Akademik unvan açısından bakıldığında, örneklemin en büyük dilimini %35,6 ile doktor öğretim üyeleri oluşturmaktadır. Bunu sırasıyla öğretim görevlileri (%24,9), doçentler (%24,0) ve profesörler (%15,5) izlemektedir. Katılımcıların mesleki deneyimleri incelendiğinde, 6-10 yıl arasında kıdeme sahip olanların (%34,4) en kalabalık grup olduğu, bunu 1-5 yıl arası kıdeme sahip olanların (%26,7) takip ettiği gözlenmektedir. Yaş dağılımı, örneklemin büyük bir kısmının (%40,0) 25-35 yaş aralığında yoğunlaştığını göstermektedir.

Tablo 1.

Katılımcıların demografik özellikleri

Demografik Özellik	Kategori	Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	243	54,0
	Erkek	207	4,0
Akademik unvan	Öğretim Görevlisi	112	24,9
	Doktor Öğretim Üyesi	160	35,6
	Doçent	108	24,0
	Profesör	70	15,5
Mesleki kıdem	1-5 yıl	120	26,7
	6-10 yıl	155	34,4
	11-15 yıl	95	21,1
	16+ yıl	80	17,8
Yaş grubu	25-35 yaş	180	40,0
	36-45 yaş	165	36,7
	46-55 yaş	85	18,9
	56+ yaş	20	4,4

Tablo 1'de sunulan demografik veriler, araştırma örnekleminin çeşitli açılardan çok sayıda özellikleri taşıdığını göstermektedir. Cinsiyet açısından, kadın akademisyenlerin (%54) erkek akademisyenlere (%46) göre biraz daha fazla temsil edildiği görülmektedir. Bu oranlar, Türkiye'deki vakıf üniversitelerinde akademisyenlerin cinsiyet dağılımının nispeten dengeli olduğunu yansıtmaktadır. Akademik unvan dağılımı incelendiğinde, doktor öğretim üyelerinin (%35,6) en büyük grubu oluşturması, örneklemin mesleğinin başında bulunan akademisyenlerden oluştuğunu göstermektedir. Mesleki kıdem açısından yapılan inceleme, örneklemin deneyimli akademisyenlerden oluştuğunu ortaya koymaktadır. 6-10 yıl kıdeme sahip akademisyenlerin (%34,4) en geniş dilimi temsil etmesi, araştırmanın kariyerinin orta aşamasında olan akademisyenlerin deneyimlerini yeterli ölçüde yansıttığını göstermektedir. Yaş dağılımı ise, örneklemin büyük ölçüde genç ve orta yaşlı akademisyenlerden oluştuğunu göstermektedir. 25-35 yaş aralığındaki akademisyenlerin %40'lık bir oranla en geniş grubu oluşturması, araştırmanın kariyer gelişiminin başlangıç ve orta aşamalarında olan akademisyenlerin değerlendirmelerini yansıttığını göstermektedir. Bu demografik yapı, araştırmanın sonuçlarının vakıf üniversitelerindeki akademisyenlerin geniş bir yelpazesini temsil ettiğini ve bulguların genellenebilirliğini desteklemektedir.

Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Araştırma değişkenlerine ait ortalama, standart sapma ve korelasyon katsayıları Tablo 2'de özetlenmiştir. Tablo incelendiğinde, psikolojik dayanıklılık ile işten ayrılma niyeti arasında güçlü, negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = -0,62$, $P < 0,01$). Bu sonuç, psikolojik dayanıklılık seviyesi yükseldikçe akademisyenlerin kurumdan ayrılma niyetlerinin azaldığını göstermekte ve H1 hipotezini desteklemektedir. Cinsiyet ile işten ayrılma niyeti arasında zayıf ve negatif yönlü bir ilişki ($r = -0,11$, $P < 0,05$) tespit edilmiş, bu da kadın akademisyenlerin işten ayrılma niyetlerinin erkeklere kıyasla bir miktar daha düşük olduğuna işaret etmektedir. Benzer şekilde, cinsiyet ile psikolojik dayanıklılık arasında da zayıf ve pozitif bir ilişki ($r = 0,15$, $P < 0,01$) gözlenmiş, bu da kadın akademisyenlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 2.

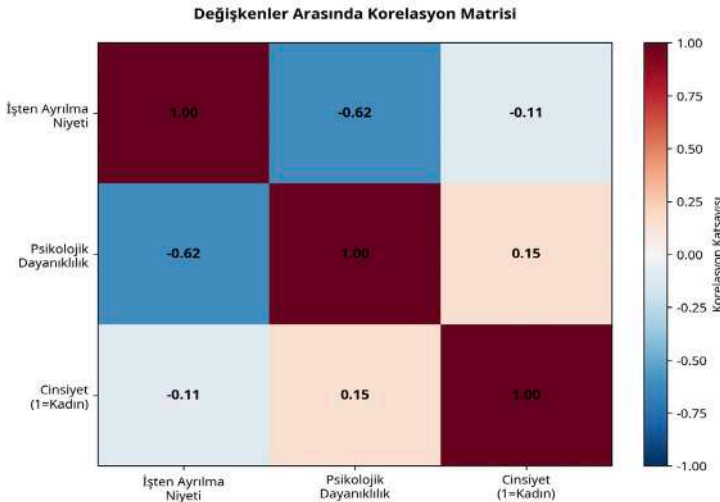
Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisi

Değişkenler	Ortalama	Std. Sapma	1	2	3
1. İşten ayrılma niyeti	2,45	1,15	1		
2. Psikolojik dayanıklılık	3,95	0,72	-0,62**	1	
3. Cinsiyet (1=Kadın)	0,54	0,50	-0,11*	0,15**	1

* $P < .05$, ** $P < .01$

Şekil 2.

Değişkenler arasında korelasyon matrisi

Ortak Yöntem Yanlılığı Testi

Araştırmada tüm veriler aynı kaynaktan ve aynı zamanda toplandığı için ortak yöntem yanlılığı (common method bias) riski değerlendirilmiştir. Bu amaçla öncelikle Harman'ın tek faktör testi uygulanmıştır. Tüm ölçek maddelerinin (31 madde) tek bir faktör altında toplandığı açımlayıcı faktör analizinde, ilk faktörün açıkladığı varyans oranı %29,84 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, %50 eşik değerinin altında kaldığından, ortak yöntem yanlılığının ciddi bir sorun oluşturmadığı değerlendirilmiştir (Podsakoff vd., 2003).

Ek olarak, doğrulayıcı faktör analizi çerçevesinde tek faktörlü model ile iki faktörlü ölçüm modeli karşılaştırılmıştır. Tablo 3'de görüldüğü üzere, iki faktörlü model tek faktörlü modele kıyasla belirgin biçimde daha iyi uyum değerleri sergilemiştir. Bu bulgu, ortak yöntem yanlılığının mevcut veri setinde ciddi bir tehdit oluşturmadığını desteklemektedir.

Tablo 3.

DFA model karşılaştırması ve uyum indeksleri

Uyum İndeksi	Tek Faktörlü Model	İki Faktörlü Model	Kabul Edilebilir Eşik
χ^2/sd	3,24	1,92	< 3
CFI	0,78	0,94	> 0,90
TLI	0,76	0,93	> 0,90
RMSEA	0,071	0,045	< 0,08
GFI	0,74	0,91	> 0,90
$\Delta\chi^2$		412,56**	

** $p < 0,01$

Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Geçerlik

Ölçeklerin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. İki faktörlü ölçüm modeli (psikolojik dayanıklılık ve işten ayrılma niyeti) kabul edilebilir uyum değerleri göstermiştir ($\chi^2/sd = 1,92$; CFI = 0,94; TLI = 0,93; RMSEA = 0,045; GFI = 0,91). Tüm maddelerin ilgili faktörlere olan standartlaştırılmış yükleri 0,49 ile 0,85 arasında değişmekte olup istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,01$).

Yakınsak geçerlik değerlendirmesinde, psikolojik dayanıklılık ölçeğinin bileşik güvenirliği (CR) 0,94 ve açıklanan ortalama varyansı (AVE) 0,39 olarak hesaplanmıştır. İşten ayrılma niyeti ölçeğinin CR değeri 0,81 ve AVE değeri 0,59 olarak bulunmuştur. Psikolojik dayanıklılık ölçeğinin

AVE değerinin 0,50 eşiğinin altında kalması, bu ölçeğin 28 maddeden oluşması ve çok sayıda alt boyut içermesiyle ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte, CR değerinin 0,70'in üzerinde olması ve tüm faktör yüklerinin anlamlı olması, yakınsak geçerliğin kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir (Fornell ve Larcker, 1981).

Tablo 4.

Bileşik güvenirlik, AVE ve ayırt edici geçerlik değerleri

Değişken	CR	AVE	$\sqrt{AVE}$	Cronbach α
Psikolojik Dayanıklılık	0,94	0,39	0,62	0,87
İşten Ayrılma Niyeti	0,81	0,59	0,77	0,81

Not: Fornell-Larcker kriteri: $\sqrt{AVE(PD)} = 0,62 \geq |r| = 0,62$; $\sqrt{AVE(IAN)} = 0,77 > |r| = 0,62$. CR $> 0,70$ ve AVE eşik değerleri sağlanmıştır.

Ayırt edici geçerlik Fornell-Larcker kriteri ile değerlendirilmiştir. Buna göre, her bir faktörün AVE değerinin karekökü, o faktörün diğer faktörlerle olan korelasyonundan büyük olmalıdır. Psikolojik dayanıklılık için $\sqrt{AVE} = 0,62$ ve işten ayrılma niyeti için $\sqrt{AVE} = 0,77$ değerleri, iki faktör arasındaki korelasyonun mutlak değerinden ($|r| = 0,62$) büyük veya eşit olduğundan, ayırt edici geçerliğin sağlandığı kabul edilmiştir.

Çoklu Doğrusal Bağlantı Testi

Değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla VIF (varyans artış faktörü) ve tolerans değerleri incelenmiştir. Tablo 5'de sunulan sonuçlara göre, tüm değişkenlerin VIF değerleri 1,01 ile 1,61 arasında değişmekte olup 10 eşik değerinin oldukça altındadır. Tolerans değerleri ise 0,62 ile 0,99 arasında olup 0,10 alt sınırının üzerindedir. Bu bulgular, değişkenler arasında ciddi bir çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığını göstermektedir (Hair vd., 2014).

Tablo 5.

VIF ve tolerans değerleri

Değişken	VIF	Tolerans
Psikolojik Dayanıklılık	1,61	0,62
Cinsiyet	1,04	0,96
Yaş	1,08	0,93
Kıdem	1,07	0,94
PD x Cinsiyet	1,01	0,99

Not: VIF < 10 ve Tolerans $> 0,10$ eşik değerleri sağlanmıştır.

Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

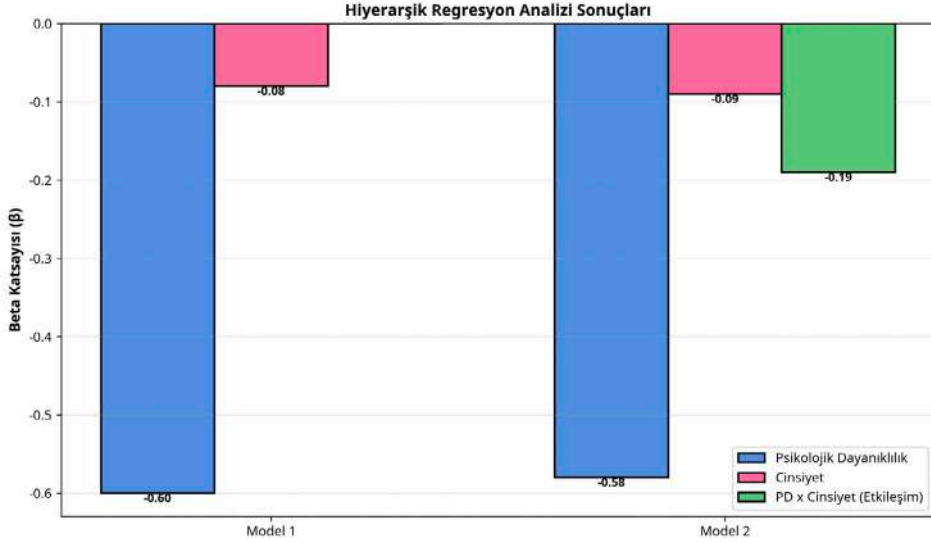
Cinsiyetin düzenleyici rolünü test etmek amacıyla yürütülen hiyerarşik regresyon analizinin sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur. İlk adımda, kontrol değişkenleri (yaş, kıdem) ile bağımsız değişken olan psikolojik dayanıklılık ve düzenleyici değişken olan cinsiyetin ana etkileri modele dahil edilmiştir. Bu model, işten ayrılma niyetindeki toplam varyansın %39'unu açıklamış ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F = 55,81$, $P < 0,01$). İkinci adımda, psikolojik dayanıklılık ve cinsiyet değişkenlerinin etkileşim terimi modele eklenmiştir. Etkileşim teriminin modele dahil edilmesiyle açıklanan varyans oranı %42'ye yükselmiş ($\Delta R^2 = 0,03$) ve bu artışın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($P < 0,01$). Etkileşim teriminin katsayısının ($\beta = -0,19$, $P < 0,01$) anlamlı olması, cinsiyetin, psikolojik dayanıklılık ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide düzenleyici bir role sahip olduğunu göstermekte ve H2 hipotezini doğrulamaktadır.

Tablo 6.

Genişletilmiş hiyerarşik regresyon analizi sonuçları (standart hatalar ve güven aralıkları ile)

Değişken	Model 1 β	Model 1 B	Model 1 SE	Model 1 %95 GA	Model 2 β	Model 2 B	Model 2 SE	Model 2 %95 GA
Sabit		2,45	0,04	[2,38; 2,52]		2,44	0,04	[2,37; 2,51]
Yaş	-0,03	-0,003	0,004	[-0,01; 0,01]	-0,03	-0,003	0,004	[-0,01; 0,01]
Kıdem	0,06	0,009	0,006	[-0,002; 0,02]	0,06	0,009	0,006	[-0,002; 0,02]
PD	-0,60**	-0,96	0,07	[-1,09; -0,83]	-0,58**	-0,93	0,07	[-1,07; -0,79]
Cinsiyet	-0,08	-0,18	0,10	[-0,38; 0,02]	-0,09*	-0,21	0,10	[-0,41; -0,01]
PD x Cinsiyet					-0,19**	-0,48	0,15	[-0,77; -0,19]
R ²	0,39				0,42			
ΔR^2	0,39				0,03			
F	55,81**				51,24**			

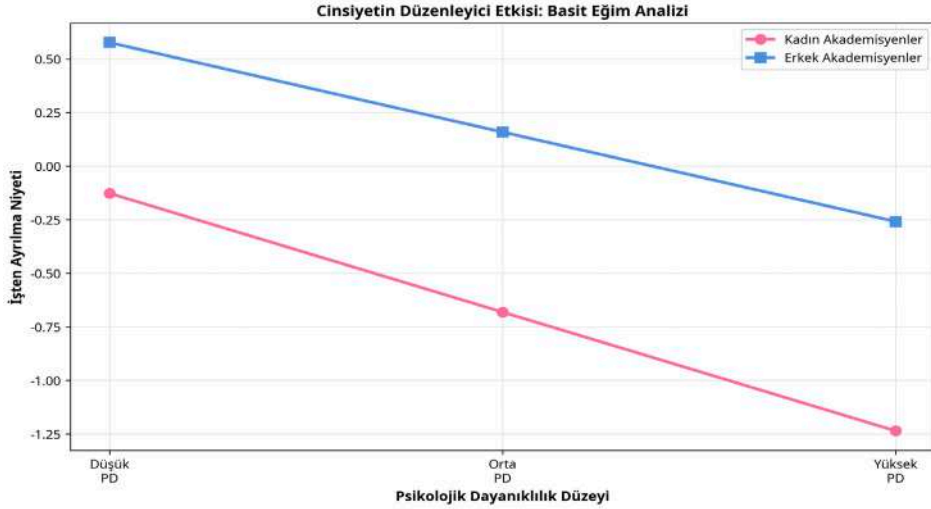
* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$. Not: B = standartlaştırılmamış katsayı, β = standartlaştırılmış katsayı, SE = standart hata, GA = güven aralığı. Bootstrap örneklem sayısı = 5000, BCa yöntemi.

Şekil 3.*Hiyerarşik regresyon analizi sonuçları***Basit Eğitim Analizi**

Düzenleyici etkinin doğasını daha net anlamak amacıyla yapılan basit eğitim analizi, psikolojik dayanıklılık arttıkça işten ayrılma niyetinin her iki cinsiyet için de azaldığını göstermiştir (Aiken & West, 1991). Ancak, bu ilişkinin gücü cinsiyete göre farklılaşmaktadır (Eagly, 1987). Kadın akademisyenler için çizilen eğitim çizgisi, erkek akademisyenlere göre daha dik bir yapı sergilemektedir (Tamres vd., 2002, s. 23). Bu durum, psikolojik dayanıklılığın işten ayrılma niyetini tamponlama etkisinin kadınlarda daha belirgin olduğunu göstermektedir (Tugade & Fredrickson, 2004, s. 231). Spesifik olarak, kadın akademisyenlerde psikolojik dayanıklılığın bir birim artması, işten ayrılma niyetinde erkek akademisyenlere kıyasla daha büyük bir azalışa neden olmaktadır. Bu sonuç, H2 hipotezinin öngörüsüyle tutarlıdır (Ptacek vd., 1992. S. 413).

Şekil 4.

Cinsiyetin düzenleyici etkisi - basit eğim analizi

Basit eğim analizinin istatistiksel detayları Tablo 7'de sunulmuştur. Kadın akademisyenler için psikolojik dayanıklılığın işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi ($B = -0,77$, $SE = 0,09$, $t = -8,56$, $p < 0,01$, %95 GA $[-0,95; -0,59]$) erkek akademisyenlere kıyasla ($B = -0,48$, $SE = 0,10$, $t = -4,80$, $p < 0,01$, %95 GA $[-0,68; -0,28]$) daha güçlüdür. Her iki cinsiyet grubunda da psikolojik dayanıklılığın etkisi istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte, kadınlardaki eğim erkeklere göre belirgin biçimde daha diktir.

Tablo 7.

Basit eğim analizi sonuçları

Cinsiyet	B	SE	t	p	%95 GA Alt	%95 GA Üst
Kadın	-0,77	0,09	-8,56	< 0,01	-0,95	-0,59
Erkek	-0,48	0,10	-4,80	< 0,01	-0,68	-0,28

Not: B = standartlaştırılmamış regresyon katsayısı, SE = standart hata, GA = güven aralığı.

Johnson-Neyman Analizi

Düzenleyici etkinin hangi koşullarda anlamlı hale geldiğini daha ayrıntılı incelemek amacıyla Johnson-Neyman (J-N) analizi uygulanmıştır. Cinsiyet değişkeni dikotomik olduğundan, J-N analizi psikolojik dayanıklılığın farklı düzeylerinde cinsiyetin koşullu etkisini test etmiştir. Analiz sonuçlarına göre, düşük psikolojik dayanıklılık düzeyinde (-1 SD) cinsiyet farkı istatistiksel olarak anlamlı değilken ($B = 0,07$, $SE = 0,14$, $t = 0,50$, $p = 0,62$), yüksek psikolojik dayanıklılık düzeyinde ($+1$ SD) cinsiyet

farkı anlamlıdır ($B = -0,35$, $SE = 0,14$, $t = -2,50$, $p < 0,05$). Bu bulgu, psikolojik dayanıklılık arttıkça kadın ve erkek akademisyenler arasındaki işten ayrılma niyeti farkının belirginleştiğini göstermektedir. Şekil 5'te Johnson-Neyman analizi sonuçları görsel olarak sunulmuştur.

Tablo 8.

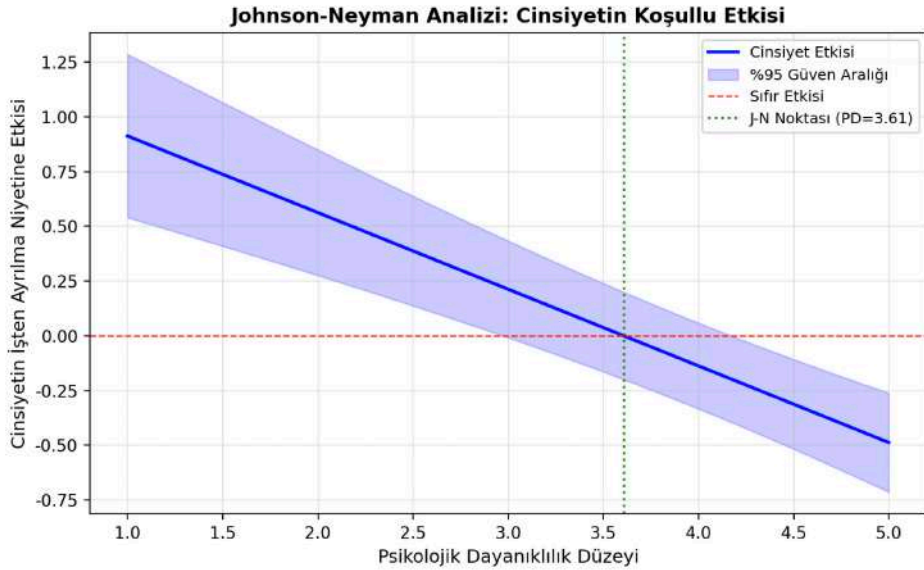
Johnson-Neyman analizi: Psikolojik dayanıklılığın farklı düzeylerinde cinsiyetin koşullu etkisi

PD Düzeyi	Cinsiyet Etkisi (B)	SE	t	p	%95 GA
Düşük (-1 SD)	0,07	0,14	0,50	0,62	[-0,20; 0,34]
Orta (M)	-0,14	0,10	-1,40	0,16	[-0,34; 0,06]
Yüksek (+1 SD)	-0,35	0,14	-2,50	0,01*	[-0,62; -0,08]

* $p < 0,05$. Not: Cinsiyet etkisi = kadınların erkeklere göre işten ayrılma niyetindeki farkı ifade etmektedir.

Şekil 5.

Johnson-Neyman analizi: Cinsiyetin koşullu etkisi

SONUÇ

Bu araştırma, vakıf üniversitelerinde çalışan akademisyenlerin psikolojik dayanıklılıklarının işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkisini ve bu ilişkide cinsiyetin düzenleyici rolünü ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Elde edilen bulgular, literatürüyle uyumlu olarak, psikolojik dayanıklılığın işten ayrılma niyetine karşı koruyucu bir faktör olduğunu teyit etmiştir (Masten,

2001, s. 239). Zorluklar karşısında yılmayan, esnek ve iyimser kalabilen akademisyenler, iş yerindeki olumsuzluklardan daha az etkilenmekte ve kurumlarından ayrılmayı daha az düşünmektedir (Wagnild & Young, 1993, s. 176).

Araştırmanın literatüre asıl katkısı, cinsiyetin bu ilişkideki düzenleyici rolünü ortaya koymasıdır (Eagly & Karau, 2002, s. 585). Analiz sonuçları, psikolojik dayanıklılığın işten ayrılma niyetini azaltıcı etkisinin kadın akademisyenler için erkek akademisyenlere kıyasla daha güçlü olduğunu göstermiştir. Kadınların, sosyal destek arama ve duygusal düzenleme becerilerini daha etkin kullanmaları, onların psikolojik dayanıklılık kaynaklarını daha verimli bir şekilde işten ayrılma niyetini kontrol etmek için kullanmalarını sağlıyor olabilmektedir (Ptacek vd., 1992, s. 413). Diğer bir deyişle, psikolojik dayanıklılık, kadın akademisyenler için daha güçlü bir psikolojik destek işlevi görmektedir (Tugade & Fredrickson, 2004, s. 231).

Erkek akademisyenler ise, dayanıklılık düzeyleri yüksek olsa bile, iş yerindeki olumsuzluklar karşısında işten ayrılma seçeneğini daha kolay değerlendirebilmektedir (Spector vd., 2014, s. 79). Bu durum, erkeklerin başa çıkma stratejilerinin daha problem odaklı veya kaçınmacı olmasıyla ve duygusal sıkıntılarını daha az dışa vurmalarıyla ilişkili olabilmektedir (Kret & De Gelder, 2012, s. 1217). Erkek akademisyenler, yüksek dayanıklılığa sahip olsalar bile, kurumsal destek mekanizmalarından daha az yararlanabilmekte ve işten ayrılmayı daha kolay bir çözüm olarak görebilmektedirler (Padkapayeva vd., 2018, s. 583).

Bu sonuçlar üniversite yönetimleri için önemli pratik çıkarımları sunmaktadır. Öncelikle, akademisyenlerin işten ayrılma niyetlerini azaltmak için psikolojik dayanıklılığı artırmaya yönelik programlar, tüm akademisyenler için faydalı olacağı açıktır (Luthans vd., 2007). Ancak, bunların planlanması ve uygulanmasında cinsiyet farklılıkları göz önünde bulundurulmalıdır (Eagly, 1987). Erkek akademisyenleri sosyal destek mekanizmalarını kullanmaya teşvik edecek ve duygusal ifade önündeki engelleri azaltacak programlar planlanmalıdır (Tamres vd., 2002, s. 25). Kadın akademisyenler için ise, zaten güçlü olan sosyal destek ağlarını daha da güçlendirecek ve mesleki gelişimlerini destekleyecek fırsatlar sunulabilmelidir. Ayrıca, üniversite yönetimleri, akademisyenlerin kariyer güvencesi, iş-yaşam dengesi gibi konularda politikalar geliştirmek

suretiyle, psikolojik dayanıklılık düzeylerini artırabilmesi ve işten ayrılma niyetlerini azaltabilmesi söz konusu olabilecektir.

Araştırma bulgularının alternatif açıklamaları da göz önünde bulundurulmalıdır. Psikolojik dayanıklılık ile işten ayrılma niyeti arasındaki güçlü negatif ilişki ($r = -0,62$), kısmen kavramsal örtüşmeden kaynaklanıyor olabilmektedir. Her iki yapı da bireyin iş ortamındaki olumsuzluklara verdiği tepkiyle ilişkili olduğundan, paylaşılan varyansın bir kısmı ortak kavramsal alana atfedilmektedir. Bununla birlikte, yapılan ortak yöntem yanlılığı testleri ve ayırt edici geçerlik analizleri, iki yapının birbirinden yeterince ayrıştığını göstermiştir.

Cinsiyetin düzenleyici etkisine ilişkin bulgular, sosyal destek kullanımının yanında, kadın akademisyenlerdeki daha güçlü tamponlama etkisi, duygusal düzenleme becerilerindeki farklılıklar, iş-aile çatışmasının algılanma biçimi veya örgütsel bağlılığın cinsiyete göre farklılaşan öncülleri gibi başka mekanizmalarla da ilişkili olabilmektedir. Bu çalışmada sosyal destek kullanımı doğrudan ölçülmediğinden, bu yöndeki çıkarımlar kanıta dayalı olmayan bir değerlendirme niteliğindedir. Gelecek araştırmalarda, bu mekanizmaların aracı değişken olarak modele dahil edilmesi, cinsiyetin düzenleyici etkisinin altında yatan süreçlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Johnson-Neyman analizi sonuçları, cinsiyetin düzenleyici etkisinin psikolojik dayanıklılığın yüksek düzeylerinde daha belirgin olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgu, yüksek dayanıklılığa sahip kadın akademisyenlerin bu kaynağı işten ayrılma niyetini azaltmada daha etkin kullandığını düşündürmektedir. Düşük dayanıklılık düzeylerinde ise cinsiyet farkının anlamsız olması, her iki cinsiyet grubunun da yetersiz psikolojik kaynaklar karşısında benzer düzeyde savunmasız kaldığına işaret etmektedir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İlk olarak, verilerin kesitsel bir modelde toplanmış olması, değişkenler arasında neden-sonuç ilişkisi kurmayı zorlaştırmaktadır (Kerlinger & Lee, 2000). Gelecekteki çalışmalarda, psikolojik dayanıklılık, cinsiyet ve işten ayrılma niyeti arasındaki dinamik ilişki boylamsal araştırmalarla zaman içinde incelenebilmektedir (Tabachnick & Fidell, 2013). İkinci olarak, örneklemin kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiş olması, sonuçların genellenebilirliğini sınırlamaktadır (Sekaran & Bougie, 2016). Üçüncü olarak, bu araştırma vakıf üniversiteleriyle sınırlıdır; devlet üniversiteleri

ve yabancı üniversiteler de dahil edilerek karşılaştırmalı çalışmalar yapılması mümkündür. Dördüncü olarak, araştırma verileri kesitsel bir tasarımla toplandığından, değişkenler arasındaki ilişkilerin nedensel olarak yorumlanması mümkün değildir. Bulgularda kullanılan ifadeler, istatistiksel yordama gücünü yansıtmakta olup nedensellik iddiası taşımamaktadır. Beşinci olarak, tüm veriler öz bildirime dayalı ölçeklerle toplanmıştır. Ortak yöntem yanlılığı testleri sorun olmadığını gösterse de, gelecek araştırmalarda farklı zamanlarda veya farklı kaynaklardan veri toplama yöntemlerinin kullanılması önerilmektedir. Son olarak, kontrol değişkenleri yaş ve kıdem ile sınırlı tutulmuştur. Gelecek çalışmalarda örgütsel iklim, iş tatmini, liderlik tarzı gibi ek kontrol değişkenlerinin modele dahil edilmesi, bulguların güvenilirliğini artıracaktır.

KAYNAKÇA

Aiken, L. S., West, S. G. (1991). *Multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.

Altan, S. (2019). Psikolojik dayanıklılığın işten ayrılma niyeti üzerine etkisi: Örgütsel vatandaşlık davranışının aracılık rolü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 1-15.

Baron, R. M., Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.

Cammann, C., Fichman, M., Jenkins, D., Klesh, J. (1979). The Michigan Organizational Assessment Questionnaire. Unpublished manuscript, University of Michigan, Ann Arbor.

Cascio, W. F., Boudreau, J. W. (2016). The search for effective global talent management. *Academy of Management Perspectives*, 30(4), 377-394.

Cohen, J., Cohen, P., West, S. G., Aiken, L. S. (2003). *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences* (3rd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.

Connor, K. M., Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76-82.

Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 16(3), 297-334.

- Eagly, A. H. (1987). *Sex differences in social behavior: A social-role interpretation*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Eagly, A. H., Karau, S. J. (2002). Role congruity theory of prejudice toward female leaders. *Psychological Review*, 109(3), 573-598.
- Fornell, C., Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Friborg, O., Hjemdal, O., Rosenvinge, J. H., Martinussen, M. (2005). A new rating scale for adult resilience: An evaluation of the factor structure, concurrent and construct validity. *Health and Quality of Life Outcomes*, 3(1), 1-11.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Pearson Education.
- Han, S., Seo, G., Yoon, S. W., Yoon, D. Y. (2024). The impact of workplace stress on employee turnover intention: The mediating role of job satisfaction and burnout. *Journal of Organizational Behavior*, 45(2), 234-251.
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach* (2nd ed.). The Guilford Press.
- Hom, P. W., Lee, T. W., Shaw, J. D., Hausknecht, J. P. (2017). One hundred years of employee turnover theory and research. *Journal of Applied Psychology*, 102(3), 530-545.
- Kerlinger, F. N., Lee, H. B. (2000). *Foundations of behavioral research* (4th ed.). Harcourt College Publishers.
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling* (4th ed.). The Guilford Press.
- Kret, M. E., De Gelder, B. (2012). A review on sex differences in processing emotional signals. *Neuropsychologia*, 50(7), 1211-1221.
- Luthans, F., Youssef, C. M., Avolio, B. J. (2007). *Psychological capital and beyond*. Oxford University Press.
- Luthans, F., Youssef-Morgan, C. M., Avolio, B. J. (2015). *Psychological capital and beyond* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development.

American Psychologist, 56(3), 227-238.

Mobley, W. H. (1977). Intermediate linkages in the relationship between job satisfaction and employee turnover. *Journal of Applied Psychology*, 62(2), 237-240.

Padkapayeva, K., De Rijk, A., Van den Bossche, S., & De Witte, H. (2018). Gender/sex differences in the relationship between psychosocial exposures and work and life stress. *Frontiers in Psychology*, 9, 583.

Pallant, J. (2016). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS* (6th ed.). McGraw-Hill Education.

Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y., Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879-903.

Ptacek, J. T., Smith, R. E., Dodge, K. L. (1992). Gender differences in coping with stress: When stressor and coping strategies are matched. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(3), 405-420.

Sekaran, U., Bougie, R. (2016). *Research methods for business: A skill-building approach* (7th ed.). John Wiley & Sons.

Spector, P. E., Zhou, Z. E., Che, X. X. (2014). Nurse exposure to physical and nonphysical violence, bullying, and sexual harassment: A quantitative review. *International Journal of Nursing Studies*, 51(1), 72-88.

Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson Education.

Tamres, L. K., Janicki, D., Helgeson, V. S. (2002). Sex differences in coping behavior: A meta-analytic review and an examination of relative coping. *Personality and Social Psychology Review*, 6(1), 2-30.

Tugade, M. M., Fredrickson, B. L. (2004). Resilient individuals use positive emotions to bounce back from negative emotional experiences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(2), 320-333.

Wagnild, G. M., Young, H. M. (1993). Development and psychometric evaluation of the Resilience Scale. *Journal of Nursing Measurement*, 1(2), 165-178.

West, C., Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender & Society*,

1(2), 125-151.

Winefield, A. H., Gillespie, N., Stough, C., Dua, J., Hapuarachchi, J. (2008). Occupational stress in Australian university staff: Results from a national survey. *International Journal of Stress Management*, 10(1), 51-63.

TELEVİZYONUN YAPISAL İZOMORFİZMİ VE NARSİSTİK ZİHİN ÜZERİNE TEORİK BİR ÇÖZÜMLEME

Meltem BAŞARAN
Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
206254006@kocaeli.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1912-4703>

<i>Anf</i>	BAŞARAN, M. (2026). TELEVİZYONUN YAPISAL İZOMORFİZMİ VE NARSİSTİK ZİHİN ÜZERİNE TEORİK BİR ÇÖZÜMLEME. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 18(2), 307-326.
------------	--

ÖZ

Bu çalışma, televizyonun biçimsel ve zamansal yapısı ile narsistik zihnin işleyiş mekanizmaları arasındaki yapısal izomorfizmi kuramsal düzeyde ortaya koymayı ve televizyonun narsistik kültürün yeniden üretimindeki epistemolojik rolünü tartışmayı amaçlamaktadır. Araştırma, televizyonun parçalı akış yapısı ile narsistik zihin arasında diyalektik bir ilişki bulunduğunu ve televizyonun narsisizmi yalnızca temsil düzeyinde değil, bizzat kendi zamansal, biçimsel ve epistemolojik kurgusu aracılığıyla inşa ettiğini öne sürmektedir. Christopher Lasch'ın (2021) narsist kültür teorisinden hareketle televizyon, tüketim toplumunun yarattığı bencilleşme, anlık hazcılık, kamusal alanın çöküşü sonucu benliğin inşasına hizmet eden temel bir mecra haline gelmiştir. Raymond Williams'ın "akış" kuramı, Neil Postman'ın "parçalı epistemoloji" tezi, Marshall McLuhan'ın "teknolojik uyuma" ve Lasch'ın (2021) narsisizm kültürü eleştirisi ekseninde şekillenen bu araştırma, televizyonun sınır yitimini, anlık hazzı, tarihsel sürekliliğin kopuşunu ve pasif tüketimi yapısal olarak nasıl ürettiğini irdelemektedir. Söz konusu yapısal özellikler, psikanalitik literatürde narsistik zihnin mekanizmalarıyla doğrudan örtüşmektedir. Bu bağlamda geleneksel uzaktan kumanda pratiği ile binge-watching (seri izleme) olgusu, narsistik reflekslerin teknolojik karşılıkları olarak analiz edilmektedir. Sonuç olarak televizyon, narsistik içerikler üreten bir araç olmanın ötesinde, narsistik öznenin yapısal ve ontolojik olarak kurulmasına katkı sağlayan epistemolojik bir ortam olarak konumlandırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Televizyon, Narsisizm, Yapısal İzomorfizm, Narsistik Zihin.*

A CONCEPTUAL ANALYSIS OF THE STRUCTURAL ISOMORPHISM BETWEEN TELEVISION AND THE NARCISSISTIC MIND

ABSTRACT

This study theoretically problematizes the structural isomorphism between the technical structure of television and the operational logic of the narcissistic mind. The research argues that a dialectical relationship exists between television's fragmented flow structure and the narcissistic mind, and that television constructs narcissism not merely at the level of representation but through its own temporal, formal, and epistemological configuration. Drawing on Christopher Lasch's (2021) theory of narcissistic culture, television has become a primary site for the construction of selfhood in a context shaped by the individualization, immediate hedonism, and collapse of the public sphere characteristic of consumer society. Informed by Raymond Williams's concept of "flow," Neil Postman's thesis of "fragmented epistemology," Marshall McLuhan's notion of "technological numbing," and Lasch's (2021) critique of the culture of narcissism, this study examines how television structurally produces the dissolution of boundaries, the primacy of immediate gratification, the rupture of historical continuity, and passive consumption. These structural features directly correspond to the mechanisms of the narcissistic mind as defined in psychoanalytic literature. Within this framework, both the conventional remote control practice and the phenomenon of binge-watching are analyzed as technological counterparts of narcissistic reflexes. It is concluded that television, beyond functioning as an instrument that produces narcissistic content, operates as an epistemological environment that contributes to the structural and ontological constitution of the narcissistic subject.

Keywords: *Television, Narcissism, Structural Isomorphism, Narcistic Mind.*

GİRİŞ

Televizyon, 20. yüzyılın ortalarından itibaren kitle iletişiminin en belirleyici araçlarından biri olarak insan yaşamına yerleşmiştir. Postmodern olarak adlandırılan günümüz çağında televizyon artık bilgi edinme ve eğlence aracı olmanın ötesinde toplumsal değer ve inançların kimlik biçimlerinin ve kültürel değerlerin aktarıldığı güçlü bir kültürlenme zemini olarak da işlev görmektedir. Fakat televizyonun bu kültürel gücü yalnızca içerikleri ile sınırlı değildir. Televizyona ilişkin yapılan eleştirel çalışmalar çoğunlukla aracın toplumsal ve kitlesel düzeydeki etkilerine içeriksel açıdan odaklanmıştır. Ancak televizyon yalnızca kitlesel seviyede değil bireysel düzeyde de bireyin dünyayı algılama biçimini, zaman ve mekân algısını ve benlik kurgusunu da şekillendirebilen güçlü bir araçtır. Bu bağlamda televizyon ve psikoloji arasındaki ilişki televizyonun bireysel ve kültürel etkilerinin açığa çıkarılması açısından oldukça önemlidir.

Televizyon ve psikoloji arasındaki ilişki, kitle iletişim araştırmalarının başlangıcından bu yana davranışçı ekolün etki araştırmalarından, alımlama çalışmalarının özne odaklı analizlerine kadar oldukça geniş bir yelpazede tartışılmıştır. Bu tartışmalarda televizyonun bireysel psikoloji üzerindeki etkileri genellikle içerik ekseninde kurulmuştur. Ancak televizyon, bireyin yalnızca neyi düşüneceğini veya nasıl davranacağına karar veren dışsal bir uyaran olmanın dışında, bireyin dünyayı algılama şeklini, zaman ve mekân algısını ve benlik kurgusunu şekillendirebilen antropolojik bir araçtır. Bu aracın psikolojik izdüşümleri ele alındığında televizyonun teknik doğası ile modern insanın narsistik yapısı arasında çarpıcı bir paralellik göze çarpmaktadır. Christopher Lasch'a (2021) göre modern toplumda narsisizm artık patolojik bir vaka olmaktan çıkarak kültürel bir norm haline gelmiştir. Bu kültürel dönüşümün en güçlü katalizörü ve yeniden üretim merkezi ise televizyondur. Televizyon yapısal olarak bireylere sunduğu dünyada, narsistik zihnin ihtiyaç duyduğu özellikler yer almaktadır. Bu özellikleri içeriğinde yer alan imajlara dayalı karakterler, haz odaklı hikayeler, her şeyin anlık olduğu yapılar aracılığıyla inşa etmektedir. Narsisizm ve medya çalışmaları ilişkisi, son yıllarda medya çalışmaları literatüründe sıklıkla ele alınmaktadır. Fakat yapılan araştırmalar çoğunlukla sosyal medya, reality show programları ve narsistik karakter temsilleri gibi içerik odaklı alanlarda yoğunlaşmaktadır (Lull ve Dickinson, 2016). Televizyonun bir araç olarak sahip olduğu biçimsel yapısının narsistik kültür üzerindeki etkisi ise sistematik biçimde ele alınmadığından bu alan literatürde önemli bir boşluk yaratmaktadır. Bu çalışma söz konusu boşluğu doldurmayı

hedeflemektedir. Bu bağlamda çalışmanın iki temel kavramını açıklamak gerekmektedir. İzomorfizm, Yunanca 'isos' (eşit) ve 'morphe' (biçim) sözcüklerinden türemekte olup farklı kökenlerden gelen iki yapının benzer işleyiş mantığına ve benzer örüntülere sahip olmasını ifade etmektedir. Matematik ve biyoloji kökenli bu kavram, sosyal bilimlerde iki farklı sistemin yapısal olarak örtüşmesini tanımlamaktadır (DiMaggio ve Powell, 1983). Bu çalışmada izomorfizm, televizyonun biçimsel yapısı ile narsistik zihnin işleyiş mekanizmaları arasındaki yapısal benzerliği betimlemek için kullanılmaktadır. Narsistik zihin kavramı ise psikanalitik literatürde bireysel bir kişilik özelliği olarak tanımlanan narsisizmin bilişsel, duygusal ve ilişkisel işleyiş biçimini betimlemektedir.

Narsistik zihin kavramı ise, psikanalitik ve psikodinamik literatürde bireysel bir kişilik özelliği olarak tanımlanan narsisizmin bilişsel, duygusal ve ilişkisel işleyiş biçimini betimlemektedir. Patolojik bir tanı olmanın ötesinde, Christopher Lasch'ın (2021) kavramsallaştırdığı biçimiyle narsistik zihin, sınırların yitimi, anlık haz egemenliği, tarihsel sürekliliğin çözülmesi ve ötekinin araçsallaştırılması gibi yapısal özelliklerle tanımlanan bir özne modelini ifade etmektedir.

Çalışmanın temel sorunsalını “Televizyon, narsistik kültürü sadece sunduğu içerikler aracılığıyla mı aktarmaktadır yoksa bizzat kendi biçimsel ve zamansal yapısıyla da inşa etmekte midir?” sorusu oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışma, televizyonun sahip olduğu biçimsel yapı ile narsistik zihnin işleyiş mantığı arasında derin bir yapısal izomorfizm bulunduğunu öne sürerek bu durumu kuramsal düzeyde incelemeyi amaçlamaktadır. Narsistik zihnin temel özellikleri olarak sıralanan anlık haz egemenliği, sınırların yitimi, tarihsel sürekliliğin yok edilmesi ve pasif tüketim gibi unsurlar televizyonun biçimsel yapısının da temel karakteristik unsurlarıdır. Bu bağlamda bu örtüşme rastlantısal değil, yapısal bir izomorfizmin göstergesidir. Televizyon, narsistik zihnin teknolojik bir dışavurumu, narsisizm ise televizyonun biçimsel epistemolojisinin psikolojik bir içselleştirmesi olarak ele alınabilmektedir. Bu karşılıklı ilişki çalışmanın temel argümanını oluşturmaktadır.

Çalışma dört temel teorik temel üzerine inşa edilmiştir: Raymond Williams'ın (1974) akış kavramı televizyonun kesintisiz ve sınırları bulanıklaşan yapısını, Neil Postman'ın (1985) parçalı epistemoloji tezi televizyonun tarihsel süreklilik ve nedensellik duygusunu nasıl

parçaladığını, Marshall McLuhan'ın (1964) araç-özne ilişkisi ve teknolojik narkoz çerçevesi izleyicilerin televizyon ve teknoloji tarafından uyuşturulma sürecini ve Christopher Lasch'ın (1979) narsisizm kültürü kavramsallaştırması ise bu yapısal özelliklerin tümünü toplumsal bir bağlamda anlamlandırmaya olanak sağlamaktadır. Bu teorik zeminlerin bir arada işlenmesi, televizyon ve narsisizm ilişkisini salt içerik analizinin ötesine taşıyarak biçimsel ve yapısal bir okumaya olanak tanımaktadır.

Bu çalışma, televizyonun biçimsel ve zamansal yapısı ile narsistik zihnin işleyiş mekanizmaları arasındaki yapısal izomorfizmi kuramsal düzeyde ortaya koymayı ve televizyonun narsistik kültürün yeniden üretimindeki epistemolojik rolünü tartışmayı amaçlamaktadır. Teorik ve kavramsal bir nitelik taşıyan bu çalışmanın temel katkısı, televizyonu narsistik içerikler üreten bir araç olmanın ötesinde, narsistik öznenin yapısal ve ontolojik olarak kurulmasına zemin hazırlayan epistemolojik bir ortam olarak yeniden konumlandırmasıdır. Bu kavramsallaştırma, medya ve kişilik ilişkisini yeni bir teorik düzlemde ele almakta ve alanda yürütülecek ampirik araştırmalar için de kuramsal bir başlangıç noktası sunmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Narsisizm: Klinik Patolojiden Kültürel Örüntüye

Narsisizm, köken olarak Yunan mitolojisinde sudaki kendi yansımasına âşık olan ve bu yansımayı gerçek sanarak yok olan Narkissos efsanesine dayanmaktadır (Naso, 2025). Narsisizmin kavramsal zemini oldukça eskiye dayanmaktadır. Mitolojik bir arketip olarak ortaya çıkan bu kavram, zaman içerisinde psikanalitik ve sosyolojik kuramların kavramsal zeminine taşınmış ardından bireysel bir patolojiden kültürel bir örüntüye dönüşerek bilimsel bir kuram haline gelmiştir. Kavram, sözlük tanımı itibarıyla, kişinin kendine karşı duyduğu yoğun hayranlığı betimleyen “özseverlik” kavramı ile tanımlanmaktadır (Dil Derneği, 2025). Narsisizm genellikle fazla kibirli, benmerkezci, gösterişçi, kendini beğenmiş gibi kavramlarla ilişkilendirilmektedir (Twenge & Campbell, 2010).

Narsisizm kavramını bilimsel literatüre kazandıran ilk araştırmacıların Ellis ve Nacke olduğu bilinmekle birlikte kavrama asıl kuramsal derinliğini kazandıran psikanalizin kurucu ismi Sigmund Freud olmuştur. Freud (2015) narsisizmi psikanalitik çerçevede, libidinal enerjinin dış nesnelerden çekilerek bireyin kendi benliğine yönlendirilmesi olarak tanımlanmış ve bunu bireyin gelişiminde yer alan normal ve sağlıklı bir aşama olarak

ele almıştır. Birincil narsisizm olarak adlandırdığı bu evrede bebek dış dünyayı henüz kavrayamamakta ve libidinal yatırımını yalnızca kendi benliğine yöneltmektedir. Fakat bu durum gelişim sürecinde çözülmekte ve bu libidinal yatırım, dış nesnelere yönelmektedir. Bu dönüşümün gerçekleşmediği veya erken dönemde ciddi kırılmalar yaşandığı durumlarda ise ikincil narsisizm olarak adlandırılan patolojik narsisizm ortaya çıkmaktadır (Freud, 2015). Freud'un bu kavramsallaştırması narsisizmi salt cinsel bir sapkınlık olmaktan çıkararak bireyin libidinal yatırımına ilişkin gelişimsel boyuta taşınması dönüm noktası niteliğindedir. Fakat Freud'un narsisizmi yalnızca bir "libido yatırımı" olarak ele alan kavramsallaştırması sonraki araştırmacılar tarafından eleştirilerek yetersiz bulunarak kavrama farklı bakış açıları geliştirilmiştir.

Heinz Kohut (2022) ve Otto Kernberg (2019) Freud'un çerçevesini önemli ölçüde genişletmişlerdir. Kohut'a göre bireylerin sağlıklı bir benlik inşa edebilmeleri için bebeklik gibi erken dönemlerinde temel narsistik ihtiyaçlarının (yansıtma, idealizasyon ve ikizlik) karşılanması gerekmektedir. Bu ihtiyaçları karşılanmayan bireylerin benlik inşa süreçlerinde kalıcı hasarlar oluşmakta ve yaşamı boyunca çocukluk döneminde eksik kalan kendilik nesnesi işlevlerini dış dünyada aramaya yönelmektedirler (Kohut, 2017). Kernberg (2019) ise narsisizmi patolojik bir yapı olarak çözümlenmiştir. Kernberg'e göre patolojik narsisizm, benmerkezcilik, üstünlük hissi ve kendine karşı aşırı hayranlık gibi özellikleri barındıran, yetişkinlik sürecinde sonradan inşa edilen patolojik bir savunma mekanizmasıdır.

Narkissos miti ile ortaya çıkan narsisizm kavramı psikanalitik ve psikodinamik literatürde geliştirilerek en nihayetinde çağdaş araştırmalar literatüründe ele alınmıştır. Çağdaş psikoloji literatüründe narsisizm, büyüklenmeci narsisizm ve kırılğan narsisizm olarak iki temel biçimde kavramsallaştırılmaktadır. Büyüklenmeci narsisizm, narsisizmin klasik olarak herkes tarafından bilinen kibirli, benmerkezci, kendine dönük, empati yoksunu, gösterişi seven bireyleri tanımlamaktadır. Kırılğan narsisizm ise dışarıdan sakın ve mesafeli görünen, fakat içsel yapıda reddedilmeye ve eleştiriye oldukça hassas olan bireyleri tanımlamaktadır (Campbell & Crist, 2024). Narsisizmin bu iki boyutu, çalışmanın izomorfizm argümanı açısından belirleyici bir öneme sahiptir. Televizyonun biçimsel yapısının içerdiği ve desteklediği narsistik işleyiş her iki boyutun da yapısal özelliklerini kapsamaktadır.

Narsisizmi bireysel patolojik bir vaka olmaktan çıkararak kültürel bir boyutta tartışılmasına katkı sağlayan düşünür Amerikalı sosyolog Christopher Lasch (2021) olmuştur. Lasch, kapitalizmin ortaya çıkardığı tüketim toplumunun bireyi, bencil, kamusal alandan koparan ve haz ve an odaklı, empatiden yoksun bir özne haline getirdiğini vurgulamaktadır. Bu durumun narsisizm kültürünü yarattığını ve bu kültürün bireylerin karakterlerini ve benlik inşalarını dönüştürdüğünü vurgulamıştır. Lasch'a (2021) göre narsisizmin bireysel bir patoloji olmaktan çıkarak modern yaşamın kültürel bir örüntüsü haline gelmesi, Batı toplumlarında yirminci yüzyıl boyunca yaşanan büyük toplumsal, ekonomik ve psikolojik dönüşümlerin bir sonucudur. Bu kültürel dönüşümde kitle iletişim araçları, narsistik kültürün hem ürünü hem de üreticisi olarak belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Narsistik Zihnin Yapısal Özellikleri

Televizyonun biçimsel yapısı ve narsistik zihnin izomorfik benzerliğini tanımlamak için narsistik zihnin işleyiş mantığını anlamak gerekmektedir. Sınır yitimi, tarihsel sürekliliğin yitimi ve minimal benlik, anlık hazzın egemenliği ve ötekinin yitimini narsistik zihnin yapısal özellikleri olarak sınıflandırmak mümkündür.

Narsistik zihnin en temel yapısal özelliklerinden biri, bireyin kendi benliği ile dış dünya (nesneler dünyası) arasındaki sınırları ayırt etme yetisini kaybetmesidir. Narsist için "öteki", bağımsız bir varlık olarak algılanamamaktadır. Dış dünya ve diğer insanlar ancak bireyin kendi "büyüklemece kendiliğinin" yansıdığı ve beklentilerinin karşılandığı bir ayna işlevi gördüğü sürece anlamlı olmaktadır (Lasch, 2021). Bu durumda birey dünyayı sadece kendi gölgesinin uzandığı kadarıyla algılamakta ve bu kendine dönüklük hali, benliğin kendi içerisinde boğulmasına neden olarak ötekinin tamamen yok olmasına neden olmaktadır (Han, 2023). Bu sınır bulanıklığı narsistik işleyişin pek çok belirtisinin temelinde yer almaktadır. Narsist birey, çevresindeki kişilerin kendi duygu, düşünce ve gereksinimlerine sahip olduğunu kavramakta güçlük çekerek "öteki"ni yalnızca kendi gereksinimlerine yönelik kullandığı bir nesne olarak konumlandırmaktadır.

Narsistik zihnin tarihsel sürekliliğin yitimi özelliği ise, bireyin geçmiş ve geleceğe ilişkin algısını tamamen kaybederek yalnızca "şimdi"ye odaklanmasını içermektedir. Narsistik zihin, zamanı doğrusal bir süreklilik

içerisinde değil, yalnızca şimdinin döngüsü içerisinde deneyimlemektedir. Bu durum bireyin geçmişten geleceğe uzanan tarihsel bir kuşağa ait olma duygusunu yitirerek, “an”a odaklı ve sadece "kendisi için yaşamak" saplantısına hapsolmasına yol açmaktadır (Lasch, 2021). Zaman algısındaki bu parçalanma, narsistik zihnin zayıf, temelden yoksun, savunmacı ve geleceğe ilişkin kayıtsız bir "minimal benlik" (minimal self) oluşturmaya ile sonuçlanmaktadır (Lovink, 2019). Minimal benlik, içsel boşluk duygusuyla baş etmeye çalışan, dış dünyayı bir tehdit gibi algılayan ve yalnızca kendi iç huzuruna odaklı küçülen bir benlik olarak tanımlanabilmektedir. (Lasch, Narsisizm Kültürü, 2021), (Lasch, 1984). Tarihsel sürekliliğin yitimi Erikson'un (1968) kimlik kuramı perspektifinden değerlendirildiğinde bu durum bireyin tutarlı ve bütünleşik bir kimlik geliştirememesinin temel sebeplerinden biri olarak ele alınabilmektedir. Çünkü kimlik, ancak geçmiş, şimdiki ve gelecek deneyimlerin anlam taşıyan şekilde bir bütün içerisinde bir araya gelmesiyle oluşabilmektedir.

Narsistik zihnin belirleyici yapısal özelliklerinden bir diğeri de anlık hazın egemenliği ve hazzın ertelenmesine ilişkin duyulan tahammülsüzlüktür. Modern çağda bireyler geleneksel zamandaki gibi geleceğe hazırlık yapmak yerine anlık hazzı odaklanmakta ve doyurulamayan bir arzu içerisinde yaşamaktadır (Lasch, Narsisizm Kültürü, 2021). Bireylerin bu anlık haz odaklı yapıları minimal benlik geliştirmeleri ile sonuçlanarak ekonomik koşullar, ekolojik felaketler vb. gibi toplumsal koşulların bireylerde güvensizlik hissi oluşmasına neden olmaktadır (Lasch, 1984). Bu durum karşısında bireyler dünyayı değiştirmek yerine bu kaos içerisinde sadece hayatta kalabilmeye odaklanmaktadır (Lasch, Narsisizm Kültürü, 2021). Sağlıklı gelişim sürecinde bireyler hazzı erteleyebilme, engeller ile baş edebilme ve uzun soluklu hedefler için anlık hazlardan vazgeçebilme özelliklerine sahipken mevcut koşullar içerisinde bu durum anlık hazzın egemenliğine yenilmektedir. Narsistik zihin bireylerde ana odaklı, haz düşkünü ve uzun vadeli hedefler yerine kısa zamanlı hazlara odaklı kimlik yapıları yaratmaktadır.

Narsistik zihin aynı zamanda bireyi dış dünyadaki unsurlardan kaçınarak yalnızca kendi benliğine odaklı hale getirerek “ötekinin yitimi”ne neden olmaktadır (Han, 2023). Narsistik zihin ötekinin varlığına, belirsizliğine ve zorlayıcılığına tahammül etmek istemeyerek ötekini reddetmektedir. Çünkü narsistik zihin için öteki, anlaşılması için emek gereken, hayal kırıklığı yaratabilecek bir varlık değil yalnızca bireyin kendi yansımasını

onaylayan bir konumdadır. Ötekinin bu şekilde araçsallaştırılması ve yitirilmesi bireyleri "aynının cehennemi" içerisine hapsetmektedir. Ötekini yitiren birey, yalnızca kendisine benzeyen, onu onaylayan ve rahatsız etmeyen içeriklerle sarmalanarak gerçek bir karşılaşmadan yoksun kalarak sürekli "aynı"lar ile çevrili bir dünya içerisinde yaşamaktadır (Han, 2023). Ötekinin yitimi, bireyin yalnızca kendi içerisine hapsolmasına neden olmuştur. Bu durum yalnızca bireysel düzeyde değil, kültürel ve teknolojik düzeyde de kitle iletişim araçları ile yeniden üretilmektedir.

Burada tanımlanan yapısal özellikler birbirinden bağımsız bileşenler olarak değil, narsistik zihnin tutarlı bir işleyiş mantığının birbirine bağlı unsurlar olarak ele alınmaktadır. Bu bütünleşik yapı, sonraki bölümlerde televizyonun biçimsel yapısı ile sistematik biçimde eşleştirilerek yapısal izomorfizm argümanı bu eşleşme aracılığıyla kurulmaktadır.

Televizyonun Biçimsel Yapısı: Dört Kuramsal Perspektif

Literatürde televizyonun toplumsal ve bireysel etkilerine ilişkin eleştirel çalışmalar, büyük ölçüde içerik ekseninde şekillenmiştir. Ancak bir iletişim aracının en derin etkisi yalnızca içeriklerinde yer alan mesajlarda değil, kendi yapısal ve biçimsel özelliklerinde de yer almaktadır. Bu bağlamda bölümde söz konusu argüman dört kuramsal perspektif aracılığıyla geliştirilmiştir. Bu dört perspektif Raymond Williams'ın akış kuramı, Neil Postman'ın parçalı epistemoloji tezi, Marshall McLuhan'ın teknolojik narkoz çerçevesi ve Byung-Chul Han'ın ötekinin yitimi kavramı olarak şekillendirilmiştir. Bu dört perspektif birlikte ele alındığında televizyonun biçimsel yapısının işleyişine ilişkin bütünlüklü ve çok katmanlı bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Raymond Williams ve Akış: Sınırların Yitimi

Raymond Williams (2003) tarafından televizyon çalışmaları kapsamında kavramsallaştırılan "akış" kavramı narsistik zihin ve televizyonun biçimsel yapısı arasındaki izomorfizmi açıklamada önemli bir rol oynamaktadır. Williams "akış" kuramı ile televizyonun biçimsel yapısını, birbirinden bağımsız ve kopuk programların yerini planlı, kesintisiz ve sınırları belirsizleşmiş bir yayın dizisinin alması şeklinde açıklamaktadır. Ona göre ekranda sunulan şey ayrık birimlerden oluşan bir program değil, farklı türden içeriklerin bir araya gelerek oluşturduğu planlı bir akıştır. Ekranda yer alan reklam, program, dizi, haber vb. türlerin hepsi gibi birbirinden farklı içeriklerin kesintisiz bir devamlılık yanılması içerisinde aktığı,

planlı, bütünsel bir deneyim alanıdır. Bu akış yapısı içerisinde hiçbir içerik gerçek manada başlayıp bitmemekte, her şey bir öncekinden beslenerek bir sonrakine geçen kayganlık içerisinde bir akış halindedir. Ayrıca bu akış deneyimi yayıncılığın ve televizyonun teknik yapısının en belirleyici özelliklerinden biridir (Williams, 2003).

Akış kavramının narsistik zihnin işleyişiyle ile arasında önemli yapısal bir benzerlik bulunmaktadır. Narsistik yapıdaki bireylerin temel özelliklerinden biri, benlik ile dış dünya arasına net sınırlar koyamamasıdır. Williams'ın tanımladığı akış kavramı da benzer şekilde gerçeklik ile kurmaca, bilgi ile eğlence, trajedi ile reklam arasındaki sınırları sistematik olarak bulanıklaştırmaktadır. İzleyiciler bir savaş haberini izlerken aniden bir çikolata reklamına oradan da eğlence programının tanıtımına geçmektedirler. İzleyicilerin sinir sistemi bu geçişlere uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Fakat bu uyum süreci, içeriklerin duygusal ağırlığını eşitleyerek her şeyi aynı gösterinin birer parçalarına indirgeyen bir algısal düzleşmeye neden olmaktadır. Aynı zamanda Debord'un (2021) gösteri toplumu kavramıyla da örtüşen bu düzleşme, narsistik zihnin de temel özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Televizyonun sahip olduğu bu kesintisiz akış yapısı aynı zamanda sınırların kaybolduğu narsistik bir zihnin oluşmasına da neden olmaktadır. Bu akışın içinde net aralıkların bulunmaması, izleyicilerin bir programdan diğerine sürüklendiği bir döngü içerisinde hapsolmasına neden olmaktadır.

Neil Postman ve Parçalı Epistemoloji: Şimdiye Hapsolmak

Televizyon akışı, sahip olduğu kesintisiz akış yapısı içerisinde oldukça parçalı bir yapıya sahiptir. Neil Postman (1985) televizyonun bu parçalı epistemolojisini "Şimdi... Bu" (Now... This) kavramları ile açıklamaktadır. Postman, televizyonun biçimsel yapısını epistemolojik bir sorun olarak ele almaktadır. Postman'a göre her iletişim aracının kendine has bir epistemolojisi, yani bilgi üretme ve aktarma şekli bulunmaktadır. Yazılı kültürlerin epistemolojisi, nedensellik, tarihsel süreklilik, soyut düşünme biçimi ve uzun süreli dikkat gerektirirken televizyonun epistemolojisi, bunların tam zıttını talep etmektedir. Televizyon sahip olduğu parçalı yapı, bir konudan diğerine çok hızlı biçimde geçerek bağlamı ve tarihsel nedenselliği ve sürekliliği yok sayan, her şeyin anlık olduğu bir evren yaratmaktadır. Akışın bu parçalı yapısı, narsistik zihnin yapısal özelliklerinden minimal benlik ve tarih bilincinin yitiminin inşasına uygun şekilde işlemektedir (Lasch, Narsisizm Kültürü, 2021).

Narsistik özne, zamanı nedensellik içerisinde çizgisel bir süreklilik olarak algılamak yerine, yalnızca şimdiki zamanın döngüsüne hapsolmuş durumdadır. Televizyonun biçimsel yapısını oluşturan parçalı akış da ontolojik olarak izleyiciden herhangi bir bellek ya da tarihsel bağlam inşası talep etmemekte aksine, bu aygıt narsistik zihne uygun şekilde, sürekli yenilenen anlık uyarılarla bireyleri salt "şimdi"nin içerisine sabitlemektedir. Bunun sonucunda izleyici, art arda sıralanan imgeler ve olaylar arasında mantıksal bir örüntü kurmak zorunda kalmadan yalnızca anlık uyarıların yarattığı hazzı yönelmektedir. Narsistik zihin de tıpkı televizyon akışı gibi deneyimleri, bütüncül bir olgu şeklinde değil, anlık bir hazzın parçaları olarak işlemektedir.

Postman (1985) televizyonun yalnızca içerikleri değil, eğlendirme biçimini de dönüştürdüğünü vurgulamaktadır. Televizyon yalnızca eğlenceli içerikler sunmamakta her içeriği eğlenceye dönüştürmektedir. Postman' a göre televizyondaki haber, eğitim, siyaset vb. türlerin tamamı eğlence formatına uygun olarak kurgulanmaktadır. Bu durum, izleyiciyi düşünen ve sorgulayan bir özne olmaktan çıkararak tüketen ve eğlenen bir özneye dönüştürmektedir.

Marshall McLuhan ve Teknolojik Narkoz: Uyuşmanın Yapısal Mantiği
Marshall McLuhan'ın (1994) ünlü "araç iletidir" önermesi, bir iletişim aracının toplum üzerindeki etkisinin taşıdığı içeriklerde değil, o aracın kendisinde olduğunu ileri sürmektedir. Bu önerme, içerik analizine odaklanan geleneksel medya araştırmalarına ilişkin radikal bir eleştiri içermektedir. Bu bağlamda McLuhan, içeriğe odaklanırken aracın kendisinin etkisini göz ardı etmemek gerektiğini vurgulamaktadır.

McLuhan (1994) narsisizmi, teknoloji ve insan arasındaki fizyolojik ve algısal bir ilişki olarak kavramaktadır. Ona göre araç, bireyleri kendi yansımalarına hapseden narsistik bir uyuşmaya sokmaktadır. Birey, kendi yarattığı teknolojik uzantıyı kendisinden ayrı bir nesne olarak algılayamadığından o teknoloji tarafından uyuşturulmaktadır. McLuhan'ın teknolojik narkoz olarak nitelendirdiği bu durum, bireyin aracın kendisi üzerindeki etkisini fark edemediğinden o etkiye karşı savunmasız kalmasıdır. Bu bağlamda izleyici, televizyon izleme edimini bilinçli ve eleştirel bir süreç olarak değil, gevşeme, rahatlama ve pasif bir tüketim olarak deneyimlemektedir. Bu pasiflik ve uyuşma hali, McLuhan'ın narkoz kavramının somut bir yansıması olarak ele alınabilmektedir. Bu

uyuşma karşısında izleyici, ekranda birtakım unsurlar görürken ekranın kendisinin ne yaptığının farkına varamamaktadır. Bu bağlamda televizyon izlemenin yarattığı uyuşma, narsistik zihnin işleyişiyle yapısal bir örtüşme içerisindedir. Her ikisi alanda, gerçeklikten kaçınmayı, anlık hazzı ve edilgen tüketimi teşvik etmektedir.

Byung-Chul Han ve Ötekinin Yitimi: Aynının Cehenneminde Televizyon

Byung-Chul Han (2023), neoliberal toplumun birey üzerindeki etkilerini fenomenolojik ve felsefi bir bakış açısı ile çözümlemiştir. Han, geliştirdiği "ötekinin yitimi" ve "aynının cehennemi" kavramları ile narsistik kültürün yapısal mantığını ortaya koymuştur. Han'a göre günümüzde gizem, baştan çıkarma ve acı olarak "öteki" ortadan kaybolmakta, yerini her şeye izin veren, pürüzsüz ve olumlayıcı "aynı"nın pozitifliğine bırakmaktadır. Ona göre çağdaş kültürün en temel krizlerinden biri "öteki"nin yok oluşudur. Öteki, farklılığı, belirsizliği ve özneyi dönüştürme potansiyeline sahip olma nedeniyle birey için bir tehdit unsuru yaratmaktadır. Çünkü öteki, özneyi kendi bakış açısının sınırlılıkları ile yüzleştirerek onu kendine dönük dünyasından çıkarmakta ve dönüşüme zorlamaktadır. Ancak neoliberal kültür, ötekinin bu zorlayıcılığını tasfiye ederek her şeyi öznenin onayına, konforuna ve beklentilerine göre düzenlemektedir. Geriye, yalnızca kendine benzeyen, onu onaylayan ve rahatsız etmeyen içeriklerle çevrili bir özne kalmaktadır. Han bu durumu "aynının cehennemi" olarak nitelendirmektedir: Yüzeyin pürüzsüzleştiği, direncin ortadan kalktığı ve farklılığın yok olduğu bu düzende özne kendi yansımasından başka bir şey görmemektedir.

Han (2023), bireyin ancak "öteki"nin sınırlandırması ile bir form kazanabileceğini, ötekinin olumsuzluğu olmadığında "aynı"nın aşırı çoğalarak biçimsiz, birbirinden farksız ve ayırt edilemez bir yığının oluşacağını vurgulamaktadır. Televizyonun en temel biçimsel özelliği olan kesintisiz akış da bu biçimsiz yığının teknolojik karşılığıdır. Televizyon akışın yer alan türler arasında mantıksal veya ahlaki bir sınırın olmayışı, bir savaş haberi ardından gelen bir deodorant reklamıyla aynı ardışık düzlemde sunulmasına neden olmaktadır. Bu biçimsel yapı, "öteki"ne ait olan trajediyi, yabancılığı ve acıyı sıradanlaştırarak tüketilebilir bir "aynı"ya dönüştürmektedir. İzleyiciler ekranda sürekli olarak yeni görüntülerle karşılaştığını sanmalarına rağmen hiçbir sarsıcı öteki deneyimi yaşayamakta yalnızca aynının cehennemine hapsolmaktadırlar.

Han'ın (2023), ötekinin yitimi ve aynının cehennemi argümanı televizyonun biçimsel yapısı ile doğrudan bir ilişki içerisindedir. Televizyon, izleyiciye ötekiyle gerçek bir karşılaşma sunmamaktadır. Televizyonun sunduğu öteki, her zaman kontrollü, güvenli ve nihayetinde izleyicinin beklentilerine uygun şekilde çerçevelenmiştir. Han'ın bu argümanı Williams'ın (2003) akış kuramı ile birlikte okunduğunda, televizyonun salt bir içerik sağlayıcı değil, bizzat bu cehennemi inşa eden teknolojik bir form olduğu görülmektedir. Televizyonun biçimsel yapısı, izleyiciyi ekran başında tutmak ve cihazı kapatacak enerjiyi ondan almak üzere kurgulandığından izleyici, karşısında hiçbir direnç oluşturamayacağı bu kesintisiz akış içinde pasifize olmaktadır. Han'ın vurguladığı ötekinin yitimi, McLuhan'ın narsistik uyuma kavramı ile paralel olarak işlemektedir. Televizyonun biçimsel yapısı izleyicilere sarsıcı hiçbir öteki ile karşılaşmadan yalnızca kendi yansımasıyla beslenebileceği bir akış sunmaktadır.

Televizyon ile Narsistik Zihnin Yapısal İzomorfizmi

Bir önceki bölümlerde ortaya koyulduğu üzere televizyonun biçimsel yapısı, narsistik zihnin özellikleri ile birlikte ele alındığında birbirine eklenmiş ve bütünleşik bir teorik argüman sunduğu açıktır. Bu bağlamda narsistik zihin yapısı ve televizyonun formel yapısı arasında yapısal bir izomorfizm bulunmaktadır. Burada vurgulanan izomorfizm argümanı ile televizyonun biçimsel yapısının narsistik bireyi kaçınılmaz ve determinist şekilde ürettiği, her izleyiciyi eşit düzeyde etkilediğini veya televizyon izlemenin direkt olarak narsistik bir kişilik gelişimine yol açtığını savunulmamaktadır. Bu argüman televizyonun biçimsel yapısının, narsistik zihnin işleyiş mekanizmalarıyla yapısal olarak uyumlu bir epistemolojik ortam oluşturduğunu ve bu uyumun narsistik kültürün inşasına zemin hazırladığını vurgulamaktadır. Hall'un (1980), kodlama-kod açıklama modelinde vurguladığı gibi izleyici, televizyonun sunduğu egemen kodları her zaman olduğu gibi kabul etmemekte, müzakere edici ya da muhalif konumlarda da okuyabilmektedir. Fakat televizyonun biçimsel yapısı, bu müzakerenin gerçekleştiği zemini ve koşulları önemli ölçüde belirlemektedir. Althusser (2019) ideoloji kuramında ideolojinin en etkili biçiminin açık ve görünür olan değil, yapısal ve doğallaşmış şekilde olduğunu vurgulamaktadır. Televizyonun yapısal biçimi ve narsistik zihin yapısının narsistik kültür üzerindeki etkisi de bu dolaylı ve görünmez mekanizma aracılığıyla işlemektedir.

Televizyon ve narsistik zihin arasındaki izomorfizmin en temel

boyutlarından biri, narsistik zihnin sınır yitimi özelliği ile televizyon akışının yarattığı sınır çözülmesi arasında kurulmaktadır. Williams (2003) akış kuramında, televizyonun sınır yitimini yapısal düzeyde yeniden ürettiğini vurgulamaktadır. Reklam ile siyaset, eğlence ile bilgi, kurmaca trajedi ile gündelik komedi arasındaki sınırlar televizyon akışı içerisinde sistematik olarak bulanıklaştırılmaktadır. Narsistik zihnin yarattığı benlik ile öteki arasındaki sınır bulanıklığı ile televizyon akışının gerçeklik ile kurmaca arasındaki sınır bulanıklığı bu noktada yapısal bir izomorfizm oluşturmaktadır. Her ikisi de öznenin çevresindekiler ile kurduğu ilişkiyi tanımlayan temel sınırları ortadan kaldırmakta ve bireyin tutarlı, bütünsel ve ayrılmış bir varlık olarak deneyimleme kapasitesinde hasara neden olmaktadır. İzomorfizmin diğer bir boyutu, narsistik zihnin anlık haz egemenliği ile televizyonun anlık hazlara ilişkin içerik sunmasında ortaya çıkmaktadır. Televizyon sahip olduğu parçalı yapı, bir temadan diğerine hızlı bir şekilde geçerek bağlamı ve tarihsel sürekliliği ederek her şeyin anlık olduğu bir evren sunmaktadır. Akışın bu kesintisiz ve parçalı yapısı, narsistik zihnin anlık haz odaklı duygusunu tatmin etmektedir. (Lasch, Narsisizm Kültürü, 2021); (Postman, 1985). Tarihsel sürekliliğin yitimi ve minimal benlik, televizyon ve narsistik zihin arasındaki izomorfizmin bir diğer unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. McLuhan'ın (1994) teknolojik narkoz kavramı bu unsuru açıklamada tamamlayıcı bir role sahiptir. McLuhan'a göre televizyon izleme sürecinde edilgen bir konumda olan izleyici üzerinde herhangi bir etki fark edemeden uyuşmaktadır. Bir narkoz etkisi gibi televizyon karşısında uyuşmuş olan izleyici, tarihsel bağlamı sorgulama ve anlık uyarıcıların ötesine geçme kapasitesini geçici olarak askıya almaktadır. Bunun sonucunda izleyiciler minimal benlik geliştirerek geçmişini ilişkin bir birikim taşımayan, geleceğe yatırım yapmayan ve yalnızca şimdinin anlık deneyimlerine sığınan öznelere dönüşmektedir. Televizyonun bu uyuşmayı yapısal olarak üretmesi ile narsistik zihnin tarihsel sürekliliği çözülmüş zaman deneyimi aralarındaki izomorfizmi gösteren temel unsurlardan biridir.

İzleyiciye sürekli kendi zevkine uygun, aynı olan içerikler sunulmakta, bu durum izleyicinin narsistik bir komada, uyuşmada olma hali ile sonuçlanmaktadır. Narsist zihin, ötekinin olumsuzluğundan, sarsıcı ve rahatsız edici bakışından kaçarken televizyon ekranı da tam olarak izleyicileri bu tekinsiz bakıştan koruyan bakışı olmayan bir pencere sunmaktadır (Han, 2023). Ötekinin yitimi, narsistik zihin ve televizyon arasındaki yapısal izomorfizm unsurlarından bir diğeridir. Çağdaş

kültürün ve günümüz toplumunun narsistik özelliklerinden biri bireylerin giderek yalnızca kendilerine benzeyen, onları onaylayan ve rahatsız etmeyen unsurlarla çevrelenerek, ötekinin farklılığını, belirsizliğini ve zorlayıcılığını sistematik olarak dışlamasıdır. Bu çevreleme, bireyin hiçbir öteki ile karşılaşmadan yalnızca kendine uygun unsurlar ile şekillenmesine neden olarak sürekli olarak aynı şeylerin yer aldığı bir döngüye hapsolması ile sonuçlanmaktadır. Televizyonun biçimsel yapısı da bu döngüyü yapısal olarak yeniden üretmektedir. Televizyon akışının sunduğu öteki, her zaman kontrollü ve rahatsız edici olmayan bir ötekidir. İçerikler narsistik yapıda olsa da, anlatı izleyicinin güvenli bir mesafeden hayranlık duyabileceği bir konumda hazırlanmaktadır. Örneğin, bir haber bülteni rahatsız edici bir gerçeği aktarıyor olsa da akış onu hemen ardından gelen reklam veya eğlence içeriğiyle etkisizleştirmektedir. Narsistik zihnin öteki ile gerçek bir karşılaşmadan kaçma eğilimi ile televizyonun ötekini her zaman uygun ve güvenli biçimde çerçeveleme yapısı bu noktada güçlü bir izomorfizm oluşturmaktadır. Her ikisi de bireyi gerçek anlamda dönüştürücü bir karşılaşmadan koruyarak aynının sürekli tekrarını yeniden ve yeniden üretmektedir.

Tablo 1, narsistik zihin ve televizyonun yapısal formu arasındaki izomorfizm somutluk kazanabilmesi adına oluşturulmuştur.

Tablo 1

Narsistik Zihnin Yapısal Özellikleri ile Televizyonun Biçimsel Yapısının İzomorfik İlişkisi

Narsistik Zihnin Yapısal Özelliği	Televizyonun Biçimsel Karşılığı
Sınır yitimi	Gerçeklik-kurmaca sınırının çözülmesi
Anlık haz egemenliği	Parçalı, bağlamsız, anlık haz odaklı içerik akışı
Tarihsel sürekliliğin yitimi ve minimal benlik	Tarihsel belleğin ve nedenselliğin yok edilmesi, teknolojik narkoz
Ötekinin yitimi	Ötekinin yok edilmesi, aynının cehennemi

Narsistik Reflekslerin Teknolojik Uzantıları: Uzaktan Kumanda Pratiği ve Binge-Watching

Çalışma kapsamında bu bölüme dek kurulan yapısal izomorfizm argümanı, kuramsal düzeyde güçlü bir çerçeve sunma amacı taşımaktadır. Fakat her teorik argüman, gündelik hayata ilişkin somut pratikler ile ele alındığında hem ikna gücü hem de açıklama kapasitesi açısından önemli bir derinlik kazanmaktadır. Bu bağlamda bu bölümde, televizyon biçimi ile narsistik

zihin arasındaki yapısal izomorfizm, soyut kuramsal düzeyden çıkarılarak izleme pratiğinin somut ve gözlemlenebilir boyutlarında ele alınmıştır. Bu kapsamda uzaktan kumanda kullanımı ve binge-watching¹ olgusu olarak iki odak noktası belirlenmiştir. Bu iki pratik, narsistik reflekslerin (yani narsistik zihnin otomatik ve yapısal tepki örüntülerinin) televizyon teknolojisi aracılığıyla gündelik yaşamda nasıl somutlaştığını görünür kılmaktadır. Bu odak noktaları televizyon izleme ediminin evrimsel dönüşümünde belirleyici dönüm noktaları olarak narsistik zihnin işleyiş mekanizmaları ile direkt ve yapısal bir ilişki içerisinde.

Uzaktan kumanda teknolojisi, televizyon izleme edimini temelden dönüştüren bir yenilik olmuştur. Televizyon yayıncılığının ilk yıllarında yayıncı tarafından belirlenen akışın sınırlı olması ve kanal değiştirmenin fiziksel bir çaba gerektirmesi, izleyicinin bu sınırlı akışa bağlı kalmasına neden olmuştur. Uzaktan kumanda teknolojisinin yaygınlaşması ile izleyiciler tek bir tuşla akışı kesebilme, beğenmedikleri içeriği anında etkisizleştirebilme ve televizyon karşısında pasif konumdan aktif bir seçici olabilme özerkliğine kavuşmuştur. Ancak zaman içerisinde bu görece özgürlük psikanalitik ve psikodinamik bir perspektiften ele alındığında daha sorunlu bir dinamiği meydana getirdiği görülmüştür.

Kohut (2022), narsistik yapının temel özelliklerinden birini engellenmeye düşük tolerans olarak tanımlamaktadır. Narsistik yapıya sahip bireyler, beklentileri karşılanmadığında veya sıkıldıklarında tatmin etmeyen nesne ile kalarak baş etmek yerine o nesneden hızla uzaklaşma eğilimine sahiptir. Narsistik yapıdaki birey, haz vermeyen veya hayal kırıklığı yaratan nesneyi terk ederek yerine hemen başka bir nesne aramaktadırlar. Uzaktan kumanda pratiği, bu narsistik refleksi televizyon izleme deneyiminin yapısal bir unsuruna dönüştürmektedir. İzleyici ekranda sıkıldığı veya tatmin olmadığı anda tek bir tuşla o içeriği etkisizleştirerek yeni bir içeriğe geçebilmektedir. Bu durum Kernberg'in (2019), değersizleştirme ve terk etme olarak tanımladığı narsistik savunma mekanizmasının teknolojik bir karşılığını oluşturmaktadır. Bu güç izleyiciye, karşısındaki gerçeklikle tahammül gerektiren ve uyumu zorunlu kılan bir ilişki kurmak yerine, onu tek tuşla yok ederek yerini değiştirme iktidarı tanımaktadır. Kernberg'in (2019), patolojik narsisizmde tanımladığı, haz vermeyen nesnenin

¹ Binge-watching kavramı, herhangi bir ya da birden fazla multimedya içeriğini bir oturuşta ya da belirli bir zamanda oturup izlemek anlamını taşımaktadır. Türkçe "tıkınırcasına izlemek" şeklinde çevrilmiştir. Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. (Özel & Durmaz, 2021)

ortadan kaldırılması fantezisi, uzaktan kumanda pratiği aracılığıyla televizyon izleme ediminde gündelik ve normalleştirilmiş bir deneyime dönüşmektedir.

Günümüzde dijital yayın platformlarının yükselişiyle birlikte öne çıkan binge-watching pratiği ise narsistik reflekslerin teknolojik karşılığı açısından önemli bir inceleme alanı sunmaktadır. Binge-watching, izleyicilerin bir içerikten kopmama ve saatlerce onunla kalma özelliği ile uzaktan kumandanın anlık terk etme gücünün tam zıttın da konumlanmasına rağmen görünürdeki bu tezatlık oldukça çelişkilidir. Erich Fromm' a (2006) göre modern birey, özgürlüğün meydana getirdiği varoluşsal yükü taşımaktan kaçarak öngörülebilir, kontrollü ve bir düzene sığınmaktadır. Binge-watching olgusu da bu kaçışın en yaygın biçimlerinden biri olarak ele alınabilmektedir. Birey ekran karşısında binge-watching yaparak rutin hayatın sorumluluklarından, ötekiyle gerçek ilişkinin güçlüklerinden ve gerçekliğin kısıtlamalarından uzaklaşarak narsistik bir alana çekilmektedir.

Binge-watching bireylere sürekli olarak kesintisiz haz akışı ve anlık tatmin sunmaktadır. İçeriklerde yer alan her bölüm sonu, izleyiciyi bir sonrakine çeken unsurlar içermektedir. Bu yapı bir yandan haz ve anlık tatmin sağlarken diğer yandan sürekli bir sonraki hazzı ve tatmini vadederek izleyicinin haz ve tatmin akışından çıkmasını engelleyen bir döngü yaratmaktadır. Ayrıca izleyicilere neyi ne zaman izleyecekleri konusunda kontrol imkânı vererek narsistik yapının temel gereksinimlerinden tahakküm kurma arzusunu karşılamaktadır. Bu bağlamda binge-watching olgusu salt bir boş zaman pratiği değil, narsistik yapının işlevsel bir uyum mekanizması ve regresif bir ifade biçimi olarak ele alınabilmektedir.

Narsistik reflekslerin teknolojik karşılıkları olarak konumlandırılan uzaktan kumanda pratiği ve binge watching olgusu, televizyonun yapısal biçimi ile narsistik zihin arasındaki yapısal izomorfizmin soyut kuramsal düzeyden çıkarak gündelik pratiğe nasıl yerleştiğini gözlemlenebilir şekilde ortaya koymaktadır. Uzaktan kumanda, narsistik zihnin hayal kırıklığına ilişkin tahammülsüzlük, değersizleştirme ve anında uzaklaşma refleksini, televizyon pratiği içerisinde bedelsiz, anlık ve yapısal olarak teşvik edilmiş bir eyleme dönüştürmektedir. Binge-watching olgusu ise narsistik zihnin kaçış refleksini, kesintisiz haz, anlık tatmin arayışını ve ötekiyle kurulan gerçek ilişkiden kaçınma ihtiyacını kurgusal bir evren içerisinde karşılayan teknolojik bir uzantı olarak işlevine sahiptir. Bu

bağlamda her iki pratik de narsistik reflekslerin televizyon pratiği içerisinde yansıyan teknolojik uzantıları olarak ele alınabilmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, televizyonun biçimsel ve zamansal yapısı ile narsistik zihnin işleyiş mekanizmaları arasındaki yapısal izomorfizmi kuramsal düzeyde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma, televizyonun biçimsel yapısı ile narsistik zihnin işleyiş mantığı arasındaki yapısal izomorfizmi kuramsal düzeyde sorunsallaştırarak televizyonun narsisizmi yalnızca temsil düzeyinde değil, bizzat kendi zamansal, biçimsel ve epistemolojik kurgusu aracılığıyla da inşa ettiğini savunmaktadır. Bu argüman, medya çalışmaları literatüründe büyük ölçüde içerik ekseninde kurulan televizyon-narsisizm ilişkisini biçim eksenine taşımakta ve alanda önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Çalışma boyunca kurulan teorik çerçeve, dört yapısal örtüşme üzerinden ele alınmıştır. Williams'ın akış kuramı, televizyonun gerçeklik ile kurmaca arasındaki sınırları sistematik biçimde çözdüğünü bu çözülmenin narsistik zihnin sınır yitimi özelliği ile yapısal olarak uyumlu olduğunu ortaya koymuştur. Postman'ın parçalı epistemoloji tezi, televizyonun tarihsel sürekliliği ve nedenselliği yok eden yapısının narsistik zihnin anlık haz egemenliği ve minimal benlik özellikleriyle örtüştüğünü göstermiştir. McLuhan'ın teknolojik narkoz çerçevesi, televizyon izleme pratiğinin ürettiği pasiflik ve uyuşmanın narsistik zihnin dış gerçeklikten çekilme eğilimiyle yapısal olarak kesiştiğini ortaya koymuştur. Byung Chul Han'ın ötekinin yitimi argümanı ise televizyonun biçimsel yapısının ötekini her zaman kontrollü ve uyumlu biçimde sunmasının narsistik zihnin aynının cehennemine hapsolma dinamiğiyle derin bir izomorfizm oluşturduğunu savunmuştur. Ayrıca bu argümanlar, uzaktan kumanda pratiği ve binge-watching olgusunun narsistik reflekslerin teknolojik uzantıları olarak okunmasıyla somut izleme pratikleri düzeyinde de desteklenmiştir. Bu bütünlük yapı çalışmanın temel argümanını kuramsal düzeyde pekiştirmektedir. Televizyon narsistik zihnin teknolojik bir dışavurumu, narsisizm ise televizyonun biçimsel epistemolojisinin psikolojik bir içselleştirmesi olarak kavranabilmektedir.

Çalışmanın temel katkısı, televizyon ve narsistik zihin arasındaki yapısal izomorfizmi ortaya çıkararak, televizyonu narsistik içerikler üreten bir araçtan narsistik öznenin yapısal ve ontolojik olarak kurulmasına zemin

hazırlayan epistemolojik bir ortama dönüştürmesinde yatmaktadır. Bu kavramsallaştırma aynı zamanda televizyon ve narsisizm arasındaki diyalektik ilişkiyi de görünür kılmaktadır: Televizyon, narsisizmi besleyen izomorfik yapısıyla narsistik kültürü üretirken, narsistik kültür de televizyonu kendi mantığına uygun biçimde dönüştürmektedir. Bu çift yönlü ilişki, televizyonu narsistik kültürün hem ürünü hem de üreticisi olarak konumlandırmaktadır. Bu bağlamda televizyonun biçimsel yapısı ile narsistik zihnin işleyiş mantığı arasında rastlantısal değil, yapısal bir izomorfizm mevcuttur.

KAYNAKÇA

(2025). 02 2025 tarihinde Dil Derneği: <https://www.dildernegi.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html> adresinden alındı.

Althusser, L. (2019). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Ç. A. Tümertekin, Dü.) İstanbul: İthaki Yayınları.

Campbell, W. K., & Crist, C. (2024). *Yeni Narsisizm Bilimi*. Okuyan Us Yayınları.

Campbell, W. K., & Miller, J. (2011). *he Handbook of Narcissism and Narcissistic Personality Disorder*. Wiley.

Debord, G. (2021). *Gösteri Toplumu*. Ayrıntı Yayınları.

DiMaggio, P. J. ve Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147–160.

Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. W. W. Norton & Company.

Freud, S. (2015). *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*. (S. M. çev: Banu Büyükkal, Dü.) Metis Yayınları.

Fromm, E. (2006). *Sağlıklı Toplum*. (Y. S. çev: Z. Tanrısever, Dü.) İstanbul: Payel Yayınları.

Hall, S. (1980). Encoding/decoding. S. D. (Hall içinde, *Culture, Media, Language* (s. 128-138). London: Hutchinson.

Hall, S. (1997). *Representations: Cultural Representations and Signifying Practises*. London: Sage.

Han, B. C. (2023). *Ötekini Kovmak - Günümüzde Toplum Algı ve İletişim*. (Ç. M. Özdemir, Dü.) İstanbul: Ketebe.

- Kernberg, O. F. (2019). *Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm*. Metis Yayınları.
- Kohut, H. (2017). *Kendiliğin Yeniden Yapılanması*. (D. C. S. M. Tura, Dü.) Metis Yayınları.
- Kohut, H. (2022). *Kendiliğin Çözümlemesi*. (B. M. Atbaşoğlu C., Dü.) Metis Yayınları.
- Lasch, C. (1984). *The Minimal Self: Psychic Survival in Troubled Times*. W. W. Norton & Company.
- Lasch, C. (2021). *Narsisizm Kültürü*. (Ü. H. çev: Suzan Öztürk, Dü.) Bilim ve Sanat Yayınları.
- Lovink, G. (2019). *Sad by Design: On Platform Nihilism*. Pluto Press.
- McLuhan, M. (1994). *Understanding Media*. London: The MIT Press Cambridge.
- Naso, P. O. (2025). *Dönüşümler I-XV*. Yapı Kredi Yayınları.
- Özel, S., & Durmaz, T. (2021). Yeni Nesil İzleme Pratikleri: Tıkınırcasına İzlemek. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 16(55), 363-388.
- Postman, N. (1985). *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*. Penguin Books.
- Rieff, P. (1966). *The Triumph of the Therapeutic: Uses of Faith after Freud*. Harper & Row.
- Twenge, J. M., & Campbell, W. (2010). *Asrın Vebası: Narsisizm İlleti*. (ç. Ö. Yüksel, Dü.) Kaknüs Yayınları.
- Williams, R. (2003). *Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim*. (Ç. A. Türkbağ, Dü.) Ankara: Dost Kitabevi.

6. SINIF MÜZİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME: TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ

Mustafa EREN

Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye

812441002@ogr.uludag.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6277-6299>

<i>Anf</i>	EREN, M. (2026). 6. SINIF MÜZİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME: TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 18(2), 327-351.
------------	---

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanan 6. sınıf müzik dersi öğretim programında yer alan yetkinlik temelli ölçme ve değerlendirme anlayışını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yöntemiyle yürütülmüş; öğretim programında yer alan ölçme ve değerlendirme araçları, değerlendirme türleri, bilişsel düzeyler ve öğrenci rolleri, Müzik Dili ve Müzik Kültürü temaları çerçevesinde tematik olarak analiz edilmiştir. Bulgular, her iki temada da süreç temelli ve performansa dayalı ölçme yaklaşımlarının benimsendiğini; ancak ölçme araçlarının kullanım amaçları, bilişsel odakları ve öğrenci katılım düzeyleri açısından farklılaştığını göstermektedir. Müzik Dili temasında teknik ve temel müziksel becerilerin değerlendirilmesine ağırlık verilirken, Müzik Kültürü temasında yorumlama, karşılaştırma ve kültürel farkındalık gibi bilişsel becerilerin ön plana çıktığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, programın ölçme ve değerlendirme yapısı, farklı temalarda farklı pedagojik işlevler üstlenen ölçme araçları aracılığıyla, yetkinlik temelli yaklaşımı destekleyen bütüncül bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, Müzik Eğitimi, Ölçme Ve Değerlendirme, Yetkinlik Temelli Yaklaşım, 6. Sınıf Müzik Dersi.*

COMPETENCY-BASED ASSESSMENT AND EVALUATION IN THE 6TH GRADE MUSIC CURRICULUM: THE TÜRKİYE CENTURY EDUCATION MODEL

ABSTRACT

This study aims to examine the competency-based assessment and evaluation approach embedded in the 6th grade music curriculum developed within the framework of the Türkiye Century Education Model. The research was conducted using a qualitative document analysis method. Assessment tools, evaluation types, cognitive levels, and student roles included in the curriculum were thematically analyzed within the scope of the Music Language and Music Culture themes. The findings indicate that process-oriented and performance-based assessment approaches are adopted in both themes; however, differences emerge in terms of the purposes of assessment tools, cognitive focus, and levels of student involvement. While the Music Language theme primarily emphasizes the assessment of technical and fundamental musical skills, the Music Culture theme foregrounds skills such as interpretation, comparison, and cultural awareness. Overall, the results suggest that the assessment and evaluation structure of the curriculum provides a holistic framework in which assessment tools assume differentiated pedagogical functions across themes, thereby supporting a competency-based educational approach.

Keywords: *Türkiye Century Education Model, Music Education, Assessment and Evaluation, Competency-Based Approach, 6th Grade Music Curriculum.*

GİRİŞ

Küresel ölçekte yaşanan toplumsal, ekonomik ve teknolojik dönüşümler, eğitim sistemlerinin amaç, içerik ve öğrenme çıktılarının yeniden değerlendirmesini gerekli kılmaktadır. Bu ihtiyacın sonucu olarak bir değişimi de beraberinde getirmektedir. Bilginin hızla yenilediği ve yayıldığı, disiplinler arası sınırların günden güne değiştiği ve bireylerden beklenen yetkinliklerin çeşitlendiği günümüzde, eğitim programları yalnızca içerik aktaran yapılardan çıkarak öğrenenlerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişimini bütüncül biçimde destekleyen sistemlere dönüşmektedir (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2019; Pellegrino, 2014). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM), bu dönüşüm ihtiyacının Türkiye bağlamındaki yanıtlarından biri olarak, öğrenme sürecini çok boyutlu bir yetkinlik anlayışı içinde yapılandıran kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2024a). Model, öğrencilerin bilgiye erişme, bilgiyi yapılandırma ve bilgiyi gerçek yaşam durumlarında işlevsel biçimde kullanma becerilerini geliştirmeyi merkezine alırken, ölçme ve değerlendirme sürecini de öğretim sürecinin ayrılmaz ve yönlendirici bir bileşeni olarak konumlandırmaktadır (MEB, 2024a; Eren ve Eren, 2025; Temur, 2025) .

Yenilenen öğretim programlarının yapısında ölçme ve değerlendirmenin, yalnızca öğrenme çıktılarının belirlenmesi için kullanılan teknik bir araç olmaktan çıktığı; öğrenme sürecini destekleyen, öğrenci gelişimini izlemeye olanak tanıyan ve öğrenmeyi görünür kılan pedagojik bir süreç hâline geldiği görülmektedir (Araz ve Altın Öz, 2025; MEB, 2024a). Bu ölçme ve değerlendirme yaklaşımı, öğretim programının yetkinlik temelli yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Yetkinlik temelli müfredatlarda ölçme ve değerlendirme, öğrencilerin yalnızca bilgi düzeylerini değil; bilgiyi transfer etme, problem çözme, iletişim kurma, yaratıcı düşünme ve farklı bağlamlarda uygulama kapasitelerini dikkate almaktadır (Baird vd., 2017; Shepard, 2000). Dolayısıyla değerlendirmenin hedefi, yalnızca öğrenme ürününü ölçmek değil, öğrenme sürecinin niteliğini analiz etmek ve öğrenci performansını gerçek yaşamla ilişkili görevler aracılığıyla değerlendirmeye yönelmektedir.

Türkiye ölçeğinde de yaşanan değişimler uluslararası yaklaşımlarla güçlü bir paralellik göstermektedir. OECD'nin Öğrenme Çıktıları Yaklaşımı, Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi (EQF) ve yetkinlik odaklı program tasarımları, değerlendirmeyi öğrenmenin ayrılmaz bir parçası hâline

getirmektedir (European Commission, 2017; OECD, 2018). Bu çerçeveler, öğrenme çıktılarının açık biçimde tanımlanmasını ve öğrenme süreçlerinin sürekli geri bildirimlerle desteklenmesini teşvik etmektedir. Ayrıca değerlendirme kullanılan araçlardan ziyade değerlendirme stratejilerinin niteliği üzerinden ele alınmaktadır (Hattie & Timperley, 2007; Wiliam, 2011). Bu açıdan bakıldığında TYMM, bu yönelimlerle uyumlu olarak ölçme ve değerlendirmeyi programın temel dayanaklarından biri hâline getirmektedir.

Ölçme ve değerlendirme süreçleri üzerine yapılan araştırmalar, öğrenci başarısındaki anlamlı artışın, değerlendirme araçlarının çeşitlendirilmesi ve geri bildirimin niteliğiyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir (Baartman & Quinlan, 2023; Boström & Palm, 2023; Shepard, 2000; Wiliam, 2011). Ayrıca yetkinlik temelli sistemlerde öğrencilerin gelişim seyrini izleyebilen öğretim modellerinin, öğrenmeyi daha derin, kalıcı ve transfer edilebilir hâle getirdiği vurgulanmaktadır (Baird vd., 2017; Le vd., 2014; Pellegrino, 2014). Bu bulgular, TYMM’de ölçme-değerlendirmenin programın merkezinde konumlandırılmasına ilişkin kuramsal temeli destekler niteliktedir.

Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmalarda da benzer eğilimler gözlenmektedir. Bu çalışmalar, öğretim programlarında performansa dayalı değerlendirmenin, süreç temelli ölçme araçları ve rubrik kullanımının öğrenci motivasyonunu olumlu etkilediğini; buna karşılık geleneksel test odaklı değerlendirme anlayışının öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini yeterince görünür kılamadığını ortaya koymaktadır (Aydın vd., 2015; Sağlam vd., 2008; Şad ve Göktaş, 2013). TYMM’nin bu yönde attığı adımlar, ulusal yazında uzun süredir dile getirilen gereksinimlere yanıt niteliği taşımaktadır.

Millî Eğitim Bakanlığı, çağın gerektirdiği gereksinimlere yanıt olarak öğretim programlarında güncellemeye gitmiştir. TYMM genel model çerçevesi doğrultusunda düzenlenen müzik dersi öğretim programları incelendiğinde, öğrenme alanlarının ve öğrenme öğretme süreçlerinin temalar üzerinden yapılandırıldığı görülmektedir. Temalar aracılığıyla, müziksel bilgi ve alan becerilerine yönelik düzenlenen öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri; eğilimler, değerler, sosyal duygusal öğrenme becerileri, kavramsal beceriler ve okuryazarlık becerileriyle ilişkilendirilerek öğrencilerin bütüncül bir anlayışla gelişimi hedeflenmektedir. Programda Müzik Dili ve Müzik Kültürü olmak üzere iki tema bulunmaktadır. Bu

temalar, müzik eğitiminin uygulamaya dayalı ve kültürel yorumlayıcı boyutlarını temsil eden iki temel eksen olarak öne çıkmaktadır (MEB; 2024b). Bu tematik yapı incelendiğinde, ölçme ve değerlendirme uygulamalarının eğitim sürecinde bir araç olmaktan ziyade, pedagojik amaç, bilişsel düzey ve öğrenci düzeyi açısından da farklılaşması gerekliliği bir kez daha gün yüzüne çıkmaktadır.

Müzik eğitimi alanında yapılan çalışmalara bakıldığında, müziksel öğrenmenin doğası gereği yapılacak ölçme ve değerlendirmelerin, süreç temelli, performansa dayalı ve çok boyutlu değerlendirme yaklaşımlarını kapsamı gerekliliği vurgulanmaktadır (Alçın ve İnanıcı 2020; Altun ve Gülay, 2024; Elliott & Silverman, 2015; Eroğlu, 2022; McPherson, 2016; Uçan, 2005). Müziksel performansın değerlendirilmesi sürecinde, ölçülecek materyal ya da içeriğin yalnızca teknik doğruluğuna odaklanması yeterli görülmemektedir. Değerlendirme sürecinin; yorumlama, ifade, kültürel bağlamı anlama ve estetik yargı geliştirme gibi becerileri de kapsamı gerektiği çeşitli araştırmalarda vurgulanmaktadır (Türkmen ve Göncü, 2024). Bu doğrultuda, müzik eğitiminde kullanılan ölçme ve değerlendirme araçlarının, öğrencinin öğrenme sürecindeki rolünü görünür kılacak şekilde yapılandırılması önem taşımaktadır.

Tüm bu değişimler ve dönüşümler çerçevesinde mevcut çalışma, yaşanan bu dönüşümü bütüncül ve sistematik bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel amacı, TYMM’de yer alan ölçme ve değerlendirme anlayışını incelemektir. Bu doğrultuda söz konusu anlayışın kuramsal ve kavramsal altyapısı betimlenmekte ve uygulama sürecinde ortaya çıkabilecek olanaklar ile sınırlılıklar değerlendirilmektedir. Çalışma, 6. sınıf müzik dersi öğretim programında ölçme ve değerlendirme ile ilişkilendirilen bölümlerin doküman analizi yoluyla incelenmesine dayanmaktadır. Bu kapsamda programda yer alan öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri çerçevesinde, performans görevleri, süreç değerlendirme araçları ve geri bildirim mekanizmalarına ilişkin yaklaşımın ortaya konulması hedeflenmektedir. Böylelikle hem kuramsal düzeyde ölçme ve değerlendirme felsefesinin görünür kılınması hem de uygulayıcılar açısından programın pratikte sunduğu açılımların değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda TYMM kapsamında hazırlanan 6. sınıf müzik dersi öğretim programında yer alan ölçme ve değerlendirme uygulamalarının temalar arası karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelenmesinin, alan yazına özgün

bir katkı sunacağı düşünülmektedir. Çalışmanın amacı, aynı ölçme araçlarının farklı temalar bağlamında farklı pedagojik işlevler üstlenişini ortaya koyarak, ölçme ve değerlendirmenin program içindeki işlevsel rolünü görünür kılmaktır.

Bu doğrultuda araştırma, TYMM çerçevesi ve anlayışıyla hazırlanan 6. sınıf müzik dersi öğretim programında ölçme ve değerlendirme uygulamalarının genel yapısını ortaya koymayı amaçlayan bir ana problem çerçevesinde yapılandırılmıştır. Bu ana problem, temalar arası farklılaşmayı daha ayrıntılı biçimde incelemek amacıyla alt boyutlara ayrılarak ele alınmıştır. Bu çerçevede çalışmada, aşağıdaki ana araştırma sorusuna ve bu soruya yönelik belirlenen alt araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli doğrultusunda hazırlanmış 6. sınıf müzik dersi öğretim programında, Müzik Dili ve Müzik Kültürü temaları kapsamında ölçme ve değerlendirme uygulamaları nasıl yapılandırılmıştır?

- Müzik Dili ve Müzik Kültürü temalarında ölçme ve değerlendirme uygulamalarının amaçları ve pedagojik işlevleri nasıl farklılaşmaktadır?
- İki tema kapsamında kullanılan ölçme ve değerlendirme araçları, tür, kullanım amacı ve hedeflenen bilişsel düzeyler açısından nasıl düzenlenmiştir?
- Ölçme ve değerlendirme uygulamaları ile programda yer alan sanatsal alan becerileri, kavramsal beceriler ve sosyal-duygusal öğrenme becerileri arasında nasıl bir ilişki kurulmuştur?
- Performans görevleri ve öz değerlendirme uygulamaları bağlamında, öğrencinin ölçme ve değerlendirme sürecindeki rolü temalar arasında nasıl farklılaşmaktadır?
- Ölçme ve değerlendirme uygulamaları, programın zenginleştirme ve destekleme boyutları ile diğer program bileşenleriyle nasıl ilişkilendirilmiştir?
- Temalara göre ölçme-değerlendirme uygulamaları ile program bileşenleri arasında nasıl bir ilişki kurulmuştur?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma kapsamında doküman analizi yöntemi kullanılarak yürütülmüştür. Doküman analizi, yazılı materyallerin içerik, yapı ve anlam açısından sistematik biçimde incelenmesine olanak tanıyan bir yöntem olarak eğitim araştırmalarında sıkça tercih edilmektedir. Politika

belgeleri, öğretim programları ve stratejik yönelim belgesi niteliğindeki resmi raporlar üzerinde gerçekleştirilen çözümlemeler, araştırmacıya programın dayandığı kavramsal çerçeveyi, pedagojik yönelimleri ve uygulamaya dönük beklentileri doğrudan kaynak üzerinden inceleme fırsatı sunar. Bu bağlamda yeni geliştirilen öğretim programlarının felsefesini, ölçme ve değerlendirme yaklaşımını ve yapısal bütünlüğünü anlamaya yönelik çalışmalarda doküman analizi, geçerli ve uygun bir yöntem olarak kabul edilmektedir (Bowen, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Bu araştırma tematik ve karşılaştırmalı bir program çözümlemesi yaklaşımı çerçevesinde yapılandırılmıştır. Bu kapsamda TYMM doğrultusunda geliştirilen 6. sınıf müzik dersi öğretim programında yer alan Müzik Dili ve Müzik Kültürü temaları, ölçme ve değerlendirme uygulamaları açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Yöntem, programın resmî ölçme ve değerlendirme ifadelerinin yanı sıra zenginleştirme ve destekleme bölümlerinde yer alan örtük ölçme ve değerlendirme ifadelerinin de temalar arası bir bakış açısıyla analiz edilmesine imkân sağlamaktadır.

Veri Kaynakları

Araştırmanın veri kaynağını, MEB tarafından yayımlanan 6. sınıf müzik dersi öğretim programına ilişkin resmî dokümanlar oluşturmaktadır. İncelemeye alınan dokümanlar aşağıdaki gibidir:

- Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli genel çerçeve dokümanı
- 6. sınıf müzik dersi öğretim programı
- Programın ölçme ve değerlendirme bölümleri
- Beceri alanlarına ilişkin tanımlar, göstergeler ve beceri kodları
- Zenginleştirme ve destekleme bölümlerinde yer alan öğrenme etkinlikleri

Veri Analizi

Araştırmada elde edilen veriler, nitel veri çözümleme tekniklerinden biri olan içerik analizi tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. İçerik analizi, metinlerde tekrar eden kavramları, yapıları, ilişkileri ve tematik örüntüleri ortaya çıkararak veriyi anlamlı ve yorumlanabilir bir bütün hâline getirmeyi amaçlayan sistematik bir süreçtir (Krippendorff, 2013). Bu çalışmada içerik analizi, temalar arası karşılaştırmayı mümkün kılacak biçimde yapılandırılmıştır. Analiz süreci üç aşamada yürütülmüştür:

Veri Kodlama Süreci

Öncelikle tüm dokümanlar ayrıntılı biçimde okunmuş ve ölçme ve değerlendirme ile ilişkili ifadeler kodlanmıştır. Kodlar, hem açık biçimde ifade edilen kavramları (geri bildirim, performans görevi, öz değerlendirme) hem de örtük biçimde ifade edilen pedagojik yönelimleri (süreç temelli değerlendirme, yetkinlik odaklı yaklaşım, öğrencinin sürece aktif katılımı) kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Kodlama sürecinde, kodların her iki tema bağlamında nasıl işlev kazandığı özellikle gözetilmiştir.

Tematik Sınıflandırma

Kodlar arasındaki ilişkiler analiz edilerek, araştırmanın alt problemleriyle uyumlu olacak biçimde dört ana tema oluşturulmuştur:

- Ölçme ve değerlendirme uygulamalarının amaçları ve işlevleri
- Kullanılan ölçme ve değerlendirme araçları ile ölçülen beceriler
- Ölçme ve değerlendirme uygulamalarının alan becerileri, kavramsal beceriler ve sosyal-duygusal öğrenme becerileriyle ilişkisi
- Performans görevleri ve öz değerlendirme uygulamaları bağlamında öğrencinin ölçme ve değerlendirme sürecindeki rolü
- Programda yer alan zenginleştirme ve destekleme boyutlarının, program bileşenleriyle ilişkisi ve ölçme ve değerlendirme sürecindeki işlevi
- Temalara göre ölçme ve değerlendirme uygulamalarının program bileşenleriyle ilişkisi

Temaların oluşturulmasında, kodların araştırma sorusu ve alt problemlerle doğrudan ilişkilendirilmesine özellikle dikkat edilmiş; her tema, Müzik Dili ve Müzik Kültürü temaları arasında karşılaştırma yapılmasına olanak verecek biçimde yapılandırılmıştır.

Kategorilerin Oluşturulması

Her tema altında yer alan ölçme ve değerlendirme araçları, öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri, beceri bileşenleri ile örnek uygulamalar esas alınarak alt kategoriler oluşturulmuştur. Bu yapılandırma, temalar arası benzerlik ve farklılıkların yanı sıra temalar içindeki özgün yönelimlerin görünür kılınmasını amaçlamıştır.

Analiz Birimi

Bu çalışmada analiz birimini, 6. sınıf müzik dersi öğretim programında yer alan ölçme ve değerlendirme ile ilişkili tüm metin içerikleri

oluşturmaktadır. Analiz birimi, ölçme ve değerlendirme sürecine ilişkin anlam taşıyan en küçük metinsel bütünlük olarak tanımlanmıştır. Bu doğrultuda öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri, ölçme ve değerlendirme araçlarına yönelik ifadeler, performans görevleri, öz değerlendirme uygulamaları ile zenginleştirme ve destekleme bölümlerinde yer alan öğrenme etkinlikleri analiz kapsamına dâhil edilmiştir. Ayrıca ölçme ve değerlendirme uygulamalarının alan becerileri, kavramsal beceriler ve sosyal-duygusal öğrenme becerileriyle ilişkilendirildiği metinsel ifadeler de ayrı birer analiz birimi olarak değerlendirilmiştir. Analiz birimleri, Müzik Dili ve Müzik Kültürü temaları bağlamında karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Tabloların Oluşturulma Süreci

Araştırma kapsamında oluşturulan tablolar, içerik analizi sürecinin tamamlanmasının ardından elde edilen tema ve kategoriler doğrultusunda yapılandırılmıştır. Kodlama ve tematik sınıflandırma aşamalarında ortaya çıkan bulgular, benzer özellikler ve işlevler temelinde gruplanarak tablolastırılmıştır. Tablolar, ölçme ve değerlendirme uygulamalarının amaçları, kullanılan araç türleri, ölçülen beceriler, süreç temelli yapı ve program bileşenleriyle kurulan ilişkileri görünür kılmak amacıyla kullanılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmada geçerlik ve güvenirlilik, nitel araştırmalarda önerilen inandırıcılık ve tutarlılık ölçütleri doğrultusunda ele alınmıştır. Kodlar ve temalar, doğrudan veri setine dayalı olarak oluşturulmuş; kodlama süreci farklı zamanlarda yeniden gözden geçirilerek tutarlılık sağlanmıştır. Ayrıca analiz süreci ve oluşturulan tematik yapı, ölçme ve değerlendirme alanında uzman bir akademisyen ile müzik eğitimi alanında uzman bir alan uzmanının görüşleri doğrultusunda incelenmiş; alınan geri bildirimler doğrultusunda kodlar ve temalar yeniden gözden geçirilmiştir. Ayrıca bulguların tablolarla desteklenmesi, analiz sürecinin şeffaflığını ve izlenebilirliğini artırmıştır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu araştırma, TYMM kapsamında geliştirilen 6. sınıf müzik dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme boyutu ile sınırlıdır. Diğer sınıf düzeylerine ve disiplinlere ait programlar, yalnızca bağlamsal karşılaştırma amacıyla incelenmiş; analiz kapsamına doğrudan dâhil edilmemiştir. Ayrıca

çalışma, yazılı program dokümanlarına dayalı olup sınıf içi uygulamalar, öğretmen veya öğrenci görüşlerini kapsamamaktadır.

BULGULAR

Bu bölümde, 6. sınıf müzik dersi öğretim programında yer alan Müzik Dili ve Müzik Kültürü temalarında kullanılan ölçme ve değerlendirme uygulamalarına ilişkin bulgular sunulmuştur. Bulgular; araştırma soruları doğrultusunda temalar arası karşılaştırmayı mümkün kılacak biçimde ölçme ve değerlendirmenin amaç ve işlevleri, kullanılan araçlar, süreç yapısı, zenginleştirme ve destekleme uygulamaları ile program bileşenleriyle ilişkisi başlıkları altında, tablolarla desteklenerek betimlenmiştir.

Ölçme ve Değerlendirme Uygulamalarının Amaçları ve İşlevlerine İlişkin Bulgular

Müzik Dili ve Müzik Kültürü temalarında ölçme ve değerlendirme uygulamalarına bakıldığında, öğrencilerin ön bilgi ve beceri düzeylerini belirleme, öğrenme sürecini izleme ve öğrenme çıktılarının gerçekleşme düzeyini ortaya koyma amaçlarına hizmet edecek şekilde yapılandırıldığı gözlemlenmektedir. Bu ortak yapı, temalar arasında ölçme ve değerlendirme türleri bakımından bir benzerlik; pedagojik işlevler bakımından ise belirgin bir farklılaşma olduğunu göstermektedir.

Müzik Dili teması incelendiğinde, temada yer alan ölçme ve değerlendirme uygulamalarının, ağırlıklı olarak müziksel söyleme, bedensel hareket ve müzik yazısını çözümleme becerilerine odaklandığı göze çarpmaktadır. Müzik Kültürü teması değerlendirildiğinde ise müzik türleri, çalgı toplulukları ve kültürel bağlamlar arasında karşılaştırma ve özetleme yapabilme becerilerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda temalara göre ölçme ve değerlendirmenin amaç ve işlevlerine ilişkin karşılaştırmalı analiz Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1.

Temalara göre ölçme ve değerlendirme türleri, kullanım amaçları ve odaklanan öğrenme alanları

Ölçme ve değerlendirme	Müzik dili	Müzik kültürü
Tanılayıcı değerlendirme	Temel müziksel bilgi ve becerilerin (ritim, ses, hareket) ön düzeyini belirleme	Öğrencilerin müzik türleri ve kültürel bağlamlara ilişkin ön bilgilerini belirleme

Bıçimlendirici değerlendirme	Müziksel söyleme ve uygulama sürecini izleme, anlık geri bildirim sağlama	Kavramsal öğrenme ve kültürel farkındalık gelişimini izleme
Düzyer belirleyici değerlendirme	Teknik doğruluk ve uygulama performansını değerlendirme	Yorumlama, karşılaştırma ve içerik doğruluğunu değerlendirme
Öğrenmeyi destekleme işlevi	Süreç içi geri bildirim ve köprü kurma yoluyla uygulama becerilerini geliştirme	Geri bildirim yoluyla anlamlandırma ve kültürel bağlam kurmayı destekleme
Odaklanan öğrenme alanı	Teknik ve temel müziksel beceriler	Kavramsal, kültürel ve yorumlayıcı beceriler

Tablo 1 incelendiğinde, Müzik Dili ve Müzik Kültürü temalarında kullanılan ölçme ve değerlendirme türlerinin yapısal olarak benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ancak bu türlerin kullanım amaçları ve odaklandığı öğrenme alanlarına bakıldığında, bu türlerin temalara göre farklılaştığı gözlenmektedir. Müzik Dili temasında ölçme ve değerlendirme uygulamaları daha çok teknik doğruluk ve uygulama sürecinin izlenmesine hizmet ederken, Müzik Kültürü temasında ise kavramsal öğrenme, kültürel farkındalık ve yorumlama becerilerinin değerlendirilmesine odaklanılmaktadır. Bu bulgu, TYMM’de ölçme ve değerlendirme araçlarının biçimsel olarak benzer olmasına karşın, temalara bağlı olarak farklı pedagojik işlevler kazandığını ortaya koymaktadır.

Ölçme ve Değerlendirme Araçları ile Ölçülen Becerilere İlişkin Bulgular

Programda kullanılan ölçme ve değerlendirme araçları incelendiğinde, her iki temada da bu araçların benzerlik gösterdiği görülmektedir. Kullanılan araçların ölçmeyi hedeflediği beceri türleri ve bilişsel alanlar açısından değerlendirildiğinde de temalara özgü farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu bağlamda ölçme araçlarının türleri, kullanım amaçları ve ölçtüğü beceri alanları temalar hâlinde sınıflandırılarak Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2.

Temalara göre kullanılan ölçme ve değerlendirme araçları

Ölçme aracı	Müzik dili - kullanım amacı	Müzik kültürü - kullanım amacı
Gözlem formu	Müziksel söyleme, ritim, bedensel hareket ve uygulama sürecinin izlenmesi	Tartışma, grup etkileşimi ve kültürel farkındalık süreçlerinin izlenmesi
Kontrol listesi	Temel müziksel becerilerin (doğru seslendirme, tempo, eşlik) gerçekleşme düzeyinin kontrolü	Kavramsal bilgilerin ve öğrenme adımlarının tamamlanma durumunun kontrolü
Kısa cevaplı sorular	Nota bilgisi, ritim kalıpları ve temel müzik kavramlarının hatırlanması	Müzik türleri, çalgılar ve kültürel unsurlara ilişkin bilgi düzeyinin yoklanması
Açık uçlu sorular	Müziksel ifadeyi açıklama, uygulama sürecini sözel olarak ifade etme	Karşılaştırma, yorumlama ve kültürel bağlamı açıklama
Çoktan seçmeli test	Temel müzik bilgisi ve kavramların ölçülmesi	Kavramsal ve kültürel bilgilerin ölçülmesi

Tablo 2 incelendiğinde, Müzik Dili ve Müzik Kültürü temalarında kullanılan ölçme ve değerlendirme araçlarının tür bakımından büyük ölçüde benzerlik gösterdiği görülmektedir. Müzik Dili teması incelendiğinde temada kullanılan ölçme araçlarının, uygulamaya ve performansa dayalı becerileri izlemeye yönelik olarak yapılandırıldığı görülmüştür. Müzik Kültürü teması incelendiğinde de bilişsel ve kavramsal becerileri ölçmeye yönelik araçların daha belirgin olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, ölçme ve değerlendirme araçlarının TYMM’de temalara göre farklı pedagojik işlevler üstlenecek biçimde kullanıldığını göstermektedir.

Süreç Temelli Ölçme ve Değerlendirme Yapısına İlişkin Bulgular

Her iki temada da ölçme ve değerlendirmenin yalnızca sonuç odaklı olmadığı; ön değerlendirme, köprü kurma ve öğrenme öğretme sürecine eşlik eden süreç temelli bir yapı sergilediği görülmektedir. Ön değerlendirme aşamasında öğrencilerin mevcut bilgi ve beceri düzeylerinin soru-cevap ve gözlem yoluyla belirlendiği; süreç içinde yapılan değerlendirmelerle birlikte öğrenmenin izlendiği ve gerekli düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir.

Bu süreç yapısının, özellikle performans temelli etkinliklerde öğrencilerin gelişimini izlemeye olanak sağladığı tespit edilmiştir. Temalara göre ölçme ve değerlendirme sürecinin aşamaları ve bu aşamalarda üstlenilen işlevler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3.

Temalara göre kullanılan ölçme ve değerlendirme araçları

Bilişsel düzey	Müzik dili	Müzik kültürü
Hatırlama / Tanıma	temel düzey	destekleyici
Uygulama	öncelikli	destekleyici
Çözümleme	sınırlı	öncelikli
Karşılaştırma	örtük	öncelikli
Yorumlama	örtük	öncelikli

Tablo 3 incelendiğinde, her iki temada da hatırlama ve uygulama düzeyindeki bilişsel süreçlerin temalarda yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu süreçlerin temalar arasında farklı işlevler üstlendiği de göze çarpmaktadır. Müzik Dili teması incelendiğinde kullanılan ölçme ve değerlendirme uygulamalarının daha çok uygulama ve çözümleme düzeylerinde yoğunlaştığı belirlenmiştir. Müzik Kültürü temasına bakıldığında da karşılaştırma ve yorumlama gibi üst düzey bilişsel süreçlerin belirgin biçimde ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Müzik Dili temasında karşılaştırma ve yorumlama becerilerinin tamamen göz ardı edilmediği, ancak daha çok örtük ve destekleyici düzeyde ele alındığı görülmektedir. Bu durum, aynı ölçme ve değerlendirme çerçevesinin, temaların pedagojik önceliklerine bağlı olarak farklı bilişsel derinliklerde işletildiğini göstermektedir.

Bu bölümlerde yer alan örtük ölçme ve değerlendirme uygulamalarının temalara göre dağılımı Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.

Temalara göre beceri türleri ile ölçme ve değerlendirme araçları arasındaki ilişki

Beceri türü	İlişkili ölçme araçları	Müzik dili – beceri odağı	Müzik kültürü – beceri odağı
Alan becerileri (SAB)	Performans görevi, gözlem, rubrik	Müziksel söyleme, ritim uygulama, bedensel hareket	Müziksel söyleme, toplu icra ve ifade
Kavramsal beceriler (KB)	Açık uçlu sorular, performans görevi	Temel kavramları tanıma ve çözümleme (örtük)	Karşılaştırma, özetleme ve yorumlama (öncelikli)
Sosyal-duygusal beceriler (SDB)	Gözlem formu, kontrol listesi	İş birliği, iletişim ve sorumluluk	Öz farkındalık, sosyal farkındalık ve saygı
Okuryazarlık becerileri (OB)	Açık uçlu sorular, projeler, dijital ürünler	Bilgi ve sanat okuryazarlığı	Bilgi, dijital ve kültürel okuryazarlık

Tablo 4 incelendiğinde, ölçme ve değerlendirme araçlarının her iki temada da benzer türlerde kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, bu araçların ölçmeyi hedeflediği beceri türleri ve odak noktalarının temalara göre farklılaştığı anlaşılmaktadır. Müzik Dili teması incelendiğinde, zenginleştirme bölümünde yer alan ölçme ve değerlendirme uygulamalarının daha çok alan becerileri ve temel müziksel uygulamalarla ilişkilendirildiği görülmektedir. Müzik Kültürü teması incelendiğinde ise kavramsal, okuryazarlık ve sosyal-duygusal becerilerin değerlendirilmesine daha geniş bir alan tanındığı belirlenmiştir. Bu bulgular, ölçme ve değerlendirme uygulamalarının temalara bağlı olarak farklı beceri alanlarına odaklandığını göstermektedir.

Ölçme ve Değerlendirme Uygulamalarının Program Bileşenleriyle İlişkisine İlişkin Bulgular

Temalar açısından değerlendirildiğinde ölçme ve değerlendirme uygulamalarının; alan becerileri, kavramsal beceriler, eğilimler, değerler, sosyal-duygusal öğrenme ve okuryazarlık becerileriyle ilişkilendirildiği belirlenmiştir. Müzik Dili temasında ölçme ve değerlendirme uygulamalarının müziksel söyleme ve hareket becerileriyle doğrudan ilişkilendirildiği görülmektedir. Müzik Kültürü temasında ise ölçme ve değerlendirme uygulamalarının kültürel farkındalık, karşılaştırma ve

yorumlama becerilerine yönelik olarak yapılandığı görülmektedir. Ölçme ve değerlendirme uygulamalarının program bileşenleriyle kurduğu bu ilişkiler, temalar bazında karşılaştırmalı olarak Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5.

Temalara göre öğrencinin ölçme ve değerlendirme sürecindeki rolü

Öğrenci rolü	Müzik dili	Müzik kültürü
Değerlendirilen öğrenci	performans ve uygulama temelli	performans ve ürün temelli
Sürece katılan öğrenci	uygulama sürecine aktif katılım	tartışma ve öğrenme sürecine aktif katılım
Grup çalışması içinde öğrenci	eşlikli söyleme, birlikte uygulama	grup tartışması, ortak ürün oluşturma
Öz değerlendirme yapan öğrenci	performans farkındalığı	öğrenme ve kültürel farkındalık
Yorumlayan / karşılaştıran öğrenci	örtük, sınırlı	öncelikli ve belirgin

Tablo 5 incelendiğinde, her iki temada da öğrencilerin ölçme ve değerlendirme sürecine aktif biçimde katıldıkları görülmektedir. Bununla birlikte, öğrencinin süreçte üstlendiği rollerin niteliğinin temalara göre farklılaştığı belirlenmiştir. Müzik Dili temasında öğrencinin rolünün daha çok performansın sergilenmesi, uygulama sürecine katılım ve öz değerlendirme yoluyla farkındalık geliştirme ile ilişkili olduğu görülmektedir. Müzik Kültürü temasında ise öğrencinin yorumlama, karşılaştırma ve anlamlandırma becerilerine dayalı roller üstlendiği belirlenmiştir.

Zenginleştirme ve Destekleme Bölümlerindeki Ölçme ve Değerlendirme Uygulamalarına İlişkin Bulgular

TYMM çerçevesinde şekillenen öğretim programları incelendiğinde programın “Farklılaştırma” başlığı adı altında “Zenginleştirme” ve “Destekleme” bölümleri yer almaktadır. Bu bölümde yer alan zenginleştirme, öğrenmeyi hızlı kavrayan öğrenciler için konuyu derinleştiren ek çalışmalar içermektedir. Destekleme bölümünde ise zorlanan öğrencilerin öğrenmesini kolaylaştırmak için yapılan ek ve yönlendirici çalışmalar yer almaktadır.

6. sınıf müzik dersi öğretim programında yer alan zenginleştirme ve destekleme bölümleri incelendiğinde, bu bölümlerde ölçme ve

değerlendirme uygulamalarının açık bir başlık altında sunulmadığı; ancak öğrenme sürecine örtük biçimde entegre edildiği görülmektedir. Destekleme bölümünde yer alan etkinliklerin, öğrencilerin kazanımlara ulaşma düzeylerinin belirlenmesine ve eksik öğrenmelerin giderilmesine yönelik olarak yapılandırıldığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda öğrencilerin küçük grup ya da bireysel çalışmalar sırasında gözlemlendiği, süreç içi geri bildirimlerle öğrenmelerinin desteklendiği belirlenmiştir.

Zenginleştirme bölümünde yer alan ölçme ve değerlendirme uygulamalarının, öğrencilerin öğrenme çıktılarının ötesinde düşünme ve üretim gerektiren etkinlikler etrafında yapılandırıldığı görülmektedir. Bu bölümde öğrencilerin yorumlama, karşılaştırma, yaratıcı ürün ortaya koyma ve akran etkileşimi yoluyla değerlendirme sürecine aktif biçimde katıldıkları belirlenmiştir. Zenginleştirme bölümünde kullanılan ölçme ve değerlendirme uygulamalarının, üst düzey bilişsel süreçlere ve performans temelli değerlendirmeye yönelik olduğu görülmektedir.

Zenginleştirme ve destekleme bölümlerinde yer alan bu uygulamalar, ölçme ve değerlendirmenin yalnızca sonuç odaklı bir süreç olarak değil, öğrenmeyi yönlendiren ve derinleştiren bir araç olarak ele alındığını göstermektedir. Bu bulgu, söz konusu bölümlerdeki örtük ölçme ve değerlendirme uygulamalarının işlevsel özelliklerini ortaya koyan Tablo 6 ile desteklenmektedir.

Tablo 6.

Destekleme ve zenginleştirme süreçlerinde ölçme ve değerlendirme ve işlevleri

Öğretim süreci	Ölçme ve değerlendirme	Kullanılan uygulamalar	Temel işlev
Destekleme	Tanılayıcı	Süreç içi gözlem, bireysel çalışma	Eksik öğrenmeleri ve öğrenme güçlüklerini belirleme
	Biçimlendirici	Geri bildirim, tekrar ve pekiştirme etkinlikleri	Öğrenme sürecini destekleme ve yönlendirme
Zenginleştirme	Biçimlendirici	Grup çalışmaları, akran etkileşimi	Öğrenmeyi derinleştirme ve etkileşimi artırma
	Düzyey belirleyici (performans temelli)	Yorumlama, karşılaştırma, ürün ortaya koyma	Üst düzey düşünme ve yaratıcı ifade becerilerini değerlendirme

Tablo 6’da öğretim süreci, destekleme ve zenginleştirme boyutlarıyla ele alınmış; bu süreçlerde kullanılan ölçme ve değerlendirme türleri, uygulamalar ve temel işlevlerle ilişkilendirilmiştir. Destekleme sürecinde ölçme ve değerlendirme uygulamalarının daha çok tanılayıcı ve biçimlendirici nitelikte olduğu görülmektedir. Bu bölümde yer alan etkinliklerin, öğrencilerin eksik öğrenmelerinin belirlenmesine ve öğrenme sürecinin yönlendirilmesine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Zenginleştirme sürecinde yer alan etkinliklerde ise biçimlendirici ve düzey belirleyici ölçme ve değerlendirme uygulamalarına yer verildiği; bu uygulamaların üst düzey düşünme, yorumlama ve ürün ortaya koymaya dayalı becerilerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Tablo 6’da ortaya çıkan bu yapı, TYMM’de ölçme ve değerlendirmenin farklılaştırılmış öğretim ve süreç temelli bir yaklaşımla ele alındığını göstermektedir.

Temalara Göre Ölçme ve Değerlendirme Uygulamalarının Program Bileşenleriyle İlişkisine Yönelik Bulgular

Tablo 7’de, program bileşenlerinin Müzik Dili ve Müzik Kültürü temalarına göre nasıl yapılandırıldığı gösterilmektedir. Her iki temada da alan becerileri kapsamında müziksel söyleme ve hareket becerilerine yer verilmekle birlikte, bu becerilerin ele alınış biçimi temalara göre farklılaşmaktadır.

Tablo 7.

Program bileşenlerinin temalara göre dağılımı

Program bileşeni	Müzik dili	Müzik kültürü
Alan Becerileri	Müziksel söyleme ve müziksel hareketin doğru ve eşgüdümlü uygulanması	Müziksel söyleme ve hareketin anlamlandırılarak ifadesi
Kavramsal Beceriler	Temel müziksel kavramları çözümleme	Özetleme, karşılaştırma ve yorumlama
Ölçme Araçları	Gözlem formu, kontrol listesi, performans görevi (uygulama odaklı)	Açık uçlu sorular, performans görevi (yorum ve ürün odaklı)
Değerler	Çalışkanlık, saygı, sevgi	Estetik duyarlılık, saygı, kültürel farkındalık
Sosyal-duygusal Beceriler	İletişim, iş birliği	Öz farkındalık, sosyal farkındalık

Tablo 7’de, program bileşenlerinin Müzik Dili ve Müzik Kültürü temalarına göre yapılandırılma biçimine yer verilmektedir. Temalar incelendiğinde, her iki temada da alan becerileri kapsamında müziksel söyleme ve hareket becerilerine yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte, bu becerilerin ele alınış biçiminin temalara göre farklılaştığı dikkat çekmektedir. Müzik Dili temasında söz konusu becerilerin daha çok doğru ve eşgüdümlü uygulamaya odaklandığı; Müzik Kültürü temasında ise anlamlandırma ve ifade boyutunun öne çıktığı görülmektedir. Benzer şekilde, kavramsal, değerler ve okuryazarlık bileşenlerinde Müzik Kültürü temasında üst düzey bilişsel süreçler ve kültürel bağlamın daha belirgin biçimde yer aldığı anlaşılmaktadır. Tablo 7’de ortaya çıkan bu yapı, program bileşenlerinin temalara göre farklılaşan bir düzenleme sergilediğini göstermektedir.

Sonuç olarak, 6. sınıf müzik dersi öğretim programında yer alan Müzik Dili ve Müzik Kültürü temalarında ölçme ve değerlendirme uygulamalarının yapı ve kullanılan araçlar açısından benzerlikler taşıdığı; buna karşın bilişsel derinlik ve beceri odakları bakımından belirgin biçimde farklılaştığı görülmektedir. Bulgular bölümünde sunulan tablolar, ölçme ve değerlendirme uygulamalarının her iki temada da süreç temelli, destekleyici ve farklılaştırılmış bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Müzik Dili temasında ölçme ve değerlendirme uygulamalarının daha çok uygulamaya dayalı ve teknik doğruluğa ilişkin müziksel becerilerin izlenmesine olanak tanıdığı; Müzik Kültürü temasında ise kavramsal öğrenme, kültürel farkındalık ve üst düzey bilişsel süreçlerin değerlendirilmesine yönelik uygulamaların daha belirgin olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan bu yapı, ölçme ve değerlendirmenin programda yalnızca öğrenme çıktılarının belirlenmesine yönelik bir unsur olarak değil, öğrenme sürecini izleyen ve yönlendiren bir bileşen olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Bu bağlamda, izleyen tartışma bölümünde elde edilen bulgular, ilgili alan yazın ve TYMM’nin ölçme ve değerlendirme anlayışı çerçevesinde ele alınacaktır.

TARTIŞMA

Bu çalışmada elde edilen bulgular, TYMM doğrultusunda hazırlanan 6. sınıf müzik dersi öğretim programında ölçme ve değerlendirme yaklaşımının, tematik bir yapı içinde pedagojik amaçlara göre farklılaşan bir program bileşeni olarak ele alındığını göstermektedir. Program kapsamında ölçme ve değerlendirme araçları ile uygulamalarının, öğrenme sürecinde yalnızca sonuca odaklanan bir işlev üstlenmekten çıkarılarak, temalar arasında

karşılaştırma yapılmasına olanak tanıyan bir yapı doğrultusunda yeniden işlevlendirildiği görülmektedir. Bu durum, ölçme ve değerlendirmenin programda standartlaştırılmış bir uygulama olmaktan ziyade, temaların pedagojik hedeflerine göre yeniden yapılandırılan dinamik bir sistem olarak ele alındığını ortaya koymaktadır. Ölçme ve değerlendirme yaklaşımı bu yönüyle değerlendirildiğinde, TYMM'nin yetkinlik temelli ve bağlama duyarlı ölçme anlayışıyla örtüşmektedir (MEB, 2024). Benzer biçimde Temur (2025), TYMM öğretim programlarında ölçme ve değerlendirmenin kapsayıcı ve esnek ilkeler doğrultusunda ele alındığını vurgulayarak, değerlendirme süreçlerinin programın pedagojik felsefesiyle bütünleşik bir yapı sunduğunu belirtmektedir.

Müzik Dili temasında ölçme ve değerlendirme uygulamalarının ağırlıklı olarak uygulama, performans ve teknik doğruluğa odaklandığı görülmektedir. Bu yaklaşım, müziksel söyleme, ritim ve bedensel hareket gibi alan becerilerinin sistematik biçimde izlenmesine olanak sağlamaktadır. İlgili temada değerlendirme, öğrenme sürecinin doğrudan gözlenebilir performans çıktıları üzerinden ele alındığı bir pedagojik çerçevede yapılandırılmaktadır. Ulusal alan yazında müzik eğitimi alanında gerçekleştirilen çalışmalarda da performans temelli değerlendirme anlayışının, öğrencilerin müziksel becerilerini görünür kılmada etkili olduğu vurgulanmaktadır. Alçın ve İnancı (2020) tarafından yapılan çalışmada, müzik öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme süreçlerine yönelik görüşleri incelenmiş; müzik dersinde ölçme ve değerlendirme uygulamalarının daha nitelikli, sistematik ve program kazanımlarıyla uyumlu hâle getirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu çalışmada ayrıca, müzik öğretiminde ölçme ve değerlendirmenin işlevine ilişkin vurgular, performansa dayalı değerlendirmenin müziksel öğrenmenin doğasına uygun bir yaklaşım sunduğunu ortaya koymaktadır. Uluslararası çerçeveler bağlamında 21. yüzyıl becerilerini ele alan Cansoy (2018) ise, bu becerilerin öğrencilere kazandırılabilmesi için öğretim programları, öğretmen rolleri ve öğrenme ortamlarında bütüncül bir dönüşümün gerekli olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda elde edilen bulgular, ulusal alan yazında müzik eğitiminde uygulamaya dayalı ölçme anlayışının gerekliliğini vurgulayan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Benzer biçimde Türkmen ve Göncü (2024), müzik derslerinde kullanılan performans görevlerinin pedagojik olarak yapılandırıldığında değerlendirme sürecini öğrenmenin doğal bir parçası hâline getirdiğini ifade etmektedir.

Müzik Kültürü teması incelendiğinde, ölçme ve değerlendirme uygulamalarının karşılaştırma, yorumlama ve kültürel bağlam kurma gibi üst düzey bilişsel süreçlere odaklandığı görülmektedir. Bu temada ölçme ve değerlendirme, bilişsel derinliği artıran ve öğrencinin anlamlandırma süreçlerini görünür kılan bir işlev üstlenmektedir. Program incelemesi sonucunda elde edilen bu bulgu, hem Bloom'un yenilenmiş taksonomisinde tanımlanan üst düzey bilişsel becerilerle hem de Türkiye'de sosyal bilimler ve sanat eğitimi alanlarında yapılan çalışmalarda vurgulanan kavramsal öğrenme gerekliliğiyle örtüşmektedir. Anderson ve Krathwohl (2001), Bloom Taksonomisi'ni güncelleyerek bilişsel süreçleri daha açık biçimde sınıflandırmış ve öğrenme ile değerlendirme süreçlerinin işlevsel bir bütün olarak ele alınmasına katkı sağlamıştır. Benzer biçimde Demirel (2017), etkili program geliştirmenin hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ile ölçme ve değerlendirme boyutlarının tutarlı ve dinamik bir yapı oluşturmaya bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Keskin ve Gençel Ataman'ın (2024) ritmik okuma performansını değerlendirmeye yönelik geliştirdikleri ölçek çalışması da müzik eğitiminde bilişsel ve performans boyutlarının birlikte değerlendirilebileceğini göstermesi bakımından bu bulguları desteklemektedir. Bu bağlamda, programda yer verilen açık uçlu sorular ve performans görevlerinin yorumlayıcı becerileri desteklemesi, değerlendirme sürecinin öğrenmeyi derinleştiren bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın bulguları, ölçme ve değerlendirmenin her iki temada da süreç temelli bir anlayışla ele alındığını ve biçimlendirici değerlendirmenin merkezi bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, temalar arasında pedagojik farklılaşmalar bulunmasına karşın ölçme ve değerlendirmenin program genelinde tutarlı bir felsefeye dayandığını göstermesi bakımından önemlidir. Geri bildirimin öğrenme üzerindeki güçlü etkisini vurgulayan uluslararası çalışmaların yanı sıra, Türkiye'de gerçekleştirilen araştırmalar da bu bulguyu desteklemektedir. Hattie ve Timperley (2007), geri bildirimin hedefe yönelik, süreç ve öz-düzenleme odaklı biçimde düzenlendiğinde öğrenmeyi anlamlı ölçüde geliştirdiğini ortaya koymuştur. Benzer biçimde Wiliam (2011), biçimlendirici değerlendirmenin öğretim sürecine etkili biçimde entegre edilmesinin öğrenci öğrenmesini ve öğretim niteliğini artırdığını vurgulamaktadır. Buna ek olarak Shepard (2000) ile Baird ve arkadaşları (2017), biçimlendirici değerlendirmenin öğrenme kültürünün ayrılmaz bir parçası olduğunu belirterek, değerlendirmeyi öğretim süreciyle bütünleştiren yaklaşımların etkililiğine dikkat çekmektedir.

Müzik eğitiminin doğası gereği çok boyutlu bir öğrenme süreci gerektirdiği kabul edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ölçme ve değerlendirmenin yalnızca ürün odaklı değil, süreç, bağlam ve yorum boyutlarını da kapsaması pedagojik açıdan önem taşımaktadır. Altun ve Gülay (2024), ortaokul müzik öğretmenlerinin müzik öğretimi uygulamaları ile ölçme ve değerlendirme süreçlerine yönelik görüşlerini inceledikleri çalışmada, alternatif ve süreç temelli ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarının desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Söz konusu çalışmada ayrıca öğretim programlarında ölçme ve değerlendirme boyutunun güçlendirilmesinin gerekliliği ortaya konulmaktadır. Benzer biçimde Elliott ve Silverman (2015), eylem temelli (praxial) yaklaşımı temel alarak müziksel öğrenmenin yapma, düşünme ve anlamlandırma süreçlerinin birlikte değerlendirilmesini önermektedir. Bu çalışma da özellikle Müzik Kültürü temasında ortaya çıkan değerlendirme yapısının, eylem temelli yaklaşımın öngördüğü bütüncül değerlendirme anlayışıyla benzerlikler taşıdığını göstermektedir. Uluslararası alan yazında müzik eğitiminde otantik ve performans temelli değerlendirmenin önemini vurgulayan çalışmalarda, değerlendirme uygulamalarının sınıf içi pedagojik bağlamla uyumlu biçimde yapılandırılması gerektiği ifade edilmektedir (McQuarrie & Sherwin, 2013).

SONUÇ

Bu araştırma, TYMM doğrultusunda yapılandırılan 6. sınıf müzik dersi öğretim programında ölçme ve değerlendirme uygulamalarının, tematik yapı temelinde farklılaştırılmış, yetkinlik temelli ve süreç odaklı bir anlayışla ele alındığını ortaya koymuştur. Araştırma sonuçları, Müzik Dili ve Müzik Kültürü temalarında kullanılan ölçme ve değerlendirme araçlarının tür bakımından benzerlik gösterdiğini; ancak bu araçların pedagojik işlevleri, ölçtüğü beceri alanları ve bilişsel derinlikleri bakımından temaya özgü biçimde yapılandırıldığını göstermektedir.

Müzik Dili temasında ölçme ve değerlendirmenin daha çok teknik doğruluk, uygulama süreci ve performans becerilerinin izlenmesine hizmet ettiği; Müzik Kültürü temasında ise kavramsal öğrenme, kültürel farkındalık ve üst düzey düşünme becerilerinin değerlendirilmesine olanak tanıdığı belirlenmiştir. Bu durum, ölçme ve değerlendirmenin tek tip bir uygulama olarak değil, programın tematik ve pedagojik kurgusuna ilişkin bir bileşen olarak ele alındığını göstermektedir. Bu sonuç, Türkiye’de müzik eğitimi programlarının değerlendirme boyutuna ilişkin çalışmalarda vurgulanan beceri ve bağlam uyumu gerekliliğiyle örtüşmektedir.

Ölçme ve değerlendirme sürecinde öğrencinin rolünün temalara göre farklılaştığı sonucu da araştırmanın bir diğer bulgusudur. Mevcut farklılaşma, ölçme ve değerlendirmenin öğrenciye yüklediği bilişsel ve pedagojik sorumluluğun tematik olarak yeniden tanımlandığı şeklinde yorumlanabilir. Bu yaklaşım, öğrenci merkezli ve öz düzenleyici öğrenmeyi önceleyen çağdaş ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarıyla uyumludur (Baird vd., 2017; Demirel, 2017). Bu bağlamda çalışma, TYMM kapsamında ölçme ve değerlendirmenin yalnızca öğretmen merkezli bir kontrol mekanizması değil, öğrencinin öğrenme sürecine aktif katılımını destekleyen bir yapı sunduğunu göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, TYMM’de ölçme ve değerlendirme anlayışının yalnızca öğrenme çıktılarının belirlenmesine yönelik bir mekanizma olmadığı; öğrenme süreçlerini yönlendiren, derinleştiren ve tematik yapı içinde anlam kazanan bütüncül bir pedagojik sistem sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu yönüyle çalışma, müzik eğitimi öğretim programlarında ölçme ve değerlendirmenin temalar arası işlevsel farklılaşmasını ortaya koyan ve ulusal literatürde sınırlı sayıda ele alınan karşılaştırmalı bir program çözümlemesi sunması bakımından özgün bir katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, 6. sınıf müzik dersi öğretim programında ölçme ve değerlendirme uygulamalarına ilişkin aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

- Temalarda kullanılan performans ve uygulama temelli ölçme araçlarının, öğrencilerin bireysel gelişimlerini izlemeye olanak tanıyacak biçimde süreç odaklı rubriklerle desteklenmesi önerilebilir.
- Temalarda yer alan açık uçlu soru ve performans görevlerinin, öğrencilerin kültürel bağlam kurma ve yorumlama becerilerini daha görünür kılaacak örnek etkinliklerle çeşitlendirilmesi önerilebilir.
- Temalarda yer verilen öğrenci öz değerlendirme ve akran değerlendirme uygulamalarına daha sistematik biçimde yer verilmesi önerilebilir.
- TYMM’ye özgü ölçme ve değerlendirme örneklerini içeren uygulama rehberlerinin hazırlanması önerilebilir.
- Gelecek araştırmalarda, TYMM kapsamında geliştirilen ölçme ve değerlendirme anlayışının sınıf içi uygulamalara yansımalarının öğretmen ve öğrenci görüşleri üzerinden incelenmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

Alçın, Ö., İnanıcı, M. K. (2020). Müzik öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme sürecine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(2), 727-757.

Altun, Z. D., Gülay, A. (2024). Ortaokul müzik öğretmenlerinin müzik öğretimi uygulamaları ve ölçme-değerlendirme süreçlerine yönelik görüşlerinin incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 4(57), 143-162. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7039>

Anderson, L. W., Krathwohl, D. R. (Eds.). (2001). *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*. Longman.

Araz, Z. A., Altın Öz, Z. Ş. (2025). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ölçme değerlendirme süreçlerinde dijital teknolojilerin kullanımı: İmam Hatip Lisesi örneğinde bir durum çalışması. *Talim Dergisi*, 3(1), 175–190. <https://doi.org/10.37344/talim.2025.74>

Aydın, H., Yörek, N., Uğulu, İ. (2015). Lise öğrencilerinin performans ödevlerine karşı tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(31), 211-229.

Baartman, L. K., Quinlan, K. M. (2023). Assessment and feedback in higher education reimaged: using programmatic assessment to transform higher education. *Perspectives: Policy and Practice in Higher Education*, 28(2), 57-67. <https://doi.org/10.1080/13603108.2023.2283118>

Baird, J. A., Andrich, D., Hopfenbeck, T. N., Stobart, G. (2017). Assessment and learning: Fields apart? *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 24(3), 317–350. <https://doi.org/10.1080/0969594X.2017.1319337>

Boström, E., Palm, T. (2023). The effect of a formative assessment practice on student achievement in mathematics. *Frontiers in Education*, 8, 1101192. <https://doi.org/10.3389/feduc.2023.1101192>

Cansoy, R. (2018). Uluslararası çerçevelere göre 21. yüzyıl becerileri ve eğitim sisteminde kazandırılması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 3112-3134. <https://doi.org/10.15869/itobiad.494286>

Demirel, Ö. (2017). *Eğitimde program geliştirme: Kuramdan uygulamaya* (26. bs.). Pegem Akademi.

Elliott, D. J., Silverman, M. (2015). Response to commentaries on music matters: A philosophy of music education, second edition (2015). *Action, Criticism, and Theory for Music Education* 14(3): 106-130. https://act.maydaygroup.org/articles/ElliottSilverman14_3.pdf

Eren, E., Eren, M. (2025). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin vatandaşlık eğitimi üzerine incelenmesi*. 1. Uluslararası Eğitim Kongresi Bildiri Kitabı (310–322). <https://doi.org/10.5281/zenodo.17481257>

Eroğlu, D. (2022). Ses eğitiminde temel becerileri ölçmeye yönelik performans derecelendirme ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 196-205. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1055847>

European Commission. (2017). *The European qualifications framework for lifelong learning*. Publications Office of the European Union.

Hattie, J., Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), 81-12. <https://doi.org/10.3102/003465430298487>

Keskin, M., & Ataman, Ö. G. (2024). Müzik eğitiminde ritmik okuma performansını değerlendirme ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Turcology Research*, (81), 575-584. <https://doi.org/10.62425/turcology.1505886>

Krippendorff, K. (2013). *Content analysis: An introduction to its methodology* (3rd ed.). Sage Publications.

Le, C., Wolfe, R., Steinberg, A. 2014. *The past and the promise: Today's competency education movement. Students at the center: Competency education research series*. Jobs for the Future.

McPherson, G. (Ed.). (2016). *The child as musician: A handbook of musical development*. Oxford University Press.

McQuarrie, F. A. E., Sherwin, J. (2013). Assessment in music education: Relationships between classroom practice and professional publication topics. *Research & Issues in Music Education*, 11(1).

Millî Eğitim Bakanlığı. (2024a). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programları ortak metni*. MEB Yayınları.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2024b). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programları*. MEB Yayınları.

OECD. (2018). *The future of education and skills: Education 2030*. OECD Publishing.

OECD. (2019). *OECD learning compass 2030*. OECD Publishing.

Pellegrino, J. W. (2014). Assessment as a positive influence on 21st century teaching and learning: A systems approach to progress. *Psicología Educativa*, 20(2), 65-77. <https://doi.org/10.1016/j.pse.2014.11.002>

Sağlam, A., Avcı, N., İyibil, Ü. (2008). Fizik öğretmen adaylarının alternatif ölçme-değerlendirme yöntemlerini algılama düzeyleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* (11), 115-128.

Shepard, L.A. (2000). The role of assessment in a learning culture. *Educational Researcher*, 29(7), 4–14. <https://doi.org/10.3102/0013189X029007004>

Şad, S. N., Göktaş, Ö. (2013). Öğretim elemanlarının geleneksel ve çağdaş ölçme değerlendirme yaklaşımlarının incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 14(2), 79-105.

Temur, S. (2025). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programları ortak metninin kapsayıcı ölçme ve değerlendirme ilkeleri açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 50 (Suplement 1), 19–41. <https://doi.org/10.15390/EB.2025.13988>

Türkmen, E. F., Göncü, İ. Ö. (2024). Müzik derslerinde uygulanabilecek performans görevi örnekleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22(1), 46-64. <https://doi.org/10.37217/tebd.1301019>

Uçan, A. (2005). *Müzik eğitimi: Temel kavramlar–ilkeler–yaklaşımlar*. Evrensel Müzik evi.

William, D. (2011). *Embedded formative assessment*. Solution Tree Press.

FETHİYE-KAYAKÖY AŞAĞI KİLİSE-PANAYİA PIRGİYOTİSSA KİLİSESİ VE YUKARI KİLİSE- TAXİARHİS KİLİSESİ SÜSLEME PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Zübeyde KORKMAZ
Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
zbydekrkmaz@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0002-3037-0072>

Tuğba BATUHAN TEKİN
Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye
tugbabatuhan@artuklu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0045-4304>

Atıf	
------	--

Geri Çekme Bildirimi: FETHİYE-KAYAKÖY, AŞAĞI KİLİSE-PANAYİA PİRGİYOTİSSA KİLİSESİ VE YUKARI KİLİSE-TAXİARHİS KİLİSESİ, SÜSLEME PROGRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ başlıklı makale İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 18 Sayı 1’de yayımlanmış olup etik uyuşmazlık nedeniyle editöryal kararlar geri çekilmiştir. Makale kaydı, bilimsel kayıtların şeffaflığı gereği bu bildirimle birlikte erişimde tutulmaktadır.

Retraction Notice: The article titled FETHİYE-KAYAKÖY LOWER CHURCH-PANAYİA PİRGİYOTİSSA CHURCH AND UPPER CHURCH-TAXİARHİS CHURCH EVALUATION OF DECORATION PROGRAMS was published in Istanbul Aydın University Journal of Social Sciences, Volume 18, Issue 1. It has been retracted by editorial decision due to an ethical dispute. In the interest of transparency in the scholarly record, the article record is kept accessible together with this notice.

ÖZ

18. ve 19. yüzyıl Geç Osmanlı döneminde, Batılılaşmanın etkisiyle eklektik (karma) stilde kamusal, sivil ve dini yapılar yapılmıştır. 19. yüzyıl ikinci yarısında farklı plan tiplerinde eklektik stilde Rum Ortodoks kiliseleri de inşa edilmiştir. Bu çalışmada, Muğla’nın Fethiye ilçesine bağlı Kayaköy

* Bu makale, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü’nde Prof. Dr. Ayşe Aydın danışmanlığında Zübeyde Korkmaz tarafından gerçekleştirilen “Fethiye /Kayaköy Aşağı ve Yukarı Kilise” başlıklı lisans bitirme tezinden geliştirilerek yazılmıştır.

Araştırma Makalesi-Bu makale iThenticate programıyla kontrol edilmiştir.

Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Aşağı Kilise'nin (Panayia Pirgiotissa Kilisesi) ve Yukarı Kilise'nin (Taxiarhis Kilisesi) süsleme programları ele alınmaktadır. Kiliselerin avlu, cephe ve iç mekânları incelendiğinde; çakıl taşı mozaik, alçı ve kalem işi süsleme teknikleriyle bezeli oldukları görülmüştür. Kiliselerin süslemelerinin eklektik stil oluşturması, 19. yüzyıl ikinci yarısında inşa edilmiş Rum Ortodoks kiliselerinin dönem içinde benzer süsleme programları kullanılarak ele alındıklarını göstermektedir. Çalışmada son olarak kiliseler, Balıkesir, İzmir, Aydın, Isparta, Burdur ve Antalya şehirlerindeki örnekler ile Sakız Adası, Tilos Adası ve Rodos Adası'ndaki örneklerle karşılaştırılarak sonuca bağlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Geç Osmanlı Dönemi Kiliseleri, Çakıl Taşı Mozaik, Alçı ve Kalem İşi Süsleme, Eklektik Stil.*

FETHIYE-KAYAKÖY LOWER CHURCH- PANAYIA PIRGIYOTSSA CHURCH AND UPPER CHURCH-TAXIARHIS CHURCH EVALUATION OF DECORATION PROGRAMS

ABSTRACT

During the late Ottoman period in the 18th and 19th centuries, public, civic, and religious buildings were constructed in eclectic (mixed) styles under the influence of Westernization. In the second half of the 19th century, Greek Orthodox churches of various plan types were also constructed in an eclectic style. This study examines the ornamentation programs of the Lower Church (Panayia Pirgiotissa) and the Upper Church (Taxiarchis) in Kayaköy, located in the Fethiye district of Muğla. This study examines the ornamentation programs of the Lower Church (Panayia Pirgiotissa) and the Upper Church (Taxiarchis) in Kayaköy, located in the Fethiye district of Muğla. An examination of the courtyards, facades, and interiors of the churches revealed that they were decorated using pebble mosaic, plaster, and hand-painted decoration techniques. The eclectic style of the churches decorations indicates that the Greek Orthodox churches built in the second half of the 19th century were treated with similar decoration programs during that period. Finally, the study concluded by comparing the Lower and Upper Churches with examples from the cities of Balıkesir, İzmir, Aydın, Isparta, Burdur, and Antalya, as well as from the islands of Chios, Tilos, and Rhodes.

Keywords: *Late Ottoman Period Churches, Pebble Mosaic, Plaster and Hand-Painted Ornaments, Eclectic Style.*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılda, Batılı devletlerle kurduğu siyasi ve kültürel ilişkiler, sanat alanında yeni üslupların tanınmasını sağlamıştır. Batı sanatına özgü ifade biçimleri yeni bir ifade ve biçim olarak benimsenmiş, bu durum özellikle mimari ve iç mekân dekorasyonlarında etkili olmuş ve 19. yy. sonlarına kadar devam eden bu süreç literatürde *Batılılaşma Dönemi* olarak tanımlanmıştır. Türk sanatında, Batı sanatında geçiş döneminin ardından Türk Barok etkileri görülmeye başlanmıştır. Adını kusursuz olmayan incilerden (*barroco*) alan Barok sanatı, Rönesans'ın denge ve mükemmeliyetçi unsurlarından uzak olup, hareketliliği esas alan dalgalı hatlar, abartılı hacim, eğri çizgiler, uçan melek figürleri, yüksek kabartmalı silmeler, yaprak ve dallar ile oval madalyondan oluşan bezemeleriyle dikkat çeker (Dickerson, 2018, s. 177; Atasoy, 1992, s. 81; Germaner, 1997, s. 195). Bu sanat anlayışı, 18. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı sanatında da etkili olmuş ve yerel üsluplarla birleşerek *Türk Baroğu* olarak tanımlanan özgün bir yorumla karşımıza çıkmıştır. *Türk Baroğu*, yaklaşık 1740'tan II. Mahmud dönemine kadar etkisini sürdürmüş; bu süreçte Barok formlar, Osmanlı mimari süsleme repertuarına adapte edilmiştir (Eyice, 1981, s. 165). 18. yüzyıl ortalarında barok tarzda yapılar oluşturularak rokoko (*rocaille*) stilinde süslemeler kullanılmıştır (Dickerson, 2018, s. 196; Aydın, 2017, s. 163, 164). 18. yüzyılda yayılım gösteren rokokoda, altın yaldızın hâkim olduğu iç mekân bezemeleri, kıvrımlar ve kabartmalar (Eyice, 2002, s. 467), asimetrik motifler, *S* ve *C* kıvrımları anımsatan bezemeler (Rona, 1997, s. 1567), akanthus yaprağı veya deniz kabuğu motifleriyle taçlanan boyama kemerler ve İyon/korint başlıklı sütunlar, birbirine geçmiş bahar dalları, çiçek buketleri, püsküllü perde motifleri, manzaralar ve natürmort kompozisyonlar hâkimdir (Renda, 1985, s. 1531).

18. yüzyılda Osmanlı sanatında Barok ve Rokoko etkileri görülürken, aynı dönemin sonlarında Batı Avrupa'da Neo-Klasik sanat anlayışı hâkimiyet kazanmaya başlamış bu akım, Napolyon İmparatorluğu ve bütün Batı ülkelerinde etkili olmuştur. Ana hatlarını İlk Çağ'ın Antik Yunan-Roma sanatlarından alan ve Napolyon dönemine özgü olduğundan *Empire* olarak anılan bu yeni sanat, Amerika'da *Georgian*, İngiltere'de ise *Victorian* olarak isimlendirilmiştir. Osmanlı'da *Tanzimat Üslubu* olarak adlandırılan bu sanat anlayışı, III. Selim Dönemi'nde ortaya çıkmış, II. Mahmud Dönemi'nde yaygınlaşmış ve 19. yüzyıl boyunca devletin resmî sanat anlayışı olarak benimsenerek uygulanmaya devam etmiştir (Eyice, 1992, s. 171; Eyice, 1981, s. 174, 175). Türk Sanatında, 19. yüzyıl ikinci

yarısından itibaren Avrupa kökenli Barok, Rokoko, Ampir ve Neo-Gotik sanat akımlarının unsurlarını harmanlayan eklektik (karma) bir üslup özellikle mimaride çokça kullanır hale gelmiştir. Yapılar çoğunlukla Yeni Klasik tarzda cephelerle şekillendirilmiş; Antik dönem estetiğine dayanan bezeme repertuarı ve simetrik düzenlemeler, sayesinde mimaride denge, uyum ve klasik ahenk ön plana çıkarılmıştır (Eyice, 1981, s. 163, 164; Aydın, 2017, s. 164, 165).

Osmanlı döneminde, kamu ve sivil binaların yanı sıra dini yapılarda da kullanılan eklektik (karma) üslup, 19. yüzyılın ikinci yarısında farklı plan tiplerinde inşa edilen Rum Ortodoks kiliselerinde de kendini göstermiştir (Aydın, 2017, s. 164). Cephe düzeni ve iç mekân bezemesinde Batı etkileri görülen bu kiliselerde, plan olarak daha çok Orta Çağ dönemi kiliseleri temel alınmış ve iç mekânlarda ise alçı süslemeler, korint başlıklar ve plaster başlıklar, tavan göbekleri ya da kartuşlar gibi dekoratif unsurlar kullanılarak Barok ve Yeni Klasik tarzların izleri yansıtılmıştır (Aydın, 2017, s. 164, 165). Bu makalede, Neo Klasik sanatın eklektik üslubundaki kiliselerinden olan, Kayaköy'ün -eski adı *Elviz* veya *Levissi*- Aşağı ve Yukarı Kilise'nin plan, cephe ve süsleme programı irdelenmiştir (Karaca, 2013, s. 28). Kiliselerin içinde barındırdığı tarih sırasına göre planı, avlusu, cephesi ve iç mekânı anlatılarak süsleme programları aktarılmıştır. Fügen İlter'in (1991) yayınlamış olduğu makale temel alınmış, güncel makaleler analiz edilmiş ve süsleme programlarının yüzeysel aktarıldığı fark edilmiş bu çalışmayla daha detaylı ele alınması hedeflenmiştir. Tespit edilen bu eksikliklerin tüm detaylarıyla ele alınarak aktarılması bu çalışmanın temel amacını teşkil etmiştir. Yapıların eklektik üslupta yapılmış olan süslemeleri analiz edilmiş, kendi içlerinde karşılaştırmaları yapılmış, kiliselerin bezeme programlarından hareket edilerek farklı kiliselerle de karşılaştırmaları yapılarak üslup ve biçimlendirme esaslarıyla ilgili net bir sonuç ortaya konulmaya çalışılmıştır.

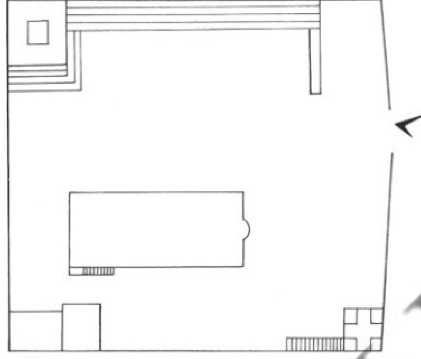
FETHİYE- KAYAKÖY KİLİSELERİ

Panayia Pirgotissa Kilisesi- Aşağı Kilise

Kilise, Güney Ege'deki Rumların barındığı en büyük ve en eskisi olan Kayaköy'ün (eski adıyla Levissi) batısında, duvarlarla çevrili büyük bir avlu içerisinde (bkz. Şekil 1) yer almaktadır (Ovalı, 2009, s. 189). Kilisenin 1960'lara kadar cami olarak kullanılması, korunarak günümüze ulaşmasında önemli rol oynamıştır (Bozyiğit ve Tapur, 2010, s. 378). Kiliseye, doğuda yükseltili bir avlu kapısından ulaşılmaktadır.

Şekil 1.

Panayia Pirgiotissa Kilisesi'nin (Aşağı Kilise) Yerleşim Alanı

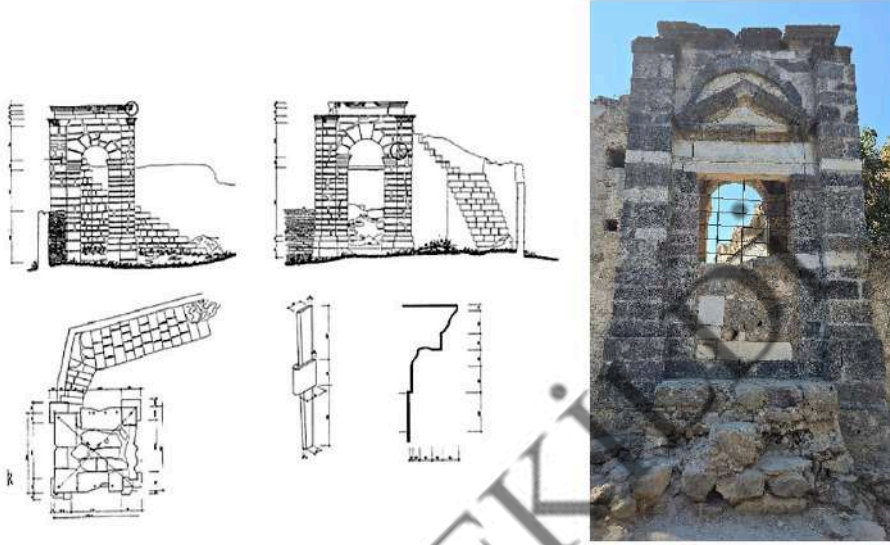
(Kaynak: İlder, 1991, Plan 2).

Avlunun güneydoğu köşesinde çan kulesi yer almaktadır. Çan kulesine, avlu duvarının güneyine bitişik yirmi bir taş basamakla çıkılmaktadır (bkz. Şekil 2). Çan kulesi kare planlı olup dört ayak üzerinde yükselir. Ayaklar, yuvarlak kemerli açıklıklarla birbirine bağlanmıştır. Kemerlerin başlangıç noktalarında yer alan başlıklar ile üst örtüye geçişi sağlayan silmeler hareketlilik sağlamıştır. Yapıya girişin sağlandığı doğu cephedeki kapı açıklığı sonradan yarıya kadar kapatılarak pencereye dönüştürülmüştür. Hafif dışa taşıntılı olarak yapılan kapının bu bölümünün üst örtüden hemen önce sonlandığı görülmüştür. Yapının iç mekânında üst örtüye geçişte kullanılan silmelere burada da yer verilmiştir. Araları harç dolgulu kesme taş malzemeli olan bu kısımda, mermer de görülür.

Kapı açıklığının dıştaki yüzünde yıkılmış durumda olan birkaç basamak yer almaktadır. Kapının söve bitişlerinde profilli silmeler yer almakta lentonun üzerinde ise antik mimariye özgü üçgen bir alınlık bulunmaktadır. Bu alınlığın içine, kabartma tekniğiyle işlenmiş bir figür (melek veya kuş) yerleştirilmiştir. Figürün baş kısmı tahrip olmuş olmakla birlikte, kilisenin naosundaki benzer kanatlı betimlemelerle karşılaştırıldığında melek tasviri olduğu düşünülmektedir (bkz. Şekil 2). Üçgen alınlığın hemen üzerinde beşik kemerli bir alınlık yer alır. Merdivenle çıkılan üst alandaysa çanın olduğu bölüm günümüze ulaşamamıştır.

Şekil 2.

Aşağı Kilise Çan Kulesi Rölövesi ve Çan Kulesinin Doğu Cephesi

(Kaynak: Bulhaz vd., 2001, s. 15; Fotoğraf: Korkmaz, 2024 [Sağ]).

Avlunun güneybatı köşesinde yer alan iki mekândan, en batıdaki bölümün üstü kubbeye örtülüdür. Yapıdaki işlevsel özelliğinin ne olduğuyla ilgili kesin tanımlamaların yapılamadığı birim içerisinde Rum cemaatine ait olduğu düşünülen kemik kalıntılara rastlanmıştır. Bu yapının doğusunda, ocak nişi ve mazgal tipi pencerelere sahip ikinci bir ek mekân bulunmaktadır. Üst örtüsü tamamen yıkılmış olan bu ikinci mekânın girişi doğu yönde yer almaktadır. Çan kulesine doğru gidilen yolda arazi yükselir ve üç sıra merdivenle avluya devam edilir. Merdivenlerin orta basamağında devşirme malzeme kullanımına rastlanmaktadır (bkz. Şekil 3).

Şekil 3.

Avlunun Güneyinde Bulunan Merdiven

(Fotoğraf: Korkmaz, 2019).

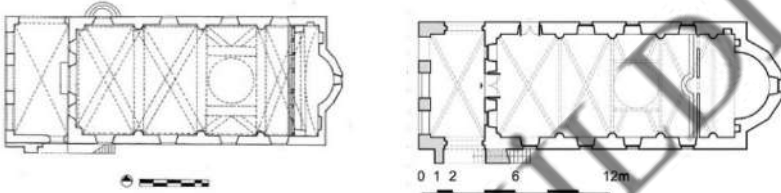
Yapının kuzey yönünde, geniş bir avlu kiliseyi çevrelemektedir. Avlunun kuzeydoğusunda dikdörtgen planlı bir alan yer alır. Kuzey duvarı boyunca uzanan dört basamaklı taş sekilerin batı ucunda bir sarnıç bulunmaktadır. Kare ağızlı, dört basamakla ulaşılan ve tahliye bölümü olan sarnıç düzgün kesme taşlarla inşa edilmiştir. Kuzeybatıdan batıya, narteks alanına kadar tek sıra seki devam eder. Avlu belli aralıklarla desenli mozaik barındırır (Bulhaz vd., 2001, s. 14).

Aşağı Kilise, doğu-batı doğrultusunda uzanan, tek nefli, narteksli ve dikdörtgen planlı bir yapıdır. Batısında narteks, doğusunda apsis yer almaktadır (İlter, 1991, s. 478; Aydın, 2013, s. 20). Apsis içten yarım daire, dıştan beş cephelidir. Bema önü, içten kubbe, dıştan piramidal külahlıdır (bkz. Şekil 4, 5). Tüm üst örtü kiremitle kaplıdır. Kilise 27x9,45 m boyutlarındadır (Γιώργος Ντέλλας, 2007, s. 144). Yapı malzemesi, düzgün kesme taş, mermer ve düzeltilmiş moloz taştır. Naos, kuzey-güney duvarlarda dörder gömme sütunun taşıdığı perkitme kemerleriyle beş bölüme ayrılır. Doğu bölümde, bema alanı kubbeye örtülüdür. Kubbeyi kuzey ve güney yönlerinden birer yarım kaburgalı çapraz tonoz, diğer bölümleri de gotik mimaride çokça kullanılan kaburgalı çapraz tonoz örtmektedir. Kuzey ve güney duvardaki gömme sütunlar, bemada yer alan ikonostasisi destekler. Bema alanı, apsis yarım dairesinde bir pencere açıklığına sahiptir. Apsis duvarının iki yanında birer tane ve bemanın kuzey duvarında bir tane olmak üzere üç tane dikdörtgen niş açıklığı bulunur.

Kilisenin içi doğuda iki, kuzeyde yedi, güneyde sekiz, batıda girişin iki yanında birer tane ve üst örtüde bir tane olmak üzere toplam yirmi pencereyle aydınlatılır. Kapı ve pencerelerin lento ve söveleri mermerden yapılmıştır. Yapıya giriş, batıdan ve kuzey duvarın batısında yer alan kapı açıklıklarıyla sağlanır. Kuzeydeki kapı açıklığının önünde yarım daire şeklinde üç basamaklı merdiven bulunur.

Şekil 4 ve Şekil 5.

Aşağı Kilise Planı

(Kaynak: Erol, 2003[Sol]; Ντέλλας, 2007, s. 145, Εικ.5 [Sağ]).

Kilise'nin güney cephesinde, gri renkli düzgün kesme taş malzeme, narteks bölümündeysen düzeltilmiş moloz taş kullanılmıştır. Bunun dış yüzeyi de kırmızı sıvayla kaplanmıştır. Cephenin birinci kat seviyesindeki dört pencereden doğu bölümdeki ilk pencere, dikdörtgen formda olup mermerle çevrelenmiştir. Lentonun üzerinden, kesme taştan sivri kemerli alınlık yükselmektedir. Niş izlenimi veren bu alınlığın içi boş bırakılmış olup yapının cephelerinden daha açık bir tona sahiptir. Pencere açıklığında şebekelere yer verilmiştir. Diğer üç pencere de benzer özellikte yapılmıştır. Cephedeki pencerelerden ortadaki ikisinin söveleri geniş olarak düzenlenmiş, doğudaki pencerenin sövelerinde niş benzeri ufak oyuntular oluşturulmuştur. Doğu pencerenin başlangıç hizasına yakın, zeminden on beş merdivenle galeri katına geçiş sağlanmıştır (bkz. Şekil 6). Galeri katında şebekeyle kapalı kapı açıklığı dikdörtgen formda olup çevresi silmelerle hareketlendirilmiştir. Boya kalıntılarından silmelerin, kobalt mavisiyle boyandığı anlaşılır. Kilisenin, dış yüzeyi, narteks alanı ve üst örtüsü haricinde Yukarı Kilise'deki gibi cephelerde kırmızı sıva kullanılmamıştır. Üst örtüye geçiş, yaklaşık 10 santimetre daha içeride tutulmuş ve buradaki silmelerle tüm yapı çevrelenmiştir. Üst örtüde kaburgalı çapraz tonozlar, dıştan dalgalı görünüm ve üçgen oluşturmuş, bu üçgenlerin ortalarına da dikdörtgen kesitli yuvarlak kemerli pencereler yerleştirilmiştir. Pencere kenarları silmelerle hareketlendirilmiştir.

Şekil 6.

Aşağı Kilise Güney Cephesi ve Apsis

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Doğu cephe, üst örtüye kadar kesme taş malzemedendir. Apsis içten yarım daire dıştan beşgen formdadır. Beşgenin ortasındaki yüzünde, dikdörtgen kesitli mermer çerçeveden yapılmış pencere açıklığı vardır (bkz. Şekil 7). Güney cephedeki pencere sövelerinden farklı olarak, mermer malzeme silmelerle hareketlendirilmiş ve sivri kemer oluşturulmuştur. Sivri kemer içindeki alanda sağır niş uygulaması bu pencerede de görülür. Kemer köşeliklerinde rozet motifleri bulunmaktadır. Beş dilimli apsisin üst örtüye geçişinde silme kullanılmıştır. Üst örtü de beş dilimli düzene sahip ve kiremitle örtülüdür. Kilisenin doğu cephesinde, sivri kemerli üst örtünün orta bölüme gül pencere açılmıştır. Sivri kemerin yüzeyi, tüm cephelerin üst seviyesinde kullanıldığı gibi kırmızı sıvayla kaplanmıştır.

Şekil 7.

Aşağı Kilise Doğu Cephe

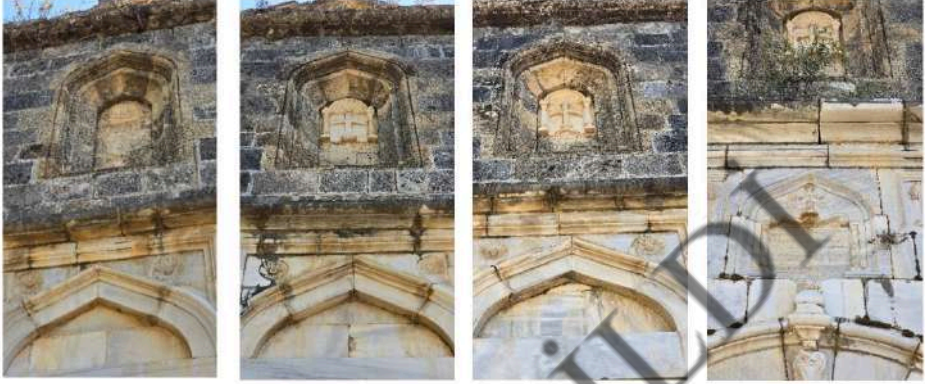

(Fotoğraf: Korkmaz, 2019).

Kuzey cephe diğer cephelere göre daha fazla süslemeye sahiptir (bkz. Şekil 9). Cephenin ikinci kat seviyesinde derin kör nişler açılmıştır. Bu nişlerin içlerinde haç kabartmalar bulunmaktadır. Cephede tek sıra seki, narteks alanına kadar uzanır. Kiliseye, kuzeybatıdan nartekse yakın konumda, üzerinde barok rölyefler barındıran bir kapıyla girilir. Ö. Erol'un (2003) yayınladığı plana göre naosa girişi sağlayan bu kapının, dıştan yarım daire formlu birkaç basamağı bulunmaktayken günümüzde bu merdiven basamakları deforme olmuş durumdadır (Erol, 2003). Cephede, doğudan itibaren üç pencere ve bir kapı açıklığı vardır. Cephenin alt pencerelerinde mermer kullanımı ve süslemesi, doğudaki apsisin penceresiyle benzerlik taşır. Yapıdaki tüm pencereler demir şebekelidir. Kapı açıklığının ve pencerelerin üzerindeki nişlerin içerisinde, sütunlar arasında kabartma teknikli farklı haç motifleri ve haç motiflerinin bitiminde de istiridye kabuğu motifi bulunur (bkz. Şekil 8). Fakat cephenin doğudaki nişin içerisindeki haç motifi, diğerlerinden farklı olarak sütunlar arasında yer almaz ve daha küçük boyutlardadır.

Şekil 8.

Kilisenin Kuzey Cephesinde Yer Alan Haç Motifleri (Doğudan Batıya Sırasıyla)

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Kuzey giriş kapısının söveleri ve dış yüzeyi mermer malzemelidir. Kapının yerinde demir şebekeler bulunur (bkz. Şekil 9). Yuvarlak kemerli kapının kilit taşının iç yüzeyinde altı kollu rozet motifi, çiçeği anımsatır. Kilit taşının cepheye bakan kısmında, iki *S* kıvrımı yürek motifi oluşturur. Yürek motifinin üzerinde dokuz satırlık kitabe bölümü bulunur. Kitabenin iki yanı sütunla hareketlidir. Kitabeyi üstten yatay *S* kıvrımları çevreler ve *S* kıvrımının ortasından yukarıya haç motifi çıkar. Haçın kaide kısmının bitiminde boydan boya yazı kuşağı vardır. Süsleme motifleri, silmelerle süslü sivri kemerle son bulur. Bunun iki yanında simetrik olarak yerleştirilmiş, silmelerle hareketli dikdörtgen pano içinde palmiye ağaçları yer alır. Giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre; kilisenin depremde temeline kadar yıkılıp yeniden yapıldığı, yapımının kırk yıl sürdüğü (1840-1880 arası), mermer malzemelerin yolda işlenerek getirildiği ve İtalyan bir mimardan bahsedilmiştir (Bulhaz vd., 2001, s. 15, 16). Naosa girişi sağlayan 260x155 cm ölçülerindeki ana kapı sedir ağacından yapılmıştır. 1971’de Muğla Fethiye Müzesi’ne götürülen ve kiliseyle çağdaş olduğu düşünülen ahşap kapı, simetrik bir düzen özelliği gösteren bezeme programıyla dikkatleri çekmiştir. Bezeme kapı kanatları üzerine, bütüne bakıldığında yarım daire şeklini sunan bir alan içine işlenmiştir. Geometrik ve bitkisel karakterli desen öğelerin figürlerle birleştirildiği bu zengin süsleme kompozisyonu oyma tekniğinde yapılmıştır. Kapının alınlık kısmında simetrik düzende olacak şekilde iki tane altı kanatlı serafim meleği tasviri yer almaktadır. Sağ kanat üzerinde yer alan meleğin altında bulunan küçük bir kartuş haricinde

her iki yöndeki motifler birbirleriyle hemen hemen aynıdır. Panoların araları kıvrım dallarından oluşan stilize bitki motifleriyle çevrelenmiştir. Kapının ortasındaki binide aralıklı olarak üç adet lale motifi işlenmiştir. Lale motifinin yaprak kısmı, iyon başlığındaki kıvrıma benzetilmiştir (bkz. Şekil 10).

Şekil 9.

Aşağı Kilise Kuzey Cephe

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Batıdaki narteks, iki kat düzene sahip olup galerinin zemini yıkılmış vaziyettedir. Hatıl deliklerinden galerinin ahşap zemine sahip olduğu anlaşılır. Galerinin üst örtüsü kaburgalı çapraz tonozdur (bkz. Şekil 11). Tonozun kuzey ve güney bölümü dışta sivri tonoz oluşturacak şekilde yükselir. Kilisenin batı cephesi, önden üç ve kuzeyle güneyden girişi sağlayan birer sivri kemerli açıklığa sahiptir. Ön yüzde sivri kemerler silmelidir. Kemerlerin başlangıcından itibaren cephe kırmızı sıvalıdır. Kemerlerin alt seviyesi düzgün kesme taştır ve sıvasızdır. Batı yüzdeki üç açıklığın ikisi, yarı seviyeye kadar kapalıdır. Kemerlerin üzerinde, simetrik olarak dikdörtgen kesitli üç pencere açılmış olup pencereler silmeyle hareketlendirilmişlerdir. Kuzeybatı ve güneybatı köşeler, beden duvarından yüksek vaziyettedir. Üst örtüde batıya bakan yüzde gül pencere bulunur. Narteksteki kapı açıklığı dışında pencerelerdeki demir şebekeler günümüze ulaşamamıştır. Nartekte güney ve kuzey duvarların üst bölümünde gül pencereler yer alır. Üst örtünün kobalt mavisiyle boyalı olduğu tonoz aralarındaki boya izlerinden anlaşılmaktadır. Narteksin güneyindeki duvar, galeriye çıkan merdivenleri desteklemektedir. Narteksin

ve naosun içi tamamen alçıyla kaplıyken günümüzde bu alçıların çoğu dökülmüş durumdadır. Narteks ve naos zemini çakıl taşı mozaik tekniğiyle bezenmiştir. Narteks alanındaki çakıl taşı mozaik döşemenin altında mavi ve beyaz renklerden oluşturulmuş bir mozaik taban daha bulunur (bkz. Şekil 12) (Bulhaz vd., 2001, s. 15). Narteks alanındaki tonozun doğu ve batı kısmında alçı malzemeden madalyonlar, simetrik olarak yerleştirilmiş ve madalyonların içleri rozet motiflidir.

Şekil 10.

Aşağı Kilise'nin Muğla, Fethiye Müzesi'nde Sergilenen Kapısı

(Fotoğraf: Korkmaz, 2019).

Narteksten naosa girişi sağlayan kapı önündeki tek basamakta da çakıl taşı mozaik uygulaması görülmektedir. Siyah ve beyaz renkli taşların yan yana getirilmesiyle oluşan zemin döşeme mozaikinde süsleme kompozisyonunun oluşturan betim öğelerinin işlenişinde siyah taşlar kullanılmıştır. Beyaz taşlar ise zemin dolgusunda bezemeler için bir arka fon oluşturulmasında kullanılmıştır. Nartekte çakıl taşı zemin mozaik üzerinde yer alan süsleme kompozisyonu üç ayrı pano halinde düzenlenmiştir. Orta panonun merkezinde, dairesel bir madalyon içine yerleştirilmiş güneş biçimli bir rozet motifli bulunmaktadır. Bu merkezî motif dört yönde kompozisyona

dinamik bir yayılım etkisi kazandıran kıvrım dallardan oluşan bir bitkisel bezeme ile çevrelenmiştir. Orta panonun iki yanındaki panolarda motifler simetrik olarak işlenmiştir. Köşeden gelişen desenler, orta panonun dört köşesindeki kıvrım dalların büyütülmüş hallerine benzer. Bu panolarda, iki köşeden gelişen kıvrım dallardan tek sıra siyah çakıl taşı dizisi düz bir hat şeklinde merkezde birleşerek üçgen meydana getirir. Ortadaki üçgen içerisinde, merkezde köşeden gelişen kıvrım dalların uç kısmı volüt oluşturarak merkezde kıvrımlarla S motifi haline dönüşür. Ortaya çıkan motiflerle böylece simetrik bir vurgu sağlanmış olur. Beyaz zemin üzerine siyah renkli çakıllarla oluşturulan panolar, kıvrım dallardan oluşan dış bir bordür ile çerçeve içine alınmıştır (bkz. Şekil 13).

Şekil 11.

Aşağı Kilise Narteks Üst Örtüsü ve Galeri Katına Ait İzler

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Şekil 12.

Aşağı Kilise Narteks Zeminindeki Çift Kat Mozaik Uygulaması

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Şekil 13.

Aşağı Kilise'nin Narteksindeki Mozaik

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Narteks giriş cephesinde, ortada kapı ve kapının iki yanında dikdörtgen formda pencereler yer alır. Malzeme olarak düzeltilmiş moloz taş ve aralarında tuğlalar kullanılmış olup dıştan sıvalı ve kobalt mavisiyle boyalıdır. Kapı ve pencerede kireçtaşı, beyaz ve mavi boya kullanımı görülür. Kapı ve pencere üzeri sivri kemerlidir. Bu sivri kemerlerin içleri sağır ve sade bir düzendedir. Pencereler ve kapı, içten yuvarlak kemerli olup kenarları alçıyla kartuşludur. Kapının yuvarlak kemerinin ortasındaki kartuştan, iki yana motif açıldığı izlerden anlaşılır. Kartuş içleri maviyle boyalıdır (bkz. Şekil 14).

Şekil 14.

Aşağı Kilise Naostan Batıya Bakış

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Naosa, batıda yuvarlak kemerli kapı açıklığıyla girilir. Kapının lento bölümü kobalt mavisiyle boyalıdır. Yuvarlak kemerin iç yüzeyindeki izlerden, alçı üzerine yeşil renkli olduğu anlaşılır. Köşelerse maviyle boyalıdır. Naos, batıdan doğuya ince uzun tek nef halinde uzanır. Tüm pencereler yuvarlak kemerli niş içerisinde yer alır. Batı duvarının üst kısmı galeri katına bakar ve demir şebekelidir.

Kilisede malzeme olarak içte düzgün kesme taşlar kullanılmış, alçıyla kapatılmış ve alçıların çoğu dökülmüş durumdadır. İki kat düzendeki pencerelerden alt kattakiler içten yuvarlak kemerlidir. Kuzey duvarda, doğudaki ilk pencerede devşirme malzeme kullanımı göze çarpar. Duvarlarda, pencere üstlerinde ve tonozların arasındaki kemer içlerinde, kobalt mavisi üzerine beyaz renkte alçı kabartmalı desen uygulaması vardır. Doğu bölümündeki yoğun figüratif desenler doğudan uzaklaştıkça kendini bitkisel ve geometrik motiflere bırakır (İlter, 1991, s. 480; Bulhaz vd., 2001, s. 15). İkinci kat seviyesindeki pencere altlarında, duvar resimlerinde imitasyon pencere tasvirlerinin işlendiği görülür. Beyaz renkle pencere profil şekli meydana getirilmiş ve araları da mavi renkle boyanarak gökyüzü yansıtılır. Bu yapay pencereler yuvarlak kemerle sonlanır. Yuvarlak kemerin hemen altındaki süslemede, pencere ortalıklarıyla haç motifi vurgusu bulunur. Burada mavi, beyaz ve altın renginin kullanımı hâkimdir. Üst kat seviyesindeki pencerelerin alt kısmıyla yapay pencere görünümü aralarında, alçı malzemeden kabartma tekniğiyle melek tasvirleri yer alır (bkz. Şekil 15). Kuzey ve güney duvarda gömme sütunlar, korint düzendeyken batıdaki duvar köşelerindeki iki gömme sütunda dor düzendedir. Sütun başlıklarının aralarını oluşturan pencerelerin üstündeki bölümde, yatay panolar işlenmiş ve bu yatay panolarda eşkenar dörtgen (*rhombus*) ve bunların ortasındaysa daire motifleri yer alır. Bu motifler zamanla oluşan yıpranmadan kaynaklı çok zor seçilebilmektedir (bkz. Şekil 15). Panoların üzerindeki silmeler duvar boyunca devam eder.

Şekil 15.

Aşağı Kilise Naosundaki Yapay Pencere Tasvirleri

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Güney duvar, genel olarak kuzey duvarla benzer özellikler (giriş kapısı ve sütun başlıkları hariç) taşımaktadır. Doğudan bir ve ikinci pencere arasında (ilk gömme sütundan sonra) birkaç basamaktan oluşan ambon yer almaktadır (bkz. Şekil 16). Kuzey duvardaki izlerden yola çıkılarak, ambonun orijinalinde kuzeyde konumlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bema alanında mermerden yapılmış olan ikonostasis, naos alanını sınırlandırmaktadır.

Şekil 16.

Aşağı Kilise Batıdan Naos Alanında Doğuya Bakış ve Kubbe Detayı

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Şekil 17.

Aşağı Kilise Kuzey Giriş Kapısı Alçı Bezeme

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Kilisenin kuzeybatıdaki kapısı, içten yuvarlak kemerli formdadır. Kapı önünde tabana mozaikle 1888 tarihi işlenmiş olup kilisenin yapım zamanını vermektedir (bkz. Şekil 18). Tarihin, beyaz çakıl taşı zemin üzerine siyah çakıl taşıyla yazıldığı görülmektedir. Tarih, yuvarlak kemer içine alınmış ve kıvrım dallar kemeri ve yazıyı kuşatmaktadır. Naos alanının geneline hâkim olan bir siyah bir beyaz çakıl taşından karelerin oluşturduğu baklava motifi, kapı önünde farklılık göstermektedir. Buradaki motif, tarihe doğru yönelen ve iki yöne ayrılan dallar şeklindedir (bkz. Şekil 16, 18). Bu motif, narteks alanındaki kıvrım dal motiflerini anımsatmaktadır. Kuzey giriş kapısının naosa bakan yuvarlak kemerinin merkezinde, alçı malzemeden yapılmış vazodan çıkan dallarla yanlara doğru kemeri saran kıvrım dallar, kapının süsleme programını oluşturmaktadır (bkz. Şekil 17).

Şekil 18.

Aşağı Kilise 1888 Tarihini Veren Mozaik

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Doğu bölümde apsis yarım dairesinin içi, alçı üzerine kobalt mavisiyle boyalıdır. Yarım dairenin içinde, içten yuvarlak kemerli bir pencere vardır. Pencere, alçıyla çevrelenmektedir. Akustiğin sağlanması amacıyla belli aralıklarla nişlere ve içi seramikli deliklere sahiptir. Apsis yarım dairesinde, Yukarı Kilise'deki gibi haç motifi veya bir tasvirin olabileceği akla gelse de günümüzde böyle bir iz bulunmamaktadır. İkonostasisin kapattığı apsis kuzey duvarındaki dikdörtgen niş açıklığının kemeri, alçı süslemelerle çevrili olup dalgalı görünüm sağlayan dilimli kemerle sonlanmaktadır (İlter,

1991, s. 480). Apsis duvarının iki yanında da benzer nişler yer almaktadır. Apsis duvarında üst örtüye yakın bölümünde yer alan gül pencere, içeriye kare bir açıklık olarak yansımaktadır. Pencerenin üzerinde iki yönden gelişen alçı malzemeli *S* ve *C* kıvrımları tepe noktada birleşmektedir. Bu pencerenin iki yanında simetrik olarak alçıdan çift kartuşlu iki madalyon, madalyonların içinde de kobalt mavisi fon üzerinde altı kollu yıldız motifi bulunmaktadır (bkz. Şekil 19). Her kolunda iki farklı renk kullanılmasıyla yıldız, üç boyutlu görünmektedir. Bema alanının zemininde çakıl taşı kullanılmamış olup buranın büyük oranda kazılarak tahrip edilmesiyle de altar barındırıp barındırmadığı bilinmemektedir.

Şekil 19.

Aşağı Kilise İkonostasis Detayı ve Apsiste Yer Alan Motifler

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Bema alanı zeminden iki basamak yükseltilmiştir. Buradaki mermer (arka yüzü taştan) ikonostasis, sütuncelerle kuşatılmış, bölümlere ayrılmıştır. Sütunce başlıklarındaki *korinth* düzen, yapının geneline hâkim olan eklektik stil öğelerindendir. Ortadaki kapı basık yuvarlak kemerli olup mermer sövelidir. Kapının yanları da mermerden sütuncelerle çevrilidir. Kapı alınlığında iki adet melek tasviri bulunmaktadır. İkonostasisin kuzey bölümündeki açıklık da kapı olarak kullanılmıştır. Kilisenin kullanıldığı dönemde buraya muhtemelen diğer kiliselerde de kullanılan dini tasvirli bir

perde asılmıştır. Sütuncelerle ayrılmış kemerler, perde motifiyle bitmekte ve uç kısımları altın yaldızlıdır. Perde motiflerinin altında madalyonlar içinde tasvirlerle yer verilmiş ve bu tasvirler büyük oranda tahrip olmuştur. Kapının üstünde barok özelliği yansıtan yuvarlatılmış ve hafif dışa taşıntılı bölüm balkon izlenimi vererek üç boyutlu görünmektedir. İkonostasisin üst bölümü silmelerle bölümlere ayrılmıştır. İlk bölümde kapının merkezine Kutsal Mendil (*Mandylion*), bunun sağına ve soluna altışar adet, altın yaldızlı çiçek çelenge sahip madalyonlar içinde kobalt mavisi fon üstünde on iki havari tasvirleri işlenmiştir (bkz. Şekil 16, 19). Her bir madalyonun arasına kabartma tekniğinde altın yaldızlı çiçekler (rozetler) yerleştirilmiştir. Bunun üstündeki sütuncelerle ayrılan bölümde, on iki dinsel bayramı yansıtan resimlere (*Dodekaorton*) yer verilmiştir (İlter, 1991, s. 480). Tasvirler altın yaldızlı kemerle çerçevelenmiştir. *Akanthus* yaprağı (ayı pençesi), çerçevenin kemerini taçlandırmış ve kemeri sarmıştır (Kaya, 2023, s. 159). Yaprığın dalı kemer köşesinde çiçekle sonlanmıştır. Kemer köşeleri mavi fonda yapılmıştır. Günümüzde soldaki son iki kemer içindeki tasvirler tamamen silinmiştir. On iki bayramın işlendiği bölümün üstündeki panoda; Osmanlı'nın barok stilini yansıtan iki yandan simetrik olarak gelişen, dallar üzerinde sarmaşık yapraklarına da benzeyen haç biçimli çiçek motifleri (*floret*) (Tiryaki, 2016, s. 517), ortada *akanthus* yaprağı *S* kıvrımlarla birleşerek palmet oluşturmuş ve altın yaldızla süslenmiştir. En üst bölüm palmet ve *akanthus* yapraklarıyla taçlandırılmış ve uçlar *akanthus*un kıvrımlarıyla sonlanmıştır. En uç kısmı oluşturan *akanthus* yaprakları beyaz renkte, kıvrım dallı çiçekler altın yaldızlı ve arka fonu da mavi renktedir (bkz. Şekil 19, 20).

Şekil 20.

Aşağı Kilise İkonostasis Detayı

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Üst örtüde beş bölüme ayrılan naosta, doğu- batı doğrultuda yönelen kaburgalı haç tonoz aralarında, alçıdan madalyonlar ve madalyonların ortalarında rozet (çiçek) motifi işlenmiştir (Kaya, 2023, s. 118). Bunun çevresi de kıvrım dallarla çevrelenmiştir. Bema önü kubbesinde ortada madalyon içinde muhtemelen figür bulunmaktaydı fakat günümüze ulaşamamıştır. Bunun çevresi de kıvrım dallarla çevrili olup dört yönde melek tasvirleri yer almaktadır. Kuzeydeki meleğin başının üstünden palmet, güneydeki meleğin başının üstünden istiridye kabuğu motifi kıvrım dallarla birleştirilmiştir. Bu motifler alçı malzemeli, kobalt mavisiyle boyalı ve altın yaldızlı olarak yapılmıştır. Ortadaki motiflerin etrafında, küçük altın yaldızlı yıldızlar yer almaktadır (bkz. Şekil 16, 21). Kubbeyi içine alan tonozun kaburga kısımlarında, doğu ve batıda alçıdan kabartma tekniğiyle merkezde yıldız ve iki yönde akanthus simetrik olarak işlenmiş ve altın yaldızla boyanmıştır. Kıvrım dallar, tonozun devamında kompozisyonu tamamlamıştır. Tromplar ise su yeşiline yakın tonda boyanmış ve altın yaldızla, kenarlarından üçgen motif oluşturmuştur. Köşelerde ters şekilde iki palmet motifi ve kıvrım dallar işlenmiştir. Bema önünde batıya doğru üç tonoz arasındaki alçı malzemeli kıvrım dallar, güneye ve kuzeye doğru da yayılım göstermiştir. Kaburgalı haç tonozun çapraz kollarında ve bema önü kubbesinin tonozunda ve diğer tonoz birleşim kollarında kalem işi

teknğinde örgü (*giyoş*) motifleri işlenmiştir (bkz. Şekil 21, 22). Tonozların çapraz kolları da zencirek (*zencerek*) motifleriyle bezenmiş ve zencirekler saadet düğümüne benzer bir düğümle ya da baklava dilimiyle birbirine bağlanırlar.

Şekil 21.

Aşağı Kilise'nin Naos Üst Örtüsü

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Şekil 22.

Aşağı Kilise Naos Üst Örtü Detayı

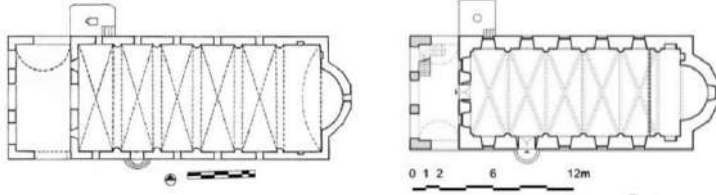

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Taxiarhis Kilisesi (Yukarı Kilise)

Kilisenin Yukarı Kilise olarak isimlendirilmesi, köyün üst konumunda yer almasından kaynaklanır. Duvarlarla çevrilmiş geniş bir avlu içinde bulunan kilisenin, biri güneydoğu ikisi güney yönde olmak üzere üç kapısı bulunur (İlter, 1991, s. 477). Kilisenin ana avlu kapısı güneydoğuda, yuvarlak kemerli bir düzendedir. Bu kapıdan girince doğuda, avlu duvarına bitişik harabe durumda, işlevsel özelliğinin ne olduğuyla ilgili kesin tanımlamaların yapılamadığı bir yapı mevcuttur. Avlunun kuzeyinde de ek yapılar vardır. Ana kapıdan girildiğinde, kiliseye uzanan yol boyunca avlu, çakıl taşı mozaik uygulamalıdır. Burada kırmızı, gri, beyaz ve siyah renkli taşların yan yana getirildiği zemin mozaığında geometrik ve bitkisel karakterli desen öğelerinin birleşiminden oluşmuş bir süsleme kompozisyonu dikkatleri çeker. Güneydeki birkaç basamaklı avlu kapısından girildiğinde de avluda, kiliseye doğru geniş kuşaklar halinde, dairelerle çevrili bitkisel ve geometrik bezemeli çakıl taşı mozaik uygulaması görülür. Bu bezemeler zeminin beyaz dolgusu üzerine, kuşaklarda ve dolgularda siyahın yoğun kullanıldığı kompozisyonlarla beraber tabanın beyaz dolgusu üzerine kırmızının ve koyu grinin de kullanıldığı kompozisyonlar şeklindedir (İlter, 1991, s. 477).

Tek nefli ve doğu-batı doğrultusunda ince uzun dikdörtgen bir plana sahip yapının batısında tek birimli narteksi doğusunda apsisi vardır (bkz. Şekil 23, 24). Batıya üç kemerle açılan narteks, yanlara da kemerlerle açılır. Kuzey- güney yönde beşik tonozlu narteksin tabanı, siyah ve beyaz mozaiklerle bezelidir. Naos, kuzey ve güney duvarlarda beşer gömme sütunun taşıdığı destek kemerlerle altı birime ayrılır. Doğudaki tek birim haricinde üst örtü kaburgalı çapraz tonozdur (bkz. Şekil 31) (Bulhaz vd., 2001, s. 16). Doğudaki farklı birim, doğu-batı yönde beşik tonozdur. Kilise 27,25x10 m boyutlarındadır (Ντέλλας, 2007, s. 144). Naosa giriş, batıda ortadaki açıklıktan ve güneybatıya yakın konumlanmış kapı açıklığından sağlanır. Kuzeybatı köşede basamaklarla çıkılan kare planlı sarnıç bulunur. Aşağı Kilise'yle benzer geometrik süslemelere sahiptir. Tonozların üstleri fresk tekniğinde geometrik süslemelidir.

Şekil 23-24.*Taxiarhis Kilisesi (Yukarı Kilise) Planı*

(Kaynak: Erol, 2003 [sol]; Ντέλλας, 2007, s. 145, Εικ.4 [sağ]).

Kilisenin dış cephelerinde, kabayonu taş malzeme arasında tuğlayla kasetleme tekniği uygulanmıştır. Duvar, kırmızı sıvayla kaplanmış kazıma tekniğiyle kasetleme görünümü verilmiştir. Bu teknik, Helenistik Dönem'den beri Yunan sanatında ve Roma Dönemi'nde Pompei kent evleri fresklerinde ilk üslup olarak uygulanmıştır. Bu kilise, tekniğin 19. yüzyıldaki yansıması olmuştur (Aydın, 2017, s. 153). Cephelerin köşelerinde, narteks payelerinde, kuzey cephenin pencerelerinde düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Batıda narteks alanını tamamen alçılı olup kobalt mavisiyle boyanmıştır. Naosun içinin de alçılı olduğu anlaşılrsa da büyük oranda dökülmüştür. Duvarın ana malzemesinde kabayonu taşla düzgün kesme taş kullanılmıştır. Avluda, nartekste ve kilise zemininde çakıl taşı mozaik uygulanmıştır. Naosta, çakıl taşı mozaik tekniğinde zikzak motifi, avludaysa çarkıfelek, madalyonlar, geometrik ve bitkisel motifler işlenmiştir (İlter, 1991, s. 478).

Şekil 25.*Taxiarhis Kilisesi Güney Girişi Önündeki 1910 Tarihli Çakıl Mozaik*

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Güney cephede naosa giriş basamağının hemen önünde, gri çakıl taşlarından bir dikdörtgen oluşturulmuştur. Çakıl taşlarından beyaz zemin üzerine, gri çakıl taşlarıyla 1910 tarihi işlenmiştir (Bulhaz vd., 2001, s. 16). Panoyu anımsatan bu dikdörtgeni meydana getiren gri çakıl taşları, beyaz taşlara oranla daha büyüktür ve tarih de bu taşlarla yazılmıştır (bkz. Şekil 25). Bu cephedeki beş açıklığın batıdan ikinci sıradaki açıklık, kapı olarak düzenlenmiştir (bkz. Şekil 23, 24). Burada dikdörtgen kesitli pencerelerin lentolarında mermer kullanılmış, diğer bölümler ise kireç taşı kullanılmıştır. Pencere üstlerinde sivri kemerli nişlerde, yapının sıva rengiyle uyumlu kesme taşlar kullanılmıştır. Naosa güney cephede batıya yakın olarak, yarım daire formu üç basamaklı merdivenden giriş sağlanmıştır. F. İlder (1991) tarafından belirtilen, üst basamaktaki mozaik tekniğiyle yapılan haç motifi günümüze ulaşamamıştır (İlder, 1991, s. 477). Giriş kapısının (*Portal*) mermer kemeri ve söveleri büyük oranda dökülmüştür. Bu kapı kemerinin üstünde, lentoda altı kanatlı serafim meleşği tasvir edilmiştir (bkz. Şekil 26) (İlder, 1991, s. 477). Kapının iki yanında kabaralar simetrik olarak işlenmiş fakat ikisi de tahrip edildiğinden nasıl bir oluşum gösterdiği anlaşılamamıştır. Cephedeki iki kat düzene sahip pencerelerden, alt kattakiler dikdörtgen düzende olup beyaz mermer söveli yapılmıştır (İlder, 1991, s. 477; Bulhaz vd., 2001, s. 16). Üst kattaki pencereler, dikdörtgen formda ve yuvarlak kemerli düzenlenmiştir. Üst örtüde, tonozların sivri kemerli yükselteleri dalgalı bir görünüm oluşturarak üst örtüye barok etkisi katmıştır. Sivri tonozlu kemerlerde, yapının tamamında olduğu gibi kırmızı sıva kullanılmıştır. Üst kat pencereleri bu tonozların aralarında yer almıştır (bkz. Şekil 26). Üst pencerelerle alt katın birleştiği kısımda, kesme taştan silmelerle yapı çevrelenmiştir (Bulhaz vd., 2001, s. 16).

Şekil 26.

Taxiarhis Kilisesi Güney Cephe ve Giriş Kapısı Detayı

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Doğu cephenin ortasında, beşgen duvar üzerine yarım kubbeyle örtülü apsis yer almıştır ve silmelerle hareketlendirilmiştir. Ortadaki dikdörtgen pencere, kireçtaşından yapılmış ve taştan sivri kemerli sağır nişle sonlandırılmıştır. Bu niş içinde haç motifi işlenmiş ve kuzey cephedeki haç motifleriyle benzer şekilde yapılmıştır.

Şekil 27.

Taxiarhis Kilisesi Güney ve Batı Cephesi

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Kuzey cephede de yapının tümünde hâkim olan malzeme kullanımı görülmektedir. Kilisenin kuzeybatı duvarına bitişik, doğu yönden dört basamakla çıkılan bir sarnıcı bulunmaktadır. Cephe duvarından su yolu açılmış ve üstten akan suların sarnıçta toplanması sağlanmaktadır. Kilisenin altta ve üstte beşer adet pencereleri bulunmaktadır. Alttaki iki pencerenin sivri kemerli sağır nişinde, haç motifleri işlendiği görülmektedir. Motiflerin, duvar sıvasındaki çizgilerin yapıldığı aletle oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Diğer üç tanesinin, duvar örgüsüyle aynı tutulduğu görülmektedir. Pencereler, kireç taşı ve taş malzemeye dikdörtgen kesitlidir.

Batı cephede üç sivri kemer açıklığı vardır (bkz. Şekil 27). Kemerlerin birbirine bağlandığı kalın payeler, düzgün kesme taş malzemelidir ve kemer başlangıcından itibaren çizgilerle kasetlenmiş kırmızı sıvalıdır. Kemer üstlerinde, halatı anımsatan örgüyle üç kemer vurgulanmış ve bu kabartma örgü uçlar volüt oluşturmaktadır. Güney ve kuzey kemer üstlerinde de bu uygulama bulunur. Kemer üstlerinde üç pencere, kesme taş malzemeyle çerçevelidir. Kuzey ve güney pencerelerde de aynı uygulama vardır. Malzemesinin moloz taş ve tuğla olduğu, dökülen sıvadan anlaşılmaktadır.

Narteks alanı diğer kilise gibi iki kat düzene sahiptir ve bu alanda kobalt mavisi boya hâkimdir (bkz. Şekil 28). Üçlü kemer açıklığının kuzeyinde taştan merdiven kalıntıları bulunur. Günümüze ulaşamayan galeri katının ahşap hatıllı olduğu anlaşılmaktadır. Galeri katında, üç tanesi batıya açılan toplam beş yuvarlak kemerli pencere vardır. Batıda yer alan yuvarlak kemerli geniş kapı açıklığı büyük oranda harap olmuş durumdadır. Bu bölüm alçı üzerine kobalt mavisiyle boyalıdır. Kapının, alçı silmeyle çerçeve içine alındığı anlaşılır. Çerçeve, kapının üstünde iç içe geçmiş yuvarlak kemer dizileriyle sonlanır. Bu yuvarlak kemer dizileri, alçı silmelerden yukarıya doğru taşıntı yaparak dikdörtgen çerçeveye dalgalı görünüm kazandırır. Pencereler sivri kemerli sağır nişle biter. Galeri katının yuvarlak kemerli balkon kısmı, giriş açıklığının hemen üzerinde bulunur. Galeriye örten beşik tonozun ortasında üç adet aralıklarla yerleştirilmiş alçıdan madalyonlar bulunur. Ortadaki madalyonun etrafındaki izlerden, burada alçıdan yapılmış süslemeler (kilisenin içinde de var olan) olduğu anlaşılır. Madalyonların ortalarında çiçek benzeri rozetler olduğu izlerden görülür. Narteks zemini, renkli taşların kullanıldığı çakıl taşı mozaik tekniğindedir. Burada Aşağı Kilise narteksinde olduğu gibi çakıl taşı mozaik döşemenin altında mavi, siyah ve beyaz renklerden oluşturulmuş bir mozaik taban daha bulunur. Geometrik desenlerin yoğun olduğu zeminde, siyah ve beyaz çakılların üçgen şeklinde yan yana dizilmesiyle (testere dişi formunda zikzak motifi) meydana getirilen kompozisyonlarda, aralarında düz renkli bir pano bütünlük sağlar. Büyük oranda tahrip olan zeminin genel kompozisyonu hakkında net bir bilgi edinmek zordur. Günümüze ulaşmış bölümlerin geneli geometrik düzen göstermektedir. Kuzey bölümde beyaz zemin üzerine siyah taşlardan oluşturulan üçgen içlerinde yürek motifleri de görülür.

Şekil 28.

Taxiarhis Kilisesi Nartekse Bakış

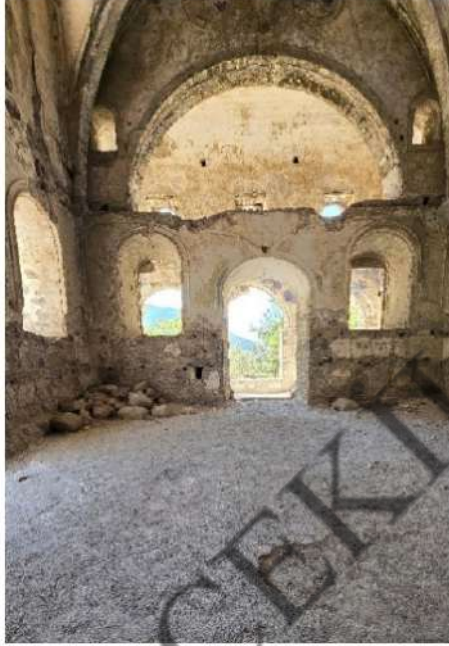

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Naos alanı büyük oranda yıkılmış ve dökülmüş öğeleriyle bakımsızlığı gözler önüne serer. Duvarlardaki alçı malzemenin tahrip olmasıyla, yapının içinde düzgün kesme taş malzeme kullanıldığı görülebilmektedir. Tek sıralı naos alanının zemininde, siyah-beyaz çakıl taşlarıyla oluşturulmuş mozaik uygulaması dikkat çeker. Bu teknik, avluda gözlemlenen döşeme yöntemiyle benzerlik göstererek yapı genelinde bütüncül bir süsleme anlayışına işaret eder. Zeminde tercih edilen balık sırtı (*herringbone*) motifi, yüzeye hem ritmik bir hareket hem de görsel derinlik kazandırmaktadır. Siyah ve beyaz taşların yanı sıra, belirli aralıklarla kullanılan kırmızı çakıl taşları da kompozisyona renk çeşitliliği sunar. (bkz. Şekil 29). Naos zeminindeki çarkıfelek motifi, siyah ve beyaz çakıl taşlarının dönüşümlü dizilimiyle oluşturulmuştur. Motifin dış konturu, kırmızı çakıl taşlarıyla sınırlandırılmış; bu bordürün hemen iç kısmında ise ince beyaz bir şerit yer alarak görsel bir geçiş sağlamıştır. Beyaz çakıl taşlarıyla oluşturulan motif uçlarında, bilinçli olarak tamamlanmamış C kıvrımları yer almakta ve bu kıvrımlar bezemenin uç bölümünde bir perde ya da sarkıt izlenimi yaratmaktadır. Naosun duvar kenarlarında ise balık sırtı motiflerinin, kıvrımlı dallardan oluşan bordürlerle çerçevelendiği görülmektedir. Bu bezeme özellikleri, Aşağı Kilise ile yapısal ve dekoratif benzerlikler taşıdığı için, iki yapının yakın tarihlerde inşa edilmiş olabileceğine işaret etmektedir.

Şekil 29.

Taxiarhis Kilisesi Naos Zemin Mozaïği ve Batıya Bakış

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Güney giriş kapısının önündeki mozaikte 1910 tarihi, kilisenin yapılış tarihini veriliyor olabileceği gibi herhangi bir avlunun/restorasyonun bitiş tarihini de veriyor olabilir (bkz. Şekil 25). Naos, yüksek tonozlardaki yuvarlak kemerli pencereleriyle oldukça ı ışık almaktadır. Duvarlardaki gömme sütunlardan, tonozları destekleyen perkitme kemerlerinden, sütun başlıkları seviyesinden yukarıya doğru dağılan mavinin hâkim olduğu çiçekli ve geometrik bezemeler görülmektedir (bkz. Şekil 30). Kilise, iç mekânda Aşağı Kilise'nin naos örtü kemerlerindeki süsleme motiflerine sahiptir. Bema önünde, naosla apsisi sınırlandıran ikonostasis olduğu fakat günümüze ulaşmadığı anlaşılr. Apsis içten yarım daire formulu olup ortada yuvarlak kemerli pencereye sahiptir. Apsis bölümünde birkaç ufak niş açıklığı bulunur. Aralıklı delikler açılmış olup kilisede akustiğin sağlandığı anlaşılr. Bu deliklerin içlerinde seramikler bulunur ve içleri boştur. Batı duvarında, yuvarlak kemerin üstünde ortada gül pencere ve kemerin kuzeyinde ve güneyinde yuvarlak kemere sahip iki pencere yer alır. Gül pencerenin iki yanında alçıdan madalyonlar bulunur. Madalyonların içleri bölümlere ayrılarak farklı renklerle boyandığı anlaşılmakla birlikte

bunlardan kobalt mavisi rengi seçilebilmektedir. Girişin iki yanında pencereler, yuvarlak kemerli olup alçıdan kartuşla çevrilidir. Kapı açıklığı da pencereler gibi yuvarlak kemerli ve alçı kartuşludur. Alçı kartuşun içinde kobalt mavisi boya izi görülür. Alçı kartuşlar batı duvarın iki kısmından gelerek dalgalı bir görünümde devam edip kapı açıklığının ortasında birleşmektedir. Ortada deliğin olması burada bir kilit taşı işlevi gören süslemeye sahip olduğu izlenimi uyandırır.

Kuzey ve güney duvarlardaki süsleme motifleri, alçı üzerine örgü, geometrik motifler ve çiçekli kompozisyonlar şeklindedir. Alt kat pencerelerinin üstlerinde, madalyon şeklinde alçı kartuşlar yer alır (bkz. Şekil 30, 31). Döneminde, içlerinde tasvirler yer almış olmalıdır. Gömme sütun başlıkları dor düzendedir. Duvarlarda kobalt mavisi boya izleri görülür. Pencere kemerlerini çevreleyen alçıdan bitkisel rölyefler, yan duvarlardaki işçiliği zenginleştirirler (İlter, 1991, s. 478). Üst pencerelerin, kemer başlarındaki izlerden anlaşıldığı üzere burada önceden alçıdan süslemeler bulunmaktaydı fakat alçılar günümüzde dökülmüş durumdadır.

Şekil 30.

Taxiarhis Kilisesi Naos Doğuya Bakış

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Şekil 31.

Taxiarhis Kilisesi Naos Üst Örtü Süslemesi

(Fotoğraf: Korkmaz, 2024).

Üst pencerelerinin sövelerinin kesme taş malzemeli ve önceden vitray camlı olduğu belirtilmiştir (Bulhaz vd., 2001, s. 17). Kuzey duvarda kaba yonu taşlar kasetleme tekniğiyle çerçevelenmiş üstleri alçıyla kapatılmıştır. Özellikle zemine yakın kısımda alçı neredeyse tamamen yok olmuştur. Alt kat pencereleri beş adet olup yuvarlak kemerle son bulmuştur. Yuvarlak kemerin ortasından iki yana doğru alçı malzemeden S kıvrımlar bitkisel süsleme meydana getirmiştir. Gömme sütunlardaysa düzgün kesme taş kullanılmıştır. Tüm duvarlar ikinci kat seviyesinde alçı silmeyle hareketlendirilmiştir. Silmenin üzerinde madalyonlar yer almış ve onun üzerine de yuvarlak kemerli pencereler yerleştirilmiştir. Üst örtüde sivri kemere uygun olarak tüm köşeleri dolanan alçı çerçeve, yuvarlak kemerli pencerelerin çerçevesiyle birleşmiştir. Bu birleşim noktasının boşluk kısmı, tüm üst pencerelerde dökülmüş ve burada alçı süsleme olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Güney duvar, batıdan ikinci açıklığın pencere yerine kapı olması dışında kuzey duvarla benzer özelliktedir. Kapının gömme sütun başlıklarından sol başlık, tam olarak seçilemese de sağdaki sütun başlığıyla benzer süsleme özelliği göstermektedir. İki yanalarda akanthus yaprakları ve ortasında rozet şeklinde çiçek motifi, alçıdan kabartma olarak yapılmış ve altın yaldızla boyanmıştır. Alt zemininin kobalt mavisi olduğu anlaşılr. İki yandan da yapraklar rozetin üzerinde birleşmektedir.

Doğu bölümünün duvar malzemesi, yapının içiyle aynıdır. Apsis ortasında altar kalıntısı bulunur. Apsis içten yarım daire kubbeye örtülüdür. Apsis duvarında, yuvarlak kemerli pencere yer alır. Apsis, pencerenin üzerindeki silmeyle kuşatılır. Apsis yarım kubbesinde kobalt mavisiyle boyalı bir haç motifi vardır. Bu haç motifinden, sadece üst ve güney kolundan çok az bir kısmı günümüzdedir. Doğu duvarın ortasında gül pencere vardır. Beşik tonozun, zemine ulaştığı güney ve kuzey duvarda nişler bulunur. Doğu duvarın kuzey ucunda da niş yer alır. Kuzeydeki ve doğu duvardaki nişler alçıyla çerçevelidir.

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Aşağı ve Yukarı Kilise plan bakımından benzer düzendedir. İkisi de tek nefli, narteksli ve dikdörtgen planlı olup doğu- batı doğrultusunda uzanır. Doğu bölümünde apsisleri içten yarım daire, dıştan ise beşgen planlıdır. Narteks alanlarında üç kemer kalın payelere oturmaktadır. Batı bölümleri iki kat düzende olup galeri bölümleri farklı giriş yönlerine sahiptir. Aşağı Kilise’de galeriye giriş güney cepheden merdivenle, Yukarı Kilise’deyse narteks alanındaki merdivenle (günümüzde yıkılmış durumda) gerçekleştirilir. Kiliselerin batıdaki giriş bölümleri, ortadaki giriş açıklığı ve iki yanında pencere uygulamasıyla oldukça benzerdir. Naos alanlarına diğer girişleri ise Aşağı Kilise’de kuzeyden, Yukarı Kilise’de de güneyden açılan birer kapıyla sağlanmaktadır. Narteks alanı Aşağı Kilise’de kaburgalı çapraz tonozla örtülüyken Yukarı Kilise’de beşik tonozla örtülüdür. Aşağı Kilise’nin naos alanı gömme sütunlarla beş birime ayrılmış, genel üst örtüsüye kaburgalı çapraz tonoz olup apsis bölümünde beşik tonozla örtülüdür ve bema alanında kubbe uygulaması vardır. Yukarı Kilise’de ise bema alanında kubbeye sahip değildir ve naos gömme sütunlarla altı birime ayrılmıştır. Aşağı Kilise’de ikonostasis günümüze neredeyse sağlam ulaşmışken Yukarı Kilise’nin ise sadece zemininde ikonostasis bölümünün olduğunu gösteren kalıntılar bulunmaktadır. Aşağı Kilise’nin yapıdan bağımsız çan kulesi varken bu durum Yukarı Kilise için söz konusu değildir. Aşağı Kilise avlusunda sekiler bulunurken Yukarı Kilise’de yoktur. Kiliselerin sarnıçları Aşağı Kilise’de yapıdan bağımsız olarak kuzeybatıda sekilerin olduğu alanda yer alırken Yukarı Kilise’de kuzeybatıda yapıya bitişiktir. Yukarı Kilise’nin dış cephesinin neredeyse tamamı kırmızı sıvayla kaplıyken bu durum Aşağı Kilise’de sadece ikinci kat seviyesinde üst pencerelerin olduğu alanda geçerlidir.

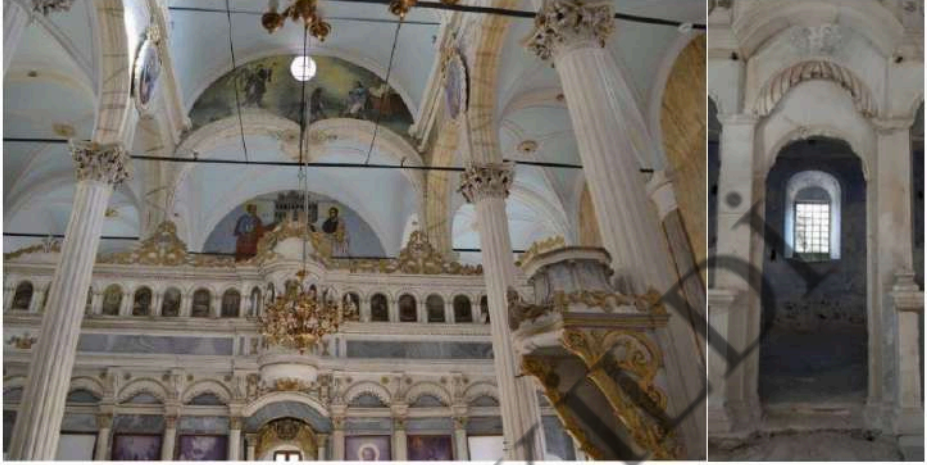
Kiliseler süsleme programı bakımından; Balıkesir (Ayvalık Taksiyarhis

Kilisesi), İzmir (Şirince Hagios Demetrios ve Çeşme Alaçatı Kilisesi), Aydın (Germencik Mursallı Beldesi Kilisesi), Isparta (Eğirdir- Yeşil Ada Aya Stefanos, Aya Baniya ve Aya İshotya Kiliseleri), Burdur (Kavaklı Rum Kilisesi), Antalya (Kaş Kilisesi) ve Yunan Adalarından; Sakız (Mesta Megalos Taksiarhis Kilisesi), Tilos (Taksiarhis Kilisesi, Saint Panteleimon Manastırı) ve Rodos (Panagia Tsambika Manastırı) Adaları konu içerisine dahil edilerek kıyaslanmıştır.

Balıkesir Ayvalık Taksiarhis Kilisesi'nin bemaı naostan ayıran Barok-Ampir üslupta motiflere sahip ikonostasisin alt bölümünü oluşturan kısımda, apsis giriş aksının sağında dört, solunda beş olmak üzere toplam dokuz adet ikon panosu vardır. İkonostasisin özgün halinde, biri orta nefin apsis girişi aksında, diğer ikisi de iki yan nefin orta aksında konumlandırılan üç kapısı bulunur (Uçar, 2013, s. 61, 62). Kemer aralarında perde motifi yer alır. Perde uçları altın yıldızla süslüdür. Bu Kayaköy Aşağı Kilise'de de görülür. Kemer köşeliklerinin her birinin iki köşesinde de altın yıldızla süslenmiş çiçek rozetleri yer alır. İkonostasisin ortadaki giriş açıklığında, kemer köşeliklerinde altın yıldızla süslenen iki tane melek bulunur (bkz. Şekil 32). Bu melek tasvirleri Kayaköy Aşağı Kilise'nin ikonostasisinde de vardır. İkonostasis, düz panolu bölüm ve yuvarlak kemerli dini tasvirli panoların olduğu bölüm şeklinde iki bölüme ayrılırsa dini tasvirlerle sonlanan pano, üstte *S* ve *C* kıvrımlı dallarla son bulur. Kayaköy Aşağı Kilise'de de benzer süsleme detayı görülür. Apsis kemer alınlığında, *Mandylion* tasviri yer alır. *Mandylion* örneği Aşağı Kilise'nin ikonostasisinde, melek tasvirinin olduğu kapı açıklığının üzerindeki ilk panoda, merkezde konumlanır. Kemerde, pencerede, kapı açıklıklarında, üst örtüde ve bazı bölümlerde altın yıldızlı olarak da *S* ve *C* kıvrımlı alçı süslemeler görülür. Bazılarının ortalarında, kalem işi tekniğinde yapılmış dini tasvirler de bulunur. Bu alçı süslemelerin çeşitli benzerleri, Kayaköy Aşağı ve Yukarı Kilise'de de görülür. Kilisenin genelinde mavi renkli boya hâkimdir. Bu özelliğiyle de Kayaköy'deki iki kiliseyle benzerdir.

Şekil 32.

Balıkesir Ayvalık Taksiyarhis Kilisesi ve Aşağı Kilise İkonostasis Detayı

(Kaynak: Çavuşoğlu, s. 22, Fotoğraf 20 [Sol]; Fotoğraf: Korkmaz, 2024 [Sağ]).

İzmir Şirince Hagios Demetrios Kilisesi'nde ahşap malzemeli bir ikonostasis yer alır (Erol, 2003, s. 28). Malzeme farklılığı olsa da dini tasvir barındıran ikonostasisin olması Aşağı Kilise'yle benzer uygulamadır. Kiliselerin içlerinde alçı süsleme olması da benzerdir. Kilisenin pencere kenarları alçı kartuşlarla çerçevelidir. Bordürlerinin içleri mavi boyalıdır. Tüm kilisenin içini alçı silme dolandır. Silmenin üstünde alçı kartuşlarla yuvarlak kemerler oluşturulmuş olup bu alçıdan madalyonlar, bunların içinde gözü anımsatacak şekildedir. Alçıdan madalyonlar oluşturulması bakımından Kayaköy Yukarı Kilise'yle benzerlik taşır. Kemerlerin üstünde alçıdan S ve C kıvrımlarla süslemeler yer alır. Madalyonların içlerinde birçoğu yok olmuş olsa da bazılarında tasvirler olduğu görülür. Beşik tonoz, destek kemerleriyle desteklenir ve bu kısımlar kalem işi süslemelidir. Her destek kemerin arasında, merkezde yer alacak şekilde madalyonlar yer alır. Madalyonların çevreleri S ve C kıvrımlarla süslüdür. Bu özellik Kayaköy'deki iki kilisede de görülür.

Çeşme Alaçatı Kilisesi'nin (Avcı, 2018, s. 58) avlusunda çakıl taşı mozaik tekniğinde madalyonlar, çok kollu yıldız motifleri, eşkenar dörtgen, balık sırtı, altı kollu çiçekler, eşkenar dörtgenler, baklava ve Mühr-ü Süleyman motifleri vardır. Avluda çakıl taşının uygulanması ve benzer motiflerin kullanılması bakımından Yukarı Kilise'yle ortak özellikler gösterir. Baklava motifi, Aşağı Kilise'nin naos alanında uygulanmıştır. Kilisesinin

içinde, bema alanıyla naosu sınırlandıran bölümde mermer malzemeden ikonostasis yer alır. Kayaköy Aşağı Kilise'deki ikonostasis ile malzeme olarak benzerdir. Bemaya geçişi sağlayan kapının ve kemerlerin üstleri perde motifiyle süslüdür, bu özellik Aşağı Kilise'de de bulunur. İki ikonostasiste de perde uçları altın yaldızla boyalıdır. İkonostasiste dini tasvir barındırmasıyla, madalyonlar içinde azizlerin tasvir edilmesiyle Aşağı Kilise'yle benzer uygulamadır. Ayrıntıları dışında, genel görünüşüyle Aşağı Kilise ikonostasisiyle benzerlik gösterir.

Tek nefli olan Aydın Germencik Mursallı Beldesi Kilisesi'nin (Erol, 2003, s. 64) duvarlarının, alçı kaplamalı ve süslemeli olması Aşağı ve Yukarı Kilise'yle benzer özelliktir. Pencere üstlerinde ve tonoz aralarında, vazodan çıkan *S* ve *C* kıvrımları, alçı kartuşlarla oluşturulan madalyonlar, alçıdan zencirek ve çiçek motifleri bulunur. Alçıdan yapılan madalyonlar altın yaldızlı ve mavi renkli süsleme izleri görülür. Bu madalyonların üstlerinde fiyonklu çiçek motifi yer alır. Tüm kiliseyi alçıdan silme dolandır. Günümüzdeki izlerden, kilisenin içinin mavi boyalı olduğu anlaşılır. Alçıdan madalyonların yapılması ve alçı süslemeleri bakımından Kayaköy Yukarı Kilise'yle benzerdir. Kayaköy Aşağı Kilise'yle de alçı madalyon dışındaki özellikleri ortaktır.

Isparta Aya Baniya Kilisesi'nin hardal renkli naos duvarları alçı kaplamalıdır. Alçıdan profillerle çevrili pencerelerin kemer tepe noktasında ve kapı kemerlerinin ortasında alçı malzemeden oval şekilde madalyonlar ve kemeri saran *S* kıvrımlı dallar, volütler bulunur (Aydın, 2017, s. 70, 71). Kilise, alçı süslemeler açısından Aşağı Kilise ve Yukarı Kilise'yle büyük benzerlik gösterir. Kapı ve pencerelerin alçı profille çerçevelenmesi, kapı ve pencere üstlerinde *S* ve *C* kıvrım dallardan oluşan bitkisel süslemeleri ve madalyon süslemesinin olması benzer özellikleridir (bkz. Şekil 33).

Şekil 33.

Isparta Aya Baniya Kilisesi Naos Güney Duvarı Kapı Süslemeleri

(Kaynak: Aydın, 2017, s. 88 Fig. 43a).

Isparta Eğirdir-Yeşil Ada Aya Stefanos Kilisesi'nde alçı süslemeler bulunur. Naos alanında pencere üstlerinde alçı süslemeler ve kalem işi tekniğinde oluşturulmuş kıvrım dallar (Aydın, 2017, s. 153-158) Kayaköy Aşağı ve Yukarı Kilise'yle benzerlik taşır.

Isparta Aya İshotya Kilisesi'nin bema alanında apsis formuna uygun siyah ve beyaz çakıl taşı mozaikli bitkisel motifler yer alır. Bitkisel bezemelerin arasında S oluşturan kıvrım dallar, baklava motifi de kullanılmıştır (Aydın, 2017, s. 45). Kullanılan motifler Aşağı Kilise'yle benzer taşımaktadır. Baklava motifi bu kilisenin aksine Aşağı Kilise'de naos alanının bütününe hâkimdir. Kilise içinde çakıl taşı mozaikle bitkisel bezeme işlenmesi bakımından Aşağı Kilise'yle benzerlik taşır. Kilisenin tüm duvarları alçı kaplamalıdır. Pencere kemerlerin içi, alınlıkları boyalı olup alçı profil şeritlerle çevrilidir (Aydın ve Şahin, 2018, s. 69). Pencere kemerlerinin tepe noktasından profil şeritli madalyonlar yükselerek ikinci kat seviyesine vurgu yapar. Alçıdan kıvrım dallarla süsleme uygulaması iki kilisede de görülen unsurlarken kıvrım dalların üzerinde alçı profilli madalyon uygulaması Yukarı Kilise'yle ortak özelliktir (bkz. Şekil 34).

Şekil 34.

Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi, Naos Güney Duvarı Penceresi

(Kaynak: Aydın ve Şahin, 2018, s. 70, Fig. 7).

Burdur Kavaklı Rum Kilisesi'nde alçı kaplama süslemeler bulunur. Naosta orta nefin üst örtüsü kemerlerle bölümlere ayrılır. Her bölümün ortasında, etrafı kıvrım dallarla süslenmiş kalem işi madalyonlar bulunur (bkz. Şekil 35) (Aydın, 2017, s. 117-121). Üst örtüde teknik farklı olsa da kıvrım dallarla madalyon kullanılması Kayaköy'deki iki kiliseyle benzer özelliktir. Naos ve narteksin birbirine bağlandığı batı tonozda, kalem işi süslemeyle yuvarlak kemerli pencere tasviri bulunur. Bu özelliğiyle Kayaköy Aşağı Kilise'yle benzerdir (bkz. Şekil 36). Kilise içinde, kalem işiyle çeşitli motifler yer alır. Yan neflerin tonoz kemerlerinde giyoş motiflerinin kalem işi süsleme olarak kullanılması Kayaköy'deki iki kilisede de görülür.

Şekil 35- 36.

Burdur, Kavaklı Rum Kilisesi Naos Orta Nef Tonozu Süslemesi (Sol); Naosla Narteksin Birbirleriyle Bağlantısını Sağlayan Batıdaki Tonoz (Sağ)

(Kaynak: Aydın, 2017, s. 130, Fig. 83; s. 139, Fig. 92).

Antalya Kaş Kilisesi avlusunda uygulanmış olan çakıl taşı mozaikle oluşturulan balık sırtı motifi Yukarı Kilise'nin naos alanında da uygulanmıştır.

Yunanistan- Sakız Adası Mesta Megalos Taksiarhis Kilisesi'nin avlusunda, siyah ve beyaz çakıl taşlarının kullanıldığı mozaik tekniği görülür. Bölümlere ayrılan alanda; sekiz kollu yıldız, lale, ok ucu, altı kollu çiçek, eşkenar dörtgen, çarkifelek, yarım daire ve 1864 tarihi yer alır. Avluda çakıl taşı uygulanması, benzer motiflerin işlenmesi ve avluda tarih barındırması açısından Yukarı Kilise'yle benzerlik gösterir. Aşağı Kilise'de ise çakıl mozaikli tarih, naos içinde yer almıştır.

Yunanistan- Tilos Adası Taksiarhis Kilisesi avlusunda siyah ve beyaz çakıl taşlardan oluşturulmuş mozaik uygulama bulunur. Avlu içerisinde balık sırtı, madalyon, altı kollu çiçek, kıvrım dallar ve eşkenar dörtgen motifleri işlenmiştir. Balık sırtı motifi, Yukarı Kilise'de naos alanında yer alır. Avludaki motifler Yukarı Kilise'nin avlusundaki motiflerle benzerlik taşır.

Tilos Adası Saint Panteleimon Manastırı avlusundaki siyah ve beyaz renklerle oluşturulan balık sırtı motifi, Tilos Adası Taksiarhis Kilisesi avlusundaki çakıl mozaik uygulamasıyla aynı olup bu uygulama Yukarı Kilise'nin naos alanında da görülür.

Yunanistan- Rodos Panagia Tsambika Manastırı narteks alanında siyah beyaz çakıl taşlarından balık sırtı motifi vardır. Yukarı Kilise'nin naos

alanındaki uygulamayla aynıdır. Naos bölümünde de çakıl taşı mozaik uygulanmasıyla Kayaköy'deki iki kiliseyle benzer özelliştir.

Aşağı ve Yukarı Kilise; çakıl taşı mozaik uygulaması barındırması ve aynı teknikle tarih içermesi, alçı ve kalem işi süslemeleri, motifleri ve ikonostasisi Marmara, Ege, Akdeniz bölgelerinden ve adalardan örneklerle değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda yakın dönemlerde inşa edilen kiliselerin benzer süsleme programları barındırdığı görülmüştür. Bu dönemde inşa edilen kiliselerde Barok, Rokoko, Yeni Klasik süsleme öğeleri kullanılarak eklektik stil geleneğinin işlendiği görülmüştür. Yüzyıl içindeki kiliselerde çakıl taşı mozaik uygulaması çokça kullanılmış, avlu ve narteks alanının yanı sıra bu uygulama tekniğinin kilise içinde de tercih edildiği görülmüştür. Kilisenin duvar ve üst örtülerinde Batı etkisini yansıtan, alçı süslemelerde en çok kıvrım dallar, madalyonlar ve vazodan çıkan çiçekler kullanılmıştır. Kalem işi süslemelerde tonozlarda geometrik ve bitkisel motifler kullanılmış, duvarlarda ve üst örtülerde dini tasvirler, yapay pencereler ve melek tasvirleri işlenmiştir. İkonostasiste perde motifleri, yüksek kabartmalı motifler, kıvrım dallar ve uçan melekler yine dönemin Batı süslemesinin yansımalarıdır. Kiliselerin barındırdıkları dini tasvirler, madalyonlarda ya da çerçeve içinde yer alırken bu tasvirler sütun ya da sütuncelerle bölümlere ayrılmıştır. Altın yaldızlarla süslenen ikonostasislerde mermer malzemenin dışında ahşap ya da taş malzeme de tercih edilmiştir. Aşağı ve Yukarı Kilise de yakın dönem örnekleriyle aktarılan süsleme programları açısından diğer kiliselerle benzerlik taşımaktadır.

SONUÇ

19. yüzyılda, Osmanlı mimarisinin Batılılaşma Dönemi'ne ait örneklerinde, genellikle Yeni Klasik üslupta cephe düzenlemelerine sahip Antik Dönem bezeme öğeleriyle zenginleştirilmiş eklektik yapılar inşa edilmiştir. Fethiye- Kayaköy Aşağı ve Yukarı Kilise, 19. yüzyıl ikinci yarısında inşa edilen eklektik stilde süslemeye sahip Rum Ortodoks kiliselerindendir. Aşağı Kilise'de malzeme olarak, dış cephelerde farklı büyüklüklerde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Pencere kenarlarında mermer kullanımı güney cephede basit tutulurken doğu ve kuzey cephede süslemeyle birlikte benzer motifler işlenerek bütünlük sağlanmıştır. Batı dış cephede kemerlerin üstünde yer alan pencerelerdeyse düzgün kesme taş görülür. Üst kat seviyesinden kemerlerin başlangıcına kadar kırmızı sıva uygulanmış ve üst kat seviyesinde sıvalar üzerinde kasetleme tekniğiyle düzgün taş

görünümü verilmiştir. Narteks alanında naosa girişin sağlandığı doğu yüzde düzeltilmiş moloz taşların arasında tuğlalar kullanılmış ve alçı ile kaplanıp mavi boya ile boyanmıştır. Buradaki simetrik olarak yerleştirilen pencerelerde de mermer kullanımı söz konusudur. İç mekânda düzgün kesme taş, moloz taş ve yer yer tuğla görülür. Yukarı Kilise'nin dış cephelerinde düzeltilmiş moloz taş kullanımı üzerine kırmızı sıva kaplaması uygulanmış ve Aşağı Kilise'nin üst örtüsü seviyesinde kullanılan kasetleme tekniğinin aynısı burada tüm cephelerde kullanılarak benzer işçilik sergilenmiştir. Cephelerde bu teknik sayesinde düzgün kesme taşla inşa edildiği izlenimi verilmiştir. Güney cephede pencerelerin lentosunda mermer malzeme kullanılmış ve Aşağı Kilise'nin yan cephe girişinde olduğu gibi buradaki kapıda da mermer tercih edilmiştir. Kapıdaki büyük hasar sebebiyle mermer malzemeden geriye lento kısmı ve batı kısmının çok azı kalmıştır. Üst örtü seviyesindeki pencere kenarları tahrip olduğu için hangi malzeme kullanıldığı tespit edilememiştir. Narteks kemerlerindeki düzgün kesme taş, bu bölümdeki pencere kenarlarında ve duvar birleşimlerinde de kullanılmıştır. Genel malzemesi moloz taş, tuğla ve düzgün kesme taş olan narteks, Aşağı Kilise'deki gibi alçıyla kaplanmış ve maviye boyanmıştır. Kilisenin yapıya bitişik sarnıcı da dahil olmak üzere cephelerin tümü moloz taş ve tuğla üzerine kırmızı sıvalı olup kasetleme tekniği tüm cephelerde uygulanmıştır. Kilisenin iç mekânında kullanılan malzemeyse Aşağı Kilise ile benzerdir.

Aşağı Kilise kuzey cephede birinci kat ile ikinci kat seviyesindeki pencere aralarında, sağır nişler içerisinde farklı haç motiflere yer verilmiştir. Yukarı Kilise'de haç motifine doğu cephede pencere üstündeki sivri kemerli sağır niş içerisinde kazıma tekniğiyle sıva üzerinde görülmektedir. Aşağı Kilise'de çan kulesinin doğu dış cephesinde taş kabartma tekniğinde melek tasviri işlenmiş, Yukarı Kilise'de de güney cephedeki girişin lento bölümünde farklı bir melek şeklinde yine kabartma tekniğinde bu sefer mermerde ele alınmıştır.

Aşağı Kilise'nin narteks ve naosunda uygulanan çakıl taşı mozaik işçiliği, Yukarı Kilise'de de avlu, narteks ve naosta görülmektedir. Geometrik ve bitkisel süslemeli panolardan oluşan mozaikler çok renkli olarak işlenmişlerdir. Aşağı Kilise'de mozaik tekniğinde tarih, naosa geçişi sağlayan kuzey giriş kapısının iç kısmında yer almış, Yukarı Kilise'de ise güney kapının hemen önünde avluda bulunmaktadır. Kapı önünde olacak şekilde uygulanması benzer bir özellik sayılabilir. Çakıl taşı mozaik

teknîği 19. yüzyılda İstanbul ve yakın bölgelerinde dış mekânda yol kaplama olarak kullanılmıştır (Aydın, 2017, s. 152). Bunun dışında Ege ve Akdeniz kıyılarındaki örneklerde 18. ve 19. yüzyıl arasında sevilerek kullanıldığı görülür. Aynı yüzyıl arasında Anadolu'nun Ege ve Akdeniz kıyılarında bulunan ustaların ve çırakların çoğunluğunun Rumlardan oluştuğu bilinmektedir. Bu usta ve çırakların inşa ettikleri yapılarıdaki süslemelerde ortak özellikler arasında çakıl mozaik uygulaması da yer almaktadır (Aydın, 2017, s. 152, 153). Aşağı ve Yukarı Kilise'deki bu teknik, 19. yüzyılda Ege ve Akdeniz'de yaygın olarak görülen çakıl taşı mozaik geleneğinin yansımasıdır.

Kiliselerin duvar ve üst örtü yüzeylerinde yer alan alçı ve kalem işi süslemeler; Barok, Rokoko ve Neo-Gotik üsluplara özgü dekoratif öğeler bir arada kullanılarak, eklektik bir bezeme anlayışı ortaya konmuştur. Kayaköy'deki kiliselerde görülen alçı ve kalem işi süslemelerin benzerleri; Balıkesir Ayvalık Taksıyarhis Kilisesi'nin kemer, pencere, kapı açıklıkları ve üst örtüsünde altın yaldızlı *S* ve *C* kıvrımlı alçı süslemeler şeklinde görülür ve kalem işi tekniğindeki dini tasvirleri de Aşağı Kilise ikonostasisinde farklı olarak yansıma bulmuştur. Kayaköy'deki kiliseler gibi bu kilisenin de mavi boyayla boyanmış olması, mavi boyanın kilise içlerinde tercih edilen bir renk olduğunu göstermektedir. İzmir Şirince Hagios Demetrios Kilisesi'nin pencere kenarları alçı kartuşlarla çerçevelidir. Bordürlerinin içleri mavi boyalıdır. Kilisenin içinde alçıdan madalyonların kullanılmasıyla Yukarı Kilise ile benzerlik göstermektedir. Kilisenin kemerlerinin üst bölümünde yer alan alçıdan *S* ve *C* kıvrımlarla süslemeler Kayaköy kiliseleriyle benzerlik taşır. Aydın Germencik Mursallı Beldesi Kilisesi duvarları, pencere üstleri ve tonoz araları alçı süslemeler içermiş, bu süslemeler arasında vazodan çıkan *S* ve *C* kıvrımları, madalyonlar, zencirek ve çiçek motifleri yer almaktadır. Ayrıca bu kilisenin içinde de mavi boya kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Isparta Aya Baniya Kilisesi'nin alçıdan profillerle çevrili pencerelerinin kemer tepe noktalarında ve kapı kemerlerinin ortasında alçıdan oval madalyonlar, kemeri saran *S* kıvrımlı dallar ve volütler bulunmaktadır. Benzer süsleme örnekleri Kayaköy kiliselerinde de işlenmiştir. Özellikle kapı ve pencere üstlerinde *S* ve *C* kıvrım dallardan oluşan bitkisel süslemeler oldukça benzer olup madalyon süslemesi Yukarı Kilise'de narteks üst örtüsünde ve naosunda iki kat pencereler arasındaki bölümde tercih edilen bir süsleme unsurudur. Isparta Eğirdir-Yeşil Ada Aya Stefanos Kilisesi'nde kullanılan alçı süslemeler, naos alanında pencere üstlerinde görülür ve

kalem işi tekniğinde oluşturulmuş kıvrım dallar da bu motifin alçı veya kalem işi tekniğinde olsa da sevilerek kilise içinde kullanıldığını ortaya koymaktadır. Isparta Aya İshotya Kilisesi'nin pencere kemerlerinin tepe noktasından profil şeritli madalyonlar yükselir. Pencere üzerinde kıvrım dallarla süsleme unsuru yine benzer uygulamanın kullanıldığını gösterir. Burdur Kavaklı Rum Kilisesi'nde, naos kemerlerle bölümlere ayrılır ve her bölümün ortasında, etrafı kıvrım dallarla bezeli kalem işi tekniğinde madalyonlar yer almaktadır. Kıvrım dalların sardığı madalyonların, farklı tekniklerde de süsleme unsuru olarak çokça tercih edilen bir motif olduğunu göstermektedir. Kilisede naos ve narteksin birbirine bağlandığı batı tonozda, kalem işi tekniğinde yuvarlak kemerli pencere motifi işlenmiştir. Pencere motifinin Aşağı Kilise'de yan cephelerde işlendiği görülür. Kilisenin yan neflerinin tonoz kemerleri giyoş motifleriyle bezelidir. Bu süslemeler, Kayaköy'deki kiliselerle yine benzer motifler sergiler. İncelenen aynı dönemde inşa edilen örneklerdeki süslemelerle benzerlik gösteren Aşağı ve Yukarı Kilise, Batılılaşma döneminin özelliklerini ortaya koymaktadır. İki kilisenin barındırdığı tarihe bakıldığında birbirine yakın dönemlerde yapıldıkları anlaşılmaktadır. Bu çalışmayla Aşağı Kilise ve Yukarı Kilise; Marmara, Ege, Akdeniz Bölgeleri'nden kiliselerle ve üç Yunan Adası kiliselerinden örneklerle süsleme bakımından karşılaştırılarak mozaikte oldukça benzer motiflerin işlendiğini, ikonostasiste süsleme olarak benzer şemaların tercih edildiğini, alçı ve kalem işi süslemelerinde S ve C kıvrımlarının, madalyon, çiçek, melek, yıldız, kıvrım dalların yanı sıra imitasyon görünümünün de kullanıldığını ve figüratif tasvirlerin (dini içerikli) kiliselerde sevilerek kullanılan unsurlar olduğunu ortaya koymuştur. Bu süsleme unsurları, dönem içinde Yeni Klasik anlayışın eklektik stilde ele alındığı bir dönem özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun neticesinde Aşağı ve Yukarı Kilise de Osmanlı Dönemi'nin eklektik tarzını yansıtan 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başına tarihlendirilen yapıları arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Atasoy, N. (1992). Barok. TDV İslâm Ansiklopedisi. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/barok>

Avcı Ali, B. (2018). *Alaçatı'daki konaklama yapılarının iklime duyarlılık ve sürdürülebilir mimarlık bağlamında incelenmesi* (Tez no. 507144) [Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Aydın, A. (2013). Muğla'daki Osmanlı Dönemi Kiliseleri, *Muğla Değerleri Sempozyumu içinde* (s. 17–24). Muğla Üniversitesi Basım Evi.

Aydın, A. (2017). *Osmanlı Dönemi Isparta ve Burdur Kiliseleri*. Gece Kitaplığı.

Aydın, A. ve Şahin, Ö. (2018). Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi: Isparta Aya İshotya Yorgi Kilisesi'nin Gül Müzesi'ne dönüşümü. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi* (17), 63–75. <https://doi.org/10.22520/tubaked.2018.17.00>

Bozyiğit, R. ve Tapur, T. (2013). Güneybatı Anadolu'da terk edilen bir yerleşim merkezi: Kayaköy (Fethiye). *Marmara Coğrafya Dergisi* (22), 363–387.

Bulhaz, O., Kanbur, H., Doğanılmaz, İ., (2001). Kayaköyü çalışması. *Mimar İst Üç Aylık Mimarlık Kültürü Dergisi* (2), 12–18.

Çavuşoğlu, Ç. *Ayvalık Taksiarhis Kilisesi üzerine bir Deneme*.

Dickerson, M. (2018). *A'dan Z'ye Sanat Tarihi Tarih Öncesinden Postmodern Zamanlara Görsel Sanatlar*. (O. Düz, Çev.) Say Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 2013, 1. baskı).

Erol, A. Ö. (2003). *Ege Bölgesi Rum Ortodoks kiliseleri* (Tez no. 135097) [Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Eyice, S. (1981). *XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klasik Üslubu*. *Sanat Tarihi Yıllığı* (9- 10), 163–190.

Eyice, S. (1992). Batılılaşma-Mimari, *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. Erişim 20 Şubat, 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/batililasma#6-mimari>

Eyice, S. (2002). *Batı sanat akımlarının değiştirdiği Osmanlı dönemi Türk sanatı*. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.). *Türkler* (15, ss. 463–503) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.

Germaner, S. (1997). Barok üslup. Ş. Eczacıbaşı (Ed.). *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (1, ss. 194–197) içinde. Yem Yayınları.

İlter, F. (1991). Doğaya Bırakılmış Bir Akdeniz Yerleşmesi: Kaya Köy (Levisi) ve Kiliseleri. *Belleten*, 55(213), 473–482. <https://doi.org/10.37879/belleten.1991.473>

Karaca, B. (2013). XVI. Yüzyılda Meğri (Fethiye) Kazası. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013(30), 13–54.

Kaya, M. (2023). Kapadokya Bizans Anıtsal Resim Sanatında Bezeme (Tez no. 919210) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Nτελλας, Γ. (2007). Θέμα: Οι Εκκλησίες Της Παναγίας Της Πυργιώτισσας Και Του Αρχάγγελου Μιχαήλ-Ταξιάρχη Στο Λιβίσι Της Μικράς Ασίας.

In Γ. Μάρνη (Ed.), *Δημος Νεας Ιωνιας Κεντρο Σπουδης Και Αναδειξης Μικρασιατικου Πολιτισμου, 3ο Συμπόσιο, Τρεις Χιλιετίες Μικρασιατικού Πολιτισμού, Επιστήμες-Γράμματα-Τέχνες, Πρακτικά* (pp. 141–156). Yunanistan. https://kemipo-neaionia.gr/wp-content/uploads/2019/02/KEMIPO_Praktika_3o_Symposio.pdf

Ovalı Pınar, K. (2009). *Türkiye iklim bölgeleri bağlamında ekolojik tasarım ölçütleri sistematığının oluşturulması “Kayaköy yerleşmesinde örneklenmesi”* (Tez no. 244933) [Doktora tezi, Trakya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Renda, G. (1985). 19. Yy'da kalemışı nakış-duvar resmi. M. Belge (Ed.). *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* (6, ss. 1530–1534) içinde. İletişim Yayınları.

Rona, Z. (1997). Rokoko. Ş. Eczacıbaşı (Ed.). *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (3, ss. 1567–1568) içinde. Yem Yayınları.

Tiryaki, A. (2016). Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'nin Geometrik Desenli Taban Mozaikleri. *Olba*, (24), 493-534.

Uçar, H. (2013). Taksiarhis Kilisesi'nin Mimari Özellikleri. *Ege Mimarlık Dergisi*, 84(2), 58–64.

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

YAZIM KURALLARI

1. Dergide yayımlanan yazı ve makalelerde kullanılacak dil Türkçe ve İngilizcedir.
2. Çalışmayı destekleyen bir kurum varsa, metin içerisinde belirtilmelidir.
3. Gönderilen yazılar kaynakça ve ekler dahil maksimum **12.000** kelime olmalıdır.
4. Makaleler **APA referans sistemine (APA 7.0)** göre düzenlenmelidir. Lütfen metin içinde verilen referansların kaynakçada olmasına özen gösteriniz.
5. Dergimiz için editör kurulunca belirlenen benzerlik oranı üst sınırı **yüzde 20**'dir. Benzerlik tespit programındaki filtreleme seçenekleri şu şekilde ayarlanır: -Kaynakça hariç -5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) -Program menüsünde bulunan diğer filtreleme seçenekleri raporlamaya dâhil edilmez.

- **Yazı Türü**

Times New Roman yazı karakteri kullanılmalıdır. Türkçe “Öz” İngilizce “Abstract” bölümleri 12 punto, ana metin 12 punto, yararlanılan kaynaklar bölümü ise 12 punto olmalı; metin, Türkçe-İngilizce özet ve yararlanılan kaynaklar iki yöne yaslı olarak hizalanmalıdır. Metin tek satır aralığı kullanılarak yazılmalı, paragraflar arası 1 satır boşluk bırakılmalıdır.

- **Başlıklar**

Makale ana başlık ve alt başlıklardan oluşacak şekilde düzenlenmelidir. Ana başlık Times New Roman karakterinde, büyük harfler kullanılarak, kalın, 14 punto şeklinde Microsoft Word formatında olmalıdır. Yazar ismi, kısaltmaları, yazar ORCID numarası ve e-posta adresleri başlıktan sonra iki satır boşluk bırakacak şekilde yazılmalı ve yazar ismi küçük, soyadı büyük olacak şekilde 12 punto yazı karakterinde yazılmalıdır.

- **Öz/ Abstract ve Anahtar Kelimeler**

300 kelimeyi geçmemeli ve “ÖZ” kalın, 12 punto olmalı, özet metni 12 punto olarak tüm metin Times New Roman yazı stilinde iki yana yaslı ve tek paragraf şeklinde Microsoft Word formatında yazılmalıdır. Anahtar kelimeler italik, kalın yazı tipinde ve 12 punto olmalıdır. Makaleye uygun en az üç en fazla beş anahtar kelimenin ilk harfleri büyük diğer harfleri küçük olacak şekilde yazılmalıdır.

“ÖZ”de makalenin konusu, araştırma yöntemi ve sonucuyla ilgili kısa bilgiler verilmelidir. Abstract ana başlık türkçe anahtar kelimelerden sonra iki satır boşluk bırakılarak yazılmalıdır. Times New Roman karakterinde, büyük harfler kullanılarak, kalın, 12 punto, iki yana yaslı ve tek paragraf şeklinde Microsoft Word formatında olmalıdır. 600 kelimeyi geçmemeli ve “ABSTRACT” kalın, 12 punto olmalı; tüm metin Times New Roman yazı stilinde Microsoft Word formatında yazılmalıdır. Abstract’taki anahtar kelimeler (keywords) italik, kalın yazı tipinde ve 12 punto olmalıdır. Makaleye uygun en az üç en fazla beş anahtar kelimenin(keywords) ilk harfleri büyük diğer harfleri küçük olacak şekilde yazılmalıdır. “ABSTRACT”ta makalenin konusu, araştırma yöntemi ve sonucuyla ilgili kısa bilgiler verilmelidir.

- **Bölümler**

Makalenin içeriğine göre oluşturulan bölüm alt başlıkları (GİRİŞ, KAVRAMSAL ÇERÇEVE, LİTERATÜR TARAMASI, ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ, BULGULAR, SONUÇ, ...gibi) hepsi büyük harf olacak biçimde, 12 punto ve kalın (bold) olmalıdır ve numaralandırma kullanılmadan yazılmalıdır.

- **Ana Metin**

Alt başlıklar 12 punto, kalın ve büyük harf kullanılarak yazılmalı ve metin kısmı 12 punto, Times New roman yazı stilinde Microsoft Word formatında olmalıdır. Makaleler tek sütun, iki yana yaslı olacak şekilde ve paragraf aralarında tek aralık olacak şekilde yazılmalıdır. İlk bölümün alt başlığı anahtar kelimelerden sonra bir satır boşluk bırakarak başlamalı ve bunu takip eden metin paragraflarında boşluk olmamalıdır. Makale Uzunluğu şekiller ve figürler ile birlikte 30 sayfayı geçmemelidir.

- **Tablo, Şekil, Grafik ve Resimler**

Metinde kullanılan tablo, şekil, grafik ve resimler yazar(lar) tarafından özgün olarak oluşturulmamış ise “kaynak” gösterilerek metin içinde kullanılabilir. Tablo, şekil, grafik ve resimler metin kısmına uyacak şekilde yerleştirilmeli ve başlıkları 12 punto olarak yazılmalıdır. Metin içinde kullanılan tablo ve grafikler Tablo 1., Tablo 2./ Grafik 1., Grafik 2. ... vb gibi sıralanmalıdır. Tablo, Şekil ve Grafik numaraları ve başlıklar tablodan önce olacak şekilde yazılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim başlıklarında kullanılan kelimelerin ilk harfleri büyük diğerleri küçük olacak şekilde oluşturulmalıdır.

- **Sonuç**

Başlık kalın, 12 punto, büyük harflerle ve metin kısmı da 12 punto Times New Roman yazı stilinde Microsoft Word formatında yazılmalıdır.

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yayın Koordinatörlüğü, Doç. Dr. Deniz AKBULUT

Makaleler sadece Dergipark üzerinden kabul edilmektedir.

Istanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 38
Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Tel: (212) 4441428 /43705

Web: <http://iaud.aydin.edu.tr>

E-mail: iaud@aydin.edu.tr

WRITING GUIDELINES

1. The language used in the articles and papers published in the journal will be Turkish and English.
2. If there is an institution supporting the work, it must be mentioned within the text.
3. Submitted articles, including references and appendices, should not exceed 12,000 words
4. Articles must be formatted according to the APA citation system (APA 7.0). Please ensure that the references cited within the text are included in the reference list.
5. The similarity rate limit set by the editorial board for our journal is 20%. The following filtering options must be applied in the plagiarism detection program:
6. Exclude references
7. Exclude text sections with less than 5 words of overlap (Limit match size to 5 words)
8. Other filtering options in the program menu should not be included in the report.

- **Font Type and Size**

Times New Roman font should be used. The “Öz” in Turkish and “Abstract” in English sections should be in 12-point font, as well as the main text and the “References” section; the text, Turkish-English abstract, and references should be justified. The text should be written with single line spacing, with a 1-line gap between paragraphs.

- **Headings**

The article should be organized with main headings and subheadings. The main heading should be in Times New Roman font, capitalized, bold, and 14-point size in Microsoft Word format. The author’s name, abbreviations, ORCID number, and email address should be written two lines below the main heading, in 12-point font, with the author’s first name in lowercase and the surname in uppercase.

- **ÖZ/Abstract and Keywords**

The abstract should not exceed 300 words and the word “Öz” should be in bold, 12-point font. The abstract text should be written in 12-point font, Times New Roman, justified, in a single paragraph in Microsoft Word format. Keywords should be in bold and italic, 12-point font. A minimum of three and a maximum of five keywords should be written with the first letter capitalized and the rest in lowercase. The “Öz” section should briefly provide information about the article’s topic, research method, and findings. The “Abstract” heading should be written two lines below the Turkish keywords, in uppercase, bold, 12-point, Times New Roman font, justified, in a single paragraph in Microsoft Word format. The abstract should not exceed 600 words. The keywords in the Abstract should be written in bold and italic, 12-point font. The first letter of each keyword should be capitalized and the rest in lowercase. The abstract should briefly provide information on the article’s topic, research method, and findings.

- **Sections**

The subheadings created according to the content of the article (e.g., INTRODUCTION, CONCEPTUAL FRAMEWORK, LITERATURE REVIEW, RESEARCH METHODOLOGY, FINDINGS, CONCLUSION) should be written in uppercase, 12-point, and bold without numbering.

- **Main Text**

Subheadings should be written in 12-point, bold, and uppercase, while the main text should be in 12-point, Times New Roman font in Microsoft Word format. Articles should be written in a single column, justified, with single line spacing between paragraphs. The first section’s subheading should start after one line of space following the keywords, and there should be no space between paragraphs

in the following sections. The total length of the article, including figures and tables, should not exceed 30 pages.

- **Tables, Figures, Graphs, and Images**

The tables, figures, charts, and images used in the text can be included only if they are not originally created by the author(s) and are properly cited. Tables, figures, charts, and images should be placed in a manner that fits the text and their titles should be written in 12-point font size. Tables and charts used in the text should be numbered as Table 1, Table 2, Chart 1, Chart 2, etc. The table, figure, and chart numbers and titles should be written before the respective element. The first letters of the words in the titles of tables, figures, charts, and images should be capitalized, while the rest should be lowercase.

- **Conclusion**

The heading should be in bold, 12-point, uppercase, and the text should be written in 12-point, Times New Roman font in Microsoft Word format.

ISTANBUL AYDIN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Publication Coordinator, Assoc. Prof. Deniz AKBULUT

Articles are accepted only through Dergipark.

İstanbul Aydın University, Communications Faculty,

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 38

Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Tel: (212) 4441428

Web: <http://iaud.aydin.edu.tr>

E-mail: iaud@aydin.edu.tr